

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

**НАЦІОНАЛЬНІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ
ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ ЧИННИК
ВІТЧИЗНЯНОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО
СЕРЕДОВИЩА**

Київ 2014

УДК 004.65(477):316.61

ББК Ч234(4УКР)7 с51

НЗ54

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 11 від 28.10.2014)

А в т о р с ь к и й к о л е к т и в :

О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик, Л. Й. Костенко, Ю. М. Половинчак,
Т. Ю. Гранчак, Т. Л. Кулаковська, А. В. Матвійчук, О. В. Ворошилов, В. М. Удовик,
Н. В. Посмітна, Л. В. Жиленко

Р е ц е н з е н т и :

В. Ю. Омельчук, д-р іст. наук, проф.

Т. В. Новальська, д-р іст. наук, проф.

Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокуль-
НЗ54 **турного середовища** : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ;
НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – 296 с.

ISBN 978-966-02-7418-1

У монографії розглянуто проблеми розвитку на основі національної інформаційної традиції вітчизняного соціокультурного середовища як фактора суспільної організації в умовах розвитку інформаційного суспільства, активізації глобальних впливів.

Орієнтована на науковців, практиків у сфері інформатизації, широкий загал читачів, які цікавляться цією проблемою.

УДК 004.65(477):316.61

ББК Ч234(4УКР)7 с51

ISBN 978-966-02-7418-1

© О. С. Онищенко, В. М. Горовий,
В. І. Попик та ін., 2014

© Національна академія наук України,
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	8
1.1. Особливості організації національного інформаційного виробництва в умовах інформатизації	8
1.2. Особливості впливу інформаційної основи національного розвитку на соціокультурну сферу в умовах глобалізації	19
1.3. Проблеми збереження національного інформаційного простору в контексті посилення негативних зарубіжних впливів	30
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ КООРДИНАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ МІЖНАРОДНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	42
2.1. Інститут президентства України в міжнародній інформаційній діяльності	42
2.2. Особливості організаційних впливів органів державної влади на сучасний інформаційний процес	55
РОЗДІЛ 3. НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ	82
3.1. Національні бібліотеки у структурі національної інформаційної діяльності	82

3.2. Дослідна робота в національній бібліотеці та її внесок у розвиток національного інформаційного простору.....	104
3.3. Традиційні та інноваційні інформаційні ресурси в бібліотечних фондах – джерело розвитку духовної сфери українського суспільства.....	120

**РОЗДІЛ 4. МІЖНАРОДНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО
ЯК ДЖЕРЕЛО ЗБАГАЧЕННЯ**

НАЦІОНАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ФОНДІВ	168
4.1. Специфіка інтернет-дискурсу як соціокультурного явища в контексті перспектив розвитку національного інформаційного середовища	168
4.2. Організаційні аспекти входження вітчизняного інформаційного виробництва в систему міжнародної інформаційної кооперації	200
4.3. Особливості прояву сучасного інформаційного ринку і розвиток його структури	216

**РОЗДІЛ 5. СВІТОВИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ
ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ БІОГРАФІЧНОЇ
ІНФОРМАЦІЇ ТА СТАН І ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОЇ МЕРЕЖЕВОЇ БІОГРАФІКИ**

УКРАЇНСЬКОЇ МЕРЕЖЕВОЇ БІОГРАФІКИ	245
ВИСНОВКИ	278

ВСТУП

Активізації національних процесів у сучасному світі сприяє розвиток інформатизації, збагачення інформаційної основи соціокультурних процесів новою інформацією. Однак інтересам національного розвитку відповідає насамперед інформація, створена у відповідній національній традиції або ж необхідним чином адаптована до цієї традиції із-за меж національного інформаційного простору. У зв'язку з цим при розгляді трансформації сучасної інформаційної основи, на якій відбувається еволюція держави й нації, набувають вагомого значення як особливості організації власного виробництва і використання інформаційних ресурсів в інтересах національного розвитку, так і врахування зовнішніх факторів, пов'язаних із впливами глобального інформаційного простору на національний інформаційний процес. При цьому слід зазначити, що в умовах сучасної України саме зовнішні фактори в розбудові національного інформаційного простору на сьогодні є превалюючими, що не завжди позитивно впливає на процес розвитку українського суспільства.

Ця обставина обумовлюється політикою основних суб'єктів глобальної інформатизації, спрямованою на здійснення контролю за суспільними процесами в усіх регіонах світу, збагачення за рахунок чужого життєвого простору на основі інноваційного розвитку інформаційної сфери. Ситуація загострюється ще й тим, що на території сучасної України зіткнулися економічні і – як їхній гарант – політичні інтереси глобальних гравців у сфері сучасних міжнародних відносин.

На інформаційну ситуацію в Україні негативно впливають і деякі внутрішні процеси. З утворенням суверенної Української держави, із проголошенням у ній фактично безмежної і тим самим ілюзорної демократизації суспільства відбулася децентралізація інформаційного виробництва й обслуговування соціальних механізмів керування національним розвитком. При цьому прискореними темпами

здійснювалося повне роздержавлення засобів масової інформації та фактичне перенесення функції інформування і самого суспільства, і його управлінських структур до приватних ЗМІ або ж до інформаційних структур з долею приватного, у тому числі зарубіжного капіталу. Це ж саме стосується будь-якої іншої діяльності в інформаційній сфері українського суспільства: функціонування радіо, телебачення, а пізніше – джерел виробництва інтернет-інформації на території Української держави. Отже, органи державної влади поступово позбавляються права прямого інформування громадян про свою діяльність, про плани та орієнтири суспільного розвитку. Зменшення, таким чином, можливостей доступу до такого важливого сегмента інформації шкодить розвитку демократичного процесу в країні.

Протистояння цьому процесу, особливо на його початковому етапі, у технологічно не підготовлених регіонах світу, у нових суверенних республіках, що утворилися на території колишньої союзнаї держави, з їхнім ослабленим інформаційним ресурсом, з економічною і технологічною відсталістю, є надзвичайно складним завданням. Тому його вирішення в Україні може бути успішним лише за умови опори на національну інформаційну традицію, інформаційний ресурс розвитку, сформований багатьма поколіннями українського народу. Ця традиція як дороговказ у процесі необхідного розвитку національної інформаційної сфери має бути орієнтиром і при освоєнні напрацьованих глобалізованим світом інформаційних ресурсів, інноваційних технологій в усіх сферах суспільного життя, і в процесі продукування нової інформації, необхідної для розвитку нації, держави, і вирішальною мірою – ефективного використання всіх ресурсів, необхідних для національного розвитку, рівноправного позиціонування на міжнародній арені.

В умовах становлення нового, інформаційного етапу розвитку сучасної цивілізації перспективи національного розвитку, розвитку потрібного для прогресу людства як єдиного цілого в національній багатогранності сприйняття зовнішнього світу, залежать також від оптимальної організації використання основного ресурсу розвитку – інформаційного. У зв'язку з цим і на рівні міжнародному, і на внутрішньодержавному потребує постійної уваги проблема розвитку системи сучасних інформаційних комунікацій, інформаційно-аналітичних центрів, центрів збереження й організації використання суспільно значущих інформаційних ресурсів, бібліотечних, архівних та інших, організація продуктивних суспільних механізмів використання глобальних інформаційних ресурсів. При цьому вітчизняна інформатизація має враховувати зміст міжнародного досвіду і традиції розбудови інформаційного простору з українською специфікою.

Актуальні питання розвитку національних інформаційних ресурсів як інформаційної основи, інтегративного чинника вітчизняного соціокультурного середовища в умовах розвитку інформаційного суспільства розглядаються в пропонованій читачеві колективній монографії.

НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СОЦІО- КУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Особливості організації національного інформаційного виробництва в умовах інформатизації

Характерною особливістю будь-якого суспільного розвитку і його інформаційного етапу значною мірою є постійне інформаційне виробництво як основа всіх видів суспільної діяльності. Однак нинішній етап цього виробництва істотно відрізняється від усіх минулих кількома характерними рисами.

По-перше, у зв'язку з істотно зростаючою роллю інформації в сучасній виробничій діяльності, що є характерною особливістю становлення інформаційного етапу розвитку, особлива увага в останні десятиріччя приділяється розвитку науково-прикладних досліджень, результати яких швидко можуть бути впроваджені у виробництво чи процес суспільної трансформації.

У зв'язку з цим сьогодні стає більш помітним відставання фундаментальних досліджень від науково-прикладних і, скажімо, ракетно-космічна галузь, ядерно-енергетична та деякі інші, що в минулому столітті були флагманами науково-технічного прогресу і вели за собою основні напрями технологічного пошуку, донині базуються, в основному, на фундаментальних здобутках 60–70 років ХХ ст. При цьому можна говорити про підвищення ефективності використання здобутків того періоду, досвід різностороннього їх використання в різних галузях, і це є позитивним, оскільки підвищує ефективність використання результатів наукового пошуку. Однак тривалий період без поповнення фундаментальної науки новими

результатами поступово знижує темпи науково-технічного прогресу у важливих напрямках, що забезпечують суспільний прогрес.

По-друге, ефективність наукової, як найвищої за рівнем впливу на розвиток людства, інформації значною мірою залежить від темпів впровадження в суспільну практику, що, у свою чергу, потребує зростаючих затрат, формування відповідної інфраструктури, що є посильним насамперед економічно розвинутим державам.

По-третє, зростання складності проблем, обумовлених викликами, що постають у ХХІ ст. перед сучасною цивілізацією, не дає змоги навіть найбільш високорозвинутим країнам розв'язувати такі проблеми самостійно, без участі країн-партнерів. Прикладом цьому може бути і проєктована кількома країнами експедиція на Марс, і організація спільного проєкту будівництва та експлуатації Великого адронного колайдера, і зусилля зі спільної боротьби багатьох країн з інфекційними захворюваннями тощо.

Сучасна актуальна наукова проблематика, як правило, є досить затратною, проблемною для країн з невеликим економічним потенціалом. І ці країни змушені орієнтуватися на розвиток власної наукової діяльності, продукування відповідної інформації з огляду на найбільш необхідні напрями наукових досліджень і можливості власного бюджету. В інших напрямках дослідження найчастіше не ведуться, і при цьому створюються інколи досить істотні лакуни відсутності нового знання, що робить суспільний розвиток нерівномірним, може створювати небажані внутрішньосуспільні суперечності, підвищує ризики прийняття помилкових рішень не лише в науковому середовищі, а й на загальносуспільному рівні, створювати важко вирішувані проблеми для розвитку певної держави чи нації.

Четвертим істотним фактором впливу на сучасне інформаційне середовище є наслідки значною мірою стихійної інформатизації, що з активізацією глобальних процесів сьогодні вже охоплює переважну більшість світу. У своїй суті вона є, безсумнівно, позитивним явищем, однак без координуючого впливу держави розвивається аморфно і в тій чи іншій мірі є процесом керованим лише компаніями, що контролюють виробництво технічних засобів, необхідних для інформатизації. Такий стан справ обумовлюється тим, що протягом тривалого часу інформатизація розглядалась як технічний експеримент вузькоколегіальних обмінів між науковцями й не була

усвідомлена як новий і ефективний суспільний інтеграційний механізм. У перших своїх результатах цей процес у масі користувачів відігравав найчастіше розважально-інформативну роль, слабо використовувався органами державної влади, громадськими організаціями, навчальними закладами як новий високоякісний інструмент громадянського самовияву, освітньої, виховної роботи. Натомість інтернет-простір наповнився низькоякісними масивами інформації, використання якої ускладнюється низьким рівнем підготовки користувачів, недостатньою внутрішньою готовністю до нового рівня спілкування людей. І цим самим створюються серйозні перешкоди для розвитку інформаційних обмінів на основі електронних інформаційних технологій.

І, нарешті, п'ятим фактором впливу на інформаційну сферу став розвиток технологій спеціальних негативних інформаційних втручань у функціонування національних інформаційних комунікацій і використання суверенних інформаційних ресурсів, технологій, що за масштабами своїх впливів досягли рівня руйнівної сили інформаційних воєн. Ведення цих воєн, тобто утвердження певних суспільних інтересів за допомогою спеціально організованих інформаційних впливів, потребувало відповідної кваліфікації інформаційних працівників, спеціального обладнання аж до супутникових систем включно, певних ідеологічних концепцій, що об'єднували б багатаспектну інформаційну діяльність в єдине ціле. Такі складові в комплексі на сьогодні не під силу переважній більшості держав і націй.

Названі вище загальноцивілізаційні впливи на інформаційну основу всіх націй і держав протягом останніх десятиріч відбиваються на процесах оновлення інформаційних ресурсів і є факторами, що обумовлюють інформаційну, а за нею і будь-яку іншу нерівність у сучасному світі. У результаті, у тій чи іншій мірі виробництво власних інформаційних ресурсів у кожній з держав на нинішньому етапі розвитку є нерівномірним в усіх галузях, усіх напрямках інформаційного виробництва. Інформаційна нерівність визначається насамперед рівнем продукування наукової та науково-прикладної інформації, що є безпосередньою основою суспільного прогресу.

В Україні до цих загальноцивілізаційних впливів долучаються також фактори, обумовлені розпадом союзнаї держави, різкою зміною соціально-економічної системи й пов'язаним із цим перерозподілом фінан-

сових потоків і, відповідно, пріоритетів розвитку. З точки зору оновлення національних інформаційних ресурсів як безперервного процесу розвитку нове інфотворення в Україні набуло певних негативних особливостей:

– у ньому зменшується питома вага національного наукового доробку, унаслідок недофінансування і втрати державного протекціонізму зникають усесвітньо відомі наукові школи, що були основою національної наукової діяльності, втрачається соціальний запит на вітчизняну наукову й науково-популярну інформаційну продукцію;

– слабкий рівень модернізації соціальних інформаційних комунікацій не забезпечує належного введення в суспільний обіг національних інформаційних ресурсів – і в розпорядження суспільства потрапляють все більші обсяги зарубіжної та такої, що має низький рівень соціальної значущості, вітчизняної інформації;

– держава й переважна більшість членів суспільства не встигає за глобальним розвитком інформаційних технологій і необхідністю їх використання в інтересах національного розвитку.

При цьому наявна система національного інформаційного виробництва за належної організації і підтримки держави на сьогодні ще має потенціал для забезпечення інформаційного виробництва з урахуванням національної специфіки України.

Наукова діяльність в Україні здійснюється, по-перше, дослідними установами, що забезпечували необхідні запити на цей вид інформації в часи союзної держави; по-друге, тими інформаційними центрами, що виникли з огляду на деякі нові потреби й ситуації вже в суверенній Україні. І, по-третє, у руслі такої тенденції відбувається активізація університетської наукової діяльності. Таким чином, усі ці елементи не становлять системи, яка підпорядкована єдиним цілям, заснованим на базі єдиної правової системи.

Згідно з чинним законодавством Національна академія наук України (НАН України) на сьогодні є вищою державною науковою організацією України, що заснована на державній власності та користується правами самоврядності, які полягають у самостійному визначенні тематики досліджень, своєї структури, вирішенні науково-організаційних, господарських, кадрових питань, здійсненні міжнародних наукових зв'язків [1].

У НАН України функціонують три секції (фізико-технічних і математичних наук; хімічних і біологічних наук; суспільних і гуманітарних наук),

що об'єднують 14 відділень наук: математики; інформатики; механіки; фізики та астрономії; наук про Землю; фізико-технічних проблем матеріалознавства; фізико-технічних проблем енергетики; ядерної фізики та енергетики; хімії; біохімії, фізіології і молекулярної біології; загальної біології; економіки; історії, філософії та права; літератури, мови та мистецтвознавства. В академії діють шість регіональних наукових центрів подвійного з Міністерством освіти і науки України підпорядкування: Донецький (м. Донецьк), Західний (м. Львів), Південний (м. Одеса), Північно-східний (м. Харків), Придніпровський (м. Дніпропетровськ), Кримський (м. Сімферополь) та Інноваційний центр по м. Київ.

Основною ланкою структури НАН України є науково-дослідні інститути та привіряні до них наукові установи. У структурі НАН України діють національні заклади: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут», Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія» та ін. Усього на цей час у НАН України діють 168 наукових установ і 46 організацій дослідно-виробничої бази.

Науковими установами НАН України у 2013 р. упроваджено в різні галузі економіки України понад 1600 новітніх розробок, серед яких передові технології, у тому числі інформаційні, машини, устаткування, матеріали, автоматизовані комплекси й системи, програмні продукти, бази даних і бази знань, сорти рослин, методичні рекомендації та методики, стандарти.

За поданням учених академії затверджена урядом і виконувався у 2013 р. ряд державних цільових науково-технічних програм, зокрема зі створення сенсорних наукоємних технологій, упровадження енергоощадних світлодіодних джерел світла та освітлювальних систем на їхній основі, застосування грид-технологій, розроблення нанотехнологій і наноматеріалів, новітніх технологій створення вітчизняних лікарських засобів.

Зовнішньоекономічна діяльність установ НАН України у 2013 р. полягала у виконанні близько 300 контрактів з корпораціями, компаніями, підприємствами, центрами 35 країн світу.

Поряд із цим, відповідно до окремих правових актів, постанов Кабінету Міністрів, регламентуючих документів відповідних міністерств і відомств, у підпорядкуванні яких вони перебувають, функціонують галузеві академії наук: Академія аграрних наук, Академія медичних наук, Академія педаго-

гічних наук, Академія правових наук, Академія мистецтв. Кожна галузева академія являє собою наукову асоціацію, яка складається з членів академії, нею самою обраних. Багато питань організації й діяльності галузевих академій розглядаються і вирішуються безпосередньо членами академій. Галузева академія наук має господарчу і фінансову самостійність та є юридичною особою. У системі галузевих академій наявні інститути, центри, лабораторії, дослідні станції, які проводять наукові дослідження. Через свої провідні інститути галузеві академії здійснюють науково-методичне керівництво та координацію діяльності науково-дослідних установ, що входять до системи відповідного міністерства чи відомства. Галузеві академії наук створювалися після набуття Україною суверенності й незалежності [2].

Помітним напрямом розвитку насамперед науково-прикладних досліджень стала останнім часом також і університетська наука. Вона активно включається в процес інноваційних перетворень у сфері розвитку вітчизняної економіки.

Таким чином, наявність в Україні різноманітних наукових організацій говорить не стільки про потенціальні можливості вітчизняної науки, скільки про недостатню організованість на державному рівні соціального запиту на найбільш потрібну для розвитку суспільства наукову інформацію, відсутність належної роботи зі створення умов для отримання науковими установами потрібних для розвитку суспільства здобутків та ефективних механізмів їх упровадження на базі зміцнення національної інформаційної традиції.

У зв'язку з цим видається за необхідне на рівні відповідних державних органів проаналізувати:

– фактичну відсутність механізмів поєднання затребуваності в усіх сферах суспільного життя науково обґрунтованих рішень, розвитку технологій, інноваційних продуктів з діяльністю і потенційними можливостями вітчизняної науки. Такий стан справ не лише негативно відбивається на її фінансуванні, а й провокує зниження якості підготовки нової зміни наукових працівників, сприяє відпливу талановитої молоді за кордон, не сприяє розвитку взаємовигідного міжнародного наукового співробітництва, негативно впливає на процес сучасного розвитку нації і держави;

– проблему рознесення функцій у сфері наукової діяльності між академічною та університетською наукою, відповідного визначення суспільних запитів і пріоритетів на фундаментальні й науково-прикладні дослідження;

– можливості вдосконалення інформаційного забезпечення потреб української науки як на базі ефективного використання національних інформаційних ресурсів, продуктивного виробництва суспільно значущої інформації, так і налагодження планомірного відбору якісної інформації з ресурсів глобального інформаційного простору, потрібної в інтересах національного розвитку;

– можливості держави для лобіювання інтересів вітчизняної науки для представлення своїх інноваційних продуктів на міжнародних інформаційних ринках;

– можливості жорсткого реагування на штучні затримки з комерційних та інших шкідливих для розвитку держави причин введення нових технологій, прогресивних здобутків вітчизняної науки в суспільну практику, для забезпечення національних інтересів України.

При цьому в законотворчій діяльності видається за доцільне передбачити:

– правову підтримку діяльності, що сприятиме формуванню механізмів забезпечення вітчизняної науки конкретними запитами для розвитку досліджень і прискореному впровадженню наукових розробок у суспільну практику;

– правове і функціональне розмежування реалізації потенціалу академічної та університетської науки;

– формування сучасної правової основи розвитку національної інформаційної сфери, орієнтованої на потреби вітчизняної науки;

– правове забезпечення процесів у системі внутрішніх і міжнародних інформаційних обмінів;

– правову підтримку процесу вдосконалення кадрової політики у сфері науки, захист прав інтелектуальної власності, удосконалення механізмів інформаційних обмінів в інтересах суспільства.

Поряд з необхідним удосконаленням організації роботи вітчизняних наукових структур суспільство потребує оновлення, розвитку із застосуванням сучасних технологій управлінської інформації. Ця інформація має:

– забезпечувати оптимальне функціонування соціальної структури суспільства;

– якнайповніше використовувати національний потенціал, специфіку власного шляху вітчизняного розвитку, конструктивно поєднуючи його з загальними тенденціями розвитку цивілізації на основі науково-технічного прогресу;

– ефективно обслуговувати розвиток внеску України в міждержавний розподіл у сфері праці, що формується в останні десятиріччя.

Згідно зі справедливим твердженням Г. Почепцова, «сучасне інформаційне поле виконує наступні функції:

- скорочує процеси прийняття рішень;
- формує і підтримує ідентичність;
- сприяє процесам зростання як лідерів, так і поколінь;
- синтезує себе з глобальним інформаційним полем» [3].

Серед внутрішньосупільних факторів на розвиток управлінської діяльності й ширше – на розвиток суспільної самоорганізації насамперед впливає якість формування і ступінь усвідомлення всією системою соціальних складових суспільства основних засад і цілей його розвитку, об'єднання навколо них основного загальносупільного інтересу, розвиток демократизації, ефективного державного управління, техніко-технологічний, освітній розвиток, організація суспільних стимулів для ефективного, творчого використання наявних і створення нових суспільних ресурсів, включення вітчизняного інформаційного виробництва в статусі рівноправного в систему міжнародного виробництва й використання інформації.

Продукування нової інформації на базі розвитку національної інформаційної традиції та розвиток вітчизняних соціальних комунікацій мають стати дієвими інструментами для здійснення науково-інформаційного супроводу реалізації державних програм національного розвитку і вдосконалення безпосередньо механізмів управлінської діяльності відповідно до умов життя суспільства, що стрімко еволюціонують, як природними, так і пов'язаними зі специфікою міжнародних, міжнаціональних та інших відносин у сучасному суспільстві. Особливу важливість в умовах реалізації управлінської функції сучасної держави накладають глобалізаційні процеси, необхідність відстоювання національних інтересів у відносинах із зарубіжними суб'єктами економічної діяльності на внутрішніх та зарубіжних ринках і особливо під час реалізації спільних проектів, при створенні спільних підприємств із вітчизняними економічними структурами.

У процесі вдосконалення українського державотворення протягом двох останніх десятиріч набули якісно нового змісту вимоги до системи соціальних інформаційних комунікацій, пов'язані з необхідністю вдосконалення процесу продукування ресурсів для обслуговування

інформаційної вертикалі органів державної влади та місцевого самоврядування. Вони пов'язані з необхідністю розвитку механізмів своєчасного, якісного інформування значною частиною владних структур усіх рівнів громадян про зміст своєї діяльності, з організацією системи зворотного зв'язку з оцінками цієї діяльності, залучення до співпраці в інформаційно-аналітичному забезпеченні діяльності вітчизняних інформаційно-аналітичних центрів, з необхідністю сприяння розвитку творчої ініціативи громадян у сфері вдосконалення суспільного поступу шляхом реалізації проектів типу «електронний уряд» та ін. Актуалізація цих вимог є доказом того, що практика інформаційного забезпечення вітчизняної управлінської, як і всіх інших сфер суспільної діяльності на сьогодні ще не повністю відповідає вимогам сьогодення.

Недостатньо керований розвиток вітчизняних телекомунікаційних систем і мереж призводить до небажаних тенденцій, що позначаються на стратегічних інтересах держави. Серед них слід згадати про те, що комп'ютерні інформаційні системи стратегічного загальнодержавного значення базуються на телекомунікаційних засобах, на які держава має обмежений вплив і які можуть не відповідати вимогам національної інформаційної безпеки. Саме телекомунікаційне середовище на сьогодні представляє набір окремих телекомунікаційних систем, технологічно не контрольованих з боку держави. Це впливає на загальну надійність і життєстійкість телекомунікаційної системи, не дає можливості контролю рівня запроваджуваних тарифів за інформаційні послуги. Інформаційні послуги, ресурси і програмні продукти поширені по території України нерівномірно, не враховують достатньою мірою потреб населення й органів управління.

У середовищі експертів складності з розвитком інтернет-послуг в Україні пояснюються також недостатнім рівнем розвитку ринкових відносин у більшості секторів економіки, що не стимулює впровадження прогресивних високоефективних інформаційних технологій; відсутністю достатнього обсягу вільних фінансових засобів у вітчизняних підприємств і фінансових установ, а також низькою платіжною спроможністю населення; низьким рівнем використання інформаційних технологій на підприємствах, організаціях і в органах державної влади й недостатньою нормативно-правовою базою в питаннях розвитку Інтернету, інформаційних ресурсів та інтелектуальної власності.

У результаті, переважна більшість організаційних рішень і впроваджуваних інформаційних систем не відповідає сучасному рівню структури соціальних запитів суспільства. Застосування спільного використання ресурсів у режимах технологій телеобробки і файл-серверних, найбільш широко використовуваних в інформаційному просторі сучасної України [4], не сприяють широкому використанню суспільно значущих ресурсів, а отже, і високій ефективності їх застосування. Недотримання необхідного співвідношення принципу власності на інформацію при дотриманні інтересів держави й окремих користувачів національними інформаційними ресурсами негативно впливає на процеси інформаційних обмінів у суспільстві, на ефективність використання інформації. Такий підхід не сприяє загальному процесу нарощення національних інформаційних ресурсів і є з точки зору національних інтересів малоперспективним.

При застосуванні клієнт-серверних технологій, як дворівневої, так і ще більшою мірою тривірневої, не лише оптимізується розподіл ресурсів у системі, забезпечується тим самим більша ефективність їх використання широкою кількістю їхніх власних користувачів, а й «інтероперабельність – відкритість системи, що дозволяє вбудувати її як компонент у складне, різнорідне, розподілене на значній відстані середовище» [5].

Ця обставина є корисною для збагачення національних інформаційних ресурсів і зміцнення в умовах інформатизації національної інформаційної традиції. Однак при цьому внаслідок низького рівня фінансування інформатизації в Українській державі та обмежених можливостей у цьому плані більшості вітчизняних економічних структур сервери розподілених баз даних таких систем часто розміщуються за межами держави. Ситуація ускладнюється тією обставиною, що національна правова база у сфері інформатизації істотно відстає від розвитку сучасних інформаційних технологій [6] і на сьогодні не здатна повною мірою відстоювати інтереси Української держави в міжнародних інформаційних обмінах та у відповідному інформаційному виробництві.

Це ж саме стосується включення вітчизняної науки, складових українського сегмента великих міжнародних економічних структур у розвиток grid-середовища¹, хоча участь у таких проектах є дуже цінною для України

¹ Grid-середовище – відкрите і стандартизоване середовище, яке забезпечує гнучкий, безпечний, скоординований розподіл (загальний доступ) ресурсів у рамках віртуальної організації.

як з точки зору освоєння передових технологій, так і з огляду долучення до найновіших інформаційних ресурсів [7].

Останнім часом на себе звертає увагу ще одна нова і водночас така, що набуває значної суспільної ваги, проблема. У зв'язку з розвитком комп'ютеризації, масовим впровадженням цільникового зв'язку, зростаючим доступом до вітчизняних і зарубіжних інформаційних ресурсів окремих верств населення, у зв'язку з досягнутими вже результатами інформатизації українського суспільства актуалізується необхідність розробки концепції використання сьогодні неконтрольованого неорганізованого інфотворення для орієнтації його в напрямі суспільно значущої інформаційної діяльності. Адже сьогодні це середовище, не будучи професійним, наповнює соціальні мережі значними масивами неякісної інформації.

При цьому, однак, само по собі це явище не є негативним. Адже, як зауважує в цьому випадку М. Моїсеєв, зв'язки між людьми, обмін інформацією між «локальними інтелектами» приводять до деякого процесу колективного мислення, прискорення пізнання, нагромадження і використання знань [8]. Дослідник справедливо прогнозує, що не за горами той час, коли мережа людських інтелектів – своєрідних «нейронів» колективного мозку, об'єднаних з машинним комплексом, стане предметом спеціальних досліджень, а може й проектування, оскільки відкриє зовсім новий етап у пізнанні й керуванні навколишнім світом [9].

У цілому, слід зауважити істотну актуальність цих проблем для України. Адже при недостатньому оновленні базових національних ресурсів втрачається стійкість соціальної структури суспільства, що проявляється в зниженні ефективності її функціонування і, у кінцевому підсумку, у зменшенні затребуваності цього функціонування в різних категорій населення. Недостатнє, виходячи з потреб відповідної діяльності, забезпечення українського суспільства необхідною інформацією, слабке входження в систему сучасних соціальних комунікацій також призводить до аналогічних результатів. Нові соціальні структури в такому разі не виконують до кінця затребуваних суспільством функцій, об'єктивно ослаблюючи його в процесі сучасного розвитку.

1.2. Особливості впливу інформаційної основи національного розвитку на соціокультурну сферу в умовах глобалізації

У процесі становлення суверенної державності та демократичної організації суспільного життя зазнала докорінних перетворень уся система українських інформаційних комунікацій і джерел їхнього наповнення інформаційним ресурсом. У ній відбулися сутнісні структурні перетворення, значно змінився характер циркуляції інформації в суспільстві, з'явилися нові особливості в наповненні нею всіх центрів збереження інформресурсів. При серйозних економічних проблемах молодій державі структура інформаційних центрів суверенної України спочатку повільно, а потім дедалі швидше почала зазнавати організаційно-технологічного впливу з боку економічних, політичних та інших суспільних структур провідних країн світу, з боку міжнародних організацій, у комплектуванні інформаційними ресурсами більш активну участь стали брати великі міжнародні інформаційні фірми, що спеціалізуються на торгівлі найновішою інформацією в різних галузях знань.

Принципових змін зазнавала система загальноукраїнських інформаційних комунікацій і центрів зберігання інформації, оскільки змінилося значною мірою їхнє призначення. Завдання провінційного управління радянських часів змінилися завданнями суверенного державного будівництва, національного розвитку, докорінних суспільних перетворень на шляху демократизації суспільства, трансформації соціалістичної за змістом економіки в економіку ринкову, розв'язання масштабних соціальних проблем перебудовчого періоду тощо. Усе це потребувало підвищення національного контролю за перебудовою системи інформаційних комунікацій і наповнення їх новою, сучасною інформацією, створення системи нових інформаційних баз, налагодження принципово нової системи каналів зв'язку між базами і глобальним інформаційним простором, організації нових структур, що спеціалізуються на виробництві, обробці, збереженні, аналізі й поширенні інформації, підготовці кадрів – інформаційних працівників різних спеціальностей.

Удосконалення структури соціальних інформаційних комунікацій в Україні, розвиток систем обробки інформації зумовлений суспільною

затребуваністю, перебігом суспільних перетворень. Зросла потреба в користуванні інформацією всіх рівнів складності в управлінських структурах, від яких за нових умов вимагалось прийняття самостійних, точних і ефективних рішень. У зв'язку з демократичними перетвореннями в суспільстві, швидкою розбудовою численних політичних партій, появою значної кількості інших громадських організацій, зростали запити на інформацію, формувались інформаційні бази цих структур. Оновлена система відповідних комунікацій мала забезпечити необхідний доступ до наявних інформаційних ресурсів.

Ринкові процеси в економіці значною мірою також спираються на сучасну інформаційну інфраструктуру. Сьогодні вона охоплює системи зв'язку різноманітного типу (канали зв'язку й центри комунікації), обчислювальні мережі; центри з переробки та надання інформаційних послуг; бази даних і знань; системи збору й підготовки інформації.

Таким чином, на нинішньому етапі розвитку українського суспільства формується суспільна затребуваність в організації розвитку інформаційних процесів, співвідносна з проявом сучасних тенденцій еволюції вітчизняного соціокультурного середовища. Ця затребуваність охоплює всі сфери життєдіяльності в процесі їхнього розвитку в напрямі до нового, інформаційного суспільства й пов'язана насамперед:

- із творенням, систематизацією, обробкою, зберіганням і використанням інформації в масштабах держави;
- з удосконаленням керування інформацією як найважливішим ресурсом соціально-економічного, політичного й культурного розвитку, налагодженням системи збереження, вивчення та раціонального використання інформаційних ресурсів відповідно до запитів суспільства;
- з розвитком міжнародного співробітництва в інформаційній сфері, утвердженням інформаційного суверенітету України, із забезпеченням рівня інформаційної безпеки, що характеризується достатньою захищеністю національних інтересів в інформаційній сфері від зовнішніх і внутрішніх загроз для забезпечення нормального життя й розвитку особи, суспільства, держави;
- із забезпеченням зростання активності України в міжнародному інформаційному просторі, реалізацією програм наповнення українського сегмента міжнародного інформаційного простору якісною, суспільно зна-

чущою інформацією, з адаптацією зарубіжних інформаційних ресурсів згідно із суспільними потребами в Україні;

– з науково-інформаційним забезпеченням діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, економічних структур, наукових, культурно-освітніх закладів, громадських організацій, забезпеченням конституційних прав і свобод громадян в інформаційній сфері, постійним удосконаленням суспільних механізмів забезпечення відкритості інформаційної політики – важливої передумови формування демократичного суспільства і правової держави в Україні;

– з розширенням можливостей для оволодіння сучасними інформаційними технологіями, їх використанням у виробництві, навчанні, побуті представниками усіх верств населення, із становленням інформаційної освіти, розвитком системи інформаційних наук, поширенням інформаційної культури, розвитком фундаментальних наукових досліджень, розробкою вітчизняних інформаційних і телекомунікаційних технологій та засобів їх реалізації, удосконаленням підготовки відповідних наукових та інженерних кадрів;

– з удосконаленням правового поля процесу інформатизації [10].

Оцінка рівня забезпечення еволюції соціокультурного процесу в Україні визначається насамперед масштабом приросту інформаційного потенціалу українського громадянського суспільства й держави, реальними результатами у вирішенні завдань своєчасного й рівноправного входження в інформаційне суспільство. Слід зазначити, однак, при цьому, що рівень приросту необхідних для розвитку ресурсів і організація їх ефективного використання, наявність кваліфікованих спеціалістів, удосконалення правового поля, регламентація суспільних відносин на новому інформаційному рівні їхнього розвитку, рівень загального науково-технологічного розвитку суспільства та матеріально-технічна база інформатизації є, безсумнівно, важливими, але не вичерпними факторами інформаційного забезпечення необхідних соціокультурних перетворень у суспільстві. Вплив усіх цих факторів з точки зору національного розвитку є ефективним за умови їх сприяння збагаченню інформаційної основи, загальноукраїнської інформаційної бази існування української нації й держави, що сформована всіма поколіннями українського народу і є його визначальною ознакою. І, навпаки, кожен із цих факторів стає максимально продуктивним для

справи національного розвитку при реалізації в таких процесах національної інформаційної традиції.

Властива кожній нації у процесі її еволюції відповідна інформаційна традиція знаходить своє вираження в створених багатьма поколіннями представників певної спільності людей прийомах формування національних інформаційних ресурсів, відображається в системі цих ресурсів і особливо в тій їхній частині, що становить ядро загального їхнього обсягу – суверенну інформацію, ту частину ресурсів, що відображає своєрідність, самобутність певної нації чи держави [11].

Сучасний національний інформаційний простір як сфера інформаційних обмінів національного значення охоплює розгалужену систему структур, що забезпечують виробництво нової інформації, зберігання наявної на різних видах носіїв, а також організацію її використання за допомогою мережі соціальних комунікацій всередині суспільства й на міжнародній арені. Такий комплекс інформаційних структур становить інформаційний потенціал суспільства. Від рівня цього потенціалу в нинішньому світі значною мірою залежить збереження розвитку національної інформаційної бази – інформаційної основи розвитку українського суспільства, внесок українського народу в загальноцивілізаційний розвиток. Забезпечення належного рівня цього потенціалу прямо пов'язане із заходами щодо захисту національних інформаційних ресурсів, процесів інформатизації – забезпечення належного рівня інформаційного суверенітету.

У процесі розвитку національного інформаційного простору в нинішніх умовах набувають додаткового значення засоби масової інформації усіх видів, як друковані, так і електронні, та соцмережі. Вони сприяють розвитку самосвідомості суспільного організму, визначенню місця, самоідентифікації в структурі цього найбільш загального поняття суверенних масивів інформації, з одного боку. З іншого – вони виступають і як інструмент утвердження інформаційного суверенітету, і як джерело його поповнення оперативною інформацією.

Варто зауважити також, що вплив національних інформаційних ресурсів на соціокультурний процес значною мірою залежить від своєчасного впровадження здобутків науково-технічного прогресу в інформаційній сфері. З розвитком і урізноманітненням ресурсної бази вітчизняного інформаційного простору під впливом науково-технологічного прогресу сис-

тема складових цієї бази урізноманітнюється. Особливо активізувався цей процес із масовим впровадженням електронних інформаційних технологій, розвитком інформаційних можливостей Інтернету. Однак і в процесі розвитку традиційних складових системи національних інформаційних ресурсів, і під час формування нових елементів цієї системи [12] їхньою спільною особливістю залишається підпорядкування національній інформаційній традиції. Ця традиція проявляється:

- у відповідності всіх видів інформаційних ресурсів розвитку певної нації чи держави;

- у відображенні національної своєрідності світосприймання в цих ресурсах;

- в орієнтації цих інформаційних ресурсів насамперед на ефективне використання у власному інформаційному середовищі, у врахуванні національної специфіки цього використання (рівень інформаційної підготовки аудиторії, рівень технологічної озброєності суспільства, врахування тенденцій розвитку національної інформаційної сфери, фактора міжнародних інформаційних обмінів тощо).

Наявний суспільний досвід показує, що врахування характерних особливостей кожного з видів як традиційної, так і новітньої інформації дає можливість для оптимального визначення специфічної їхньої ніші в системі задоволення інформаційних потреб, організації оптимальної структури сучасної інформаційної бази.

Таким чином, у соціокультурному процесі суверенні інформаційні ресурси виконують орієнтуючі функції. На нинішньому етапі розвитку інформаційного суспільства найбільш ефективним серед них є те, що вони виступають:

- еталонними ресурсами в процесі нового інформаційного виробництва для забезпечення актуальних запитів суспільства відповідно до наявних потреб розвитку соціальних структур і змістовного наповнення соціальних інформаційних баз;

- основою зміцнення системи національних інформаційних ресурсів в усьому їхньому різноманітті, необхідному для національного розвитку, є матрицею вдосконалення інформаційних обмінів між соціальними базами в загальнонаціональному вимірі, у тому числі розвитку кооперативних зв'язків між центрами зберігання інформації на основі сучасних

інформаційних технологій, ресурсом збагачення дистантних форм поширення, утвердження суверенних масивів інформації серед замовників тощо;

– інформаційною основою розвитку механізмів інформаційної безпеки до специфіки сучасних інформаційних обмінів.

У комплексі вітчизняний інформаційний ресурс має визначати державну інформаційну політику, метою якої є досягнення якісно нового рівня інформаційного забезпечення суспільства в процесі його розвитку в пост-індустріальний період. Вона має охоплювати всі сфери життєдіяльності в процесі їхнього розвитку в напрямі до нового, інформаційного суспільства, включати в себе стратегію і принципи розвитку системи інформатизації.

Ефективність функціонування загальноукраїнської, як, власне, і будь-яких інших інформаційних баз прямо залежить як від змістовного їх наповнення, так і від якості самої роботи з інформацією, дотримання необхідних пропорцій між організацією роботи структур, які займаються виробництвом, збереженням, поширенням інформації, що здійснюють її використання в суспільних інтересах, у реалізації актуальних проектів національного розвитку [13].

Процес інформаційного розвитку українського суспільства з точки зору національних інтересів має відповідати реалізації ряду вимог, серед яких на нинішньому етапі найважливішими є:

– верховенство інститутів українського суспільства над процесом інформаційного виробництва й використання інформаційних ресурсів;

– забезпечення перспектив:

а) вітчизняного інформаційного виробництва з урахуванням потреб національного розвитку;

б) прискорене підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів, забезпечення зростання творчого потенціалу українського суспільства у використанні інформаційних ресурсів, удосконаленні інформатизації суспільства [14];

– забезпечення умов для рівноправного міжнародного співробітництва в інформаційній сфері, організація виробництва, підготовка національних інформаційних продуктів для представлення на зовнішніх інформаційних ринках з урахуванням відповідних запитів глобального інформаційного простору. Адже, як зауважує Г. Почепцов, «якщо ми не продукуємо влас-

ного інформаційного чи віртуального продукту, то ми ніколи не будемо переможцями. Ми є читачами, а не письменниками великого світу. І справа тут не в розмірах країни чи кількості людей, а в розмірі мозку» [15];

– розробка методик ефективного використання інформаційного потенціалу глобального інформаційного простору в інтересах розвитку української нації і держави, формування постійно діючих механізмів ефективного використання цього джерела нових інформаційних ресурсів для їх адаптації і підготовки до використання в інтересах суспільного прогресу.

Під час розвитку сучасних інформаційних процесів на новому їхньому витку перед нами знову набуває актуальності прогностична ідея В. Вернадського про «державне об'єднання зусиль людства» [16] в її застосуванні до національного розвитку в умовах глобалізації.

Важливою умовою розвитку інформаційної діяльності на сьогодні є вдосконалення державної політики у сфері засобів масової інформації, спрямованої на осучаснення нормативно-правової бази з питань діяльності засобів масової інформації, пріоритетність підтримки вітчизняного виробника інформаційного продукту в цілому і впровадження системи заходів, спрямованих на підтримку розвитку україномовних засобів масової інформації, створення сприятливих умов для залучення інвестицій, кредитів на придбання передових технологій та обладнання для інформаційного виробництва на підприємствах, в установах, організаціях інформаційної сфери, посилення ролі українських ЗМІ в утвердженні позитивного іміджу України в глобальному інформаційному просторі, для розвитку телерадіоінформаційної структури тощо.

І з розвитком соціальної структури суспільства, посиленням запитів на потрібну інформацію, а також у напрямі розвитку процесів національної самоідентифікації активізується робота з введення в суспільний обіг матеріалів національних інформаційних фондів. Адже інформація сама по собі нічого не варта й нічого не значить... Якість інформації оцінюється перш за все тим, наскільки знання, одержані про предмет чи навколишню обстановку, допомагають у прийнятті рішень [17]. Бібліотечні, архівні, музейні та інші центри зберігання інформації мають вдосконалювати роботу, пов'язану з введенням в обіг ширших пластів своїх інформаційних фондів у середовищі потенційних користувачів, започатковують різноманітні форми реферативної продукції, інформаційно-аналітичну

продукцію в режимі «інформація на базі інформації», аналітичні дослідження на актуальну суспільно значущу тематику, що базуються на ефективному використанні широких інформаційних масивів наявних фондів.

Важливим для поповнення національних інформаційних ресурсів є також організація формування, зберігання та використання відомчої електронної інформації за місцем її створення в тих органах державної влади, органах місцевого самоврядування, які відповідають за ведення таких ресурсів з одночасною передачею їх для зберігання та використання іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, державними підприємствами й установами у сфері їхнього управління до централізованої системи баз даних – як елемента загальнонаціонального об'єднання електронних інформаційних ресурсів. Ця тенденція обумовлює також необхідність нових підходів до проблеми збереження електронних інформаційних ресурсів, забезпечення суверенітету над ними.

Останнім часом на себе звертає увагу ще одна нова і водночас така, що набуває значної суспільної ваги, проблема. У зв'язку з розвитком комп'ютеризації, масовим впровадженням щільникового зв'язку, зростаючим доступом до вітчизняних і зарубіжних інформаційних ресурсів населення, у зв'язку з досягнутими вже результатами інформатизації українського суспільства актуалізується необхідність розробки концепції певного раціонального використання сучасного неконтрольованого процесу в середовищі неорганізованого інфотворення для орієнтації його в напрямі суспільно значущої інформаційної діяльності. У зв'язку з цим видається за доцільне узагальнити наявний досвід організації певної виробничої діяльності в Інтернеті, розробити напрями й форми стимулювання цього виду діяльності (обробка масивів інформаційних ресурсів, конкурси щодо розв'язання певних технічних та інших проблем тощо). Розробка відповідних методик дасть змогу залучити до процесу суспільно необхідного інформаційного виробництва невикористовуваний творчий потенціал активної частини населення, у тому числі пов'язаний з бурхливим розвитком соцмереж, сприяти зростанню громадянської активності, солідарності, а також зниженню рівня циркуляції непрофесійно створеної, неякісної інформації – інформаційних шумів у соціальних інформаційних комунікаціях.

При зростаючому впливі глобального інформаційного простору на національний життєздатність останнього забезпечується зростаючою якістю

виробництва власної інформації з урахуванням національної традиції в цій сфері діяльності, логіки розвитку, активного використання необхідних зовнішніх інформаційних зв'язків, забезпечення оптимального рівня організації внутрішніх ресурсів і захисту від несанкціонованого зовнішнього проникнення, наявністю можливостей для генерування інформації вищого рівня – аналітичної, найефективнішого продукту на сучасному ринку інформації.

Завданням розвитку національних інформаційних ресурсів має бути підпорядковане вдосконалення відповідних методик трансформації інформаційної сфери. Серед основних напрямів цієї діяльності – уніфікація інформаційних ресурсів за формою їх вираження, згідно з вимогами сучасності – оцифрування інформаційних масивів на всіх наявних видах носіїв, розвиток кооперації інформаційних фондів, баз даних, удосконалення методів керування цими масивами, налагодження суспільно доступної інформації про їх зміст, підготовка інформаційними працівниками відповідних ресурсів для найбільш зручного використання замовником, удосконалення дистантних форм обслуговування користувачів як перспективний шлях розвитку й організації використання інформації, удосконалення діяльності електронних бібліотек та інших форм відкритого доступу до інформаційних ресурсів, удосконалення системи правового забезпечення використання вітчизняних інформаційних ресурсів України і в глобальному інформаційному просторі.

Сьогодні зросла потреба в користуванні інформацією всіх рівнів складності в управлінських структурах, від яких у нових умовах вимагалось прийняття самостійних, точних і ефективних рішень. Нової організації інформаційного забезпечення потребували ринкові перетворення. У зв'язку з демократичними перетвореннями в суспільстві, швидкою розбудовою численних політичних партій, появою значної кількості інших громадських організацій, зростають їхні інформаційні запити, формуються інформаційні бази цих структур і, відповідно, розвивається інформаційний ринок і в інтересах національного розвитку, щоб усі ці процеси були співвідносними з національною інформаційною традицією.

Звертає на себе увагу той факт, що цей ринок в Україні в процесі свого становлення не зміг не набути певних негативних тенденцій. Вони характеризуються відсутністю стабільності при пріоритеті на ньому зарубіжного

виробника, неоднорідності по регіонах країни, слабкому розвитку сфери особистого споживання і, відповідно, індустрії послуг, орієнтованої на задоволення потреб населення. Сьогодні держава на цьому ринку виступає як головний споживач, тобто формує ринок, і лише незначною мірою виступає на ньому як виробник. Такий стан справ мав бути виправленим у результаті розробки кількох варіантів концепцій національної інформаційної політики, що мали охопити всі сфери життєдіяльності українського суспільства і збалансувати відповідні інформаційні процеси. Але на сьогодні ці документи ще дуже складно знаходять шляхи для практичної реалізації в суспільстві. У свідомості значної частини користувачів під впливом Інтернету розвинулися погляди, що сприяють уніфікації в інформаційній сфері, що послаблює уявлення про національні інтереси в цій сфері діяльності.

Із зростанням запитів на інформацію в період переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства, з долученням до неї ширшого кола людей зростає потреба в удосконаленні загальносуспільних інформаційних центрів, у тому числі архівних, бібліотечних та інших, у залученні до роботи в них кваліфікованих інформаційних працівників. Такі заклади мають стати посередниками між виробниками й користувачами інформацією, між наявним у суспільстві інформаційним ресурсом і соціальною структурою, що на ньому базується. Вони мають стати джерелом поширення в суспільному обігу національних інформаційних ресурсів.

Варто ще раз підкреслити тезу про перспективність оновлених бібліотечних установ в інформаційному суспільстві. Невипадково концентрованою формою утвердження електронних технологій у цій сфері стали електронні бібліотеки, що є, як правило, структурною складовою великих бібліотечних установ. Це структури, що дають можливість керувати ресурсами за допомогою комп'ютера, а працівникам – бути посередниками в електронній взаємодії; це набір електронних ресурсів і супутніх технічних можливостей для створення, пошуку й використання інформації; що це база даних, яка вміщує цифрові інформаційні об'єкти в різних формах і надає безпосередній доступ користувачам; це складові системи інформації, які допомагають задовольняти інформаційні потреби користувачів, надавати інформаційні послуги, організовувати інформацію у зручній для користувача формі, керувати місцезнаходженням інформації і значною мірою керувати інформаційними процесами в суспільстві.

Активізація електронних бібліотек, як і взагалі всіх бібліотечних установ, у роботі з користувачами є вимогою сьогодення. У зв'язку з цим абсолютно правомірною є думка фахівців про необхідність розширення спектра послуг цих установ як у сфері інформації, так і у сфері дозвілля з наданням користувачам доступу до сучасних видів документів і при цьому укорінюватись в інформаційний бізнес, залучаючи, таким чином, для свого розвитку фінансові ресурси з комерційної сфери, кошти підприємств і організацій та особисті кошти громадян.

Уже практика сьогодення говорить про те, що цей шлях є без вагання продуктивним, незважаючи на дуже серйозні правові, організаційні, матеріальні проблеми для такої діяльності.

На інформаційному етапі розвитку людства обсяги виробництва якісної суспільно значущої інформації, обсяги реалізації її на міжнародних інформаційних ринках стають важливим показником життєздатності кожної сучасної держави, нації. У зв'язку з цим назріла необхідність розробки стратегії представлення національних інформаційних ресурсів у глобальному інформаційному просторі, включення в процеси міжнародної торгівлі інформатизацією, а також організація рекламної діяльності для вдосконалення рівня позиціонування України на міжнародній арені. Виходячи з потреб національних інтересів України, така концепція має бути розроблена під керівництвом уряду, реалізовуватися з активною участю державних структур, української науки, великих економічних і громадських організацій. Її реалізація має забезпечити у світі уявлення про державу Україну, національну історію і культуру, демократичні перетворення, про здобутки й потенціальні можливості економіки, науки, перспективи технологічного переоснащення, інформатизацію, про можливості для розвитку співробітництва, враховуючи географічні, кліматичні та інші особливості, про успішний досвід міжнародного співробітництва українських економічних та інших структур.

Використання наявного інформаційного потенціалу України для розвитку українського суспільства, необхідність утвердження його в глобальному інформаційному просторі як активного сегмента цього простору зумовлює залучення в цю сферу суспільної діяльності зростаючих обсягів матеріальних ресурсів і ефективні функції державного лобіювання. Оскільки в нинішніх умовах Україна не може конкурувати у фінансуванні

інформатизації з країнами «золотого мільярда», забезпечити собі прийнятне місце в новій світовій ієрархії, що формується як інформаційна, вона має зосередитися на кількох основних напрямках розвитку.

Це, по-перше, концентрація матеріальних ресурсів на розвитку тих напрямів інформаційної діяльності, що є найбільш перспективними для України, можуть відповідати умовам міжнародної спеціалізації у виробництві й використанні інформації. По-друге, розвиток власної інформації на базі передових технологій. І, по-третє, кооперація наявних у країні інформаційних ресурсів в об'єднану систему для виходу в глобальний інформаційний простір потужною, багатofункціональною системою.

1.3. Проблеми збереження національного інформаційного простору в контексті посилення негативних зарубіжних впливів

До основних чинників негативних впливів на вітчизняний інформаційний простір слід насамперед віднести застосування інноваційних технологій, що забезпечують розширення й поглиблення проникаючих можливостей зарубіжної інформації, зростання маніпулятивного соціально-психологічного впливу на визначену аудиторію для утвердження в її колективній свідомості заданих економічних, політичних та інших установок, формування стереотипів поведінки, сприятливих для досягнення інтересів, потрібних для утвердження інтересів суб'єкта таких впливів. З удосконаленням відповідних технологій розвиваються методики ведення інформаційних воєн, що в наш час стають важливим компонентом воєн традиційних або ж використовуються самостійно і за своїми результатами можуть бути навіть більш ефективними від них.

Згідно з доповіддю Національної ради з розвідки США «Глобальні тенденції до 2015 року» інформаційні війни будуть домінантним фактором у нинішньому столітті. Вони вестимуться на всіх рівнях соціальної структури сучасного людства, до міждержавного рівня, між блоками держав включно [18]. Американські дослідники, як працівники інформаційної сфери країни, що є на сьогодні найактивнішим у світі глобалізатором на базі інфор-

матизації, виробником найбільшого обсягу нової інформаційної продукції, першими звернули увагу на можливості, що розкриваються під час застосування нових інформаційних технологій для досягнення поставлених цілей. Аж до отримання перемоги в боротьбі за людський розум, за психіку основної маси людей у країнах – об'єктах впливу. Така перемога не лише забезпечує досягнення запланованого результату, а й гарантує тривале його збереження.

У зв'язку з цим американський соціолог і співробітник розвідки Л. Фараго чітко окреслює основні підходи до ведення ефективної психологічної війни:

- вона повинна бути динамічною і гнучкою, постійно пристосовуватися до подій дня і бути завжди готовою змінити свою інтерпретацію конкретного явища, щоб більш ефективно його використати за мінливих обставин;
- вона не повинна придумувати теми для обговорення, а виходити з питань і проблем, які є насправді;
- вона повинна бути замаскована, її не можна називати своїм іменем, інакше вона зазнає поразки;
- вона повинна базуватися на розвідувальній інформації, на знанні політичних, духовних, військових, економічних, побутових особливостей країн і народів, для яких вона призначена;
- не можна керувати пропагандою здалека, хоча директиви та інструкції можуть надходити з центру, конкретне опрацювання матеріалів повинно залишатися на розсуд людей, що її поширюють;
- слід використовувати всі існуючі можливості для поширення пропаганди, особливо серед громадян тих країн, які є її об'єктом, перетворюючи їх у мимовільних поширювачів... [19].

Закономірно включаючись у глобалізаційні процеси, новітні інформаційні технології для досягнення власних цілей у міжнародних відносинах використовує дедалі більша кількість держав. При цьому відчутних збитків зазнають ті члени міжнародної спільноти, які з тих чи інших причин ще не відповідають своїми можливостями в інформаційній сфері вимогам нового, інформаційного етапу розвитку цивілізації. На жаль, ця теза підтверджується ситуацією, пов'язаною з процесами, що відбуваються на Південному Сході України, діяльністю кремлівських пропагандистів, орієнтованою на інформаційний простір України.

Скоординована органами державної влади пропагандистська діяльність переважної частини російських ЗМІ, усіх наявних джерел виготовлення й поширення нової інформації створює уявлення:

- про повний розвал української економіки, відсутність мінімально необхідних обсягів енергоресурсів для виживання населення в зимовий період;

- про ультранационалістичну політику в Україні, нелегітимність і некваліфікованість влади;

- про непрофесіоналізм українського військового керівництва, поразки й деморалізацію українських Збройних сил на Сході України;

- про зростаючий осуд різко унітарної політики українського керівництва в державному будівництві, небажанні пошуку компромісів, неприйнятно антиросійську політику тощо.

Характерною особливістю цієї політики є також її орієнтація не лише на українську аудиторію і громадську думку країн Заходу. Вона також успішно реалізується серед населення самої Росії, про що говорять дуже високі рейтинги і цієї політики, і самого президента В. Путіна. Слід зазначити ще одну обставину: підтримка цієї політики росіянами є істотним фактором впливу на значну частину громадян України через канали родинних зв'язків і її не можна характеризувати як неефективну.

Як зауважує віце-прем'єр-міністр України О. Сич, «російська пропаганда, а за нею і збройна агресія, отримали сприятливий ґрунт на Донбасі. Адже протягом усіх років незалежності тут здійснювалась недосконала, а то й злочинна, гуманітарна політика. То ж наше завдання – скерувати всі зусилля, аби в подальшому українське суспільство було монолітним організмом й аби ніколи не повторилися ті події, що мали й мають місце в Криму та на Донбасі» [20].

У зв'язку з цим в реалізації цього завдання серйозна увага має бути приділена використанню ЗМІ в наповненні оперативною інформацією національного інформаційного простору. Слід зазначити, що політика їх роздержавлення, активно здійснювана протягом останнього десятиріччя, не сприяла його стійкості в умовах економічної кризи минулих років, не забезпечує вона належного збереження національного суверенітету і в умовах сучасного протистояння з Росією. Адже комерційні ЗМІ на території будь-якої країни є інструментом досягнення власних цілей фінансово-промисловою

елітою, що контролює видання, і не є виданнями незалежними, об'єктивними, зацікавленими в проведенні заходів інформаційної безпеки. У них найчастіше практикується маніпулювання громадською думкою в інтересах власників, у тому числі тих, інтереси яких не мають нічого спільного з інтересами держави. Вони є найбільш перспективними для вкидання зовнішньої інформації, що не має нічого спільного з інтересами певної держави і може стати джерелом загроз для безпеки держави. Це ж саме стосується всієї системи технологій обмінів інтернет-інформацією, і включно соціальних мереж.

Протягом останнього часу фактично збувається передбачення Б. Червака, який у недалекому минулому з тривогою констатував, що «очевидні спроби витіснення держави з національного інформаційного простору, захист якого пасивний і незадовільний. Тривожна ситуація склалася в теле-радіоєфірі прикордонних територій: асиметрія інформаційних потоків з України та в Україну, на жаль, складається не на користь нашої держави. Нині ми опинилися під потужним інформаційним впливом країн-сусідів. Російська Федерація – це лише один приклад. Фактично всі ЗМІ на території України ведуть ефіри в інтересах своїх держав, які дуже часто не відповідають інтересам нашої країни. Небезпечним стає баланс між державними й недержавними інформаційними ресурсами. Це відбувається на тлі монополізації теле- й радіоінформаційного простору, економічної та політичної залежності більшості ЗМІ від фінансово-промислових структур» [21].

Водночас у період інформаційної війни, при реальних загрозах національному інформаційному простору особливої ваги набуває організація злагодженого інформаційного співробітництва управлінських структур держави, у тому числі, у сфері роз'яснення змісту роботи державного управління в умовах наявного протистояння зарубіжній громадській думці, налагодження міжнародного інформаційного співробітництва в напрямі ліквідації конфлікту, організація оперативного, якісного інформування про наявний перебіг подій міжнародних організацій (Світовий банк, МВФ, Римський клуб тощо), транснаціональних корпорацій, впливових громадських організацій, національно-культурних об'єднань, регіональних еліт, блогерського активу, учасників спілкування в соцмережах, працівників інформаційної сфери, інформаційного виробництва та інших категорій учасників сучасних інформаційних обмінів [22].

На круглому столі на тему: «Кримінально-терористична війна на Сході України: соціальна складова» було також підкреслено критичний рівень потреби застосування наукового і громадського потенціалу всієї країни до пошуку механізмів реформування українського суспільства та аналізу російсько-української війни [23].

У зв'язку з цим першим і абсолютно необхідним кроком, пов'язаним з виконанням цього завдання, має стати упорядкування інформаційної діяльності в національному вимірі, ефективна координація її на державному рівні, формування національного інформаційного комплексу. В умовах інформаційної війни лише така координація дає можливість оперативно реагувати на інформаційні диверсії, передбачати майбутні інформаційні загрози для національного інформаційного простору, знаходити шляхи їх нейтралізації, забезпечувати достовірною інформацією громадян власної країни, у тому числі й тих, які сьогодні перебувають під чужими інформаційними впливами, а також інформувати про ситуацію в країні міжнародну спільноту, про громадську думку за рубежем.

Цей комплекс має базуватися на суверенних інформаційних ресурсах – надбанні нинішнього і всіх попередніх поколінь українського народу. Надбанні, що є основою його існування й розвитку, забезпечення національно-культурної самобутності в глобалізованому світі, орієнтиром розвитку сучасного національного інфотворення [24]. Ці ресурси мають лежати в основі внутрішньої і зовнішньої національної інформаційної політики, організації національної інформаційної безпеки.

Інформаційний комплекс в умовах інформаційного суспільства має бути, таким чином, мережею соціальних структур, що координують свою діяльність у національних інтересах, оснащену засобами для виробництва, комплектування, обробки і зберігання, організації безпеки, значущої для цієї системи інформації, що забезпечує ефективне використання наявних у розпорядженні суспільства інформаційних ресурсів, сприяє їхньому оновленню і розвитку, необхідному для суспільного прогресу.

В умовах зростаючої активізації глобальних процесів у сучасному світі саме загальнонаціональний соціальний інформаційний комплекс має стати запорукою нейтралізації сучасних інформаційних загроз і використання позитивних факторів розвитку інформатизації [25]. Ефективна робота такої системи на загальнодержавному рівні може забезпечити як конструктивні

інформаційні обміни України на міжнародній арені, так і розвиток національної інформаційної бази при мобілізації вітчизняних ресурсів і можливостей, що є важливою передумовою прогресу суспільства. Вона обумовлюється тим, що, як показує міжнародна і внутрішньодержавна практика сучасності, з активізацією інформаційних процесів у суспільстві актуалізується потреба посилення впливу держави на ці процеси. Такі координаційні впливи збігаються з основними завданнями, що має вирішувати сучасний інформаційний комплекс.

По-перше, держава має забезпечувати якісний доступ усіх категорій громадян до продукрованої нею інформації, як до офіційних матеріалів, так і до роз'яснення змісту своєї власної діяльності. Для цього здійснюються відповідні правові, матеріально-технічні та інші заходи, розвиваються магістральні інформаційні комунікації, налагоджується власне виробництво й поширення інформації. При цьому всі інформаційні обміни, що здійснюються за допомогою контрольованих державою інформаційних комунікацій, є вертикальними інформаційними комунікаціями [26].

По-друге, держава об'єднує задля реалізації планів, проектів суспільного розвитку потенціал інформаційних, інформаційно-аналітичних центрів, творчий потенціал громадських організацій, діяльність наукових установ, що продукують нову, необхідну для розвитку інформацію в контексті формування структур інформаційного суспільства. Вона також має опікуватися організацією діяльності центрів комплектування та організації високопродуктивного використання наявних інформаційних ресурсів, особливу увагу звертаючи на збереження і збагачення суверенних інформаційних ресурсів. У зв'язку з цим потребується технологічне й методологічне оновлення діяльності бібліотечних, архівних і музейних установ.

У справі комплектування центрів зберігання суспільно корисних інформаційних ресурсів зростаючого значення набуває комплектування новими, необхідними для національного розвитку зарубіжними інформаційними ресурсами. Використання передового науково-технологічного зарубіжного досвіду в комплексі з національними здобутками і прагненнями на шляху суспільного прогресу стає важливим фактором сучасного інноваційного розвитку, важливим пріоритетом Української держави.

По-третє, вертикальні інформаційні обміни в суспільстві, ініційовані державою, обумовлюють необхідність створення та вдосконалення

надійних соціальних комунікацій, доступних для всіх членів суспільства. Система цих комунікацій, підтримувана національними організаційно-правовими та техніко-технологічними засобами, становить інфраструктуру інформаційних обмінів у рамках національного інформаційного простору.

Відкритість влади для громадян, прозорість її рішень і дій сприяють зміцненню її легітимності та забезпечують їй можливість адекватно реагувати на актуальні проблеми внутрішньодержавного розвитку й міжнародних відносин. Водночас налагодження зворотного зв'язку – від інститутів громадянського суспільства до органів державної влади – дає останнім змогу сформувати уявлення стосовно співвідношення діяльності владних структур і підтримки їх громадянами, уявлення про ефективність політики влади, що в результаті виявляється ключовим фактором для стабільності або нестабільності всієї системи [27]. Функціонування цього механізму сприятиме консолідації суспільства, вихованню в його членів почуття причетності до загальносуспільної діяльності, патріотизму.

По-четверте, поряд із зростанням необхідності залучення інноваційної інформації зарубіжного виробництва для розв'язання проблем суспільного розвитку держава в інформаційному суспільстві має сприяти просуванню вітчизняних інформаційних продуктів на міжнародні інформаційні ринки, продуктів, виготовлених і в державних наукових, науково-інформаційних структурах, і в приватних структурах, недержавних аналітичних центрах, фондах тощо. При цьому інформаційна продукція має бути прирівняна до всіх інших видів продукції і бути підпорядкована всім правилам, що стосуються експортних операцій. Міжнародне правове законодавство в інформаційній сфері має бути своєчасно імplementоване в правову базу України. Держава має сприяти участі вітчизняних правників у підготовці нових правових актів, що стосуються інформаційної сфери, і відстоювати в новому законодавстві національні інтереси.

По-п'яте, важливою функцією держави є організація безпеки національного інформаційного простору. Розвиток глобальних процесів на основі всеосяжної інформатизації створює широку різноманітність інформаційних загроз [28] від витіснення на внутрішньому інформаційному ринку вітчизняних продуктів більш конкурентоспроможними в силу опори на передову матеріально-технічну й технологічну базу зарубіжними інформаційними продуктами аж до ведення цілеспрямо-

ваних, з більш відчутною вражаючою силою в боротьбі за розум громадян, інформаційних воєн. У зв'язку з цим держава зобов'язана для захисту свого інформаційного простору використовувати всі традиційні правові, правоохоронні важелі, свій вплив на вертикальні інформаційні комунікації, засоби комплектації вітчизняними й зарубіжними ресурсами національних інформаційних баз, а також державну систему інформаційного виробництва. В інформаційних протистояннях на нинішньому етапі суспільного розвитку остання набуває дедалі більшого значення, оскільки здатна генерувати контрпропагандистські інформаційно-аналітичні продукти, з їхньою допомогою діяти на упередження при організації ефективної прогнозно-аналітичної роботи.

Держава на цьому етапі розвитку суспільства стає основним інструментом консолідації в суспільстві, «організуючим началом і координатором буття» [29] інформаційної системи, що охоплює національний інформаційний простір, сприяє його розвитку, забезпечуючи в процесі своєї трансформації прогрес у сфері демократичних перетворень.

З точки зору сучасного національного розвитку держава має можливості для введення в рамки суспільного інтересу процес розвитку соціальних мереж. Адже утвердження в інформаційній сфері України соціальних мереж не лише сприяє розвитку взаєморозуміння в суспільстві, обміну інформацією, що стимулює прогрес, загальносуспільній консолідації, зміцненню кооперативних зв'язків у різних сферах суспільної діяльності.

Нові технології інформаційних обмінів створюють також проблеми, пов'язані з:

- можливістю нерегламентованого витоку суспільно значущої інформації, порушенням прав на інтелектуальну власність;

- проникненням у вітчизняний інформаційний простір інформації, що може негативно впливати на суспільну свідомість, на інформаційну базу національного інформаційного розвитку, як неадаптовану до процесу українського розвитку, виготовлену для умов розвитку іншого інформаційного середовища, так і ту, що призначається для цілеспрямованого проникнення з метою утвердження інтересів зарубіжних суб'єктів інформаційної діяльності в Україні;

- поширенням впливу маніпулятивних інформаційних технологій для реалізації певних самостійних політичних, економічних та інших цілей,

а також застосування сугестивних технологій як елемента в комплексі складових засобів інформаційних воєн.

Бурхливий розвиток технологій соціальних мереж, таким чином, на сьогодні явно не збігається зі значною інерційністю реагування на інформаційні процеси державної організаційно-правової системи. І правотворча система, і методологія, і організація інформаційної безпеки потребує зміни підходів у розв'язанні проблем, що актуалізуються сьогодні. Ці проблеми не можуть бути вирішеними не тільки без матеріально-технічного, методологічного оновлення, сучасного кадрового забезпечення органів контролю, а й без обов'язкової постановки належної прогностно-аналітичної діяльності, вивчення закономірностей розвитку сучасних інформаційних процесів. Без державної роботи, покликаної забезпечувати соціальну стабільність і сталий розвиток, забезпечувати задоволення інформаційно-психологічних інтересів особи, суспільства [30].

У цілому ж, якщо говорити про перспективу, досягнення перелому в українсько-російському інформаційному протистоянні може бути здійснене при успішному поєднанні вертикальних і горизонтальних інформаційних обмінів в єдиному інформаційному комплексі під державним контролем. З одного боку, цей процес сприятиме зміцненню вітчизняної інформаційної системи як суб'єкта міжнародних інформаційних відносин, що дуже важливо в умовах нинішнього інформаційного протистояння, з іншого – забезпечувати внутрішню консолідацію суспільства. Це стане запорукою надійного захисту національного інформаційного простору від негативних зовнішніх впливів.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Національна академія наук України [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/UA/Pages/default.aspx>. – Назва з екрана.

2. *Сидоренко В. К.* Основи наукових досліджень : навч. посіб. для вищ. пед. закладів освіти [Електронний ресурс] / В. К. Сидоренко, П. В. Дмитренко. – Режим доступу: <http://ukped.com/statti/onpd/3609-haluzevi-akademii-nauk.html>. – Назва з екрана.

3. *Почепцов Г.* Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіа комунікації / Г. Почепцов. – К. : Спадщина, 2012. – С. 26.
4. *Томашевський Р. М.* Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів / Р. М. Томашевський, Г. Г. Цегельник, М. Б. Вітер, В. І. Дудук. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – С. 160.
5. Там само. – С. 163.
6. *Горовий В.* Електронні ЗМІ в контексті забезпечення національного інформаційного суверенітету / В. Горовий // Інтернет-комунікація в діяльності інститутів сектору безпеки: теоретико-прикладний аспект : монографія. – К. : НАСБ України, 2013. – С. 106–108.
7. *Томашевський Р. М.* Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів / Р. М. Томашевський, Г. Г. Цегельник, М. Б. Вітер, В. І. Дудук. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – С. 164–167.
8. *Моисеев Н. Н.* Человек и ноосфера / Н. Н. Моисеев. – М. : Молодая гвардия, 1990. – С. 209.
9. Там само.
10. Україна: утворення незалежної держави (1991–2001). – К. : Альтернатива, 2001. – 704 с.
11. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – С. 12–14.
12. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – С. 8–30.
13. Там само. – С. 8–11.
14. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – С. 324.
15. *Почепцов Г.* Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіа комунікації / Г. Почепцов. – К. : Спадщина, 2012. – С. 121.
16. *Вернадский В. И.* Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский. – М. : Наука. – 1991. – С. 84.
17. *Моисеев Н. Н.* Человек и ноосфера / Н. Н. Моисеев. – М. : Молодая гвардия, 1990. – С. 166.

18. Чилачава Т. Модели информационной войны [Электронный ресурс] / Т. Чилачава, Н. Кереселидзе. – Режим доступа: <http://www.apsny.ge/analytics/1268790856.php>. – 16.03.2010. – Загл. с экрана.

19. Смола Л. Є. Детермінанти політичного процесу сучасності: теоретико-методологічний аналіз в інформаційно-психологічному вимірі / Л. Є. Смола. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 35–36.

20. Олександр Сич: Ми маємо виробити програму соціогуманітарної реінтеграції Донбасу в Україну // Урядовий портал. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?artid=247542274@cat_id=244276429. – Назва з екрана.

21. Червак Б. Щодо функціонування засобів масової інформації / Б. Червак // Актуальні проблеми міжнародної безпеки: український вимір. – К. : СтилоС, 2010. – С. 457.

22. Смола Л. Є. Детермінанти політичного процесу сучасності: теоретико-методологічний аналіз в інформаційно-психологічному вимірі / Л. Є. Смола. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 35–93.

23. Там само.

24. Олійник О. В. Політико-правові аспекти формування інформаційного суспільства суверенної і незалежної держави / О. В. Олійник, О. В. Соснін, Л. Є. Шиманський. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/book/Sosnin_2.htm.; Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011.

25. Струтинська О. В. Інформаційні системи та мережеві технології / О. В. Струтинська; за наук. ред. М. І. Жалдака. – К. : Університет «Україна», 2008. – С. 25–26.

26. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – С. 16–17.

27. Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – С. 112–113.

28. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий,

В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – С. 143–153.

29. *Маца К. А.* Земная планетарная система (Опыт исследования системной организации Земли) : монографія / К. А. Маца. – К. : Издательство географической литературы «Обрії», 2012. – С. 17.

30. *Ноевий Ю.* Проблема інформаційно-психологічної безпеки України в системі державного моніторингу та прогнозування / Ю. Ноевий // Актуальні проблеми міжнародної безпеки: український вимір. – К. : Стило, 2010. – С. 677.

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ КООРДИНАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ МІЖНАРОДНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Інститут президентства України в міжнародній інформаційній діяльності

Інститут президентства – одна з найголовніших інституцій у сучасному міжнародному політикумі. Водночас інформаційний ресурс, створений інститутом президентства, є важливою складовою національних інформаційних ресурсів кожної держави з президентською формою правління, незалежно від рівня включення президента у сферу управлінської діяльності. В українському суспільстві кожні президентські виборчі змагання підтверджують головну роль президентської влади, незважаючи на постійні зміни обсягу президентських конституційних повноважень, і ця характерна особливість знаходить своє відображення в інформаційній основі функціонування українського суспільства.

1 грудня 1991 р. відбулися перші прямі вибори Президента України. Запровадження в Україні інституту президентства відкрило новий етап у розвитку української державності, істотно вплинуло на політико-правову практику в Українській державі та на процес конституювання інституту президентства в сучасному українському суспільстві. Цей процес тривав під час підготовки нової Конституції України. Про це говорять, зокрема, проекти Конституції України в редакціях 1992, 1993, 1995 р. і Конституційний договір, укладений між Президентом і Верховною Радою 8 червня 1995 р., який істотно посилив повноваження Президента. Так, конституційно-правова ідея президентства в незалежній Україні про-

йшла кілька етапів свого розвитку. Становлення інституту Президента України було ключовим у реформуванні державної влади, пов'язаному з проголошенням незалежності України та зміною її конституційного ладу. Але за всієї важливості цього суспільного інституту у внутрішній і зовнішній політиці держави відповідні напрацювання базового для розвитку його діяльності інформаційного ресурсу, створення теоретичного підґрунтя вдосконалення конституційно-правового статусу вищої посадової особи лишається ще недостатньо осмисленим і не стало об'єктом комплексного дослідження провідних наукових установ з питань держави і права в Україні. У результаті через 23 роки після проголошення незалежності констатуємо відсутність узагальнюючого нормативного ресурсу – Закону України «Про Президента України».

Постійний пошук оптимальної форми правління в Україні говорить про недостатню теоретичну та інформаційну розробку специфіки розвитку українського суспільства і, як наслідок, про недостатню розвинутість інструментів громадянського суспільства в Україні, що в сукупності мало б дати відповідь на питання про притаманні саме українському суспільству особливості функціонування інституту президентства.

Слід зазначити, що окремі дослідження з питань конституційно-правового статусу інституту президентства, його впливу на розвиток державотворчих процесів в Україні здійснені вітчизняними фахівцями. Вони відображені, зокрема, у працях М. Кармазіної, В. Шатіла, Н. Плахотнюк, С. Серьогіної, А. Гулієва та ін. [4, 6, 12, 17, 22].

Однак при цьому на сьогодні констатується неоднозначність ситуації, за якої до кінця невизначеною є модель балансів у структурі державної влади та не унормовані інституційні взаємовідносини між гілками влади, що й зумовлює політичні суперечності, які призводять до перманентних політичних криз у країні. Наприклад, сьогодні призначення голів регіональних органів місцевих державних адміністрацій з боку Президента України розриває єдність виконавчої гілки влади, яку очолює Прем'єр-міністр від коаліції, призначений парламентом за поданням Президента [10, с. 152].

За визначенням А. Гулієва, під дефініцією «інститут президентства» слід розуміти сукупність державно-правових норм, які регулюють порядок виборів і вступу на посаду, повноваження Президента, що визначають його місце в системі органів державної влади, а також дострокове припинення

повноважень, відсторонення від посади [4, с. 146]. Представник української школи конституційного права Н. Плахотнюк виділяє такі елементи інституту президентства: порядок виборів, вступ на посаду, відповідальність, припинення повноважень і компетенція. Під «елементами інституту президентства» вона вбачає групу норм, що упорядковують суспільні відносини, учасником яких є Президент України [12]. За цією тематикою можна згадати також і ряд інших досліджень.

Однак у цілому за результатами дослідження історіографії інституту президентства професор М. Кармазіна зробила висновок про недостатню ефективність наукових досліджень з цієї тематики, про часткове «дублювання» наукових праць щодо вивчення окремих аспектів функціонування інституту президентства (зокрема, питання конституційного статусу Президента). При цьому чимало важливих питань і досі недостатньо або й зовсім не висвітлено в науковій літературі [6, с. 127]. Потребують свого вирішення питання суто методологічного характеру, найперше ж у чому суть (ознаки, критерії, характеристики) політичних інститутів загалом та інституту президентства зокрема. Також необхідний аналіз президентських ініціатив, методів керівництва і президентської риторики в тих чи інших випадках.

Як доводить практика, в Українській державі Президент на нинішньому етапі розвитку суспільства відіграє головну роль у формуванні політичного, соціально-економічного та зовнішньополітичного напрямів розвитку країни. Як би не хотілося багатьом політикам бачити статус Президента як «англійську королеву». І хоча з 22 лютого 2014 р. в Україні набрали чинності положення Конституції, відповідно до конституційної реформи і прийнятого 8 грудня 2004 р. Закону України «Про внесення змін до Конституції України», за яким частина повноважень Президента перейшла до Верховної Ради, у глави держави залишилося мало, але достатньо важелів впливу на політичні й соціально-економічні процеси в Україні [19]. До інструментів і засобів, що є в розпорядженні Президента України, можна віднести:

- керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави;
- номінація кандидатів на посади міністрів закордонних справ і оборони з подальшим їх затвердженням парламентом;
- призначення послів України за кордоном;

– головування в Раді національної безпеки та оборони України з правом призначати і звільняти її секретаря та членів, крім тих, хто входить до ради РНБО за посадою;

– оприлюднення рішень РНБО у формі указів, обов'язкових для виконання всіма органами виконавчої влади;

– видавання інших указів на виконання Конституції та законів;

– внесення законопроектів до Верховної Ради та, за потреби, вимога їх розгляду в першочерговому порядку;

– вето будь-яких законів, ухвалених парламентом, крім змін до Конституції;

– призупинення дій актів Кабінету Міністрів з подальшим зверненням до Конституційного Суду щодо їхньої відповідності Конституції та законам України;

– виступ від імені України на міжнародній арені (таке ж право мають Прем'єр-міністр і міністр закордонних справ).

Слід зазначити, що останнє положення потребує доопрацювання, оскільки в нинішньому своєму формулюванні не виключає двоїстої чи навіть троїстої політичної позиції України на міжнародній арені, що не може не позначитися на її іміджі.

У цілому, Президент зберігає у своєму розпорядженні істотні повноваження, відіграючи значну роль у законодавчому процесі (законодавча ініціатива і право вето), має можливість ініціювати та ухвалювати через РНБО (де існує можливість мати пропрезидентську більшість) політичні рішення, обов'язкові для виконання всіма органами виконавчої влади. Так, у нових політичних умовах зростає роль Президента як гаранта стабільності, законності та правопорядку в країні. Він повинен виступати арбітром політичних подій в Україні й гарантувати захист національних інтересів, особливо в кризові часи та коли є загрози територіальній цілісності країни. У зв'язку з цим інститут президентства має здійснювати істотний вплив на інформаційну сферу українського суспільства.

Завдання Президента вибудувати координаційні механізми інформаційно-комунікативної взаємодії між усіма гілками влади, з одного боку, та із громадянським суспільством – з іншого.

Як «гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України» (ст. 102 Конституції України) [9] Президент у першу чергу повинен

реагувати на зовнішні загрози і дбати про боєздатність збройних сил. За період незалежності перед Україною стояло чимало зовнішньополітичних викликів і кожен Президент України, вибудовуючи свою зовнішню політику, враховував їх. Зміст і характер цих викликів значною мірою визначається як географічним положенням країни, розмірами її території, чисельністю населення, історичними й культурними традиціями, так і тенденціями розвитку міжнародних відносин. Особливо серйозні серед них випали на долю діючого Президента – виклики, що потребують забезпечення високого рівня єдності українського суспільства перед зовнішніми загрозами. І забезпечення цієї єдності традиційно, відповідно до міжнародної практики, є важливою функцією інституту президентства.

С. Юрченко виділяє кілька блоків викликів і загроз, що мають глобальний характер і які повинен враховувати у своїй діяльності Президент: економічні й соціальні загрози, враховуючи бідність, інфекційні хвороби й екологічну деградацію; міждержавні конфлікти; внутрішні конфлікти, враховуючи громадянські війни; міжнародний тероризм; транснаціональна злочинність. Але до цих викликів він додає комплекс міжнародних джерел напруження. Перший пов'язаний із спробами сильних сусідів встановити контроль над колишніми складовими імперії. Другий – із спробами колишнього центру відновити свої позиції як суб'єкта міжнародної діяльності. І третій пов'язаний із суперечностями між державами, що утворилися [24, с. 130].

При цьому, як бачимо сьогодні, нашарування зовнішньополітичних загроз за період незалежності може загостритись у будь-який момент. У будь-який момент сучасні інформаційні технології дають можливість для початку інформаційної агресії, яка, як правило, може передувати силовим агресивним діям. Ця обставина стала дуже важливим фактором впливу на міжнародну безпеку. Ще в березні 2001 р. президент США Д. Буш, виступаючи в штаб-квартирі ЦРУ, визначив інформаційну війну другою, після міжнародного тероризму, головною загрозою США [11]. У зв'язку з цим у США інформаційна політика держави спрямована на забезпечення національних інтересів у міжнародному інформаційному просторі, вона входить до воєнної доктрини США та американської стратегії безпеки. При цьому вона не суперечить принципу загальнодоступності інформації та забезпечення прав інтелектуальної власності кожної особистості й пев-

них верств суспільства. Таким чином, протидія такого роду загрозам усій інформаційній системі суспільства і в тому числі інституту президентства набуває в умовах інформаційного етапу розвитку суспільства особливого значення, тим більше що Українська держава істотно відстає в організаційно-технологічній сфері ведення ефективного інформаційного спротиву та забезпеченні інформаційної безпеки країни. При цьому інформаційна політика держави має гармонійно поєднувати як внутрішню політику, орієнтовану на задоволення інформаційних потреб суспільства, оптимізацію державного управління, так і зовнішню – спрямовану на просування інтересів країни у світі та формування її позитивного іміджу [7, с. 269]. Сьогодні з упевненістю можна говорити про те, що від якості інформаційної політики держави цілком залежить вирішення політичних, економічних і соціальних завдань.

Успішна реалізація вітчизняної інформаційної політики, відповідних функцій інституту президентства в Україні пов'язана з ефективним використанням усіх складових національного інформаційного комплексу, до яких як важливі складові входять бібліотечні, музейні та архівні установи як центри зберігання та організації використання національних інформаційних ресурсів. Від якісного наповнення їхньої повсякденної діяльності й забезпечення інформаційного супроводу наукових, культурних і суспільних процесів залежить також розвиток суспільної свідомості та вплив її на політику вищого державного керівництва. Президентська влада в багатьох країнах світу підтримує соціогуманітарні проекти і громадські ініціативи з метою забезпечення розвитку інформаційного суспільства та входження у світовий інформаційний простір. Одне з неостанніх місць у цьому процесі займає політика сприяння розвитку національних бібліотек. У багатьох країнах Європи, Америки та Азії вона спрямовується на:

- законодавче забезпечення діяльності бібліотек;
- президентські ініціативи щодо розвитку бібліотечної справи та її інформатизації;
- участь у будівництві нових приміщень;
- участь в організації святкових урочистостей, що утверджують національно-патріотичні традиції, сприяють утвердженню національних духовно-ціннісних орієнтирів у суспільстві, еднають його на базі цих орієнтирів. Глава держави своїми діями підкреслює важливість цієї сфери,

необхідність не лише для розвитку нових технологій і більш ефективного поширення знань, а й для кращого збереження культурного національного надбання для наступних поколінь.

З розумінням до розвитку бібліотечної справи, навіть враховуючи умови світової фінансової кризи 2008–2009 рр., поставився президент США Б. Обама. За його словами, бібліотеки відіграють важливу роль в американській економіці, оскільки 73 % публічних бібліотек є єдиним інститутом місцевої громади, де можливий доступ до Інтернету, а в сільських районах ця цифра сягає 83 %. Він наголошував, що закриття бібліотек у період фінансової кризи було б великою помилкою влади. На підтримку своїх слів Б. Обама підписав кілька постанов з економічного стимулювання діяльності бібліотек. За однією з них публічним бібліотекам виділялося 200 млн дол. у формі грантів на додаткове оснащення сучасними комп'ютерами та 90 млн на підключення до цифрового телебачення [13]. Водночас за останні роки у федеральному бюджеті спостерігається тенденція до зниження фінансування бібліотечної галузі, відмови від багатьох грантових програм [25].

Розуміючи популярність і важливість розвитку електронних ресурсів та дистанційного доступу до них, президентська влада підтримує ініціативи з приводу інформатизації, використання електронних інформаційних ресурсів та оцифрування національного спадку. Так, тодішній президент Франції Ж. Ширак у 2005 р. запропонував проект створення електронного архіву фондів європейських національних бібліотек для поширення знань, мов та збереження культурної спадщини [23]. Ця ініціатива вилася в проект єдиної інтернет-бібліотеки країн Європи «Європейська цифрова бібліотека» (www.europeana.eu), яка відкрилася в листопаді 2008 р.

У 2007 р. президент Казахстану запропонував створити національну електронну бібліотеку на базі Національної академічної бібліотеки Республіки Казахстан в м. Астана для підвищення освітнього рівня студентів і розвитку вітчизняної науки, пов'язавши всі національні бібліотеки, університети, а також закордонні інформаційні центри [15]. Ця бібліотека, яка відкрилася 5 грудня 2007 р., розрахована на все населення Казахстану, зокрема на сільські та соціально незахищені прошарки. Адже вона містить не лише тексти законодавчих актів, а й коментарі юристів, полегшений шлях пошуку необхідної інформації, на відміну від юридичних баз даних.

Президент Казахстану Н. Назарбаєв завжди підтримує суспільні ініціативи в освітній, науковій і культурній сферах. Остання подія, яка відбулася за його участі, – це відкриття в Астані 2 липня 2014 р. Бібліотеки першого президента Казахстану – Лідера нації, у якій реалізовано не лише досягнення архітектурної думки («зразок екологічної архітектури»), а й сучасних інформаційних технологій (проекти «Хмарний фонд-архів 20+» і «Мобільна бібліотека Лідера нації») [1].

Президенти часто беруть активну участь у будівництві нових приміщень для національних бібліотек. Яскравим прикладом є колишній президент Франції Ф. Міттеран, завдяки активній ролі якого було розпочато будівництво нового приміщення Національної бібліотеки Франції. Її відкриття відбулося 20 грудня 1995 р. уже після того, як Ф. Міттеран залишив президентський палац, але все одно їй було присвоєно його ім'я. Другий приклад – Національна бібліотека Республіки Білорусь, нове приміщення якої з'явилося за активного сприяння президента О. Лукашенка (від перерахування двох президентських зарплат до безпосередньої участі на будівництві під час республіканських суботників). Будівництво цієї бібліотеки стало національним проектом, який підняв статус бібліотечної справи на вищий рівень навіть у порівнянні з країнами регіону Східної Європи.

Президенти також беруть участь у офіційних урочистих заходах, які відбуваються за участі національних бібліотек. Так, президент Німеччини відкриває всі конференції, симпозіуми, семінари, які відбуваються в Берлінській національній бібліотеці. У головних подіях у діяльності Національної бібліотеки Ірану завжди брав участь колишній президент цієї країни М. Хатамі, який працював директором цієї бібліотеки до обрання на посаду президента. Він і підтримував бібліотеку, сприяв будівництву нового приміщення (97 тис. кв. м) [14].

У цілому ж міжнародний досвід у переважній своїй більшості показує, що, підтримуючи інформаційно-бібліотечну галузь, президентська влада очікує також підвищення рівня інформаційного забезпечення своєї діяльності, що впливає і на успішність міжнародної інформаційної діяльності інституту президентства.

З розвитком інформатизації та поширенням інформаційних технологій у всі сфери людської життєдіяльності змінюється і процес інформаційно-аналітичного забезпечення президентських структур, що сприяє ефективності

їхньої діяльності, з одного боку, а з іншого – використання цих технологій для зміцнення зв'язків структур інституту президентства з громадськістю. Ефективність управлінської діяльності залежить від рівня комунікативності та інформаційного забезпечення. У зв'язку з цим для оптимізації розв'язання проблемних ситуацій, які виникають під час управлінської діяльності, керівникові потрібно володіти значним обсягом інформації про стан справ у країні і світі [2, с. 407]. Саме інформаційне забезпечення всіх рівнів державного управління визначає сприйняття громадськістю тих чи інших дій влади, рівень координації діяльності центральних і місцевих її органів і адекватність рішень, які ухвалюються [8, с. 233].

Інформаційне забезпечення є важливою функцією державно-управлінської діяльності. За відсутності необхідної інформації складно приймати об'єктивні і своєчасні державні управлінські рішення. Необхідність інформаційно-аналітичного забезпечення обумовлена не лише обмеженістю інформаційних джерел, а й браком часу в діяльності користувача інформації, тобто суб'єкта державного управління. Постійний моніторинг суспільно-політичних, економічних і соціально-культурних процесів, які відбуваються в Україні та за кордоном, актуалізація головних проблем сьогодення та прогностичний аналіз наслідків усіх шляхів їх вирішення – це завдання, що стоїть перед інформаційно-аналітичними службами, які забезпечують функціонування інституту президентства в Україні.

Сьогодні мало лише бібліографічної та фактологічної інформації, потрібний стратегічний аналіз і прогностичні висновки щодо світових глобалізаційних політичних, економічних, екологічних процесів. Основу для такого аналізу може дати лише комплекс джерел з відповідної проблематики з поєднанням електронних, мультимедійних і друкованих матеріалів. Тому на сьогодні дедалі більшою мірою затребуваними стають інформаційно-аналітичні продукти бібліотечних установ, що відображають тематичне узагальнення значних інформаційних масивів, обсягів нової науково-дослідної літератури з проблематики інституту президентства, яка продукується в Україні й за рубезем. Усе вищезазначене обумовлює нагальну потребу широкого використання і вдосконалення сучасної технології опрацювання соціально-політичної інформації, що породжують сучасні ЗМІ та розміщується в сучасному інформаційному середовищі.

Розглядаючи інформаційно-аналітичне забезпечення вищих органів державної влади, зокрема інституту президентства, однак, необхідно зазначити, що на сьогодні відсутня чітка й виважена державна стратегія, не розроблена загальнонаукова концепція державно-управлінської аналітики, не обґрунтовані напрями її розвитку. Це, на думку фахівців, знижує ефективність інформаційно-аналітичного забезпечення, призводить до прийняття необґрунтованих управлінських рішень [16].

Забезпеченням інформаційною аналітикою інституту президентства займаються державні неурядові організації: СБУ, МЗС, РНБО, Національний інститут стратегічних досліджень, приватні інформаційно-аналітичні агентства, які мають різні методики формування й подання інформації, розставляють свої акценти важливості подій тощо. Рівень ефективності продукovanого ними ресурсу є дуже нерівним. Це пояснюється нечіткістю нормативної бази, на основі якої здійснюється ця робота. Проблеми, які виникають у зв'язку з цим, обумовлені:

- відсутністю законодавчого визначення як «суспільно корисних» основних видів діяльності, здійснюваних неурядовими аналітичними центрами;
- недостатньою урегульованістю питання про можливість надання неурядовим аналітичним центрам оплачуваних послуг;
- проблематичністю участі в процедурах державних закупівель;
- відсутністю стимулів для юридичних і фізичних осіб щодо підтримки ними діяльності неурядових аналітичних центрів;
- поширенням на неурядові аналітичні центри (як і на інші прибуткові організації) окремих норм законодавства, що не враховують специфіки цих організацій [16].

Прикладом взаємовигідної співпраці державних органів, що забезпечують функціонування інституту президентства, з установами соціогуманітарної сфери є діяльність відповідних структур Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Ще на початку 1990-х років, у перші роки незалежності, почала формуватися система взаємовідносин інформаційних центрів найбільших бібліотек з органами вищої державної влади, з інститутом президентства зокрема. Маючи у своїх фондах великий масив інформаційних ресурсів теоретичного і практичного значення з актуальних питань державного управління,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського організувала роботу декількох аналітичних підрозділів, які були орієнтовані на задоволення потреб органів державної влади, зокрема Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) і лабораторії прогнозно-аналітичної бібліометрії, яка пізніше увійшла до складу Фонду Президентів України (ФПУ) [20, с. 91].

Робота інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ, у першу чергу СІАЗ, спрямовувалася на підготовку оперативних інформаційних матеріалів на базі публікацій українських і закордонних ЗМІ, у тому числі й преси; створення спеціальних аналітичних матеріалів щодо досвіду державотворення, державного управління та зарубіжного досвіду шляхів розв'язання важливих соціально-економічних проблем, а також допомога владним структурам у законотворчій діяльності шляхом порівняльного аналізу нормативно-правової бази провідних країн світу. Крім того, ще на першому етапі свого розвитку СІАЗ розпочав підготовку власних інформаційно-аналітичних продуктів, які забезпечували відповідні запити органів державної влади різних рівнів [3]. Спеціалізованою структурою для інформаційного забезпечення Адміністрації Президента України став Фонд Президентів України НБУВ (ФПУ).

Необхідно підкреслити той факт, що інформаційно-аналітичні підрозділи були створені в найбільшій бібліотеці України, де склалися традиції та існує досвід комплектування, наукової систематизації, збереження й використання колекційних фондів. НБУВ має величезний документальний, електронний інформаційний ресурс. Крім того, це дає змогу ефективно поєднувати інформаційні ресурси в справі бібліотечного, інформаційного, бібліографічного, аналітичного обслуговування як користувачів НБУВ, так і державних органів влади.

У процесі інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності Президента України, його органів і служб при вивченні й узагальненні зарубіжного досвіду функціонування вищої державної влади, зокрема інституту президентства, у нагоді стають і передплачені бази даних закордонних наукових журналів, до яких Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського отримує доступ, починаючи з 2006 р. (електронні бази даних голландського видавництва Elsevier, Springer та ін., які розміщено на платформах ScienceDirect і EBSCOhost, Polpred.com тощо).

Слід зазначити, що більшість зарубіжних популярних аналітичних періодичних видань не представлені у відкритому доступі. Тому й інформаційно-аналітична діяльність Фонду Президентів України, спрямована на відбір інформаційних ресурсів з відповідної проблематики та підготовку дайджестів аналітичних матеріалів, користується попитом у вищих ешелонах влади.

З метою популяризації та актуалізації наукових досліджень із проблематики діяльності президентських структур провідних країн світу ФПУ організував підготовку та розповсюдження інформаційно-аналітичних та реферативно-бібліографічних матеріалів, які були узагальнені в серії інформаційно-бібліографічного бюлетеня «Науково-інформаційні ресурси про президентів та інститут президентства» та інформаційно-аналітичного бюлетеня «Інститут президентства в системі сучасних міжнародних відносин», у яких висвітлюється діяльність президентів і проблеми функціонування інституту президентства в країнах світу; бібліографічно-реферативна база новітньої зарубіжної та вітчизняної літератури з проблематики інституту президентства; актуальна інформація щодо місця й ролі президентської влади в системі сучасних міжнародних відносин; аналітична, бібліографічна інформація щодо президентських виборів у провідних країнах світу, їхній вплив на події та державну політику в Україні, а також щодо перспективи реалізації євроінтеграційних та євроазійських процесів і ролі в них України.

Для висвітлення реакції зарубіжної спільноти на діяльність органів державної влади в Україні, зокрема інституту президентства, ФПУ проводить моніторинг провідних зарубіжних ЗМІ (близько 80 видань іноземною мовою) на предмет виявлення відгуків про Україну. Результати цієї діяльності узагальнено в реферативному виданні «Україна у відгуках зарубіжної преси», яке поширюється не лише серед користувачів органів вищої державної влади, а й серед більшості публічних і наукових бібліотек України та читачів НБУВ. Цей інформаційний ресурс актуальний саме у кризові часи, оскільки реакція міжнародної спільноти дає змогу органам державної влади змінювати державну політику в правильному напрямі та реагувати на прояви інформаційної війни, яка ведеться проти України. Крім того, відстежуючи тенденції зарубіжних впливів на українські реалії, можна спрогнозувати реакції інших країн на дії українського керівництва. І хоча

подібною інформаційно-аналітичною роботою займаються кілька установ – як державних, так і громадських, але доступ користувачам порталу НБУВ до відповідних інформаційних ресурсів і поширення інформації мережею публічних бібліотек України надає Фонд Президентів України.

Крім того, інформаційні ресурси, які використовувались у забезпеченні вищих органів державної влади, входять до складу електронних баз даних (бібліографічна, повнотекстові, мультимедійна та фактографічна), що дає змогу, за потреби, швидко відновити матеріали і використати ретроспекцію зарубіжного досвіду.

На сьогодні у Фонді Президентів України створено та активно наповнюються бази даних, які в комплексі формують консолідований інформаційний ресурс про інститут президентства в Україні та досвід зарубіжних країн. Цей ресурс складається з бібліографії інституту президентства в Україні та зарубіжних країнах за період з 1990 по 2014 р. (БД «Інститут президентства»); повнотекстових матеріалів наукової періодики, монографічних досліджень (БД «Інститут президентства»), газетних публікацій (БД «Інститут президентства України в пресі») і мультимедійних ресурсів (аудіо-, відео-, фотоматеріали та копії веб-сайтів офіційних представництв Президента України). Доповнює його архівний і музейний фонди, що відображає зовнішньополітичні відносини України в особі глави держави за період незалежності України.

Масив архівних матеріалів президентських виборчих змагань дає змогу проаналізувати еволюцію політтехнологічних впливів на політичну еліту України, історію застосування різних інформаційно-комунікаційних і PR-технологій, а також політичне зростання провідних українських політиків.

Отже, у процесі взаємодії з органами державної влади, зокрема інститутом президентства, основною функцією бібліотечних установ стає саме інформаційно-аналітичне забезпечення процесів прийняття управлінських рішень і комплектування національних інформаційних ресурсів новою інформацією, що відображає вітчизняну своєрідність функціонування інституту президентства. Перспектива розвитку інформаційної сфери українського суспільства значною мірою полягає в розвитку бібліотечної сфери на новому якісному рівні, що має відповідати запитам інформаційного суспільства, запитам його самоорганізації, у яких дуже важливими є саме функції інституту президентства.

2.2. Особливості організаційних впливів органів державної влади на сучасний інформаційний процес

У подальшому розвитку інформаційного суспільства в Україні визначальне значення має політика співпраці держави з недержавними центрами інформаційного виробництва в країні та організація міжнародних інформаційних обмінів, участі в розвитку глобального інформаційного суспільства. Ця діяльність має узгоджуватись із глобальною стратегією розвитку інформаційного суспільства, сприяти реалізації скоординованого підходу до спільних дій, подоланню інформаційної нерівності [26]. Важливою функцією держави при цьому є відстоювання національних інтересів в інформаційній сфері та підтримка розвитку національної інформаційної традиції в сучасних умовах.

Вирішення зазначених завдань потребує поряд з реалізацією внутрішніх завдань інформаційного розвитку забезпечення інтеграції освіти, науки і культури України в глобальний культурний, освітній, науково-технічний інформаційний простір з безумовним врахуванням національних інтересів; реалізації в рамках міжнародних договорів України інформаційних проектів, які забезпечуватимуть внесок України в глобальний інформаційний розвиток, її інтеграцію в глобальний інформаційний простір. У розвитку цієї діяльності важливого значення набуває використання Українською державою позитивного міжнародного досвіду в галузі інформаційного права (перш за все Євросоюзу), адаптація та імплементація тих положень його законодавства, які сприяють ефективнішому регулюванню внутрішньосупільних відносин в інформаційній сфері.

Водночас, як наголошують вітчизняні фахівці, сліпе копіювання євро-стандартів без обов'язкового врахування національної специфіки інформаційного виробництва не є, безумовно, корисним як для національного розвитку, так і для еволюції глобального інформаційного простору. Введення до європейських структур має розглядатися як процес реалізації національних інтересів у їх гармонізації зі стандартами Європи як процес формування підвалин для стійкого розвитку України [27].

Розуміючи, що приведення українського законодавства у відповідність з європейськими стандартами неможливе без відповідного інституційного механізму, на базі Центру європейського та порівняльного права,

відповідно до постанови КМУ від 24 грудня 2004 р., було створено Державний департамент адаптації законодавства.

Його основними завданнями є забезпечення:

- організації роботи з реалізації державної політики у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
- участі в координації роботи, пов'язаної з виконанням Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС;
- організації науково-експертного, аналітичного, інформаційного та методологічного забезпечення євроінтеграції;
- підготовки рекомендацій щодо приведення законодавства України у відповідність із *acquis communautaire* та на їхній підставі розроблення проектів нормативно-правових актів;
- проведення експертизи щодо відповідності проектів законів України та інших нормативно-правових актів, що за предметом правового регулювання належать до сфер, правовідносини в яких регулюються правом Європейського Союзу, *acquis communautaire*;
- узагальнення інформації про стан адаптації законодавства України до законодавства ЄС;
- організації моніторингу імплементації актів законодавства України, проекти яких розроблено відповідно до *acquis communautaire*;
- координації в межах своїх повноважень співробітництва між Україною та ЄС у сфері адаптації законодавства України до законодавства ЄС та у сфері юстиції і внутрішніх справ [28].

Досить важливою функцією цього департаменту є організація процесу перекладу актів *acquis communautaire* українською мовою та надання їм офіційного статусу. Переклад відповідних актів здійснюється на основі щорічного орієнтованого плану, який готується департаментом на підставі пропозицій, що подані центральними органами виконавчої влади і структурними підрозділами департаменту. Механізм здійснення цього процесу регулюється Наказом № 56/5 Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку перекладу актів *acquis communautaire* на українську мову» від 8 червня 2005 р.

Про досягнення певних здобутків у цій галузі свідчить, наприклад, те, що в процесі імплементації досягнутих результатів проекту *Twinning*, що завершився у 2013 р., Національна комісія, яка здійснює державне

регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (НКРЗІ) як регулятор ринку телекомунікацій, остаточно визначила законодавче підґрунтя для гармонізації українського законодавства у сфері телекомунікацій із законодавством Європейського Союзу та рекомендаціями і стандартами МСЕ. Так, сучасним потребам суспільства відповідає застосування комплексного й системного підходу до аналізу ринків телекомунікаційних послуг, а також ряд уже розроблених у 2013 р. комісією проектів законів України. Серед нормотворчих здобутків комісії слід зазначити розробку таких важливих нормативно-правових актів, як проект закону України «Про спільне використання інфраструктури телекомунікаційних мереж», проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Тимчасових правил доступу операторів, провайдерів телекомунікацій до об'єктів житлового фонду з метою надання телекомунікаційних послуг, у тому числі забезпечення доступу споживачів до Інтернету».

При комісії успішно працюють постійно діючі дорадчі органи: Грамадська, Науково-технічна, Науково-експертна ради. Результати проведених їхніми членами наукових досліджень, експертних оцінок, пропозиції та рекомендації науково-технічної еліти становлять ґрунтовну основу для формування стратегії розвитку галузі та визначення її основних векторів.

Пріоритетами в роботі комісії у 2014 р. є забезпечення регуляторних передумов для стабільного розвитку телекомунікаційних мереж і збільшення переліку та обсягів телекомунікаційних послуг, які надаються широким верствам населення, розвитку широкосмугових мереж передачі даних, створення нових сприятливих умов для ефективного використання радіочастотного ресурсу тощо. Ця діяльність сприяє лібералізації ринку телекомунікацій, забезпеченню ефективного функціонування вітчизняної сфери зв'язку та інформатизації, а також розвитку національної інформаційно-комунікаційної інфраструктури та її інтеграції зі світовою інфраструктурою [29].

Також значний вплив на розвиток координації внутрішньоукраїнських інформаційних процесів у контексті наближення їх до рівня міжнародного співробітництва в інформаційній галузі має проведення парламентських слухань і круглих столів з відповідної проблематики за участі представників міжнародних організацій, зарубіжних фахівців тощо.

Серед останніх таких заходів можна відзначити круглий стіл «Обговорення напрямів міжнародного співробітництва ІТ-спільноти України»,

який 16 квітня 2014 р. провела Міжнародна громадська організація «Європейська Медіа Платформа» (ЄМП) за підтримки Держінформнауки.

Під час круглого столу експерти обговорили шляхи інтеграції Української держави у світове інформаційне суспільство, питання світової екосистеми керування Інтернетом і місце в ній України, а також принципи та базові цінності керування Інтернетом, напрацьовані міжнародними мультистейкхолдерами – NETmundial. У процесі дискусії на ньому йшлося про світову тенденцію посилення впливу держави на процеси керування Інтернетом. При цьому відзначалося, що ряд країн використовують відмінні від європейських моделі керування Інтернетом. До таких країн належить, наприклад, Китай, який досить жорстко регулює інтернет-простір. Певні обмеження в доступі до всесвітньої мережі існують у Росії, Білорусі та Казахстані.

Учасники дискусії розглянули якість роботи двох наявних національних доменів .УКР і .UA, які сприяють представленню України у світовому ІТ-просторі. Загалом же, як зазначалося фахівцями, врегулювання українського сегмента Інтернету здійснюється відповідно до міжнародних вимог, ґрунтується на цивілізованому вирішенні спірних питань і базується на принципах дотримання прав і свобод людини, демократії та верховенства права.

За результатами дискусії учасники круглого столу напрацювали ряд висновків, спрямованих на подальше покращання координації вітчизняних інформаційних процесів з еволюцією глобального інформаційного простору. При цьому відзначено, що суспільною потребою є вироблення спільної позиції ІТ-спільноти та держави в питаннях майбутнього керування Інтернетом.

До того ж було рекомендовано організувати роботу з підготовки Концепції розвитку національного сегмента Інтернету. Актуальним завданням також визначено необхідність затвердження урядом основних засад державного впливу на процеси керування Інтернетом [30].

Аналіз стану реалізації державної політики щодо розвитку ІТ-галузі, узагальнення світового досвіду, розробка і прийняття відповідних рекомендацій парламенту стали основними питаннями парламентських слухань «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні», які відбулися 18 червня 2014 р.

Учасники зібрання наголошували на тому, що вже було кілька спроб оптимізувати керування інформаційною сферою в Україні, проте до системних зрушень це не привело. «Це питання обговорювали ще в 2005 р., тоді ж пропонували створити при Президентові консультативно-дорадчий орган – Національну раду з питань інформаційного суспільства. Але ці ідеї так і залишились на папері», – зазначив голова парламентського Комітету з питань інформатизації та інформаційних технологій В. Омельченко. Він також звернув увагу, що питаннями інформатизації займаються близько 10 державних органів влади. На його думку, розв’язати проблему може створення нового міністерства чи іншої єдиної структури, яка регулюватиме всі питання в інформаційній сфері [31].

Доповідачі також відзначали, що вдосконалення законодавчого забезпечення з розвитку ІКТ потребує здійснення ряду поступальних кроків, включаючи проведення інвентаризації наявних механізмів держуправління сферою розвитку інформаційного суспільства, інформатизації, електронного урядування, міжнародної Ініціативи «Партнерство “Відкритий Уряд”» та інших механізмів, забезпечення їх узгодженості й максимальної гармонізації з відповідними європейськими механізмами; розроблення та прийняття ряду законопроектів, у тому числі з електронних адміністративних послуг, електронних інформаційних ресурсів, загальнодержавної програми розвитку електронного урядування в Україні, систематизація цих та інших законодавчих актів у рамках Інформаційного кодексу України тощо [32].

Заслуговує на увагу і проведена у квітні 2014 р. Комітетом ВР з питань свободи слова та інформації конференція на тему: «Європейські стандарти надання послуг транскордонного мовлення та свобода отримання і передачі інформації в Україні».

Учасники конференції підтримали ініціативу Парламентської асамблеї Ради Європи, зокрема Резолюцію ПАРЕ від 31 січня 2014 р. щодо перегляду Європейської конвенції про транскордонне телебачення з метою її адаптації до сучасних технологічних стандартів.

Захід було організовано спільно з Проектом Європейського Союзу та Ради Європи «Сприяння європейським стандартам в українському медійному середовищі» [33].

Також щороку, починаючи з 2004 р., за ініціативи європейської організації InSafe у другий вівторок лютого в усьому світі відзначається День безпечнішого Інтернету. Цього дня в багатьох країнах світу жваво обговорюються проблеми безпечного використання Інтернету, питання інтернет-етики, а також загрози протизаконного контенту. День безпечнішого Інтернету має на меті об'єднання зусиль держави, бізнесу і громадськості для популяризації механізмів безпечної роботи в мережі, перш за все серед дітей та молоді.

Україна до цієї ініціативи приєдналася з 2008 р., і у 2014 р. День безпечнішого Інтернету відзначався в Україні вп'яте. Із цієї нагоди 11 лютого відбулося засідання круглого столу, організованого міжнародною громадською організацією «Європейська Медіа Платформа» за підтримки профільного комітету ВР України й Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформатизації.

Обговорювалися питання авторського права й суміжних прав, зокрема в контексті діяльності соціальних мереж та інших сервісів Web 2.0, де порушення цих прав окремими користувачами загрожує застосуванням санкцій до всього сервісу. Учасники заходу одногосно підтримали думку, що нині для України побудова повноцінного інформаційного суспільства є одним з національних пріоритетів. І впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності є ключовим фактором інноваційного розвитку економіки зокрема та держави в цілому. Запорукою ж успішної діяльності у вищезокресленому напрямі є з-поміж іншого і створення відповідного законодавчого поля.

Водночас на круглому столі розглядалася також проблема блокування зарубіжних ресурсів. Згадувалася можливість упровадження технологій блокування контенту, таких як DPI, з урахуванням необхідних для цього фінансових ресурсів [34].

У цьому контексті слід відзначити, що нині фахівці активно висловлюються з приводу необхідності законодавчого закріплення права на доступ до Інтернету (відповідний законопроект № 4715 уже поданий до ВР), як це має місце в законодавстві ряду європейських країн і навіть у документах ООН. У вітчизняних експертних колах з'явилося розуміння того, що в сучасному світі без Інтернету складно уявити реалізацію основних громадянських свобод: свободи доступу до інформації та свободи вира-

ження поглядів і переконань. Ці свободи закріплені в найвищих законодавчих актах цивілізованих держав. В Україні ці свободи закріплені в ст. 34 Конституції України. Поглибити правову базу в цьому питанні з урахуванням динамічних змін у технології розвитку сучасної інформаційної сфери має законопроект № 4715, у якому йдеться про доповнення Цивільного кодексу України нормою про право на доступ до Інтернету, розвитку програм електронного уряду, інтернет-банкінгу та електронної комерції.

При цьому законопроект № 4715 – це не єдина вітчизняна ініціатива з гарантування громадянам доступу до Інтернету. У 2014 р. Інтернет Асоціація України (ІнаУ) виступила з ініціативою про внесення відповідних змін до Конституції України з урахуванням вимог Резолюцій ООН 2012 і 2013 р. щодо неприпустимості обмеження доступу громадян до Інтернету. Ця ініціатива базується на визнанні ООН невід’ємного права людини на доступ до Інтернету, а також на законодавчому досвіді Естонії, Греції та Фінляндії, що містить гарантії доступу до Інтернету. Для порівняння: Фінляндія займає дев’яте місце у світі в рейтингу ООН з електронного уряду. У 2013 р. Фінляндія зайняла перше місце у світі в рейтингу використання інформаційних технологій в економіці. Водночас у рейтингу ООН із впровадження електронного урядування Україна поки займає 68 місце, а за рівнем використання інформаційних технологій в економіці – 73 місце [35].

Що стосується основних напрямів подальшої співпраці зарубіжних партнерів з Україною в інформаційному просторі, то, наприклад, представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ Д. Міятович назвала закон про громадське мовлення, який потребує доопрацювання, закон про свободу слова, про дифамацію тощо [47].

Національні координаційні механізми міжнародної інформаційної діяльності передбачають також участь країн у реалізації міжнародних ініціатив, проектів тощо. В Україні найбільший резонанс викликало приєднання країни до міжнародної Ініціативи «Партнерство “Відкритий Уряд”».

Як відомо, 20 вересня 2011 р. у рамках сесії Генеральної Асамблеї ООН вісім країн-засновниць (Бразилія, Сполучені Штати Америки, Індонезія, Мексика, Норвегія, Філіппіни, Південно-Африканська Республіка, Велика Британія) започаткували міжнародну Ініціативу

«Партнерство “Відкритий Уряд”», підписавши Декларацію «Відкритий Уряд». Партнерство спрямоване на підвищення рівня відкритості та прозорості діяльності державних органів, підтримку залучення інститутів громадянського суспільства до формування державної політики, впровадження високих стандартів професійної чесності в державному управлінні.

Станом на 1 квітня 2014 р. 63 країни підтвердили намір приєднатися до партнерства [36].

На підтримку реалізації міжнародної Ініціативи «Партнерство “Відкритий Уряд”» при Держінформнауки було утворено Міжнародну раду представників міжнародних організацій та інституцій, що працюють в Україні та підтримали впровадження ініціативи. До складу ради увійшли: Міжнародний фонд «Відродження», Національний демократичний інститут, ОБСЄ, представництво Програми розвитку ООН в Україні, представництво Світового банку в Україні, Програма «Бібліоміст» Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), Програма сприяння парламенту в Україні, проект Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність», Фонд «Східна Європа» та компанія «Майкрософт Україна».

Зокрема, на виконання міжнародних зобов'язань України в рамках Ініціативи «Партнерство “Відкритий Уряд”» Держінформнауки, НЦЕУ, НАДУ, Асоціація «Міста електронного врядування» за підтримки Програми розвитку ООН, ОБСЄ, Міжнародного фонду «Відродження» у грудні 2013 р. запущено портал управління знаннями «Ми розвиваємо електронне урядування». Мета portalу – сприяння впровадженню системних змін при формуванні й реалізації державної політики, проведення моніторингу та оцінювання, забезпечення постійно діючого інтерактивного діалогу, підвищення рівня комп'ютерної компетенції, надання доступу й популяризація знань про можливості використання технологій електронного урядування та електронної демократії.

На сьогодні на цьому порталі зареєстровано значну кількість юридичних і фізичних осіб з 19 регіонів України. Електронна бібліотека містить понад 140 матеріалів українською, російською та англійською мовами. На порталі розміщено депозитарій кращих практик, детальних описів реалізованих кейсів в Україні. Цей інформаційний ресурс містить також періодичні матеріали щомісячних електронних дайджестів «Електронне уря-

дування в Україні». У ньому публікується методологія впровадження цього проекту й результати проведеної роботи в Україні за 2013 р. Проведено Перший Національний конкурс впроваджених проектів у сфері електронного урядування та пілотне дистанційне навчання «Основи електронного урядування». Портал також пропонує модулі інтерактивної роботи:

- система групової роботи – можливість обговорювати нормативно-правові акти та законодавчі ініціативи у віртуальному режимі, утворювати власні сторінки спільнот;

- експертний клуб – інструментарій для забезпечення роботи експертного середовища;

- біржа проектів – маркетинговий майданчик для нових проектів та ідей від розробників й експертів щодо технологічних рішень, програмного забезпечення й апаратного рішення;

- «Електронний кабінет міста». Утворено перші електронні кабінети міст Львова, Калуша й Новоград-Волинського.

Серед основних планів на 2014 р. – побудова на порталі інтерактивної системи «Оцінка електронної готовності України» задля забезпечення функціонування елементу управлінської системи і стану економіки в режимі реального часу з можливостями постійно діючого моніторингу у сфері електронного урядування [37].

Слід також зазначити, що керівний комітет Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»» оприлюднив результати міжнародного моніторингу реалізації ініціативи в Україні за 2012–2013 рр. (Повноваження проведення моніторингу було делеговано Українському інституту публічної політики).

Зокрема, відзначається, що Україна визначила 30 завдань за напрямками:

- залучення громадськості до формування та реалізації державної політики;

- забезпечення доступу до публічної інформації;

- запобігання і протидія корупції;

- підвищення якості надання адміністративних послуг;

- впровадження технологій електронного урядування та розвиток електронної демократії.

Сім завдань стосується виконання за напрямом «Впровадження технологій електронного урядування й розвиток електронної демократії». Один пункт виконано повністю і за встановленим графіком – створення

порталу управління знаннями «Ми розвиваємо електронне урядування» (див. вище).

Експерти радять налагоджувати обмін інформацією насамперед між державними реєстрами. За даними Мінекономіки, неможливо доставити адміністративні послуги через Інтернет без такої системи інформаційного обміну на місці. Без цієї системи неможливим є запуск повнофункціонального єдиного державного порталу адміністративних послуг [38].

У цілому ж варто зазначити, що представники Програми розвитку ООН (ПРООН) високо оцінюють початок упровадження Ініціативи «Партнерство “Відкритий Уряд”» в Україні.

Міжнародна Ініціатива «Партнерство “Відкритий Уряд”» в Україні не є єдиним проектом у цьому напрямі. Так, беручи до уваги те, що Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні враховує європейський досвід і європейські дослідницькі пріоритети у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, корисним для української науково-технічної спільноти є проект 7 Рамкової програми FP7-ICT-2011-7 PICTURE (Policy dialogue in ICT to an Upper level for Reinforced EU-EECA Cooperation).

Загальною метою проекту є залучення основних фахівців – представників дослідних організацій, академій, промисловості, урядових структур із країн ЄС, Східної Європи й Центральної Азії для підтримки та покращення діалогу на рівні розробки ІКТ-стратегії, а також для покращення партнерства між ЄС і країнами ЕЕКА у сфері ІКТ.

У рамках цього проекту підготовлено аналітичний опис пріоритетів розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в Україні та інших країнах СНД, а також огляд інструментів взаємодії і співпраці країн Східної Європи та Центральної Азії з провідними структурами ЄС у сфері розбудови інформаційного суспільства [39].

Реалізується в Українській державі і проект Європейського Союзу та Ради Європи «Впровадження європейських стандартів в українському медійному середовищі». Цей проект реалізується в рамках виконання Плану дій Ради Європи для України на 2011–2014 роки за фінансової підтримки Канадського агентства міжнародного розвитку.

Метою проекту є підтримка свободи вираження поглядів та інформації в Україні через подальше наближення законодавчої бази у сфері медіа до міжнародних стандартів, підвищення професійних і етичних стандартів

у журналістиці, розвиток потенціалу ЗМІ та профільних організацій громадянського суспільства.

Проект реалізується в трьох напрямках. Перший напрям – наближення чинного українського законодавства до європейських і міжнародних стандартів та надання експертної допомоги в роботі зі створення в Україні суспільного мовлення на принципах свобод і прав людини.

Другий напрям – розробка законодавства про доступ до публічної інформації, яке більш ефективно використовуватиметься громадянами.

Проект обумовлює також поширення етичних стандартів у роботі журналістів через зміцнення системи саморегулювання медіа-галузі в Україні та підтримку розбудови відповідного органу саморегулювання.

Робота в цьому напрямі є багатообіцяючою, оскільки в недалекому майбутньому очікується ухвалення Верховною Радою законів про реформування друкованих державних і комунальних ЗМІ, зміни до законів, що розширюватимуть сферу доступу громадськості до публічної інформації тощо. Отже, на порядку денному сьогодні має бути розроблення плану дій щодо реалізації цих законів, а також щодо нових викликів сьогодення, зокрема інформаційної війни, розв'язаної РФ проти України, і гарантування власної національної інформаційної безпеки [40].

Заслугує на увагу й той факт, що Міжнародне об'єднання національних суспільних мовників – Європейська мовна спілка (ЄМС) – виступило з пропозицією надати експертну допомогу у створенні Суспільного мовлення в Україні. Зокрема, в офіційному листі до керівництва країни від генерального директора ЄМС І. Делтенре вітається набрання чинності закону України про Суспільне мовлення і висловлюється готовність запропонувати експертів до робочої групи з розробки стратегії переходу до принципово нової структури в медіа-просторі України. Як підкреслює І. Делтенре, члени Європейської мовної спілки мають глибокі знання й досвід у всіх аспектах суспільних медіа, якими готові поділитися з Україною.

На зустрічі керівників Національної телекомпанії України з генеральним директором ЄМС, яка відбулася у квітні 2014 р., було вироблено спільну ініціативу про проведення міжнародної конференції з питань переходу до суспільного мовлення в Україні за участі ЄМС, НТКУ, представництв ради.

Водночас ЄМС звертає увагу, що прийняття закону є лише першим кроком, він повинен бути втілений, і всі невирішені в ньому питання

мають бути вирішені поправками до підзаконних актів. Також ЄМС вважає за необхідне визначити статус нової структури так, щоб вона мала свободу розпоряджатися своїми доходами й активами [41].

Велике значення для збагачення практики розвитку інформаційної діяльності в Україні має налагодження двостороннього співробітництва з країнами – технологічними лідерами в цій сфері діяльності. Цікавим у цьому контексті для України є досвід Південної Кореї, яка є світовим лідером за рейтингом ООН (індекс 0,9283) з е-урядування протягом останніх трьох років. У цій країні надається в Інтернеті близько 87 % державних послуг. І це – кращий показник у світі. В електронному вигляді доступно близько 4,4 тис. послуг, серед яких реєстрація бізнесу, сплата податків, подача заяв. Використання онлайн-послуг у країні призвело до скорочення термінів розгляду звернень громадян з 30–44 до 7–13 днів. Не менш активно застосовуються й онлайн-послуги для бізнесу. За даними на кінець 2011 р., 99,6 % держзакупівель здійснювалося через Інтернет. Це дає змогу економити до 3 млрд дол. на рік. В електронному вигляді відбувається і заповнення митних декларацій, що дало можливість значно скоротити час їх подачі та економити 2,5 млрд дол. на рік. Метою подальшого розвитку електронного уряду в Південній Кореї є повне переведення документообігу й контактів громадян з органами влади в електронну форму. Ще одним напрямом розвитку електронного уряду є використання мобільних сервісів і додатків [42].

Українсько-корейську співпрацю у сфері електронного урядування розпочато з 2012 р. За результатами зустрічей українських високопосадовців з послом Республіки Корея в Україні та уповноваженим президента Республіки Корея досягнуто домовленостей про навчання українських фахівців у сфері електронного урядування в Республіці Корея, яке відбувалося у 2012 р., також щодо створення на базі Національного центру електронного урядування Українсько-корейського центру інновацій у сфері електронного урядування, впровадження пілотних проектів і організацію постійних консультацій південнокорейських фахівців з питань упровадження електронного урядування, розвитку співробітництва з приватним сектором і органами місцевого самоврядування, зокрема щодо реалізації пілотного проекту «Електронна Дніпропетровщина» [43].

У лютому 2014 р. на міждержавному рівні було обговорено подальші перспективи українсько-корейського співробітництва у сфері електронного урядування. Зокрема, було розглянуто пропозиції зі створення робочої групи з підготовки міждержавної програми співробітництва у сфері електронного урядування, проведення навчальних заходів із залученням експертів КОІСА (Корейське агентство з міжнародного співробітництва) та організації спеціального семінару для бізнес-структур в Україні з метою ознайомлення з новітніми технологіями [44].

Співпрацює Україна в інформаційній сфері і з Естонією. 28 травня 2012 р. було підписано Меморандум взаєморозуміння між Держінформнауки, Дніпропетровською ОДА, Дніпропетровською обласною радою, Національним центром електронного урядування України та Академією електронного урядування Естонії про співробітництво у сфері інформаційного суспільства, відкритого урядування та реалізації пілотного проекту впровадження технологій електронного урядування «Електронний регіон» у Дніпропетровській області [45].

Глава парламентської групи Естонія – Україна Т. Пальтс у зв'язку з цим запевнив, що естонські ІТ-фахівці, які займалися розвитком сервісів електронного уряду в Естонії, допоможуть Україні з потрібними консультаціями. «Наші фахівці свого часу допомагали Грузії та іншим країнам, тепер можемо допомогти побудувати потрібну систему і в Україні», – підкреслив Т. Пальтс [46].

Водночас трансформування в середині червня 2014 р. Держагентства з питань науки, інновацій та інформатизації в Держслужбу з питань електронного урядування засвідчило наявність значної кількості проблем в інформаційній сфері України, які цей держорган так і не зміг розв'язати.

У Міносвіти і науки стверджують, що створення Держслужби з питань електронного урядування «забезпечить концентрацію зусиль і можливостей, які є сьогодні у виконавчій владі, для введення в дію та супроводження електронного урядування в Україні». Тепер напрям і координація діяльності нової держслужби здійснюватиметься через віце-прем'єр-міністра, міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. При цьому точний обсяг завдань і повноважень держслужби й межі її компетенції будуть визначені у відповідному положенні,

яке затвердить своєю постановою уряд. Сам проект положення розроблятиметься Міністерством регіонального розвитку, будівництва і ЖКГ.

Експерти вважають, що, для того щоб реформа Держінформнауки не стала декларативною, нова структура повинна почати насамперед інтенсивно впроваджувати базові електронні сервіси, прийняті у Європейському Союзі. «Це 20 ключових сервісів для громадян і бізнесу, покликаних підвищити прозорість роботи держорганів, спростити ведення бізнесу та покращити взаємодію з громадянами. У той же час варто почати підвищувати і внутрішню ефективність держорганів – від викорінення практики використання безкоштовних поштових скриньок до впровадження повністю електронного документообігу та контролю за якістю роботи кожного держслужбовця», – зауважує гендиректор «Майкрософт Україна» Д. Шимків [48].

Утім, подолання негативних явищ, забезпечення прогресу в інформаційній сфері має бути справою не тільки держструктур, а й справою загальногромадянського звучання. У зв'язку з цим в Україні сформувалася робоча група для вироблення комплексної програми дій з урахуванням досвіду Ізраїлю, США та інших країн. Її автори зі складу ініціативної групи ІТ-спільноти, куди входить кілька десятків відомих підприємців, топ-менеджерів і голів профільних асоціацій, мають надію скористатися «вікном можливостей» у момент оновлення влади та запропонувати ряд ініціатив для стимулювання розвитку ІТ в Україні.

Один з багатьох прикладів для можливих законодавчих ініціатив наводить керуючий директор GlobalLogic В. Шаров. Він посилається на позитивний досвід ряду країн регіону Центральної і Східної Європи. Наприклад, у Білорусі діє 9-відсотковий прибутковий податок для співробітників компаній Національного парку високих технологій, у Румунії ставка прибуткового податку для працівників сфери розробки програмного забезпечення становить 0 %.

Поштовхом для об'єднання зусиль учасників ринку і спільної розробки «шпаргалки» для уряду стала зустріч на початку березня 2014 р. із Прем'єр-міністром А. Яценюком і міністром економічного розвитку і торгівлі П. Шереметою, з якої її учасники зробили висновок, що українські політики не цілком усвідомлюють усю важливість ІТ-галузі для України, яка є п'ятою за обсягами експорту в країні [49].

Протягом останнього часу поряд з організаційно-технологічними питаннями розвитку національних інформаційних процесів особливої гостроти набули питання інформаційної безпеки, пов'язані з розгортанням інформаційної війни проти України Російською Федерацією.

Події на Південному Сході країни продемонстрували необхідність узгодженої, послідовної і виваженої державної інформаційної політики в Українській державі, а також приведення у відповідність системи державного управління інформаційною сферою сучасним викликам та загрозам.

Як наслідок, іноземна спільнота не завжди має можливість формувати об'єктивне уявлення про події, що відбуваються в Україні. Яскравим прикладом викривленого сприйняття є, зокрема, позиція окремих сербських, французьких та американських ЗМІ [55].

Загалом, необхідно визнати, що внаслідок об'єктивних і суб'єктивних чинників наразі наявні державні іномовні служби далеко неповністю справляються зі своїм головним завданням – просуванням та захистом національних інтересів за кордоном, формуванням і підтриманням позитивного іміджу України у світі шляхом достатнього, своєчасного та об'єктивного інформування світової спільноти про внутрішню ситуацію, пріоритети внутрішньої й зовнішньої політики Української держави тощо.

Саме тому в іноземних країнах уявлення про Україну залишається досить поверховим і фрагментарним, а почасти викривленим, що є не лише наслідком цілеспрямованої інформаційної діяльності зарубіжних суб'єктів інформаційних відносин, а й недостатньої уваги української влади (протягом усіх років незалежності) до формування й реалізації власної державної інформаційної політики, зокрема іномовлення. За таких умов розбудова іномовлення, професійне позиціонування України в міжнародних інформаційних потоках постає необхідною передумовою забезпечення як національних інтересів, так і національної безпеки України.

Слід зазначити, що працівники інформаційної сфери, у тому числі й пов'язані з управлінською діяльністю, які раніше проблеми інформаційних воєн сприймали лише на прикладах зарубіжного досвіду, нарешті почали доходити висновку, що «найголовніше, що треба усвідомити, – в Україні не повинно бути того інформаційного пацифізму, який ми сповідували до цього часу» [50]. Потрібно константувати, що Україна виявилася не готовою до ситуації, коли «градус інформаційної кампанії, яку

розгорнула Росія сьогодні, можна порівняти лише з радянським осудом «Празької весни» 1968 р., польської «Солідарності» у 80-х, Солженіцина і Сахарова» [51], коли закони інформаційної війни потребують адекватної відповіді й на адресу інформаційного агресора, і громадян власної країни, і всієї міжнародної спільноти.

У зв'язку з вищевикладеним гостро постало питання про реформування інформаційної сфери. Тому, хоча й з явним запізненням, у державі розроблено план реформування національної інформаційної сфери. Він має полягати у її децентралізації, заходах із захисту від негативного зовнішнього впливу, а також у створенні тривалий час дискутованого Суспільного мовлення, ефективного мовлення на закордон і розробці комплексної інформаційної стратегії [52]. Зі свого боку, Держкомтелерадіо України ініціює припинення інформаційної угоди з Російською Федерацією відповідно до положень Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906 [53].

У свою чергу віце-прем'єр-міністр О. Сич закликав урядовців і журналістів до невідкладної координації у сфері нейтралізації інформаційних загроз. За підсумками наради з питань інформаційної безпеки, що відбулася 28 березня 2014 р. у Будинку уряду, він наголосив: «Нам потрібний не лише аналітичний майданчик, який виявлятиме загрози, акумулюватиме меседжі центральних органів виконавчої влади і ретранслюватиме їх інформаційним агенціям. Нам потрібний штаб, який оперативно й адекватно реагуватиме на ворожі дії в українському інформаційному просторі» [54].

Протягом останніх місяців Україна, у руслі нових уявлень у владних структурах про проблеми інформаційної безпеки, намагається здійснювати певні кроки, спрямовані на мінімізацію негативного впливу інформаційної агресії з боку РФ. Це, серед іншого, активізація іномовної присутності України за кордоном, що наразі ініціюється та здійснюється новим керівництвом держави – зокрема, запущене мовлення супутникового телеканалу «Перший Україне» на території європейської і азійської частини РФ (російською й англійською мовами). Поміж тим, інтернет-телебачення «Спільнобачення» розпочало переговори з керівництвом Національної телекомпанії України про можливість виробництва своїм колективом новин про Україну англійською, німецькою і французькою мовами для «Пер-

шого Ukraine». Проте в умовах жорстких інформаційних протистоянь цього, вочевидь, замало.

Перетворити ж наявний державний іномовний ресурс у дієвий інструмент провадження національної інформаційної політики за кордоном можливо, використавши досвід провідних країн світу в зазначеній сфері.

Виходячи з вищевикладеного, у процесі запланованого реформування державних теле- й радіоорганізацій фахівці вважають за необхідне:

- залишити іномовні ЗМІ в підпорядкуванні держави;
- з метою централізованого формування й поширення необхідної інформації про Україну об'єднати наявні державні іномовні служби в медіахолдинги (на кшталт BBC World Service чи «Россия сегодня»), що включатимуть канали телебачення, радіомовлення та інтернет-мовлення;
- з метою розширення зарубіжної аудиторії та підвищення її рівня довіри забезпечити державні іномовні служби необхідним фінансуванням – для створення якісних конкурентоспроможних програм, формування та функціонування необхідної кількості мовних редакцій (при цьому важливим є те, якою бачать Україну не тільки російська та західна, а й східноєвропейська аудиторії), збільшення часу трансляції програм [56].

Слід також зазначити, що інформаційне протистояння з Росією не омило й Інтернет. Зокрема, уже звичною частиною протистояння в українському інтернет-просторі стали Ddos-атаки. За деякими оцінками, починаючи з 2013 р., принаймні 22 рази проти українських веб-сайтів використовували особливо небезпечний вірус Snake. Його розробили ще 2006 р., але відтоді він зазнав ряду модифікацій, ставши ще агресивнішим, а головною мішенню залишається Україна. За оцінками BAE Systems, за його розробленням і використанням стоїть «добре організована і технічно потужна група» [57].

Враховуючи вищевикладене, експерти доходять висновку про наявність серйозних проблем у галузі інформаційної безпеки України. Зокрема, фахівці Державного центру захисту інформаційно-телекомунікаційних систем Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України (CERT-UA) зазначають теоретичне відставання в правових науках стосовно визначення сучасного поняттєвого апарату у сфері інформаційних технологій. У зв'язку з цим правова основа діяльності в інформаційній сфері нечітко окреслює терміни «критична інфраструктура», «кібернетичний

простір». Це робить зусилля відповідних правових органів точковими, що не є ефективним і є дуже розмитим для фахівців у сфері інформаційної безпеки. Сучасні терміни кібербезпеки насилу можна викласти в термінах, наприклад, НД ТЗІ 1.1-003-99 «Термінологія в галузі захисту інформації в комп'ютерних системах від несанкціонованого доступу». Так само вельми сумнівною буде захист веб-сайту, якщо виконати лише вимоги НД ТЗІ 2.5-010-03 «Вимоги до захисту інформації WEB-сторінки від несанкціонованого доступу».

Крім того, після ратифікації Україною Конвенції про кіберзлочинність (7.09.2005 р.) і вступу її в дію (1.07.2006 р.), положення цього документа практично не імplementовані українським національним законодавством. Це сковує правоохоронні органи України при виконанні своїх обов'язків і гальмує розвиток в інформаційному плані. Практика діяльності Держспецзв'язку з оцінки стану захищеності державних інформаційних ресурсів у ІТС показує ряд систематичних проблем. З цими проблемами держоргани поодиночі не справляються, причому це стає більш очевидним останнім часом. Крім того, передбачена відповідальність за виявлені порушення у сфері захищеності державних інформаційних ресурсів не досить адекватна порівняно з тими збитками, які ці порушення несуть. І, як наслідок, покарання недбалих і бездіяльних чиновників не приносить позитивних зрушень у фактичній захищеності інформації. Така ж ситуація і в правоохоронних органах України, коли справа стосується комп'ютерних злочинів.

Констатується, що на сьогодні не створено технічних рішень, які можуть «взяти під захист» від всіх атак будь-який держорган або організацію, які цього потребують. Держспецзв'язку нині на шляху до створення подібних промислових рішень, але на це потрібні фахівці, час і гроші [58].

Стосовно ж конкретних кроків, спрямованих на покращення ситуації в галузі інформаційної безпеки, які вже робляться або будуть здійснені в Україні найближчим часом, то слід зазначити, що фахівці МВС, СБУ й Держспецзв'язку розробили перший в історії України закон про кібербезпеку, проект якого вже внесено до парламенту. У ньому вперше вводяться визначення термінів «кіберзлочинність», «кібербезпека», «кібертероризм» і «кіберпростір».

Досі злочини, пов'язані з хакерськими атаками, зламами тощо, розглядалися за ст. 361 Кримінального кодексу України («Втручання в роботу комп'ютерів чи комп'ютерних мереж»). Наприклад, кіберзлочинність визначається як протиправні дії, які вчиняються з використанням комп'ютера й телекомунікаційних мереж, порушують конфіденційність, цілісність і доступність даних, спрямовані на перехоплення, зміну або знищення даних тощо.

Але сфера дії проекту закону ширша, ніж «витівки» хакерів. Законопроект покликаний регулювати питання інформаційної безпеки в Україні. Автори проекту пояснюють, що така необхідність з'явилася у зв'язку з агресивною інформаційною політикою Росії, зокрема з тим, що російські медіа розпалюють сепаратистські настрої й міжнародну ворожнечу.

У проекті пропонується захищати громадян «від негативного впливу інформаційних технологій та інформаційно-психологічного впливу». У документі перераховані такі загрози інформаційної безпеки, як недостовірна інформація про Україну, яку поширюють іноземні держави, способи маніпулювання свідомістю, які використовують іноземні спецслужби, незаконне перехоплення інформації в мережі, створення іноземними державами кібервійськ або кіберпідрозділів у традиційних військах тощо.

Також у законі згадується «критична залежність» національної інформаційної інфраструктури від іноземних виробників технологічної продукції.

Окремий цікавий пункт закону стосується «поліпшення правового регулювання» ситуацій, коли українці чи інші особи купують паперові та електронні ЗМІ.

Передбачається також створити Національну комісію з інформаційної безпеки, яка і вирішуватиме ці питання. Члени комісії призначатимуться Кабміном. Органи, відповідальні за інформбезпеку, повинні будуть перешкоджати поширенню інформації, яка загрожує суверенітету й територіальній цілісності України, маніпулює свідомістю її населення [59].

Також на початку травня 2014 р. на той час в. о. Президента О. Турчинов підписав указ про інформаційну безпеку. Там, зокрема, ідеться про створення національної операційної системи й антивірусу.

Крім того, виходячи з необхідності вдосконалення нормативно-правового забезпечення та запобігання й нейтралізації потенційних і реальних

загроз національній безпеці в інформаційній сфері, відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України та відповідного Указу Президента, уже найближчим часом буде розроблено і внесено на розгляд Верховної Ради України законопроекти про внесення змін до деяких законів України щодо протидії інформаційній агресії іноземних держав, передбачивши, зокрема, визначення механізму протидії негативному інформаційно-психологічному впливу, у тому числі шляхом заборони ретрансляції телевізійних каналів, а також щодо запровадження для іноземних засобів масової інформації системи інформування та захисту журналістів, які працюють у місцях збройних конфліктів, вчинення терористичних актів, при ліквідації небезпечних злочинних груп. Також розроблено за участі Національного інституту стратегічних досліджень, Служби безпеки України, представників громадянського суспільства та подано на розгляд Ради національної безпеки і оборони України:

- проект Стратегії розвитку інформаційного простору України, у якому, зокрема, буде визначено мету, завдання, структуру й режим функціонування національної системи забезпечення інформаційної безпеки держави;
- проект Стратегії кібернетичної безпеки України;
- проект нової редакції Доктрини інформаційної безпеки України тощо.

Крім того, передбачено здійснити кроки щодо забезпечення поширення у світі об'єктивних відомостей про суспільно-політичну ситуацію в Україні, зокрема шляхом створення відповідного медіа-холдингу для підготовки якісного конкурентоспроможного інформаційного продукту, а також ужити заходів для активізації міжнародного співробітництва з питань протидії негативним інформаційно-психологічним впливам та кібернетичній злочинності [60].

Таким чином, заплановані заходи мають забезпечити основні напрями захисту інформаційного простору України: нейтралізацію негативних інформаційних впливів, кібербезпеку; контрпропаганду й розвиток власного інформаційного простору. В умовах інформаційного етапу розвитку суспільства при забезпеченні успішного дотримання цих вимог Україна стане повноправним членом міжнародних інформаційних обмінів, відповідатиме важливим умовам суверенності на новому історичному етапі свого розвитку.

Список використаних джерел до розділу 2

1. Библиотека Первого Президента Казахстана открылась в Астане [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vechastana.kz/novosti/biblioteka-pervogo-prezidenta-kazakhstan-otkrylas-v-astane>. – Загл. с экрана.
2. *Гажієнко Г.* Деякі аспекти інформаційного забезпечення органів державної влади (на обласному рівні) / Г. Гажієнко // Зб. наук. пр. УАДУ при Президентіві України. – 1998. – Вип. 1. – С. 406–412.
3. *Горовий В.* Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1992–2006): етапи становлення [Електронний ресурс] / В. Горовий // Архіви України. – 2006. – Вип. 1–6. – Режим доступа: <http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU-1-6-2006/05.pdf>. – Назва з екрана.
4. *Гулиев А. Д.* Институт президентства в противодействии международному терроризму: сравнительно-правовой анализ законодательств Украины и Азербайджанской Республики : монография / Ариф Джамиль оглу Гулиев. – К. : НАУ, 2012. – С. 146.
5. Земан хочет вернуться к проекту нового здания Национальной библиотеки в Праге [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vinegret.cz/zeman-hochet-vernutsya-k-proektu-novogo-zdaniya-natsionalnoj-biblioteki-v-prage/10.6.201>. – Загл. с экрана.
6. *Кармазіна М.* Інститут президентства в Україні: стан і перспективи досліджень / М. Кармазіна // Політ. менеджмент. – 2004. – № 5 (8). – С. 127.
7. *Карпенко В. О.* Інформаційна політика та безпека / В. О. Карпенко. – К. : Нора-Друк, 2006. – 320 с.
8. *Кириченко В. М.* Інформаційне забезпечення державного управління в Україні / В. М. Кириченко // Зб. наук. пр. УАДУ при Президентіві України. – 2003. – Вип. 1. – С. 233–238.
9. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page2>. – Назва з екрана.
10. *Крейденко В.* Інститут президентства в Україні: порівняльний аналіз 2004–2012 рр. [Електронний ресурс] / В. Крейденко // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 30. – Режим доступа:

http://www.lvivacademy.com/vidavniststvo/download/Zmist_30.pdf. – Назва з екрана.

11. *Пашков В.* Информационная безопасность США [Электронный ресурс] / В. Пашков // Зарубежное военное обозрение. – 2010. – № 10. – Режим доступа: http://pentagonus.ru/publ/informacionnaja_bezopasnost_ssha/22-1-0-1628. – Загл. с екрана.

12. *Плахотнюк Н. Г.* Інститут президентства в Україні: становлення та розвиток / Н. Плахотнюк, В. Мельниченко ; Нац. акад. держ. управління при Президентові України. – К. : Максимус, 2004. – 223 с.

13. Позиция Президента США [Электронный ресурс] / материал подготовлен А. Янковым по материалам зарубежных сайтов. – Режим доступа: <http://www.library.ru/3/focus/ala.php>. – Загл. с екрана.

14. Президент Ирана принял участие в церемонии открытия нового здания Национальной библиотеки Ирана [Электронный ресурс] // IRNA. – 2005. – 01.03. – Режим доступа: http://www.iran.ru/rus/news_iran.php?act=news_by_id&news_id=28153. – Загл. с екрана.

15. Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев предлагает создать национальную электронную библиотеку [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.almaty.kz/page.php?page_id=9&lang=1&news_id=2134. – Загл. с екрана.

16. *Пугач А. О.* Сутність процесу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної виконавчої влади в Україні [Електронний ресурс] / А. О. Пугач. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=>. – Назва з екрана.

17. *Серьогіна С. Г.* Теоретико-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні : монографія / С. Г. Серьогіна. – Х. : Ксілон, 2001. – 280 с.

18. *Совгиря О.* Парламентська коаліція – новий суб'єкт конституційного права України / О. Совгиря // Право України. – 2007. – № 2. – С. 14–19.

19. *Сушко О.* Як уникнути паралічу зовнішньої політики України? [Електронний ресурс] / О. Сушко // Українська правда. – 2006. – 6 жовт. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2006/10/5/3162355>. – Назва з екрана.

20. *Танатар Н. В.* Информационно-аналитическое обслуживание высших органов государственной власти с использованием

автоматизированных систем ключевых фрагментов публикаций / Н. В. Танатар // Б-ки нац. акад. наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2003. – Вып. 2. – С. 91–100.

21. Чехия озадачена библиотекой в виде осьминога [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.membrana.ru/particle/1323>. – Загл. с экрана.

22. Шатілов В. А. Інститут президентства в системі державної влади в Україні / В. А. Шатілов. – К., 2004. – 159 с.

23. Ширак призывает Европу достойно ответить Google [Электронный ресурс] // Сетевой журнал. – 2005. – 29.04. – Режим доступа: <http://www.setevoi.ru/cgi-bin/srchprint.pl?id=3367>. – Загл. с экрана.

24. Юрченко С. В. Зовнішньополітичні виклики державі в баченні президентів України, 1991–2012 рр. / С. В. Юрченко // Ін-т Президента України в системі держ. влади України : матеріали наук. конф. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – С. 129–134.

25. Federal library funding cut in proposed budget [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.districtdispatch.org/2014/03/federal-library-funding-cut-proposed-budget>. – Title from the screen.

26. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України // Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.

27. Ліпкан В. А. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції / В. А. Ліпкан, Ю. Є. Максименко, В. М. Желіховський. – К., 2006. – С. 258–262.

28. Там само. – С. 258–259.

29. НКРЗІ відзвітувала про роботу у 2013 році [Електронний ресурс] // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації. – Режим доступа: <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=99&id=521&language=uk>. – 2014. – 27.03. – Назва з екрана.

30. В. Семиноженко: Держінформнауки й надалі буде надійним партнером міжнародного співробітництва ІТ-спільноти України [Електронний ресурс] // Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації. – Режим доступа: <http://dknii.gov.ua/?q=node/1930>. – 2014. – 16.04. – Назва з екрана.

31. В парламенті обговорили розвиток інформаційного суспільства в Україні [Електронний ресурс]. – 2014. – 18.06. – Режим доступа: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/31789>. – Назва з екрана.

32. Глава НКРСИ озвучил основные шаги для развития ИКТ в Украине [Электронный ресурс] // proIT. – 2014. – 19.06. – Режим доступа: <http://proit.com.ua/news/telecom/2014/06/19/154734.html>. – Загл с экрана.

33. Комітет з питань свободи слова та інформації провів конференцію на тему: «Європейські стандарти надання послуг транскордонного мовлення та свобода отримання і передачі інформації в Україні» [Електронний ресурс] // Офіц. веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/91374.html>. – 2014. – 11.04. – Назва з екрана.

34. Відбувся круглий стіл з нагоди Дня безпечного Інтернету [Електронний ресурс] // Офіц. веб-портал Державної служби інтелектуальної власності України. – Режим доступу: http://sips.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=2506. – 2014. – 12.02. – Назва з екрана.

35. Право на гарантированный доступ к Интернету нужно закрепить законодательно, – М. Пергаменщик [Электронный ресурс] // IT Expert. – Режим доступа: <http://itexpert.org.ua/rubrikator/item/35251-pravo-na-garantirovannyj-dostup-k-internetu-nuzhno-zakrepit-zakonodatelno-m-pergamenshchik.html>. – 2014. – 23.04. – Загл. с экрана.

36. Керівний комітет Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» оприлюднив результати міжнародного моніторингу [Електронний ресурс] // Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації. – Режим доступу: <http://dknii.gov.ua/?q=node/1941>. – 2014. – 28.04. – Назва з екрана.

37. 100 днів роботи порталу управління знаннями «Ми розвиваємо електронне урядування» [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247147201&cat_id=244277212. – 2014. – 27.03. – Назва з екрана.

38. Керівний комітет Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» оприлюднив результати міжнародного моніторингу [Електронний ресурс] // Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації. – Режим доступу: <http://dknii.gov.ua/?q=node/1941>. – 2014. – 28.04. – Назва з екрана.

39. Доповідь про стан інформатизації та розвиток інформаційного суспільства в Україні за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dknii.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/1903_dopovid.pdf. – Назва з екрана.

40. Обговорено результати впровадження європейських стандартів в українському медіа-середовищі [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – 2014. – 7.04. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247185187&cat_id=244277212. – Назва з екрана.

41. Європейська мовна спілка надасть експертну допомогу у створенні Суспільного мовлення в Україні [Електронний ресурс] // Державний комітет телебачення і радіомовлення України. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=112940&cat_id=109884. – 2014. – 22.05. – Назва з екрана.

42. IT-сообщество уверено, что e-government – будущее демократии в Украине [Электронный ресурс] // InternetUA. – Режим доступа: <http://internetua.com/IT-soobshestvo-uvereno-csto-e-government--budushee-demokratii-v-ukraine>. – 2014. – 27.02. – Загл. с екрана.

43. Доповідь про стан інформатизації та розвиток інформаційного суспільства в Україні за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dknii.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/1903_dopovid.pdf. – Назва з екрана.

44. Україна та Південна Корея розглядають можливість підготовки міждержавної програми співробітництва у сфері електронного урядування [Електронний ресурс] // Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації. – Режим доступу: <http://dknii.gov.ua/?q=node/1853>. – 2014. – 25.02. – Назва з екрана.

45. Доповідь про стан інформатизації та розвиток інформаційного суспільства в Україні за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dknii.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/1-903_dopovid.pdf. – Назва з екрана.

46. Эстония поможет Украине создать электронное правительство [Электронный ресурс] // Главное. – Режим доступа: <http://glavnoe.ua/news/n169263>. – 2014. – 13.03. – Загл. с екрана.

47. Забезпечення права на свободу висловлювання є невід'ємним елементом демократичних перетворень в Україні – Руслан Кошулинський [Електронний ресурс] // Офіц. веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/89073.html>. – 2014. – 6.03. – Назва з екрана.

48. Кто выведет из тупика электронный документооборот в правительстве? [Электронный ресурс] // domik.ua. – Режим доступа: <http://domik.ua/novosti/kto-vyvedet-iz-tupika-elektronnyj-dokumentooBOROT-v-pravitelstven223111.html>. – Загл с экрана.

49. Образована инициативная группа по созданию комплексной программы развития IT-отрасли в Украине [Электронный ресурс] // IT Expert. – Режим доступа: <http://itexpert.org.ua/rubrikator/item/34675-s-ozdana-initsiativnaya-gruppa-po-sozdaniyu-kompleksnoj-programmy-razvitiya-it-otrasli-v-ukraine.html>. – 2014. – 26.03. – Загл. с экрана.

50. Богдан Червак про інформаційну агресію російських ЗМІ та протидію їй українськими медіа-ресурсами [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступа: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247111146&cat_id=244277212. – 2014. – 17.03. – Назва з екрана.

51. *Петрова К.* Як діє «Міністерство правди» [Електронний ресурс] / К. Петрова // Україна молода. – Режим доступа: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2425/283/86244>. – 2014. – 5.03. – Назва з екрана.

52. СНБО України займеться реформированием інформаційної сфери [Электронный ресурс] // Четверта Влада. – Режим доступа: <http://4vlada.net/smi/cnbo-ukrainy-zaimetsya-reformirovaniem-informatsionnoi-sfery>. – 2014. – 5.03. – Загл. с экрана.

53. Держкомтелерадіо України ініціює припинення інформаційної Угоди з Російською Федерацією [Електронний ресурс] // Державний комітет телебачення і радіомовлення України. – Режим доступа: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=112416&cat_id=109884. – 2014. – 30.04. – Назва з екрана.

54. Олександр Сич: Інформація – така сама зброя, тільки іншого формату [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступа: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247153466&cat_id=244276429. – 2014. – 28.03. – Назва з екрана.

55. *Конах В. К.* Щодо окремих напрямів вдосконалення державної інформаційної політики України. Аналітична записка [Електронний ресурс] / В. К. Конах // Нац. ін-т стратег. досліджень. – Режим доступа: <http://www.niss.gov.ua/articles/1489>. – Назва з екрана.

56. *Конах В. К.* Еволюція іномовлення в іноземних державах: досвід для України [Електронний ресурс] / В. К. Конах // Нац. ін-т стратег.

досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1493>. – Назва з екрана.

57. Кібервійни як частина конфлікту в Україні [Електронний ресурс] // InternetUA. – Режим доступу: <http://internetua.com/k-berv-ini-yak-csastina-konfl-ktu-v-ukra-n>. – 2014. – 23.03. – Назва з екрана.

58. Аналитические наблюдения CERT-UA: проблемы информационной безопасности в Украине [Електронний ресурс] // Веб-сайт Державного центру захисту інформаційно-телекомунікаційних систем Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. – Режим доступу: http://cert.gov.ua/?page_id=5. – 2014. – 26.03. – Назва з екрана.

59. СЛЕД.net.ua : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://sled.net.ua/node/14560>.

60. Указ Президента України № 449/2014 [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/17588.html>. – 2014. – 1.05. – Назва з екрана.

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

3.1. Національні бібліотеки у структурі національної інформаційної діяльності

Інформаційні ресурси, що є основою організації національної інформаційної діяльності, мають забезпечувати потреби її суспільно-політичного, економічного, культурно-гуманітарного розвитку. Відповідно, ці ресурси, наявна інфраструктура, весь інформаційний простір потребує від суспільних інститутів, насамперед від влади, цілеспрямованих заходів зі збереження, організації використання й розвитку відповідно до потреб інформаційного суспільства.

Згідно із Законом України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, у якому кожен міг би створювати й накопичувати інформацію і знання, мати до них вільний доступ, користуватися й обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному та особистому розвитку й підвищуючи якість життя [1].

Збільшення обсягів інформації, швидка поява нової інформації ставлять нові вимоги державі, суспільству в цілому й кожному його члену зокрема. Необхідність орієнтуватися в плинному інформаційному потоці, відшукувати потрібну інформацію, усвідомлювати її, визначати ступінь її значущості, обробляти тощо і при цьому оперативно реагувати на нові й нові

зміни в підсумку загрожує прийняттям поспішних, невважених рішень, які не відповідають потребам сталого розвитку і здатні призвести до суспільного дисбалансу, соціально-економічних зсувів і конфліктів.

При цьому становлення інформаційного суспільства й кардинальний вплив інформації на виробництво, управління, свідомість і поведінку людей, на соціальне й політичне життя в цілому актуалізують, за висновком О. Сосніна, проблему осмислення інформації як інструменту влади і вироблення такої політики держави, яка б забезпечувала національну безпеку, національні інтереси й суспільний прогрес у цілому в результаті ефективного управління інформаційним ресурсом України [2].

Інформаційні ресурси країни є її національним надбанням. Кількість, якість і доступність їх уже на сьогодні багато в чому визначає рівень розвитку країни та її статус у світовому співтоваристві. І. Арістова звертає увагу на те, що у промислово розвинутих країнах, зокрема у США, Великій Британії, Німеччині, Японії, на державному рівні проводиться робота зі створення електронних інформаційних ресурсів, їх промислової та комерційної експлуатації. Інформаційний бізнес вважається сьогодні одним з найбільш прибуткових у світі. Тому питання, що пов'язані зі створенням і ефективним використанням інформаційних ресурсів, потребують особливої уваги з боку держави [3].

Лише поєднання інформації з її користувачем, її ефективне використання дасть змогу перетворити інформацію на потужний ресурс, на знання, які нададуть потрібний імпульс розвитку країни й дадуть можливість їй у добу інформатизації і глобалізації посісти гідне місце у світовому співтоваристві.

В Україні також розвивається процес формування національних електронних інформаційних ресурсів, що створюються органами державної влади, державними й недержавними підприємствами, науковими й навчальними закладами, громадсько-політичними організаціями, а також у зв'язку з розвитком процесів інформатизації українського суспільства широкою, дедалі зростаючою аудиторією громадян, які залучаються до процесу продукування нової інформації, особливо в соціальних мережах. Така інформація набуває дедалі більшого значення у структурі національних інформаційних ресурсів як у сфері практичного використання при розв'язанні актуальних проблем сьогодення, так і у зв'язку з необхідністю оновлення

базових інформаційних ресурсів як єдиного комплексу, об'єднаного національною інформаційною традицією. Для збереження й розвитку сучасної нації, держави темпи цього оновлення мають відповідати темпам розвитку глобального інформаційного простору. Слід зауважити, однак, що розвиток інформатизації в Україні – при зростаючих можливостях забезпечення широкого доступу все більшої кількості громадян до наявних інформаційних ресурсів, при реалізації можливостей участі в інформаційному виробництві – не забезпечує на сьогодні ефективного оновлення інформаційної основи українського суспільства й насамперед єдиної системи національних електронних інформаційних ресурсів.

Причинами такого становища, зокрема, є:

- відсутність послідовної державної політики в Україні;
- приховування значної частини державних ресурсів від громадськості з корисливих або політичних мотивів, практична закритість відомчих ресурсів для позавідомчого використання;
- занадто висока вартість комерційних ресурсів для масового користування;
- відсутність у багатьох категорій ресурсів довідкового апарату й засобів навігації;
- подання частини електронних інформаційних ресурсів у несумісних оболонках;
- відсутність у багатьох власників ресурсів засобів або технологій для забезпечення поширення інформації й доступу до неї;
- відсутність методик ефективного використання продукovanого при горизонтальних інформаційних обмінах інформаційного ресурсу, зокрема в соцмережах, в інтересах оновлення національних інформаційних ресурсів [4].

Слабкість внутрішніх зв'язків у системі вітчизняних інформаційних ресурсів і особливо в тій їхній частині, що зберігаються і використовуються на електронних носіях, знижує ефективність їхнього використання, особливо в загальносуспільному вимірі.

Водночас актуальні завдання суспільного розвитку й особливо нинішня ситуація, за якої українське суспільство зіткнулося з повномасштабною інформаційною агресією і фактично перебуває в стані інформаційної війни з північним сусідом, потребує ефективного керування національним

інформаційним ресурсом, забезпечення застосування ефективних засобів і методів забезпечення захисту інформації в єдиному інформаційному просторі України і використання його в інтересах успішного ведення інформаційного протистояння.

Основним внутрішнім завданням сучасного етапу розвитку є консолідація суспільства, досягнення політичної стабільності на базі вдосконалення внутрішньоукраїнської системи політичних комунікацій. Ідеться про необхідність запуску механізму політичної комунікації.

Разом з тим організації доступу до державних інформаційних продуктів потребує і владна система. Умовою ефективного здійснення владних повноважень є своєчасне отримання органами влади актуальної інформації, у тому числі і шляхом взаємодії міністерств і відомств або різних рівнів та гілок влади. Створення в підсумку інтегрованого державного ресурсу сприятиме підвищенню дієвості влади, її здатності оперативно й результативно реагувати на виклики сучасності.

Таким чином, організація доступу до державних інформаційних ресурсів і продуктів, які є національним надбанням, – перший крок до побудови національної моделі корпоративного управління. Наступні кроки при цьому пов'язані з утвердженням національної управлінської традиції на основі вітчизняних духовно-ціннісних орієнтирів, вироблених поколіннями українців.

Загалом при реалізації державної політики в питанні використання інформаційних ресурсів на сьогодні найбільшої актуальності набувають такі завдання:

- розв'язання проблем національної координації використання ресурсів незалежно від їхньої відомчої належності і форм власності в інтересах організації суспільної інформаційної безпеки, протистояння інформаційній агресії;

- створення всіх необхідних умов для задоволення інформаційних потреб органів державної влади й суб'єктів господарювання. Кінцевою метою тут має стати узгодженість дій між управлінськими структурами та, як наслідок, підвищення ефективності їхньої діяльності;

- встановлення порядку використання інформаційних ресурсів, що має бути обов'язковим для всіх суб'єктів інформаційних відносин у рамках єдиного інформаційного простору. Реалізація цього завдання передбачає

оптимізацію процесів керування інформаційними потоками. У підсумку як для громадян, так і для органів державної влади має спроститися механізм пошуку необхідної інформації й підвищитися рівень оперативності отримання доступу до неї;

– забезпечення умов, що гарантують реалізацію конституційних прав на інформацію, задоволення їхніх інформаційних потреб; забезпечення повноти, точності, достовірності і своєчасності надання інформації організаціям і громадянам, незалежно від їхнього територіального розміщення. Виконання цього завдання спрямоване на розвиток особистості й через розвиток особистості – на розвиток суспільства, а також на запобігання поширенню неформальних видів політичної комунікації, забезпечення умов передбачуваності й прогнозованості політико-комунікативної взаємодії між владою і громадянським суспільством;

– забезпечення сумісності і взаємодії систем інформатизації на базі сучасних інформаційних технологій, міжнародних стандартів, Української системи класифікації і кодування інформації. У результаті мають бути створені технологічні умови для здійснення інтеграції інформаційних ресурсів;

– налагодження чіткого механізму визначення державних замовників, що відповідальні за створення інформаційних систем і ресурсів та за їхнє ефективне функціонування в єдиному інформаційному просторі, а також визначення державних органів, що відповідальні за ведення окремих інформаційних ресурсів. Виконання цього завдання спрямоване на забезпечення системності й наступності у функціонуванні окремих державних інформаційних ресурсів, що має сприяти підвищенню їхньої якості;

– створення ефективної системи сертифікації інформаційних технологій, продуктів і послуг та ліцензування інформаційної діяльності щодо забезпечення необхідної якості інформаційних ресурсів;

– розвиток механізмів підвищення рівня інформаційної грамотності (через удосконалення навчального процесу, організацію вдосконалення кваліфікації працівників інформаційної сфери, управлінців тощо) як необхідної умови забезпечення громадянам доступу і продуктивного використання державних інформаційних ресурсів.

Питання доступності державних інформаційних ресурсів і продуктів, складової національної інформаційної основи розвитку є одним із ключових у вирішенні завдання зі створення єдиного інформаційного простору,

одним із найважливіших сегментів якого є державні інформаційні продукти. Розв'язанню цього питання сприяє активне використання комп'ютерних технологій і електронних мереж. Практично всі міністерства та відомства створили інформаційні мережі з інтернет-вузлами й банками даних, що дає змогу будь-кому отримати інформацію про діяльність цих інститутів і установ. Упровадження новітніх технічних засобів, відповідних автоматизованих систем і мереж, що призначені для передачі й обробки інформації, дало змогу істотно оптимізувати процес виробництва й поширення інформації шляхом створення значної кількості відомчих (галузевих) автоматизованих (локальних і територіальних) інформаційно-керуючих систем і підвищити, у підсумку, ефективність діяльності окремих владних структур. Разом з тим відомча розрізненість призводить до дублювання робіт, надлишку під час збирання первинної інформації, збільшення вартості розробок і експлуатації систем, ускладнює процес обміну інформацією й доступ до неї. Сьогодні з усіх інформаційних ресурсів в електронному виді, які потребують міжвідомчого використання, лише незначна частина доступна в дистанційному режимі; потреба ж у взаємному комп'ютерному інформаційному обміні лише між органами державної влади значно більша.

Державні відомства нерідко ще будують свої інформаційно-комунікаційні системи незалежно та ізольовано один від одного, орієнтуючись виключно на власні потреби. Діючі відомчі корпоративні мережі працюють відокремлено й неузгоджено. Такий підхід забезпечує захищеність цих систем, проте робить проблематичною організацію міжвідомчої (горизонтальної) взаємодії на будь-якому рівні адміністративно-територіального устрою держави (відомство, регіон, область, район, місто, селище, село) і не відповідає загальнонаціональним завданням розвитку. При цьому відбувається розпорошення значних фінансових і матеріальних коштів, здійснюється багатократне введення й обробка інформації, що повторюється, відсутня повна картина соціально-економічного та фінансового стану країни та окремих її територій. Ніхто не підрахував сумарних витрат на паралельне ведення систем реєстрації населення: однієї – Податковою адміністрацією та Пенсійним фондом, іншої – МВС. Перед більшістю цих корпоративних систем на сьогодні поставили два основні завдання: узгодження форматів і протоколів даних для взаємообміну між суб'єктами господарювання, органами державної влади й місцевого самоврядування

та застосування ефективних алгоритмів аналізу, накопиченого в корпоративній системі інформаційного ресурсу для обґрунтування управлінських рішень. Відомчі системи ізольовані від публічних мереж зв'язку й не передбачають прямої інформаційної взаємодії з підприємствами реального бізнесу, громадськими організаціями й населенням [5].

Наразі в контексті необхідності формування єдиного інформаційного простору, забезпечення ефективного функціонування влади в цілому, а також враховуючи декларації України щодо розбудови демократії й розвитку громадянського суспільства, актуалізується питання використання всієї накопиченої інформації й більш динамічної організації інформаційної взаємодії різних гілок і рівнів влади під час розв'язання комплексних проблем керування суспільством.

Вирішення завдання з формування й забезпечення ефективного функціонування інтегрованих державних інформаційних ресурсів потребує розв'язання ряду організаційно-технічних питань, що пов'язані із забезпеченням скоординованого формування і ведення міністерствами та відомствами державних інформаційних ресурсів з метою створення необхідних умов для їхньої інтеграції та зниження витрат усіх видів ресурсів. Це стосується насамперед тих органів державної влади, що мають у своєму розпорядженні розвинуті, територіально розподілені інфраструктури, які орієнтовані на збір інформації на всій території України та її обробку в інтересах центральних і місцевих органів влади, а також усіх організацій та громадян України. До таких органів належать: Державний комітет статистики, Державна митна служба, Фонд державного майна, Державна податкова адміністрація, Міністерство праці і соціальної політики, Міністерство внутрішніх справ України тощо. Можна віднести до таких структур також мережу науково-дослідних інститутів і центрів науково-технічної інформації, систему створених в Україні інформаційно-аналітичних центрів, а також бібліотечну мережу. Саме ці структури можуть зробити вирішальний внесок у формування державних інформаційних ресурсів і забезпечення доступу до них. Завдання полягає в тому, щоб визначити такий порядок взаємодії міністерств і відомств, який забезпечив би ефективне використання вже наявної у їхньому розпорядженні інформації та засобів її обробки й поширення.

У зв'язку з цим корисним може бути врахування досвіду США, де у 1980-ті роки інформаційна політика федерального уряду сприяла

розвиткові та зміцненню приватного сектору у сфері інформаційних послуг, прискорила процеси концентрації інформаційних ресурсів у комерційно організованих автоматизованих системах. У результаті до приватного сектору перейшла значна частина функцій з поширення інформації, яке до 1980-х років виконувалося федеральними агентствами та відомствами. Тільки деякі типи й рівні доступу до урядових баз даних залишилися в розпорядженні федеральних агентств і відомств.

У США налічується декілька сотень фірм, що забезпечують платний доступ до інформації, яка є продуктом діяльності різних міністерств, відомств, а також суспільних організацій, у тому числі й міжнародних. Упорядковуючи інформаційні масиви, підприємницькі фірми створюють, по суті, нові інформаційні продукти, забезпечені прогнозними моделями, ринковими дослідженнями, експертним аналізом, які можуть бути корисними тим самим міністерствам і відомствам, а також державним органам інших країн.

Актуальною залишається проблема нерівномірності поширення територією України інформаційних послуг, ресурсів і продуктів, що негативно позначається на рівні їхньої доступності. Це поширення перебуває у прямій відповідності до розташування основних наукових та інформаційних центрів країни й не враховує потреб населення та органів управління. Отже, потребує швидшого вирішення завдання вирівнювання інформаційного потенціалу, чому, безумовно, сприятиме подальша інформатизація й комп'ютеризація суспільства, створення електронних ресурсів і формування на цій основі єдиного інформаційного простору.

Наразі актуальною виглядає реалізація пропозицій академіка В. Глушкова щодо проекту, який отримав колись назву ОГАС, а сьогодні може називатися Єдиною національною системою інформатизації (ЄНСІ) України. Вона являє собою інтегровану мережеву інформаційно-аналітичну систему, що втілює ключові ідеї В. Глушкова з урахуванням сучасних вимог розвитку суспільства та розширених можливостей вітчизняної науки й техніки. Її відмінними рисами є:

- інтеграція інформаційно-технологічної та інноваційно-інвестиційної складових інфраструктури на базі нової перспективної інноваційної стратегії;
- консолідація інформаційного середовища, що об'єднує вимоги з боку вищих органів державної влади й місцевого самоврядування з інтересами

розвитку відкритого інформаційного суспільства та процесів загальноєвропейської інтеграції, потребами кожного громадянина України;

– інтелектуальна інформаційно-аналітична підтримка управлінських рішень на всіх рівнях (зокрема, у законотворчих процесах на засадах багатомовного лексикографічного середовища й логіко-семантичної експертизи);

– розширення доступності та ефективності використання національних і світових інформаційних ресурсів у всіх сферах діяльності суспільства, підвищення конкурентоспроможності національної економіки в цілому та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) зокрема;

– використання найсучасніших знання-орієнтованих інформаційно-телекомунікаційних технологій, побудованих на фундаменті досконалих математичних моделей і методів надвисокої складності з використанням розподілених суперкомп'ютерних мереж з високим рівнем продуктивності, інформаційної ємності, надійності й безпеки [6].

Єдина національна система інформатизації збору, зберігання, аналізу й поширення фінансової, економічної, господарської та іншої соціально значущої інформації, яка об'єднує між собою всі органи державної влади й місцевого самоврядування, бюджетні та позабюджетні фонди й організації як по вертикалі, так і по горизонталі влади, формуватиме єдиний інформаційний простір України, створюватиме передумови для вдосконалення й розвитку їхньої діяльності, використовуватиметься в інтересах усіх органів державної влади й місцевого самоврядування, організацій та громадян України.

Підвищенню ефективності інформаційної політики сприятиме також визначення пріоритетів для конкретних видів державних інформаційних ресурсів. Забезпечення першочергового доступу потребують інформаційні ресурси:

– пов'язані з побудовою правової держави;

– що стосуються діяльності органів державної влади, у тому числі стосовно бюджетних витрат, що забезпечує можливість демократичного контролю їхньої діяльності;

– що містять інформацію про надзвичайні ситуації, небезпечні природні явища та процеси, екологічні, санітарно-епідеміологічні умови. Така інформація необхідна для безпечного існування всього населення, а також виробничих об'єктів;

- що розміщують відкриту інформацію про підприємства та організації, яка поставляється ними відповідно до законодавства в державні органи;
- що містять інформацію, яка становить науковий потенціал і культурну спадщину суспільства (просвітницьку, науково-технічну, літературно-художню, музейну, архівну тощо). Першорядним завданням у цьому контексті постає сьогодні створення електронних копій наукової, культурної, інформаційної спадщини в Україні.

Зростаюче значення бібліотечних установ в інформаційному супроводі державних владних інститутів, суспільства в цілому обумовлено тим, що саме в бібліотеках протягом останнього десятиріччя спостерігалось найбільш помітне вдосконалення методів керування інформацією, введення її в активний обіг [7]. Досвід провідних бібліотечних установ показує важливу їхню роль у забезпеченні відкритості й доступності інформації про діяльність державних владних структур, а отже, і до нормативно-правових матеріалів.

Значна робота з організації, зберігання й надання в користування інформації про діяльність органів влади всіх рівнів здійснюється в бібліотечно-інформаційному секторі регіонів України, зокрема ОУНБ. У більшості бібліотек відкрито центри правової інформації на допомогу місцевому самоврядуванню, створено повнотекстові бази даних розпоряджень облдержадміністрацій та рішень рад народних депутатів. Ці БД представлено на веб-сторінках бібліотек і на регіональних веб-серверах. Користувачам надається можливість ознайомитися з нормативно-правовими актами, які приймаються різними за рівнем загальнодержавними владними органами, а також документами місцевих управлінських структур і будь-якою іншою інформацією про життєдіяльність відповідної території (місцевий бюджет, податки, власність, соціальний захист малозабезпечених верств населення, транспортне забезпечення, матеріально-технічні ресурси, статистичні дані тощо).

Систематична робота з поглиблення та вдосконалення конструктивного діалогу між виконавчою владою та суспільством на загальнодержавному рівні, упровадження нових форм плідної взаємодії між ними здійснюється в рамках урядових програм Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (СІАЗ) спільно з управлінням інформаційної

політики та зв'язків з громадськістю Кабінету Міністрів України. З метою надання кваліфікованої юридичної допомоги у вирішенні проблемних питань, що турбують громадян, керуванням організованого надходження матеріалів з відповідями фахівців центральних органів виконавчої влади (міністерств, різних державних профільних комітетів та інших відомств) на запитання громадян правового змісту.

Поширення правових знань бібліотечними установами є системним процесом, з використанням усього асортименту наявних форм інформаційного та аналітичного обслуговування користувачів, орієнтованих відповідно до їхніх специфічних запитів. Вивчення рівня правової поінформованості суспільства дає можливість бібліотечним установам прогнозувати запити на цей вид інформації та працювати на упередження.

Можна визначити такі основні напрями бібліотечної політики у сфері здійснення правового інформування українського суспільства: модернізація бібліотечних послуг у сфері правового інформування – розробка моделей електронного правового інформування; розвиток програм підтримки правової культури, підвищення рівня правової обізнаності користувачів бібліотек; підготовка й реалізація програм щодо розширення фондів правової інформації, зокрема в електронному вигляді; забезпечення доступу населення до соціально значущої правової інформації шляхом упровадження на базі загальнодоступних бібліотек повсюдного доступу до інформаційно-правових баз інформації; розвиток інфраструктури бібліотечної справи, розширення учасників великих корпоративних проєктів у сфері правового інформування; розвиток міжнародної бібліотечної співпраці, участь у міжнародних бібліотечних і культурних проєктах у сфері правового інформування, у тому числі на основі нових форм і методів професійної бібліотечної діяльності; сприяння ефективному функціонуванню системи безперервної інформаційно-правової підтримки малозахищених верств населення України [8].

У забезпеченні такого доступу доцільно спиратися на наявну бібліотечну мережу. Адже основним завданням бібліотек є реалізація права користувача на одержання оперативної та повної інформації, доступ до ресурсів не тільки в бібліотеці, а й за її межами. Крім традиційного МБА, значна кількість бібліотек сьогодні активно використовує у своїй діяльності необмежені ресурси Інтернету, значно підвищивши таким чином інформаційну

повноту обслуговування й надаючи читачам інформацію у більш зручній формі порівняно із традиційними.

Завдяки впровадженню передових бібліотечно-інформаційних технологій, комп'ютеризації та автоматизації бібліотечних процесів провідні наукові бібліотеки поступово перетворюються із книгозбірень у повноцінні з точки зору сучасних вимог національні інформаційні центри. Наявний практичний досвід такої трансформації показує, що бібліотечні установи об'єктивно можуть стати в умовах сучасної України важливою складовою процесу інформатизації. Цей процес є особливо важливим у наш час, в умовах глобальної інформатизації з абсолютно реальними ризикам суспільної уніфікації, зі зростаючою небезпекою інформаційних воєн, що стають реальним фактором сучасної міжнародної політики, в умовах реальної інформаційної агресії, спрямованої на інформаційний простір Української держави.

Водночас потребує переосмислення відповідно до сучасних реалій роль у процесах формування національного інформаційного простору в умовах інформаційного протистояння національних бібліотек, виокремлення яких у видовому багатоманітті бібліотечних структур напряму пов'язано з націєтворчими процесами. Адже статусне оформлення національних бібліотек як виду припадає на період XIX – початок XX ст. – період ренесансу національної свідомості в умовах інформатизації, розвитку інформатизованої соціальної структури суспільства. Аналізуючи процес утворення національних бібліотек, Б. Володін акцентує увагу на його державницькому аспекті. Він зазначає, що національна бібліотека виникає як особливий, принципово новий для того чи іншого часу інститут державності; ...поява інституту національної бібліотеки була обумовлена формуванням і розвитком моделі централізованої національної держави – тому може йтися про принципово нову модель самої держави [9, с. 130].

Національні бібліотеки стають символами державної незалежності та самобутності. Як новий інститут державності вони були орієнтовані на здійснення функцій, які умовно можна охарактеризувати як функції «національної пам'яті». Фонд національних бібліотек мав бути максимально вичерпним, таким, що слугував би, з одного боку, відображенням духовно-інтелектуального потенціалу нації, з іншого – створював необхідне підґрунтя для її подальшого розвитку, забезпечував спадкоємність

національної ідентичності. У зв'язку з новими завданнями національні бібліотеки наділяються спеціальними інструментами для їхньої реалізації, серед яких є впровадження правила обов'язкового примірника. Фактично заснування національних бібліотек було обумовлене потребою забезпечення розвитку нового суб'єкта політики й політичної комунікації – нації. У цьому контексті національні бібліотеки стають соціальним інститутом, прямим завданням якого є забезпечення передачі наступним поколінням певної системи цінностей, зокрема цінності збереження та зміцнення національної незалежності та суверенітету [10, с. 105, 106]. У їхніх фондах зберігаються національні інформаційні ресурси і їхнє ядро – та частина ресурсів, без якої є неможливим збереження духовної основи існування нації і яка є для неї суверенною [11].

Виконання національними бібліотеками своєї місії передбачає відбір і збереження важливої для розвитку нації інформації та розширення доступу до бібліотечного фонду. В умовах поширення електронних технологій у цих аспектах перед національними бібліотеками відкриваються нові можливості, але водночас постають і нові завдання. Можливості пов'язані з функціонуванням бібліотечних веб-сайтів і оцифруванням фондів, що дає змогу надати доступ не лише до бібліографічної та повнотекстової, а й до мультимедійної інформації, також зробити інформацію, доступ до якої традиційно був локалізований, широкодоступною та здійснювати охоплення аудиторії в національному масштабі.

Яскравим прикладом у цьому контексті є проект, що здійснюється Бібліотекою Конгресу США «Пам'ять Америки» (American Memory) [12], у рамках якого забезпечується вільний доступ через Інтернет до творів писемності, звукозаписів, картин, відеозаписів, карт і нотних видань – документальних пам'яток американської нації, що висвітлюють історію Америки та творчість її народів.

Представлені тут документи з колекцій Бібліотеки Конгресу та інших організацій описують історичні події, видатних особистостей, пам'ятні місця та ідеї, покладені в основу американського суспільства. Проект став першою спробою систематизованого оцифрування найбільш цінних історичних матеріалів із фондів бібліотеки та провідних архівів і забезпечення вільного доступу до них конгресменів, науковців, викладачів, студентів – усіх користувачів Інтернету.

Під час його виконання було доведено ефективність корпоративної співпраці бібліотек з музеями, архівами, історичними товариствами, у результаті якої були створені 23 цифрові колекції, що доповнили масив документів, ставши основою для електронної бібліотеки, яка налічує наразі понад 100 тематичних колекцій, понад 9 млн документів, організованих за формою, предметом або авторством (хто вперше створив, склав або подарував матеріали бібліотеці). Оригінальні форми представлені манускриптами, друкованими виданнями, фотографіями, плакатами, мапами, записами, відео-записами, книгами, памфлетами та нотними виданнями.

Від початку проект був результатом співпраці національного масштабу. Підтримка з боку Конгресу в розмірі 15 млн дол. протягом п'яти років і партнерство із громадськістю, комерційними та філантропічними організаціями у вигляді спонсорської допомоги надали понад 45 млн дол. за період з 1994 по 2000 р. Образно кажучи, нація працювала на збереження власної пам'яті.

Враховуючи значення створення національних бібліотек для процесу національного державотворення, показовим є підхід до формування їхніх фондів. Зокрема, серед пріоритетів комплектування Бібліотеки Конгресу США – «усі книги та інші матеріали, що відображають життя і досягнення народу Сполучених Штатів» [13]; Національної парламентської бібліотеки Японії – публікації та інші матеріали/інформація всередині й за межами країни..., що підтримують творчість нації [14]; Британської бібліотеки – письмова й усна спадщина нації [15] тощо.

В Україні національні бібліотеки ² також є провідними інформаційними центрами зі збереження й розвитку інформаційних фондів національного значення. Так, у Загальних положеннях затвердженого розпорядженням президії Національної академії наук України від 11.12.2009 р. за № 747 Статуті Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського йдеться, що НБУВ є «провідним культурним, освітнім, науково-інформаційним державним закладом, що здійснює функції науково-дослідного,

² Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН України, Національна парламентська бібліотека України, Національна історична бібліотека України, Національна наукова медична бібліотека України, Національна бібліотека України для дітей, Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України.

методичного та координаційного центру з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства, бере участь у розробленні державної політики в галузі бібліотечної справи та її реалізації» (виділення авт. – Ред.) (п. 2) і «задовольняє найрізноманітніші потреби суспільства, сприяє розвитку науки, освіти, культури» (п. 3). Останнє, звісно, передбачає й потреби у зміцненні національної ідентичності, посиленні конкурентоспроможності української нації, її стабільного розвитку, чому, за логікою, має сприяти і виокремлений спеціально в Основних завданнях бібліотеки пріоритет: «формування національних баз даних рукописної, друкованої, електронної України» (п. 16.3). Водночас, враховуючи статус бібліотеки, доречним було б акцентування в документі згаданих аспектів.

У Статуті НБУВ конкретизовані питання, пов'язані із функціонуванням у складі установи Фонду Президентів України, який, згідно з документом, «здійснює широке інформування громадськості про діяльність президентів України», і Національної юридичної бібліотеки, серед завдань якої – «забезпечення правовою інформацією працівників органів державної влади, спеціалістів-правників, науковців, студентів, представників дипломатичного корпусу і міжнародних неурядових організацій та поширення правових знань серед населення» (п. 17.5). У структурі бібліотеки знайшла своє відображення діяльність Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади.

На сайті Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника представлені «основні завдання бібліотеки, зумовлені напрямками її діяльності як національної науково-дослідної установи, державного зберігача унікальних рукописних і друкованих пам'яток української та світової книжкової культури, творів українського та зарубіжного мистецтва, інших документів на різноманітних носіях інформації, важливого інформаційно-аналітичного і освітнього центру» [16].

Комплексно представлені мета й завдання діяльності Одеської національної наукової бібліотеки (ОННБ) ім. М. Горького. Як впливає з витягу із статуту установи, «метою діяльності бібліотеки є: сприяння реалізації прав громадян на знання, освіту, користування культурними досягненнями та загальнодоступність інформаційних ресурсів; наукове, інформаційне, методичне та організаційне забезпечення системи бібліотечного обслуговування користувачів; науково-інформаційне забезпечення сталого розвитку

суспільства, сприяння розвитку національної й світової науки та культури; формування, збереження та організація використання документних ресурсів; участь у формуванні єдиного науково-інформаційного простору України; сприяння науковій, науково-технічній, культурній, професійній, виробничій діяльності, підвищенню загальноосвітнього та фахового рівня користувачів; вивчення проблем й отримання нових наукових результатів і знань у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства, історії бібліотечної справи та історії книговидавництва; входження бібліотеки у світовий культурний та інформаційний простір» [17].

Метою Концепції розвитку Національної історичної бібліотеки України на період до 2015 р. визначається «утвердження модернізації НІБ України і на цій основі подальші якісні зміни у формуванні інформаційно-культурного простору та обслуговуванні користувачів» [18]. Головним завданням діяльності НІБ України цим документом визначається «формування фондів історичного профілю, створення всеукраїнського депозитарію історичної літератури; забезпечення доступу до інформації незалежно від місця її знаходження та зберігання за рахунок онлайн-доступу до зовнішніх ресурсів; науково-дослідна робота і науково-методична допомога бібліотекам держави з питань бібліотечного краєзнавства» [19].

У нормативних документах інших провідних українських бібліотек також відображається їхня провідна роль у використанні національних інформаційних ресурсів, забезпеченні широкого доступу до них, окреслюються механізми їхнього збагачення в сучасних умовах. У цілому, національні бібліотеки мають виступати координаторами створення й навігаторами єдиної системи інформаційного ресурсу національного надбання – суверенних інформаційних ресурсів.

У практичному вимірі діяльності найбільша в Україні бібліотека – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського проводить значну роботу з упорядкування фондів, що на сьогодні становлять понад 15 млн примірників видань, здійснює заходи щодо налагодження якісного доступу до всіх цих ресурсів. НБУВ, провівши значний обсяг підготовчої роботи, виставляє на базі власних фондів «Матеріали до Державного реєстру національного культурного надбання: Книжкові пам'ятки». Електронний ресурс, що пропонується, містить описи найцінніших і найдавніших книжкових пам'яток: рукописних книг; інкунабул; палеотипів; стародруків кириличним,

громадянським, латинським шрифтом; українських видань до 1860 р. включно. Одночасно формуються, проходять експертизу, уніфікацію опису бази даних книжкових пам'яток XIX–XXI ст. Тут передбачається структурування за певними критеріями: прижиттєві видання видатних письменників, науковців, громадських діячів; шедеври поліграфії та книжкового мистецтва, подарункові, бібліофільські видання чи підносні примірники; рідкісні книги; примірники з автографами видатних особистостей; надруковані на нетрадиційних матеріалах тощо [20].

Мережеві інформаційні ресурси є частиною суспільно значущого надбання кожної країни та нації. Тому введення цієї інформації в національні фонди інформаційних ресурсів є завданням, актуалізація якого зростає. На сьогодні ми маємо вже досить значний зарубіжний досвід у цій справі. Зокрема, Бібліотека Конгресу США повідомила про швидке завершення проекту з архівації всіх опублікованих до сьогодні повідомлень Twitter. Уся база займає близько 133 терабайт, кожне повідомлення супроводжується 50 додатковими полями з різними метаданими (включаючи географічне положення користувача, його ідентифікатор та іншу інформацію). Після створення бази вона доповнюватиметься новими твітами. Утім, поки що використовувати архів у тому вигляді, у якому він існує сьогодні, неможливо. Потрібні додаткові зусилля фахівців для його впорядкування, організації, забезпечення можливості пошуку за повідомленнями [21].

Рядом зарубіжних національних бібліотек здійснюється автоматичне архівування цілих сегментів інтернет-простору за тематичним (наприклад, Бібліотека Конгресу США), доменним (національним) (Британська бібліотека, Бібліотека та архіви Канади, Королівська бібліотека Швеції, Королівська бібліотека Данії та ін.) або комбінованим (Національна бібліотека Австралії) принципами [22]. Так, широковідомим став започаткований у 2000 р. Бібліотекою Конгресу США проект із відбору і збереження веб-сайтів «Веб-архіви Бібліотеки Конгресу. Мінерва» (The Library of Congress Web Archives. Minerva – LCWA). За тематичною ознакою сформовані архіви за такими темами, як вибори у США, війна в Іраку, події 11 вересня 2001 р. тощо, доступ до яких забезпечує веб-сайт бібліотеки [23]. Також Бібліотека Конгресу США діє як секретаріат Національного цифрового опікунського альянсу (National Digital Stewardship Alliance, NDSA), місією якого є керування цифровим контентом для нинішнього й перспективного

використання, забезпечення здатності зберігати цифрові ресурси США на благо нинішнього й майбутніх поколінь [24].

У липні 2003 р. рядом національних бібліотек – Бібліотекою Конгресу США, національними бібліотеками Австралії, Канади, Данії, Фінляндії, Франції, Ісландії, Італії, Норвегії, Швеції, Британською бібліотекою та Архівом Інтернету (Internet Archive) США – у контексті визнання важливості збереження інтернет-контенту для майбутніх поколінь було організовано Міжнародний консорціум збереження Інтернету (International Internet Preservation Consortium), метою якого визначено збір суспільно значущого інтернет-контенту в усьому світі і сприяння розвитку та використанню спільних інструментів, методів і стандартів, які уможливають створення міжнародних веб-архівів [25].

Удосконалюється робота провідних бібліотечних установ України з акумуляції суспільно значущої частини інтернет-ресурсів.

Уже сьогодні, навіть за наявності нормативно-правової бази, що відстає від потреб сучасної інформаційної сфери, бібліотеки підпорядковують свою діяльність потребам національно-культурного розвитку. Національними бібліотеками реалізуються масштабні проекти зі створення «Наукової електронної бібліотеки» (Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України) та електронної бібліотеки «Культура України» (Національна парламентська бібліотека України, НПБУ, за підтримки Міністерства культури України), спрямовані на формування інформаційно-інтелектуальних баз збереження національної самобутності українського народу та його ефективної конкуренції у глобалізованому світі.

На сьогодні електронна бібліотека «Культура України» [26] складається із чотирьох колекцій: «Культурологія», «Мистецтво» (розділи «Архітектура», «Скульптура», «Живопис», «Графіка», «Декоративно-прикладне мистецтво», «Народні художні промисли», «Музика», «Танець. Хореографія», «Театр», «Цирк. Естрада. Видовищні мистецтва», «Кіномистецтво», «Художня фотографія»), «Етнографія» (розділи «Загальна етнографія», «Краєзнавство», «Народи України», «Київська старовина», «Духовна культура», «Матеріальна культура»), «Заклади культури» (розділи «Бібліотеки», «Музеї», «Архіви», «Культурно-мистецькі освітні установи», «Фонди, товариства, об'єднання, асоціації», «Українські культурні центри за кордоном»). Колекція складається з оцифрованої літератури – електронних аналогів

друкованих видань і творів образотворчого мистецтва фондів бібліотек, музеїв, архівів, доступ до яких через їхній незадовільний фізичний стан для користувачів обмежено. Створення цифрових копій таких видань є одним з можливих варіантів їх збереження й надання вільного доступу до них через мережу Інтернет усім бажаючим. Переведення в електронну форму об'єктів відбувається з дотриманням норм чинного законодавства у сфері авторського права й суміжних прав (у разі надання відповідного дозволу автором або особою, яка володіє авторськими правами) або на договірній основі з дотриманням норм чинного законодавства та з урахуванням взаємних інтересів.

У Науковій електронній бібліотеці НБУВ містяться електронні документи, що мають у своїй основі друковані видання або є повними аналогами таких. Основне її призначення: створення повнотекстового архіву електронних документів і наукове опрацювання зібрання інформаційних ресурсів українського сегмента Інтернету та актуальних для держави зарубіжних інформаційних матеріалів для сприяння реалізації права громадян на вільний доступ до інформації та вільний духовний розвиток, а також розвитку культурної, наукової та освітньої діяльності. Архів електронних ресурсів НБУВ формується за пріоритетними напрямками науки, освіти, культури, економіки, виробництва, управління, що визначаються рядом законів України, постанов Кабінету Міністрів України, президії НАН України.

Опрацювання матеріалів електронного інформаційного ресурсу здійснено на базі розробленої в НБУВ і апробованої у процесі створення аналогічної меморіальної електронної колекції «Електронна бібліотека та архів В. І. Вернадського» системно-інтегрованої технології формування історико-культурних полідокументних електронних колекцій із складними семантичними зв'язками між цифровими об'єктами. Основними критеріями побудови таких ресурсів авторами електронної колекції визначено такі властивості, як інтегрованість представлених ресурсів, високий рівень структурованості інформації (підпорядкованість її єдиній концепції представлення знань), визначення спеціальних форматів знань (забезпечення повноти опису та сумісності даних), забезпечення інтелектуального доступу, залучення експертів до опрацювання кожного з видів документів для забезпечення повноти їх опису. Для кожного з інформаційних комплексів визначаються його ресурсні складові (забезпечення повноти представлення

документів обраного профілю) і комунікаційні складові (забезпечення інтелектуального доступу до інформаційного ресурсу) [27].

Представлені в електронній колекції документи згруповано за розділами: «Твори Т. Г. Шевченка», «Прижиттєві видання», «Кобзарі», «Біографічні видання», «Вивчення життя і творчості», «Бібліографія». Створений електронний ресурс окремо представляє шевченкіану у фондах НБУВ – електронні копії документів, що зберігаються у фондах відділу стародруків і рідкісних видань, відділу зарубіжної україніки, відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій.

Для зручності користування електронною колекцією розроблено розвинуті засоби навігації та пошуку, який можна здійснювати за основними елементами бібліографічного опису – за автором, назвою, роком видання та ключовими словами.

Одним з ракурсів представлення матеріалів електронного ресурсу є тема «Пам'ятні місця». Матеріали в цій тематичній категорії згруповані відповідно до пам'ятних місць Т. Шевченка в Україні та світі: Україна, Азербайджан, Аргентина, Білорусь, Болгарія, Бразилія, Греція, Грузія, Данія, Італія та ін. Окремою рубрикою представлено пам'ятні місця Т. Шевченка в Києві. У кожному з названих розділів містяться зображення та короткий опис пам'ятників, меморіальних дошок Великому Кобзареві, музеїв, будівель тощо, пов'язаних з діяльністю та іменем Т. Шевченка, а також посилання на відповідні інтернет-ресурси.

Введена авторським колективом НБУВ в інформаційно-культурний обіг електронна колекція є комплексним ресурсом, який акумулював полідокументні матеріали з метою створення єдиного історико-культурного простору – бібліотеки, бібліографії, музею, галереї, призначеного для популяризації й поширення духовної спадщини та ідей Т. Шевченка як символу українського народу та українства.

Природно, значення творчості Великого Кобзаря з наближенням до його ювілею привертає зростаючу суспільну увагу. У зв'язку з цим суспільний інтерес враховується в діяльності інших бібліотечних установ. Так, електронний інформаційний ресурс «Електронна колекція “Т. Г. Шевченко”» розроблений також іншою бібліотечною інституцією – Національною парламентською бібліотекою України. Як ідеться на сайті НПБУ, «колекція створена з метою вшанування пам'яті Тараса Григоровича Шевченка,

увічнення його творчої спадщини та у зв'язку з відзначенням 200-річчя від дня його народження. У ній представлено документи, що висвітлюють життєвий і творчий шлях Тараса Шевченка – видатного українського поета, прозаїка, драматурга, художника, політичного та суспільного діяча. Зібрання містить твори Великого Кобзаря, книги, статті про його оточення, а також місця і установи, що пов'язані з Тарасом Григоровичем. Твори образотворчого мистецтва дають уяву про художнє втілення образу Шевченка в мистецтві» [28].

У представленій колекції за відповідними рубриками згруповані твори Т. Шевченка, документи про життя та творчість Великого Кобзаря, матеріали стосовно оточення поета, місць і установ, пов'язаних з його життям, творчістю та ім'ям, матеріали про заходи, присвячені Т. Шевченку, і про документальні й матеріальні пам'ятки, пов'язані з його ім'ям, статті з періодичних і продовжуваних видань, що висвітлюють сторінки життя та творчість Т. Шевченка, матеріали, у яких художньо втілено образ Великого Кобзаря, його думки, переконання та творчі ідеї, довідково-бібліографічні праці дослідників-шевченкознавців про життєвий та творчий шлях геніального поета й художника, видання Великого Кобзаря, перекладені мовами народів світу.

Створення подібних ресурсів, безумовно, є актуальним з огляду на ту роль, яку відіграв Т. Шевченко у процесі становлення української нації, і значення постаті Великого Кобзаря для збереження української ідентичності в сьогоденному світі, який стрімко глобалізується. Разом з тим зауважимо, що відсутність координації на загальнодержавному рівні діяльності національних бібліотек у цій сфері призвела до певного дублювання процесів і результатів. Водночас налагодження корпоративних зв'язків між НБУВ і НПБУ мало б стати запорукою створення необхідного організаційного підґрунтя для більш ефективного використання кадрового й техніко-технологічного ресурсу, формування єдиної національної електронної інформаційної основи для функціонування загальнонаціонального інформаційного історико-культурного простору, присвяченого Т. Шевченку. Такої основи, яка стала б підґрунтям інтеграції цього історико-культурного простору в глобальний інформаційний простір і представлення світовій спільноті ідей та духовної спадщини Великого Кобзаря, зокрема шляхом приєднання підготовлених національними бібліотеками загальнонаціональ-

них електронних колекцій до таких інформаційних ресурсів, як Світова цифрова бібліотека та Європейська бібліотека.

У цьому контексті зразком координаційної діяльності національних бібліотек у формуванні національного сегмента глобального інформаційного простору, наповненні його інформацією національно-культурної тематики є на сьогодні досвід Національної бібліотеки України для дітей (НБУД), яка виконує координуючу функцію стосовно інших дитячих бібліотек України. Зокрема, у контексті підготовки до відзначення 200-річного ювілею Т. Шевченка співробітниками НБУД було підготовлено зведений план заходів бібліотек України для дітей, який охопив дитячі бібліотеки Миколаєва, Ужгорода, Хмельницького, Кривого Рогу, Житомира, Ізмаїла, Чернігова, Черкас, Луцька, Кременчука, Києва, Одеси, Тернополя, Маріуполя, Сум, Херсона, Харкова, Рівного, Полтави, Львова, Донецька, Сімферополя. Спектр заходів містив конкурси читців, краєзнавчо-історичні екскурси, літературно-музичні й літературно-мистецькі свята, театральні постанови, літературні вікторини, краєзнавчо-мистецькі презентації, відео- та фотопроекти, фотоконкурси, книжкові виставки, бесіди, конкурси дитячої творчості, вебліографічні та віртуальні подорожі тощо [29].

Безпосередньо в бібліотеці було підготовлено три книжкові виставки: «Шляхи Тарасової долі», «Шляхами великої долі», «Володар царства духу і царства культури», у яких представлено твори Т. Шевченка й література про його життя і творчість, твори про Т. Шевченка, які склав народ: пісні, легенди, оповідання, приказки, прислів'я, творчі роботи читачів бібліотеки; проведено літературно-поетичну годину «Нас єднає шевченкове слово», творчу зустріч «Все починається з дитинства» з українським письменником І. Андрусяком, автором книжки про дитинство Т. Шевченка, відеоподорож «Тарасовими шляхами» (розповідь про місця, які відвідав Т. Шевченко, з переглядом відео), музично-поетичний вечір «Шевченкове слово, як українська пісня – “без золота, без каменю, без хитрої мови, а голосна та правдива, як Господа слово”» і навіть театралізоване дійство «Світлиця Шевченківського заповіту».

У рамках дня інформації «Шевченкові думки переживуть віки» було підготовлено та проведено:

– мультимедійну презентацію «Вінок Кобзареві: пам'ятники Т. Г. Шевченку»;

- віртуальну виставку «Стежками творчості генія»;
- слайд-репортаж «Палітра Шевченка»;
- поетично-мистецьке свято «І лине над землею Шевченкове святеє слово...»;
- інтерактивну стенд-гру «Юні шевченкознавці».

Також співробітники бібліотеки підготували бібліографічний ресурс «Т. Г. Шевченко для дітей: видання творів в Україні (XIX–XXI ст.)», у якому зібрано бібліографічні описи художніх моновидань, збірок творів Т. Шевченка, що видавалися для дітей, і ряд інших різноманітних заходів, що мають вагоме патріотично-виховне значення.

3.2. Дослідна робота в національній бібліотеці та її внесок у розвиток національного інформаційного простору

Стрімкий розвиток інформаційних процесів у сучасному суспільстві створює певні проблеми його усвідомлення й адаптації у практиці функціонування та взаємодії соціальних структур. Відставання в усвідомленні змісту та значення змін, пов'язаних з утвердженням інформаційного суспільства, спостерігається і в науковому їх осмисленні, і у правовій сфері, і у сфері організації управлінської діяльності, в організації кадрового забезпечення нових суспільних потреб тощо.

Провідні бібліотечні установи, насамперед національні бібліотеки, як потужні інформаційні центри, що найбільшою, очевидно, мірою відчувають проблематику інформаційного прогресу, активно включаються в процес осмислення реалій сьогодення та трансформацію інформаційних процесів.

У зв'язку з цим доречним буде згадати про передові дослідні центри Заходу, які є флагманами процесу інформаційного забезпечення органів державної влади, – Дослідну службу Конгресу США (Congressional Research Service, CRS), Бюро дослідницької та правової інформації Японії (Research and Legislative Reference Bureau, RLRB), Довідковий відділ з права й ухвалення рішень Китаю (Law and Decision Making Reference Department, LDMRD) та ін.

Відмінною рисою цих і подібних структур є організація наукових досліджень із застосуванням найсучасніших інформаційних технологій, спрямованих на розв'язання широкого кола політичних, економічних соціально-гуманітарних проблем державної ваги.

Так, Бюро дослідницької та правової інформації Національної парламентської бібліотеки Японії з 2001 р. проводяться міждисциплінарні дослідження, які являють собою вивчення основних національних політичних проблем, що потребують тривалого міжпредметного підходу. Проектна група складається зі співробітників різних наукових підрозділів, пов'язаних з конкретною темою.

Міждисциплінарні дослідження містять обмін думками з експертами й польові дослідження як усередині, так і за межами Японії, а також аналіз інформації із друкованих джерел і електронних ресурсів, зокрема інтернет-інформації. Протягом останніх років практикується також проведення міжнародного політичного семінару, для участі в якому для обміну думками та обговорення питань запрошуються іноземні фахівці. Крім того, деякі дослідження також проводяться за участі зовнішніх експертів, яких запрошують до співпраці в проектних командах.

Результати таких міждисциплінарних досліджень публікуються у вигляді Міждисциплінарного дослідницького звіту (Interdisciplinary Research Report). Починаючи з 2001 р., кожного року обирається певна тема, за якою і проводяться міждисциплінарні дослідження (див. таблицю) [30].

Команда проекту складається з науковців з декількох науково-дослідних підрозділів, які в режимі гнучкого робочого графіка в тісній координації один з одним вивчають певну проблему під різними кутами зору і за допомогою різних методів дослідження. Такі проекти зазвичай реалізуються від одного до двох років.

У сфері дослідницьких інтересів бюро – виборча, парламентська й конституційна реформи, регіональна система, децентралізація, адміністративна реформа, реформа державної служби, територіальні питання, проблема військової бази США, споживчий податок, бюджет, грошово-кредитна політика, ядерна енергетика.

Теми міждисциплінарних досліджень

Роки	Назва теми
ФР 2001	Управління ризиками у сфері стихійних лих
ФР 2002	Управління у надзвичайних ситуаціях у більшості країн
ФР 2002–2003	Реформи в США з 1980-х років
ФР 2003–2004	Старіння суспільства з малою кількістю дітей
ФР 2004–2005	Регіональне похвалення
ФР 2005–2006	Сучасний стан і майбутні виклики, пов'язані з розширенням ЄС
2006	Зміцнення миру
2006–2007	Проблеми імміграційної політики та зарубіжних працівників у суспільствах з тенденцією депопуляції
2007–2008	Проблеми неповнолітніх
2007	Роль парламенту в забезпеченні громадянського контролю
2008–2009	Політичні проблеми Японії в міжнародному контексті
2008	Політика нової адміністрації Австралії. Вплив послаблення регуляційної політики в економічній сфері. Розгляд тенденцій розвитку Японії в парламентах зарубіжних країн
2009–2010	До становлення суспільства сталого розвитку
2011	Відновлення Японії через технології та культуру
2012	Американсько-японські відносини після президентських виборів 2012 р.

Останнім часом посилена наукова увага приділяється також питанням стратегії зростання, розвитку сільського господарства, катастрофічного зростання відходів, радіоактивних матеріалів, готовності до стихійних лих, відновлення й реконструкції, громадських робіт, залякування, університетської реформи, пенсії, витрат на медичне обслуговування, зайнятості [31].

Експерти Бюро дослідницької та правової інформації здійснюють два види досліджень: «за запитом» з питань компетенції членів комітетів обох палат парламенту, політичних партій; за власною ініціативою. Останні можна віднести до «прогностичних досліджень», тому що у процесі їх виконання розглядаються проблеми законодавчого характеру, які в перспективі з великою долею імовірності перебуватимуть у центрі уваги законотворців і потребуватимуть наукового аналізу. Фактично йдеться про підготовку напрацювань під майбутні запити парламентарів. «Випереджальні» дослідження є важливою частиною науково-дослідної діяльності бюро. Результати випереджальних досліджень у підсумку стають одним з основних ресурсів, який дає змогу відповісти на дослідницькі запити швидко.

Перед початком кожної чергової сесії парламенту кожний дослідний підрозділ бюро визначає основні проблеми для досліджень з тих питань, які значаться в порядку денному сесії та містяться в дослідницьких запитах парламентарів, і працює за обраною тематикою, готуючи науково-дослідні звіти й аналітичні огляди.

Кожний дослідний підрозділ має представити Базовий план дослідницьких робіт (Basic Research Work Plan) відділу до Відділу планування досліджень (Research Planning Division) бюро. План містить основні очікувані законодавчі ініціативи порядку денного сесії парламенту, план досліджень кожного дослідника, назву дослідницької доповіді, над якою працюватиме експерт, тип публікації, обґрунтування актуальності доповіді й доцільності її підготовки, її відношення до законодавчої діяльності та орієнтовну дату публікації. Кожний дослідник повинен написати принаймні одну наукову доповідь на рік.

Результати планування обговорюються в Комітеті з планування, і для кожного відділу затверджується його план роботи. Комітет із планування координує також роботу з публікації аналітичних оглядів.

Після завершення виконання експертом дослідницького завдання, керівник і експерт науково-дослідного підрозділу вивчають підготовлений науковий матеріал і складають рецензію (звіт) з основними висновками, що додається до стандарту публікації. Проект доповіді направляється до офісу Служби міждисциплінарних досліджень (Interdisciplinary Research Service). Провідні спеціалісти й експерти офісу вивчають усі представлені проекти доповідей перед публікацією та готують відповідні

письмові рецензії – лаконічні, точні, об'єктивні та незаангажовані, у яких, зокрема, зазначається відношення підготовленої публікації до законодавчої діяльності й перспективи реалізації викладених у доповіді пропозицій. Два рівня рецензування гарантують якість інформаційної продукції бюро.

Після публікації великого дослідницького звіту проводиться презентація на Семінарі з політики (Policy Seminar) для членів парламенту та їхніх співробітників. У 2011 фінансовому році бюро провело 23 такі семінари, на яких у сукупності були присутні 576 парламентарів і їхніх співробітників.

Матеріали проведених досліджень викладаються в серії монографій, публікація яких здійснюється нерегулярно, у вигляді доповідей за результатами великих науково-дослідних проектів – міждисциплінарних і науково-технічних досліджень, науково-дослідного проекту з вивчення зарубіжних конституцій.

Усебічні й надійні законодавчі дослідження та аналіз, які мають бути своєчасними, об'єктивними, авторитетними й конфіденційними, з метою інформаційного забезпечення діяльності законодавчого органу здійснюються Дослідною службою Конгресу Бібліотеки Конгресу США.

CRS – один з найбільших підрозділів Бібліотеки Конгресу. У її складі на сьогодні 350 політичних аналітиків, юристів та інформаційних співробітників (при загальному штаті служби – 675, бібліотеки – 3597 співробітників). У свою чергу, служба поділяється на міждисциплінарні дослідні підрозділи, кожний з яких складається з галузевих секцій: відділи американського права (American Law) і політики (Domestic Social Policy), закордонних справ, оборони й торгівлі (Foreign Affairs, Defense and Trade), уряду і фінансів (Government and Finance) та ресурсів, науки та промисловості (Resources, Science and Industry). Група знаннєвого обслуговування (The Knowledge Services Group) надає допомогу в дослідженнях політичним експертам у кожному з п'яти підрозділів.

Найбільш затребуваним на сьогодні напрямом діяльності CRS є інформаційна підтримка законодавчого процесу, яка здійснюється у формі підготовки аналітичних матеріалів (звітів про дослідження, довідок), рефератів, перекладів, брифінгів, відеопрезентацій, індивідуальних консультацій конгресменам і їхнім співробітникам.

Інформаційно-аналітичні звіти CRS містять визначення проблеми, її фон і стратегічні дослідження, огляд минулого й очікуваного законодав-

ства, бібліографію слухань, звіти Конгресу, хронологію подій та довідкові джерела. Це можуть бути короткі огляди близько семи сторінок, ґрунтовні дослідження. Звіти можуть подаватися у вигляді політичного аналізу, економічних або юридичних досліджень, статистичних оглядів. Метою підготовки таких матеріалів є чітке визначення місця проблеми в законодавчому контексті. Щорічно готується понад 700 таких звітів, причому кожен з них містить точну, об'єктивну й оперативну інформацію про проблему. Показово, що в переліку «10 найбільш затребуваних урядових документів», складених Центром розвитку демократії та технологій (Center for Democracy and Technology), звіти CRS посіли перше місце.

Широта та глибина експертизи, що проводиться експертами CRS – від законів, економіки й закордонних справ до оборони та національної безпеки, громадського врядування, освіти, охорони здоров'я, імміграції, енергії, захисту навколишнього середовища, науки й техніки – дають змогу службі, швидко мобілізуючи у гнучкі групи співробітників, забезпечувати комплексні дослідження складних питань, що стоять перед Конгресом.

CRS надає законодавчому органу США компетентну допомогу не лише в дослідженні природи й характеру проблем, що постають перед Конгресом, а й в оцінці та визначенні стратегічних варіантів та пропозицій їхнього вирішення.

В умовах світової фінансової кризи служба здійснювала аналіз ефективності методів економічного стимулювання й надавала допомогу конгресменам і їхнім співробітникам у процесі формулювання, обговорення та виконання Акта американського відновлення та реінвестування 2009 р. (American Recovery and Reinvestment Act of 2009). Оскільки Конгрес обговорював заходи щодо зміцнення фінансової системи, CRS у допомогу реформуванню фінансового сектору проводила аналіз основних елементів споживчого кредитування та пов'язаних з цим юридичних питань.

У сфері зовнішньої політики аналітики служби здійснювали аналіз американських військових операцій в Афганістані, ситуації в Іраку, забезпечували інформаційний супровід дебатів стосовно виборчої динаміки Ірану, ядерних амбіцій цієї держави та санкцій щодо неї. Серед проблем, що перебували у фокусі уваги дослідників CRS, – знищення Усами бен Ладена (Osama bin Laden's Death: Implications and Considerations) (2011 р.), піратство (Piracy off the Horn of Africa) (2011 р.), питання співробітництва

з іншими країнами у сфері ядерної енергетики (Nuclear Cooperation with Other Countries: A Primer) (2011 р.), «Нарощування потенціалу держав-партнерів шляхом надання допомоги сил безпеки» (Building the Capacity of Partner States Through Security Force Assistance) (2011 р.), «Передача звичайних озброєнь в країни, що розвиваються, 2004–2011» (Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 2004–2011) (2012 р.), «Чи працює іноземна допомога? Спроба оцінити зарубіжну допомогу США» (Does Foreign Aid Work? Efforts to Evaluate U. S. Foreign Assistance) (2013 р.), «Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань: передумови і сучасні досягнення» (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty: Background and Current Developments) (2013 р.), «Угоди про вільну торгівлю: вплив на торгівлю США і наслідки для торговельної політики США» (Free Trade Agreements: Impact on U. S. Trade and Implications for U. S. Trade Policy) (2014 р.) і багато ін. [32].

У Китайській Народній Республіці посилення інтелектуальної складової в бібліотечних процесах, орієнтація не лише на надання послуги, а й на проведення досліджень як основи підвищення ефективності інформаційного супроводу реформ стало відповіддю Національної бібліотеки Китаю на потребу модернізації економіки країни та прискорення соціально-економічного розвитку в другій половині минулого століття. Досить промовистою в цьому контексті стала реорганізація в 1975 р. Довідкового відділу (Reference Department) у Довідково-дослідний відділ (Reference Research Department), одним із завдань якого стало інформаційне обслуговування центральних державних органів влади. Серед співробітників відділу – експерти з філософії, історії, літератури, права, фізики, хімії, математики, географії, які були запрошені або з інших відділів бібліотеки, або взагалі з інших інститутів.

Відділ проводив важливі наукові дослідження для уряду та неурядових організацій, зокрема «дослідження нафтових матеріалів у розвинутих країнах» (investigation on petroleum materials in developed countries) для Комісії з науки й технологій (Scientific & Technological Commission), вивчення «тенденцій розвитку науки і технологій в розвинутих країнах» для Комітету науки й технологій Пекіну (Science and Technology Committee of Beijing).

Для того щоб допомогти деяким урядовим організаціям у визначенні стратегії аграрної політики, експерти бібліотеки знайшли й опрацювали ве-

лику кількість матеріалів стосовно розв'язання аграрної проблеми у США, рівня механізації сільського господарства інших країн, розв'язання проблеми прибутку з одиниці площі в агросекторі Японії, а також стосовно питань електрифікації, механізації, перевезень і добрив провідних країн з ринковою економікою з подальшою адаптацією результатів досліджень до особливостей умов Китаю.

Протягом 14 років відділом було дано понад 30 тис. висновків з різних питань і отримано подяки уряду, академічних установ і окремих користувачів. Наприклад, з метою надання потрібної інформації Бюро з торгівлі та промисловості (Commerce and Industry Bureau) у його роботі з удосконалення закону про недобросовісну конкуренцію (Law of Unfair Competition Act) відділом було проаналізовано 11 законів і регулятивних актів інших країн. Експерти відділу компілювали інформацію стосовно організації парламентської системи контролю за кордоном (Foreign Parliamentary Supervising System) для загального офісу Всекитайських зборів народних представників (General Offices of the National People's Congress).

Для Міністерства авіаційної та аерокосмічної промисловості Китаю (Ministry of Aviation and Aerospace of China) експертами бібліотеки було проведено аналіз літератури з питань дослідницької політики США та її ефекту на американську економіку впродовж наступних 30 років.

У 1998 р., відповідно до рішень XV Всекитайських зборів щодо удосконалення якості законодавства у складі Національної бібліотеки Китаю, було створено Довідковий відділ з права й ухвалення рішень (Law and Decision Making Reference Department, LDMRD). Спочатку новостворений відділ був тісно пов'язаний з Довідково-дослідним відділом, остаточно відокремившись у самостійну структуру у 2007 р. Його місією стало забезпечення інформаційного обслуговування законодавчого процесу та процесу ухвалення рішень органами державної влади. Заснування відділу такої спеціалізації започаткувало новий період в історії Національної бібліотеки Китаю у її обслуговуванні центральних державних органів [33].

Вартим уваги є той факт, що саме ті країни, у структурі національних бібліотек яких успішно функціонують дослідні підрозділи, що здійснюють інформаційний супровід процесу прийняття управлінських рішень, відрізняються високим рівнем економічного розвитку та політичною стабільністю.

Провідним науковим, науково-інформаційним центром упровадження нових інформаційних технологій у бібліотечній сфері України є Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Основна тематика наукових досліджень її підрозділів пов'язана з вивченням перебігу інформатизації в Україні, роллю бібліотечних установ у цьому процесі, питанням організації безпеки національного інформаційного суверенітету в умовах посилення процесів глобалізації, організації ефективного використання ресурсів глобального інформаційного простору в інтересах національного розвитку, вироблення методик протистояння інформаційним агресіям у національний інформаційний простір, забезпеченням широкого використання національних інформаційних ресурсів, введення їх у широкий обіг, розвиток дистантних форм обслуговування користувачів тощо.

За останні три роки (2011–2013 рр.) дослідницьким колективом НБУВ було проведено вісім наукових досліджень, результати яких було викладено в колективних монографіях, представлених в онлайн-доступі на сайті інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ: http://www.nbuv.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&id=32&Itemid=190³.

Окрема увага при цьому приділяється розгляду специфіки функціонування соціальних інформаційних мереж як ефективних глобальних інформаційних ресурсів, що здійснюють відчутний вплив на змістове наповнення вітчизняного інформаційного простору, їхнього змісту, особливостям розвитку в системі сучасних соціальних комунікацій, дослідженню тенденцій активізації використання соціальних медіа в сучасній соціальній інфор-

³ Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства / [О. С. Онищенко, В. М. Горovий, В. І. Попик та ін.]. – К., 2013. – 250 с.; Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко, В. М. Горovий, В. І. Попик та ін.]. – К., 2013. – 224 с.; Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства / [О. С. Онищенко, В. М. Горovий, В. І. Попик та ін.]. – К., 2012. – 254 с.; Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / [О. С. Онищенко, В. М. Горovий, Л. А. Дубровіна та ін.]. – К., 2012. – 246 с.; Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горovий та ін.]. – К., 2011. – 224 с.; Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горovий, В. І. Попик та ін.]. – К., 2011. – 160 с.; Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія та розвиток / [О. С. Онищенко, В. М. Горovий, В. І. Попик та ін.]. – К., 2013. – 206 с.; Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горovий та ін.]. – К., 2011. – 248 с.

ційній системі, розбудові вітчизняного комунікаційного простору, соціального й науково-освітнього значення інформаційного сегмента соцмереж, а також питанням організації безпеки вітчизняного інформаційного простору в умовах стрімкого розвитку електронних інформаційних технологій.

Обсяги наукової діяльності Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського можна проілюструвати лише на прикладі здійснених досліджень у 2013 р. [34]. Як науковий центр вона здійснювала дослідження за 13 науково-дослідними темами (відомчими, програмними та конкурсними, п'ять завершено) із проблем бібліотекознавства, бібліографознавства, історії книжної культури, джерелознавства, документознавства, архівознавства, біографістики, розвитку електронних інформаційних ресурсів і формування національного інформаційного простору, збереження, консервації та реставрації документів.

Упродовж 2013 р. зростала зацікавленість користувачів електронними інформаційними ресурсами, представленими на новому порталі НБУВ (порівняно з 2012 р. на 67 %). Загальна кількість віддалених користувачів становить 4,25 млн (з унікальними ір-адресами – 2 млн); звернень до веб-матеріалів – 128 млн; переглядів веб-сторінок – 9,8 млн; завантажень повнотекстових ресурсів – 1,8 млн файлів). В окремий блок виділено матеріали відкритого репозиторію, до яких користувачі звертаються через пошукові системи, – «Наукова періодика України»: 22,6 млн відвідувачів і 92,7 млн завантажень журнальних публікацій. За даними аналітичної вебметричної системи Google Analytics, на інформаційному порталі НБУВ (irbis-nbuv.gov.ua), на якому представлено комплекс каталогів, електронних бібліотек і баз даних (29 баз даних; 2,54 млн записів) за рік було ідентифіковано 1,6 млн користувачів, серед яких 20 % становлять відвідувачі інших країн світу: Росії, Польщі, Білорусі, Сполучених Штатів Америки, Німеччини, Чехії, Канади, Казахстану, Литви, Великої Британії. Слід також зазначити позитивну динаміку зміни середньодобової кількості відвідувань: 2011 р. – 1,2 тис., 2012 р. – 2,7 тис., 2013 р. – 4,4 тис. Значною популярністю користується меморіальна електронна колекція В. Вернадського: 43 тис. відвідувань за рік, 111 тис. переглядів веб-сторінок, 29 тис. переглядів матеріалів меморіальної електронної карти.

Як головна бібліотека держави НБУВ взяла участь у парламентських слуханнях на тему: «Проблеми розвитку українського книговидавництва,

книгорозповсюдження та перспективи підтримки книгочитання в Україні», проведених Комітетом з питань культури і духовності Верховної Ради України 15 травня 2013 р. НБУВ брала участь у підготовці ряду документів, зокрема пропозицій до законопроекту «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»», розробленого Держінформнауки України; до нової редакції Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки та бібліотечну справу»» і до проекту закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи»». Підготовлено пропозиції до проекту Плану пріоритетних заходів у сфері гуманітарного співробітництва держав-учасниць СНД на 2013–2014 рр. та до Положення про Центр збереження всесвітньої спадщини держав-учасниць СНД; до проекту Угоди про співробітництво у сфері міждержавного обміну науково-технічною інформацією; до Плану заходів з реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.; до проекту Концепції розвитку НАН України на 2014–2023 рр.

Важливою складовою підвищення ефективності роботи з нормативно-методичного забезпечення є розробка та впровадження національних стандартів. У 2013–2014 рр. провідними спеціалістами – виконавцями НДР проаналізовано й подано зауваження та пропозиції до проектів національних стандартів: «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» (розробником є Книжкова палата України) і ДСТУ ГОСТ 7.20:201 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліотечна статистика» (розробником є ТК 144). У співпраці з Українським інститутом науково-технічної і економічної інформації, Технічним комітетом «Інформація і документація» (ТК 144) і Держспоживстандартом України підготовлено стандарт «Дсту-п iso/TR 8393:2010. Інформація та документація. Правила iso щодо бібліографічного впорядкування. Приклади застосування принципів бібліографічного впорядкування на моделі правил (iso TR 8390:1985, IDT)»; розроблено проект термінологічного стандарту «Бібліографічна діяльність. Терміни та визначення понять», який унормовує україномовні терміни і визначення понять, що стосуються сфери бібліографічної діяльності (близько 150 термінів). У рамках міжнародної наукової конференції НБУВ 2013 р. проведено круглий стіл на тему: «Нормативне забезпечення бібліотечно-інформаційної

діяльності», на якому обговорювалися результати досліджень і науково-методичні розробки НБУВ з питань стандартизації і статистики бібліотечно-інформаційної діяльності, що є важливою складовою для забезпечення процесів організації та управління діяльністю бібліотек і органів науково-технічної інформації. Визнано необхідним розроблення ряду національних стандартів на основі міжнародних, у тому числі ISO 2789:2013. Information and documentation – International library statistics («Інформація і документація – Бібліотечна статистика») та ISO 11620:2008 (E). Information and documentation – Library performance indicators («Інформація і документація – Бібліотечна статистика»), що сприятиме як введенню єдиної україномовної термінології, виробленню єдиних підходів щодо визначення одиниць обліку, уніфікації назв статистичних показників і методики їх обрахування, так й інтеграції статистичної інформації про діяльність вітчизняних бібліотечних установ на світовому рівні.

Службою інформаційно-аналітичного забезпечення, Національною юридичною бібліотекою, Фондом Президентів України впродовж 2013 р. інформаційно-аналітичні послуги надавалися 2821 корпоративному користувачеві – постійним абонентам. Серед основних замовників: Адміністрація Президента України, Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, міські, районні держадміністрації, ради (1443 абоненти), Рада національної безпеки і оборони України, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю, координаційна рада з питань розвитку громадянського суспільства при Президентові України, громадські організації (по лінії Українського союзу промисловців і підприємців – понад 395 абонентів), українські посольства, члени Конституційної Асамблеї (90). Ці матеріали поширюються через мережу пунктів доступу громадян до інформації органів державної влади у 881 бібліотеці України. Інформаційно-аналітичні, оглядово-прогностичні та монографічні видання доступні користувачам на науковому порталі НБУВ (www.nbuv.gov.ua).

Як науково-методичний центр з проблем бібліотекознавства, бібліографознавства, інформатики, соціальних комунікацій, книгознавства, кодикології та кодикографії, документознавства, архівознавства, української біографістики, консервації та реставрації документів, науково-інформаційного забезпечення науки та суспільної практики за результатами

науково-дослідних розробок бібліотека готувала науково-методичні матеріали, надавала консультаційну допомогу, проводила науково-організаційні заходи для бібліотечно-інформаційних установ України.

Комплексний підхід, що розкриває можливості бібліотек у реалізації завдання з розвитку національного інформаційного простору як основи зміцнення державного інформаційного суверенітету, продемонстровано в контексті організації бібліотеками заходів і підготовки бібліотечно-інформаційної продукції, присвячених 200-річчю від дня народження Т. Шевченка – символу українського народу та історичного маркера української національної ідентичності.

Ілюстративним у цьому контексті є досвід Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, якою було реалізовано підготовку масштабного видання «Тарас Григорович Шевченко: бібліографія видань творів 1840–2014», розпочато функціонування меморіальної електронної колекції «Т. Г. Шевченко», організовано тематичну книжково-ілюстративну виставку, проведено відповідні міжнародну конференцію та біографічні читання.

Підготовлене НБУВ під керівництвом завідувача відділу національної бібліографії НБУВ доктора історичних наук В. Омельчука видання «Тарас Григорович Шевченко: бібліографія видань творів 1840–2014» («Тарас Григорович Шевченко: бібліографія видань творів 1840–2014». – К., 2014. – 546 с.») містить бібліографічні відомості про видання творів Т. Шевченка мовою оригіналу та мовами народів світу з 1840 по 2014 р. Науково-бібліографічний апарат представлено системою з 11 покажчиків, що сприятиме повнішому розкриттю змісту, зручності пошуку та користуванню.

Осмисленню визначної ролі Великого Кобзаря в історії українства, його національного відродження, розгляду численних питань подальшого розвитку шевченкознавства й поширення творчості Т. Шевченка у світі були присвячені проведені НБУВ Міжнародна наукова конференція «Тарас Григорович Шевченко в слов'янському світі» (20 травня 2014 р.) і X Біографічні читання «Тарас Григорович Шевченко у розумі і серці українців» (5 червня 2014 р.).

На відкритій у НБУВ 26 березня 2014 р. книжково-ілюстративній виставці «Великому Кобзареві присвячується» було представлено понад 600 документів із фондів бібліотеки: книги, періодичні видання, ноти, рукописні документи, живопис і репродукції малярських творів Великого

Кобзаря, переклади поезій Т. Шевченка мовами світу. Шевченкіана з фондів НБУВ репрезентувала унікальне зібрання, яке розкриває не тільки творчість Т. Шевченка, а й літературо- та мовознавчі, мистецтвознавчі дослідження, документальну спадщину видатних науковців у галузі шевченкознавства.

Зокрема, шевченкіану українського плаката на виставці було презентовано близько 60 творами. Найдавніші з них: плакат-афіша вистави за п'єсою Т. Шевченка «Назар Стодоля», створений до 100-річного ювілею Великого Кобзаря; плакат «Учітеся, брати мої...» (1918 р.?); плакат «Шевченківське свято», виконаний 1920 р. видатним українським художником М. Бойчуком. Більша частина експозиції плаката представлена творами шевченківської тематики відомих українських графіків періоду 1950–1970-х років.

На виставці були представлені унікальні документи з фондів Інституту рукопису НБУВ, які репрезентували історичну, літературну та мистецьку спадщину Великого Кобзаря.

До експозиції ввійшли прижиттєві видання «Кобзаря» (1860 р.), «Тризни» (1844 р.) із власницькими написами Т. Шевченка відомим українським діячам – К. Галаган, М. Андрієвському, Ф. Чельцову, М. Максимовичу. Окремо слід відзначити біловий автограф поета останньої редакції вірша «Подражаніє» у рукописному збірнику П. Куліша «Посажу коло хатини» від 23 листопада 1859 р.

Творчий доробок Т. Шевченка було представлено в рукописних списках другої половини ХІХ ст. поемами та віршами «Гайдамаки», «Іван Підкова», «Тополя», «Кобзар» із рукописної збірки Б. Грінченка.

Серед представлених на виставці експонатів можна було побачити унікальні документи, які присвячені історії видання збірки «Кобзар». Це набірні примірники другого та третього видання з правкою П. Стебницького (1907–1908 рр., 1910 р.), передмова Т. Шевченка до другого видання «Кобзаря», складена рукою В. Доманицького, стаття П. Стебницького «“Кобзар” під судом» про повне видання «Кобзаря» в Петербурзі (1918–1919 рр.).

Центр експозиції становили шість унікальних офортів Т. Шевченка (у виданні «Живописная Украина. Первый выпуск. Серия офортов» – «Судня рада», «Видубицький монастир у Києві», «У Києві», «Дари в Чигрині 1649 року», «Казка», «Старости») (1844 р.).

Наукові дослідження творчості та вшанування пам'яті Т. Шевченка в Національній академії наук України було представлено документами, що зберігаються у фондах Інституту архівознавства НБУВ.

Разом з тим в умовах посилення інформаційного протистояння, інтенсифікації відверто ворожих зарубіжних інформаційних впливів на структуру та наповнення національного інформаційного простору дедалі більшого значення для зміцнення інформаційного суверенітету України набуває інформаційно-аналітичний напрям діяльності національних бібліотек, спрямований на представлення суспільству результатів наукового аналізу подій та процесів, що перебувають у центрі суспільної уваги, специфіки їх відображення різними інформаційними ресурсами як результату інформаційної політики провідних політичних акторів.

Популяризації відображених у фондах бібліотек духовно-ціннісних орієнтирів, спрямованих на консолідацію нації, підвищення її інтелектуального рівня, зміцнення самоідентичності й самоповаги, стійкості до ворожих інформаційних впливів сприяє науково-видавнича та виставкова діяльність бібліотечних установ. Підготовка й поширення такого інформаційно-аналітичного продукту через мережу бібліотечних сайтів покликана сприяти формуванню громадянами цілісного уявлення й компетентної позиції стосовно актуальних суспільно-політичних і соціально-економічних питань, особливо в умовах перетворення національного інформаційного простору на поле інформаційної війни. Про ефективність цього напрямку діяльності говорить пропонована інфографіка.

Інформаційно-аналітична та видавнича діяльність СІАЗ і НЮБ у 2013 р.

Вона висвітлює кількість і співвідношення видань, випущених СІАЗ і НЮБ у 2013 р. за видом видання (реферативні, оглядові, інформаційні) і за тематичною спрямованістю (див. рис. 3.1).

Поряд із загальнотематичними випусками представлено також діаграми, що виявляють специфіку висвітлення в аналітичних і наукових статтях актуальних питань суспільного життя (див. рис. 3.2–3.3).

Види та кількість видань, випущених СІАЗ та НЮБ в 2013 р.

Ширина стрілки вказує на кількість видів видань;
Показник стрілки спідметра вказує на загальну кількість видань.

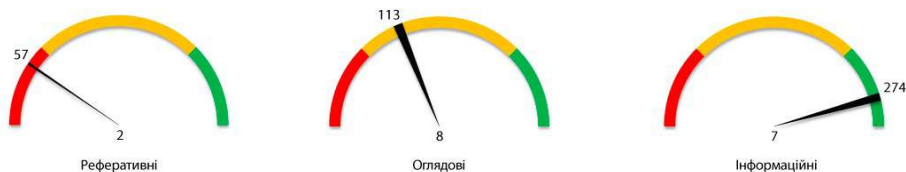

Рис. 3.1. Види та кількість видань, випущених СІАЗ і НЮБ у 2013 р.

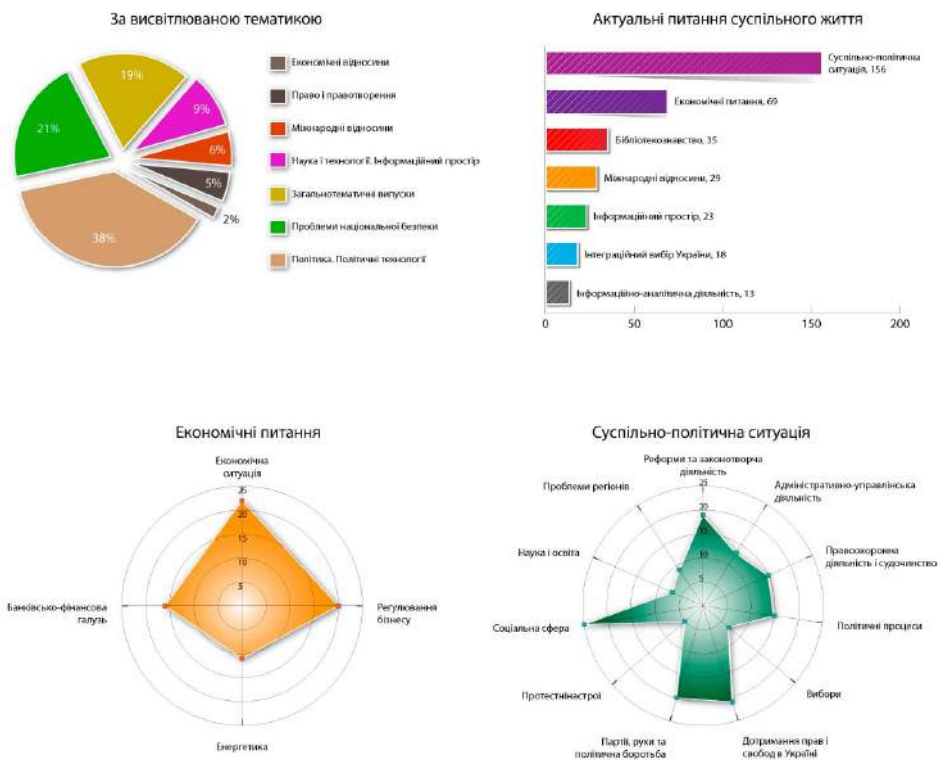

Рис. 3.2. Специфіка висвітлення актуальних питань суспільного життя у виданнях СІАЗ і НЮБ

Актуальні питання суспільного життя

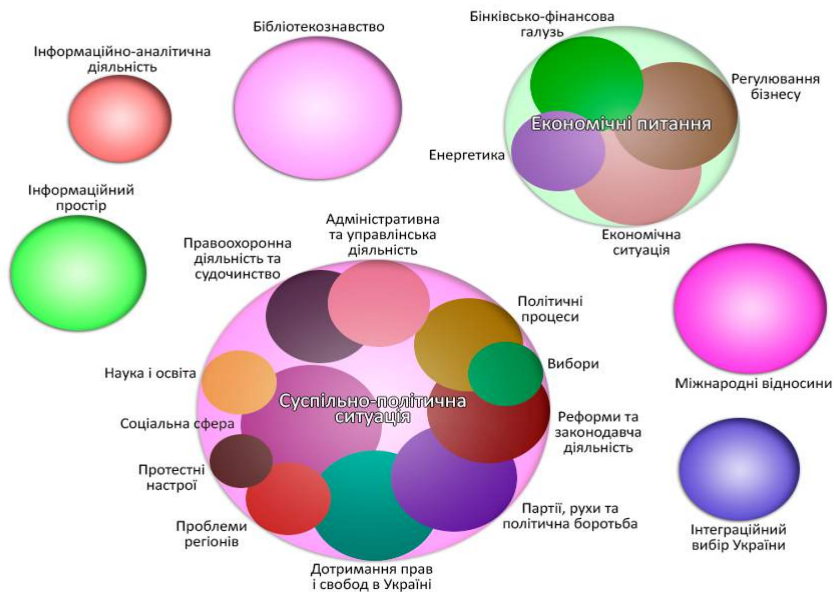

Рис. 3.3. Актуальні питання суспільного життя

Цей напрям діяльності має науково-прикладний характер і сприяє орієнтації суспільства в актуальних інформаційних ресурсах, необхідних для формування позиції, прийняття необхідних рішень, управлінських, соціально-політичних, в економічній сфері тощо, сприяє в доступі до цих ресурсів.

3.3. Традиційні та інноваційні інформаційні ресурси в бібліотечних фондах – джерело розвитку духовної сфери українського суспільства

Сучасна інформаційна революція визначила місце й роль бібліотеки як соціального інституту, що концентрує у своїх фондах інтелектуальні ресурси людства, створені впродовж століть, збагачує ними всю систему сучасних соціальних комунікацій. З огляду на запити сучасного суспіль-

ства перед вітчизняними бібліотеками, зокрема науковими, постало завдання не лише перетворення їх на потужні центри інтеграції, систематизації та опрацювання інформації, забезпечення нею зростаючих потреб сфер освіти, науки, культури, економічного та державного життя, але й активної участі у формуванні національного інформаційного простору – запоруки динамічного інноваційного розвитку України. У зв'язку з цим упродовж останніх років пріоритетними напрямками досліджень Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, як науково-дослідної установи НАН України, є теоретичні та методичні питання розвитку національного інформаційного простору, вивчення складових його організації та функціонування в умовах стрімкого розвитку електронних інформаційних технологій. Предметом вивчення при цьому є зміст суспільно значущих інформаційних ресурсів сучасності, багаторівневої інфраструктури їх організації, системи взаємодії між виробниками, зберігачами, розповсюджувачами та користувачами інформації, питання захисту національного інформаційного простору, комплексного розвитку та вдосконалення, зокрема, розбудови таких його важливих складових, як наукова, освітня, науково-інформаційна. Особливе місце посідають дослідження, пов'язані з обґрунтуванням значення бібліотечно-інформаційних установ у реалізації державної програми інформатизації.

Як зазначають дослідники в умовах інтенсивного розгортання електронного інформаційного середовища, впровадження інноваційних технологій відбувається поглиблення трансформаційних процесів у бібліотечно-інформаційній діяльності, активізується освоєння та адаптація світового досвіду, розвиток інформаційно-аналітичної роботи, пошук шляхів ефективного функціонування бібліотек у новому соціально-економічному середовищі, утвердження їх позицій на ринку інформаційних послуг, який прискорено і, значною мірою, стихійно формується [35].

Важливим є прикладний характер здійснюваних науковцями НБУВ досліджень, широке практичне впровадження наукових розробок у вітчизняний бібліотечно-інформаційний процес. Теоретичні узагальнення сучасних інформаційних процесів в українському суспільстві та відповідні рекомендації знайшли своє відображення в серії колективних наукових монографій (виходять з 2011 р.).

За результатами досліджень підготовлено та направлено органам державної влади та управління, науковим, бібліотечним установам та

інформаційним центрам країни інформаційно-аналітичні, оглядово-прогностичні матеріали та науково-аналітичні доповіді з пропозиціями та рекомендаціями з питань удосконалення інформаційної політики, підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів, використання глобальних інформаційних ресурсів в інтересах розвитку національного соціокультурного середовища. Визначено нові підходи до керування бібліотечно-інформаційними ресурсами та сервісами на основі інтеграції розподілених інформаційних масивів, шляхи дієвої координації та міжбібліотечної взаємодії; запропоновано напрями формування широкого партнерства всього кола науково-інформаційних, науково-освітніх установ: бібліотек, центрів науково-технічної інформації, архівів, музеїв та інших закладів, зацікавлених у розвитку цілісного вітчизняного інформаційного простору на основі інтеграції документно-інформаційних ресурсів. Матеріали досліджень широко оприлюднено на інформаційно-аналітичному порталі НБУВ.

Обов'язковим напрямом міжбібліотечної координації та кооперації фахівці НБУВ вважають здійснення спільних наукових проєктів, спрямованих на формування корпоративних інформаційних мереж, зведених електронних каталогів, бібліотечно-інформаційних консорціумів, електронних ресурсів і цифрових бібліотек, забезпечених єдиними програмними пошуковими засобами, доступом до інформаційних ресурсів через спеціалізовані інформаційні портали. За таких умов процес інтеграції забезпечить створення стабільного бібліотечного сегмента інформаційного простору, здатного ефективно забезпечувати доступ до різновидової інформації, підвищення якості та рівня інформаційних продуктів і послуг, максимально повне задоволення потреб користувачів, у тому числі наукових, освітніх та інших установ і організацій, органів державної влади та управління, що є користувачами великих обсягів інформації.

Важливо зазначити, що в «Концепції розвитку Національної академії наук України на 2014–2023 роки», затвердженій постановою президії НАН України від 25 грудня 2013 р. № 187, яка визначила стратегічні напрями розвитку академії в сучасних умовах, основні завдання та орієнтири її діяльності, заходи з їх досягнення, віднесено, за пропозицією НБУВ, до **фундаментальних напрямів наукових досліджень НАН України** здійснювані бібліотекою дослідження з *теоретичних, методичних і технологічних проблем розвитку системи наукової інформації, формування наукових*

та освітніх інформаційних ресурсів, впровадження новітніх інформаційно-бібліотечних технологій, національної бібліографії української книги, періодики, електронних видань. Враховано також пропозиції науковців бібліотеки в переліку **пріоритетних комплексних міждисциплінарних досліджень**, до якого включено, зокрема такі напрями: *соціальні мережі, формування в Україні інформаційного суспільства; формування і розвиток електронних соціогуманітарних ресурсів; науково-інформаційні банки та бази даних, електронні бібліотеки та лексикографічні системи загальнонаціонального значення; українська наука у світовому інформаційному просторі; тенденції розвитку вітчизняної наукової періодики*. Зміст цих напрямів відповідає пункту «Інтелектуальні інформаційні та інформаційно-аналітичні технології. Інтегровані системи баз даних та знань. Національні інформаційні ресурси» розділу «Інформаційні та комунікаційні технології» Переліку тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2015 р., затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 р. № 942.

Пріоритетним напрямом практичного впровадження наукового доробку вчених НБУВ «Планом на 2014 р. та на перспективу до 2018 р. з реалізації завдань та заходів Концепції розвитку Національної академії наук України на 2014–2023 роки», затвердженим постановою президії НАН України від 07.05.2014 р. № 107, визначено, зокрема, здійснення мережевого інформаційного, науково-аналітичного та експертного забезпечення органів місцевого самоврядування, наукових установ, закладів освіти, ділових об'єднань і громадських організацій шляхом підготовки та поширення у загальнонаціональній мережі (близько 1 тис. точок доступу) науково-аналітичних доповідей, реферативних бюлетеней, повнотекстових баз даних.

З метою розвитку сучасної системи науково-інформаційного, довідково-бібліографічного забезпечення, цільового адресного інформування наукових установ НАН України, електронної доставки документів НБУВ організовуватиме ефективне використання інформаційних ресурсів для забезпечення наукових досліджень у НАН України, впровадження та розвиток дистанційних інформаційних сервісів.

Здійснюється вдосконалення системи обслуговування віддалених користувачів: впровадження системи запису до НБУВ віддалених користувачів; розвиток засобів авторизованого доступу користувачів бібліотеки

до електронних ресурсів; удосконалення інтелектуальних засобів пошуку та представлення бібліотечних інформаційних ресурсів; розвиток системи адресно-цільового онлайнного бібліотечно-інформаційного обслуговування установ НАН України; розширення спектру віртуальних бібліотечних сервісів. З 2015 р. буде впроваджено: запис віддалених користувачів до НБУВ із правом доступу до повнотекстових ресурсів бібліотеки в режимі віртуального читального залу; формування політематичного інформаційного ресурсу «Наукові реферативні огляди»; організація системи адресно-цільового інформування користувачів НБУВ через онлайнний авторизований доступу до персоналізованої довідково-бібліографічної інформації, послуг міжбібліотечного абонементу та електронної доставки документів.

Планом передбачено також участь бібліотеки, як координатора та головного розробника, у підготовці концепції та у формуванні масштабного електронного інформаційного ресурсу – загальнонаціональної електронної бібліотеки «Україніка» з розвинутими можливостями пошуку інформації, проект і структура якої обговорювалися на засіданні вченої ради НБУВ наприкінці вересня 2014 р.

Як уже зазначалося, у науково-дослідних проектах НБУВ із пріоритетних напрямів розвитку національного інформаційного простору, які в основному виконувалися в межах цільових комплексних програм наукових досліджень НАН України, зокрема таких як: «Громадянське суспільство, особа, держава: національний досвід і потенціал взаємодії», «Гуманітарні технології як чинник суспільних перетворень в Україні», «Модернізація соціокультурної сфери в Європі та Україні», особливу увагу дослідників було зосереджено, серед іншого, на вивченні різних аспектів формування національних інформаційних ресурсів та їх складової – бібліотечно-інформаційних ресурсів, ролі бібліотечних установ у цих процесах.

Метою дослідження **«Інформаційні технології інтеграції України до європейського та світового співтовариства в гуманітарній сфері»** (2011 р.) [36] було з'ясування діапазону потенційних можливостей використання інформаційних технологій у справі підтримки зусиль держави, установ сфери науки і освіти, громадських організацій із забезпечення більш активної інтеграції України у європейський та світовий гуманітарний простір, розробка напрямів удосконалення науково-інформаційної

роботи, науково-організаційних і координаційних заходів, спрямованих на формування в Україні наукових, освітніх і культурологічних інформаційних ресурсів, що відповідають світовим та європейським стандартам і формують можливості повноцінної участі України в міжнародних наукових інформаційних обмінах та міжкультурному спілкуванні.

Актуальність цього дослідження обумовлювалася об'єктивною необхідністю інтеграції України у європейське та світове співтовариство в усіх сферах суспільного життя, у тому числі й гуманітарних, як відображення процесу зміцнення глобальних зв'язків, що забезпечують сучасний суспільний розвиток. Розвиток інформаційного співробітництва нерозривно пов'язаний із вдосконаленням інформаційних технологій, швидкими темпами розвитку електронних технологій, пов'язаних з виробництвом і використанням інформаційних ресурсів, удосконаленням якості соціальних інформаційних комунікацій, забезпеченням якості інформаційних ресурсів у цих комунікаціях. У цьому контексті набуває особливого значення проблема включення вітчизняних інформаційних комунікацій у систему європейських і світових, що є важливим фактором інтеграційного процесу.

З реалізацією цієї теми пов'язана також проблема аналізу нових інформаційних ресурсів, як вітчизняних, так і ресурсів глобального інформаційного простору, що можуть бути використані в інтересах подолання ним кризових явищ подальшого розвитку українського суспільства. Було проаналізовано застосування електронних інформаційних технологій у бібліотечній справі в напрямі активізації процесу інтеграції бібліотечних інформаційних ресурсів, що має сприяти підвищенню ефективності інформаційного потенціалу інформаційного суспільства.

Основним здобутком НДР стало видання колективної монографії «Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій» (К., 2011), у якій досліджуються питання розвитку інформаційних обмінів у контексті глобалізації, перспектив розвитку інформаційних обмінів бібліотек у глобальному інформаційному просторі, актуальні проблеми розвитку технологічної основи міжнародної інформаційної діяльності бібліотек, а також питання інформаційної безпеки в міжнародному співробітництві. При цьому особлива увага приділялася висвітленню таких питань, як:

- глобальна інформатизація та перспективи національного розвитку;

- Україна як суб'єкт глобального інформаційного простору;
- соціокультурні засади міжнародної інформаційної діяльності;
- інформаційна основа вітчизняного розвитку в умовах прискорення глобальних перетворень;
- структуризація глобального інформаційного простору та розвиток системи інформаційних комунікацій;
- інформаційні ресурси бібліотек у глобальному інформаційному просторі: структурно-методологічний аспект використання;
- метадані сучасної структури інформаційних ресурсів: нові стандарти, досвід використання;
- основні напрями роботи з оцифрування інформації бібліотечних фондів;
- створення національних реферативних ресурсів;
- формування електронного ресурсу наукової періодики – джерела міжнародних інформаційних обмінів;
- інформаційний суверенітет і розвиток вітчизняного інформаційного простору;
- організація інформаційної безпеки в контексті розвитку електронних інформаційних технологій.

Результати дослідження висвітлено у ряді публікацій фахівців НБУВ ⁴.

⁴ Автономова Н. Інформаційні технології в практиці інформаційно-аналітичної діяльності наукових бібліотек // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 30. – С. 161–175; Бондаренко В. Розвиток веб-сайтів бібліотек як інструменту управління інформаційними потоками // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 30. – С. 176–192; Гранчак Т. Бібліотеки як суспільні центри управління сучасними інформаційними потоками // Бібл. вісн. – 2011. – № 6. – С. 48–51; Жабін О. І. Оцінка інтегрованості наукових фахових видань у систему мережевих комунікацій // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики: зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17–19 трав. 2011 р. – К., 2011. – С. 207–209; Костенко Л. Й. Наукова електронна бібліотека України // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17–18 трав. 2005 р. – К., 2005. – Ч. 1. – С. 134–137; Костенко Л., Соловяненко Д. Наукові бібліотеки та перспективні інтернет-технології // Бібл. вісн. – 2011. – № 6. – С. 59–61; Лобузина К. В. Электронные ресурсы научной библиотеки в современной информационной среде // Информационное обеспечение науки. Новые технологии: сб. науч. тр. / Каленов Н. Е. (ред.). – М.: Научный Мир, 2011. – С. 344–351; Пальчук В. Бібліотека як важливий інструмент соціокомунікативної діяльності українського суспільства // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 30. – С. 62–69; Половинчак Ю. Бібліотечні консорціуми – перспектива XXI ст.: світовий досвід та вітчизняні реалії // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 30. – С. 51–61; Терещенко І. Сучасна бібліотечна

Крім того, у процесі вивчення проблем цього напрямку було організовано видання інформаційно-аналітичних бюлетенів: «Проблеми інформатизації в Україні» (15 випусків): досліджувались проблеми інформаційного суверенітету, глобальних інформаційних впливів, ефективності впровадження інформаційних технологій в економіці, в управлінській діяльності, організації захисту інформаційних ресурсів тощо; бюлетень «Аналітична думка в Україні» (23 вип.) з аналізом найактуальніших проблем суспільних перетворень в Україні в оцінках вітчизняного та зарубіжного експертного середовища. Також були створені нові інформаційно-аналітичні бюлетені, що відображають процеси розвитку новітніх інформаційних технологій, удосконалення системи соціальних інформаційних комунікацій в процесі розвитку українського суспільства. Бюлетені «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки» (23 вип.) і «Соціальні мережі: резонансні теми тижня» (6 вип.) присвячено питанням розвитку та перспективам соціальних мереж, функціонуванню їх як вияву формування громадянського суспільства, проблемам інформаційної безпеки в соціальних мережах, впливу соціальних мереж на економічну діяльність у контексті гармонізації євроінтеграційних процесів із процесами вітчизняного суспільного розвитку.

Аналіз ефективності гуманітарних технологій здійснювався також і в традиційних уже виданнях Служби інформаційно-аналітичного забезпечення НБУВ, зокрема «Шляхи розвитку української науки» (11 вип.), «Україна: події, факти, коментарі» (25 вип.), «Резонанс» (97 вип.), «Проблеми ринку праці» (23 вип.), «Політичні технологи та технології» (46 вип.). Результати дослідження було використано при підготовці проекту «Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р.», підготовленого в установах Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України під загальним керівництвом віце-президента НАН України академіка НАН України В. Гейця, який обговорювався на засіданні президії НАН України 23 грудня 2011 р. [37].

Науковий проект **«Новітні інформаційні технології та їх вплив на національний суверенітет»** (2011 р.) виконувався відповідно до

діяльність в умовах формування національного інформаційного ринку // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 32. – С. 267–277; Чуприна Л. Современные тенденции в формировании и развитии информационного пространства Украины // Українсько-македонський науковий збірник. – К., 2011. – Вип. 5. – С. 247–262.

результатів конкурсу дослідницьких проектів установ НАН України в галузі соціогуманітарних наук [38]. Фахівці НБУВ – виконавці НДР здійснили аналіз сучасного стану розвитку й впровадження в інформаційному просторі України прогресивних інформаційних технологій та визначили основні стратегічні завдання національної інформаційної політики, спрямованої на збереження інформаційного суверенітету держави в умовах активізації глобальних інформаційних впливів. У процесі дослідження було сформульовано актуальні завдання трансформації бібліотечно-інформаційної системи України як важливої складової інформаційної бази національного суверенітету в умовах розвитку сучасного інформаційного виробництва. Вироблено практичні рекомендації та заходи, спрямовані на забезпечення ефективного використання інформаційних технологій у бібліотечній сфері з метою збереження та розвитку національного інформаційного суверенітету. Досліджено сучасний стан інформаційного виробництва та проблеми збереження інформаційного суверенітету, зокрема: роль і місце сучасних інформаційних технологій у науковому супроводі суспільних реформ; інтелектуальних інформаційних технологій – у забезпеченні ресурсу управлінської діяльності; національної GRID-інфраструктури як інструменту підвищення ефективності вітчизняних наукових досліджень.

Проаналізовано сучасний рівень, досягнення та невирішені проблеми розвитку бібліотечно-інформаційної системи України як важливого елементу інформаційної бази національного суверенітету. Розроблено прогностичні та програмні передбачення щодо провідних напрямів, етапів, послідовних завдань розвитку інформаційних ресурсів та алгоритмів їх розв'язання. Досліджено загальні концептуальні засади створення системи захисту національної інформаційної інфраструктури від кіберзагроз і розроблено практичні пропозиції щодо реалізації системних науково-організаційних, координаційних та інформаційно-технічних заходів із забезпечення прискореного розвитку національного інформаційного виробництва.

Одержані результати та матеріали обговорень вищеназваної теми на форумі «Інформаційний суверенітет в умовах глобалізації» науково-інформаційного порталу бібліотеки було представлено в колективній монографії «Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій», у наукових публікаціях⁵, в інформаційно-

⁵ Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних

аналітичних матеріалах, орієнтованих на органи державної влади всіх рівнів, корпоративних абонентів, громадські організації, інформаційні центри (майже 1000 колективних користувачів), підготовлені Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади [39].

Вітчизняні електронні інформаційні ресурси у процесі розвитку українського суспільства були об'єктом наукового дослідження **«Зростання ролі електронних інформаційних ресурсів науки і культури у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства» (2011 р.)** [40]. Метою роботи було дослідження завдань, що поставали перед науковими бібліотеками та центрами наукової інформації в умовах швидкого зростання ролі електронних інформаційних ресурсів науки та культури у формуванні інтелектуального та духовного потенціалу українського суспільства, необхідного для його успішної модернізації. Вироблення практичних рекомендацій і заходів, спрямованих на забезпечення цілеспрямованого та системного розвитку електронних інформаційних ресурсів, формування в Україні загальнонаціонального електронного інформаційного простору науки, освіти і культури, інтегрованого у світовий та європейський інформаційний простір. Дослідження здійснювалося за такими основними напрямками: бібліотеки в системі сучасних соціальних інформаційних комунікацій; електронні інформаційні технології як інструмент удосконалення інформування про ресурси бібліотек; електронні інформаційні ресурси сучасної бібліотеки; розвиток документальних та електронних інформаційних ресурсів історико-культурних фондів бібліотек; перспективи розвитку бібліотечної діяльності в умовах інформатизації.

технологій / [О. С. Онищенко, В. І. Попик, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 160 с.; *Горовий В.* Содержательные представления об информационном суверенитете в контексте актуальных задач библиотекведения // Библиотеки национальных академий наук: Проблемы функционирования, тенденции развития. – Вып. 9. – К., 2011. – С. 135–146; *Горовий В.* Забезпечення сучасного інформаційного суверенітету в контексті розвитку інформатизації // Українсько-македонський науковий збірник. – Вип. 5. – К., 2011. – С. 263–276; *Горовий В.* Бібліотечна діяльність у контексті забезпечення інформаційного суверенітету // Бібл. вісн. – 2011. – № 1. – С. 3–7; *Горовий В.* Правові проблеми інформаційного суверенітету // Україна: події, факти, коментарі. – 2011. – № 14. – С. 61–66; *Горовий В.* Ідеологічні засади міжнародної інформаційної діяльності // Україна: події, факти, коментарі. – 2011. – № 21. – С. 61–69; *Чуприна Л.* Удосконалення діяльності у сфері розповсюдження продукції зарубіжних ЗМІ на території України і створення системи протидії спробам зовнішньої інформаційної агресії // Україна: події, факти, коментарі. – 2011. – № 4. – С. 55–67.

У межах НДР вивчались особливості та основні засади трансформації бібліотечної діяльності на базі впровадження електронних інформаційних технологій. Напрацьований досвід та отримані результати досліджень показують, що бібліотеки будуть ефективним суспільним інструментом забезпечення необхідними інформаційними ресурсами всіх категорій вітчизняних користувачів, сприяють підвищенню інтелектуального та духовного потенціалу українського суспільства за умови:

- упровадження електронних інформаційних технологій у сучасну бібліотечну діяльність, активне включення бібліотек у мережу сучасних соціальних інформаційних комунікацій;

- фундаментальних змін у комплектуванні, опрацюванні та зберіганні бібліотечних фондів, нових принципів формування бібліотечних електронних ресурсів, особливої уваги до інформаційно-аналітичного ресурсу як власного продукту нової якості, виробленого самими бібліотеками як інформаційними центрами загальносуспільного значення;

- впровадження дистанційних методів роботи як найбільш перспективного напрямку розвитку бібліотечних установ у майбутньому, урізноманітнення, удосконалення активних форм інформаційно-аналітичного обслуговування всіх категорій користувачів, активізація бібліотек як сучасних інформаційних центрів, утвердження їх на інформаційних ринках;

- проведення роботи з оцифрування фондів бібліотек, оперативного введення в суспільний обіг, насамперед, тієї їх частини, що є гостро необхідною для розв'язання актуальних проблем суспільного розвитку, вітчизняного наукового поступу, формування національних духовно-ціннісних орієнтирів, патріотичного виховання нових поколінь українців;

- вироблення стратегічних підходів, налагодження ефективного процесу відбору в інтересах вітчизняного користувача якісної інформації з інформаційних масивів глобального інформаційного простору, комплектування ними наявної системи інформаційних баз і підготовка для ефективного використання українськими користувачами;

- об'єднання українських інформаційних ресурсів у загальнонаціональну інформаційну корпоративну систему, налагодження ефективної координації діяльності бібліотечних установ, а в подальшому інформаційних, науково-інформаційних, культурно-інформаційних та інших центрів у роботі з задоволення суспільних запитів на інформацію, у реалізації без

зайвого дубляжу процесу обліку, опису метаданих та оцифрування фондів, збагачення їх новими інформаційними ресурсами, освоєння ефективних форм інформаційно-аналітичної діяльності, організація дієвого використання національних інформаційних ресурсів в умовах впливів глобального інформаційного простору;

– при налагодженні багатопрофільної підготовки та вдосконалення професійного рівня бібліотечних працівників, організації підготовки фахівців, необхідних для забезпечення вимог, пов'язаних з перебігом сучасних інформаційних процесів.

Значну увагу дослідники приділили визначенню основних напрямів розвитку довідково-бібліографічного обслуговування в електронному середовищі, особливостям формування довідкових електронних ресурсів у бібліотеках України. Зазначалося, що існує чітка тенденція до корпоративної взаємодії бібліотек під час створення електронних ресурсів, але в цілому формування інформаційних ресурсів здійснюється без необхідної координації. Тому формування широкого партнерства та координації дій бібліотек, архівів, музеїв, вузів з інформаційними структурами органів влади набуває особливої актуальності. Однак теоретичні основи такої інтеграції на сьогодні розроблені недостатньо. Є значні відмінності в інформаційних моделях, технологіях, принципах комплектування та інших компонентах інформаційних систем бібліотек, вузів, архівів, музеїв тощо. Основні проблеми виникають на початковому етапі становлення корпоративних відносин, коли від правильної організації й технології взаємодії партнерів залежить не тільки ефективність їх роботи, а й життєздатність цього об'єднання.

Зазначалося, що для вдосконалення інформаційного обслуговування електронними ресурсами необхідно активізувати також упровадження в бібліотеках сервісних послуг, що сприяють орієнтації користувачів у електронному середовищі – створення інтернет-навігаторів, онлайн-путівників по довідково-бібліографічних і повнотекстових ресурсах інформаційних мереж, а також створення в бібліотеках власних інформаційних ресурсів.

Під час дослідження на прикладі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського показано шляхи трансформації наукової бібліотеки в загальнодержавний науково-інформаційний центр, багатопрофільну

міждисциплінарну науково-дослідну установу. Проведені дослідження дали можливість уточнити практичні орієнтири, принципи та перспективні напрями розвитку НБУВ як бібліотечно-інформаційного комплексу, збагачення його завдань і функцій у контексті переходу до інформаційного та і знаннєвого суспільства, підтвердили нагальну потребу в розробці концептуальних засад розвитку національної бібліотечної мережі, гармонізації традиційних і електронних ресурсів бібліотек, подальшої інтеграції бібліотечних систем у сучасні комп'ютерні мережі.

На прикладі НБУВ та інших бібліотек досліджувалися проблеми адаптації до сучасного інформаційного середовища автоматизованих бібліотечних інформаційних систем. Розглянуто особливості організації та функціонування комплексних онлайн-інформаційно-бібліотечних сервісів.

Як показують результати наукових досліджень у НБУВ протягом останніх років, електронні ресурси, доповнюючи традиційні форми використання інформації, стають дедалі ефективнішим засобом наукової комунікації, сприяють реалізації як індивідуального творчого потенціалу, так і наукової колективної співпраці, надають можливість швидко здійснювати обмін ідеями, знайомитися з результатами наукових досліджень колег з різних країн світу. При цьому створюється можливість широкомасштабного сервісу для теоретично безмежної кількості користувачів. За умов активного використання Інтернету як комунікаційного середовища інформаційні матеріали в цифрових форматах набувають підвищеного попиту з боку користувачів. У свою чергу, це потребує якісного вдосконалення системи бібліотечно-інформаційного обслуговування, яка базуватиметься саме на електронних інформаційних ресурсах.

За результатами вивчення практики й аналізу формування електронних ресурсів сучасної бібліотеки фахівцями зроблено також ряд нових, важливих для практичної інформатизації висновків. У сфері комплектування бібліотечних фондів важливим є висновок про те, що належна повнота сучасної архівації документів українського сегмента Інтернету (мережевої україніки) можлива лише при кооперації бібліотечних установ, при чому досягається максимальна економія ресурсів та уникнення дублювання під час опрацювання документів. Успішному вирішенню цього завдання має сприяти та обставина, що в бібліотечній системі України може раціонально поєднуватись регіональна кооперація та відомча централізація. У межах

цієї системи є можливість організації формування відповідних галузевих архівів глобальних комп'ютерних мереж у медичній, науково-технічній, сільськогосподарській, архітектурно-будівельній, історичній та науково-педагогічній бібліотеках. Багатогалузеві бібліотеки провідних вищих навчальних закладів мають можливість зосередитися на архівації колекцій профільних мережесих інформаційних ресурсів, а обласні універсальні наукові бібліотеки – на формуванні зібрань регіональної інформації. За такого розподілу функцій національні бібліотеки матимуть можливість акцентувати увагу на архівації національно значущих інформаційних ресурсів з природничих, технічних і гуманітарних наук, а також на мережевій інформації про Україну та публікаціях українською мовою за межами держави. Природними для них є також координуючі функції та завдання створення зведеного довідково-пошукового апарату національного архіву мережесих інформаційних ресурсів. Цей апарат доцільно реалізувати за схемою, яка передбачає об'єднання метаданих про колекції електронних публікацій з повнотекстовим індексуванням наявних масивів інформації в галузевих і регіональних бібліотеках.

Водночас комплектування бібліотек електронними інформаційними ресурсами виявляє і цілий ряд організаційно-правових проблем. Так, архівація документів українського сегмента Інтернету не має належної нормативно-правової основи через невизначеність у міжнародному та національному законодавствах прав бібліотек щодо їх функціонування в електронному середовищі. Широке поширення мережевої інформації з особливою гостротою виокремлює парадокс, пов'язаний з авторським правом, що нерідко суперечить зацікавленості автора в розповсюдженні результатів своєї інтелектуальної праці.

Водночас активне наповнення фондів електронними ресурсами виявило, що комерціалізація інтелектуального продукту в цифровому середовищі часто входить у суперечність із суспільними потребами, зокрема, у питаннях комплектування бібліотечних установ сучасною інформацією з джерельної бази Інтернет, використання її для суспільно значущої інформаційно-аналітичної роботи. Мова йде про надмірну комерціалізацію відносин в інформаційній сфері, яка спричиняє обмеження прав людини на вільне отримання відкритої інформації, що забороняється як міжнародними, так і українськими законами. Під час дослідження особливу увагу було

приділено розвитку документальних та електронних інформаційних ресурсів історико-культурних фондів бібліотек. Науковці зазначали, що впровадження інноваційних технологій та поява телекомунікаційних засобів передачі інформації дійсно здійснили докорінні перетворення в соціокультурному середовищі суспільства. Однак, крім позитивних процесів розвитку інформаційного суспільства, проявилися й небезпечні риси його глобалізації, пов'язані з втрачанням суспільством духовної складової, яка ідентифікує і особистість, і соціальні групи та народи, а також підтримує єдиний процес спадкоємності знання. Тому важливе значення надається розриву та активному залученню до суспільного обігу історико-культурних документальних ресурсів бібліотеки, які є національним інтелектуальним і культурним надбанням.

У контексті цієї теми проаналізовано діяльність бібліотек з формування електронного простору національної культурної спадщини, збереження інформаційних ресурсів, включення їх до системи найважливіших ресурсів держави тощо.

Дедалі актуальнішим стає питання оптимізації формування, державного обліку, наукового описування та використання документальних ресурсів, національно-культурних цінностей, що зберігаються в історико-культурних фондах бібліотек і мають ретроспективний характер (фонди рукописів, стародруків і рідкісних видань, бібліотечних та архівних колекцій, газетні, нотні, образотворчі, картографічні, історична частина архівного примірника друку тощо). Ці спеціалізовані підрозділи бібліотек мають власний науково-довідковий та пошуковий апарат, що зберігається безпосередньо в цих підрозділах. Більшість із каталогів не входять до складу загального електронного каталогу бібліотек, що пов'язано зі змістовною специфікою технології наукового опису (каталогізації) та характером організації фондів. Це стосується рукописів і стародруків, рідкісних видань, архівних джерел, історичних колекцій. Така ситуація пов'язана з історичною долею вітчизняних бібліотек, які впродовж ХХ ст. відчували на собі всі наслідки соціальних катаклізмів і політичної історії України, зазнавали значних втрат, переміщень, забуття.

Найбільш уразливими стали національні історико-культурні фонди, що були визнані неактуальними або потрапили до спецфондів, заборонених або обмежених у доступі.

Однією з проблем, що не сприяє систематизації та об'єднанню електронних ресурсів історико-культурної спадщини бібліотек, є припинення у масштабі України роботи зі створення Державного реєстру книжкових пам'яток. Кожна бібліотека сьогодні самостійно описує книжкову та рукописну спадщину та створює свій інформаційний ресурс.

Незважаючи на відсутність координатора цієї діяльності в Україні, цільового фінансування програми, кваліфікованих кадрів, робота з формування баз даних на рукописні книги, стародруки, рідкісні та цінні видання XIX–XX ст. проводилася згідно з темами наукової роботи провідних бібліотек, зокрема Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника.

Не вирішено й завдання єдиного програмного забезпечення та форматів даних для обміну.

Упродовж значного періоду історико-культурні фонди бібліотек України не були актуалізовані в суспільному обігу, тому на сьогодні цей масив інформації практично закритий для широкого та повноцінного користування. Не вдосконалений попередній реєстраційний або за скороченим циклом опис рукописів, документів, колекцій. Створення електронного ресурсу на історико-культурні фонди здійснюється паралельно з їх науковим описом джерел і комплексів, інтелектуальним опрацюванням, створенням методик формалізованого та змістовного опису, підготовкою складних за науковими технологіями інформаційних масивів для інформаційних систем і баз даних, які враховують специфіку української рукописної та книжкової спадщини. У кожному окремому випадку колективами різнопрофільних фахівців створювалися унікальні методики репрезентації джерел в електронних каталогах, повнотекстових ресурсах, складних інформаційних системах. Цей досвід роботи має бути поширеним на діяльність відповідних бібліотек інших відомств.

Усвідомлення значення загальнолюдської значущості цього прошарку сучасної культури та слабкості матеріальної основи викликало й виникнення великих корпоративних і міжнародних проєктів світової, європейської та євразійської цифрових бібліотек. Ці ресурси, до цього фактично «закриті» для широкої публіки у зв'язку з обмеженнями доступу до унікальних джерел в аспекті збереженості, сьогодні стають надбанням культури для широких верств населення в цифровому вигляді. Створення сайтів надало великі

можливості активного входження історико-культурних фондів бібліотек у світову інфосферу. Однак без ґрунтовної державної підтримки національні інтереси України в цій сфері просуватимуться повільно.

Результати дослідження та практичні рекомендації, орієнтовані на забезпечення цілеспрямованого й системного розвитку електронних інформаційних ресурсів, формування в Україні консолідованого електронного інформаційного простору науки, освіти і культури, оптимізації процесу інтеграції у світовий та європейський інформаційний простір, узагальнено в колективній монографії «Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства» та в численних наукових публікаціях за темою НДР ⁶.

⁶ Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2011. – 248 с.; *Лобузін К., Ключок А.* Електронний каталог НБУВ: проблеми адаптації до умов сучасного інформаційного середовища // Бібл. вісн. – 2011. – № 4; *Копанєва В. О.* Формати опису мережевих інформаційних ресурсів // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики: зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17–19 трав. 2011 р.). – К., 2011. – С. 187–189; *Ковальчук Г. І.* Критерії відбору книжкових пам'яток для першочергового оцифрування // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 28. – С. 141–147; *Ковальчук Г. І.* Историко-книговедческие электронные ресурсы Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского в современной научной коммуникации // Историко-культурное взаимодействие на пространстве СНГ в контексте развития книгоиздания, книгообмена и науки о книге: материалы Междунар. науч. конф. (Киев, 4–6 окт. 2011 г.). – К. : Академперіодика, 2011. – С. 64–67; *Автономова Н.* Сучасні електронні технології як чинник еволюційних змін інформаційної функції бібліотек // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 30. – С. 222–230; *Аксьонова Н.* Підґрунтя для створення електронних ресурсів газетної періодики на бібліотечних веб-сайтах // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 32. – К., 2011. – С. 278–282; *Горова С. В.* Електронна преса як складова комплектування сучасних бібліотек // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 32. – С. 316–327; *Костенко Л., Соловяненко Д.* Наукові бібліотеки та перспективні інтернет-технології // Бібл. вісн. – 2011. – № 6. – С. 59–61; *Лобузін І. В.* Створення, представлення та перспективи використання електронного фонду цифрових копій документів бібліотеки // Реєстрація, зберігання і обробка даних. – 2011. – № 4; *Лобузін К. В.* Электронные ресурсы научной библиотеки в современной информационной среде // Информационное обеспечение науки. Новые технологии : сб. науч. тр. / Каленов Н. Е. (ред.). – М. : Научный Мир, 2011. – С. 344 – 351; *Самохіна Н.* Нові форми інформаційної діяльності наукової бібліотеки // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики: зб. матеріалів VIII міжнар. наук.-практ. конф. – К., 2011. – С. 189–190; *Терещенко І.* Особливості формування національного ринку електронно-інформаційних продуктів,

Під час дослідження окреслено нагальні заходи щодо розвитку в Україні розподіленої системи електронних інформаційних ресурсів, як невід'ємної складової загальнонаціонального гуманітарного простору. У контексті реалізації цієї проблеми визначено шляхи виконання завдань, пов'язаних із прийняттям Кабінетом Міністрів України Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» (постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.2011 р. № 956). Слід зауважити, що розробниками Програми не було враховано пропозиції Національної академії наук України щодо використання потенціалу НБУВ у формуванні цифрової «Бібліотеки-XXI» і, відповідно, у фінансовому забезпеченні цієї роботи. Утім, основний, найбільш повний, масив документів рукописної та книжкової спадщини України міститься саме у фондах НБУВ. Зазначимо, що в наступні роки Програма не мала державного фінансування і, відповідно, не виконувалася.

Результати НДР використані також з метою уточнення процесу подальшої модернізації діяльності Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського як найбільшого науково-інформаційного центру України і є базовими для розробки проекту концепції розвитку НБУВ. Вони оприлюднені на Міжнародній науковій конференції НБУВ «Формування і розвиток бібліотечного електронного середовища» (жовтень 2011 р.), обговорювалися та були підтримані міжнародною бібліотечною спільнотою на спільному засіданні Ради наукових бібліотек і інформаційних центрів академії наук – членів МААН, Асоціації бібліотек України та Інформаційно-бібліотечної ради НАН України і відображені в рекомендаціях цієї конференції.

Актуальність дослідження **«Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища» (2012)** була зумовлена важливістю інформаційних ресурсів для розвитку сучасного суспільства, стрімкими змінами в системі соціальних комунікацій, новими тенденціями у виробництві інформації, наповненні соціальних інформаційних баз. У межах науково-дослідної роботи проаналізовано сучасний стан, здобутки, проблеми та перспективи розвитку вітчизняних науково-інформаційних ресурсів. Досліджено основні тенденції еволюції вітчизняного інформаційного середовища, пов'язані, зокрема, з удосконаленням процесу дієвого

використання в інформаційних обмінах медіа-ресурсів, продукції сучасних соціальних мереж, наукової періодики, архівної та книжкової спадщини, інтегрованості до цього середовища сучасних бібліотек. Під час дослідження було визначено перспективи розвитку сучасних інформаційних центрів, у тому числі бібліотечних установ на сучасній технологічній основі як важливої складової системи інформатизації суспільства та інфраструктури підтримки його інноваційного розвитку [41].

Аналізуючи *ресурсну базу вітчизняного інформаційного простору*, науковці НБУВ вважали за доцільне в основу її структурування покласти саме форми фіксації інформації. До традиційних можна віднести інформаційні ресурси на паперових носіях, систему інформаційних ресурсів фотодокументного сегмента, документального й художнього кіно, радіо та телебачення. Ці ресурси тривалий час задовольняли запити суспільства в усіх сферах його життя. З появою інформації на електронних носіях, технології її використання, прискорюються інформаційні обміни, ефективніше порівняно з традиційними методиками використовується інтелектуальний потенціал людства, інтелектуальні напрацювання кожної нації, кожної держави для розв'язання актуальних проблем сучасності. Це твердження стосується як інтернет-інформації, так і ресурсів оцифрованої інформації, продукування аналітичної та іншої спеціально орієнтованої інформації. Таким чином, електронні інформаційні ресурси, що використовуються в інтересах сучасного суспільного розвитку, набувають усе більшого значення і створюють, з огляду на своєрідність технологій виробництва та використання, самостійну складову інформаційної бази суспільства.

Наявний суспільний досвід показує, що врахування характерних особливостей кожного з видів як традиційної, так і новітньої інформації дає можливість для оптимального визначення специфічної їх ніші в системі задоволення інформаційних потреб, організації оптимальної структури сучасної інформаційної бази, що складається з: 1) об'єднаної системи чи сукупності інформаційних ресурсів (баз); 2) інформаційного виробництва; 3) системи соціальних комунікацій та їх взаємодії у цьому процесі.

Теоретичні узагальнення науковців НБУВ було покладено в основу розроблення практичних рекомендацій щодо адаптації складових вітчизняної інформаційної інфраструктури: інформаційно-аналітичних, бібліотечних, архівних центрів до застосування нових інформаційних технологій, роз-

ширення можливостей використання різних видів ресурсів, включаючи офіційну інформацію, ресурси державних і недержавних інформаційних і незалежних науково-експертних центрів, тематичні та професійні веб-сайти, соціальні мережі, тематичні блоги, відкриті електронні архіви тощо. Це обумовлюється зростаючим значенням використання інформаційних ресурсів у процесі розвитку суспільства на сучасному етапі та необхідністю підвищення його ефективності. На основі вивчення великої джерельної бази, сучасного досвіду інформаційних обмінів, новітніх процесів інфотворення визначено тенденції та зміни у вітчизняному інформаційному середовищі, роль і значення в ньому соціальних мереж, інтегрованого документально-інформаційного бібліотечного, архівного та музейного ресурсу національної історико-культурної спадщини. Представлено вітчизняні та зарубіжні прогнози і стратегії розвитку інформаційного середовища, функціонування як вітчизняних, так і зарубіжних центрів формування та використання електронних інформаційних ресурсів. На прикладі НБУВ з формування, використання інформаційних ресурсів, зокрема електронних та інтеграції їх у світовий інформаційний простір переконливо доведено, що сучасним етапом розвитку бібліотечної справи в Україні є трансформація бібліотек від центрів зосередження, зберігання та використання творів друку та рукописів до центрів зосередження, опрацювання та суспільного використання всіх ресурсів і основних потоків інформації. Бібліотеки України значно поповнюють свої фонди електронною та аудіовізуальною інформацією у вигляді електронних версій видань і завдяки створенню цифрових копій власних традиційних друкованих і рукописних фондів. Формування загальнодержавного, розподіленого бібліотечно-інформаційного ресурсу є одним з найперших завдань бібліотек сьогодні, зокрема, наукових.

Практичною реалізацією вищезазначеного наукового проекту, що знайшло відображення в колективній монографії «Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища», наукових працях ⁷, були

⁷ Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 246 с.; *Горовий В. М.* ІТ-субкультури в структурі сучасного суспільства // Україна: події, факти, коментарі. – К. : НБУВ, 2012. – № 5. – С. 76–85; *Вітушко А.* Реалізація і формування інформаційно-моніторингових систем як ІТ-продукту на базі аналітичних служб // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 33. – К., 2012. – С. 412–422; *Вітушко Н.* Роль бібліотечних

аналітично-прогностичні та інформаційно-аналітичні матеріали, які готує СІАЗ, зокрема такі, як бюлетені: «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки», «Проблеми інформатизації в Україні», «Шляхи розвитку української науки», де висвітлювалися питання розвитку та перспектив соціальних мереж, функціонування їх як вияву формування громадянського суспільства, а також проблеми інформаційної безпеки в соціальних мережах, впливу соціальних мереж на економічну діяльність, інформаційного суверенітету, ефективності впровадження інформаційних технологій в економіці, в управлінській діяльності, організації захисту інформаційних ресурсів тощо. Варто зазначити також, що через партнера НБУВ – Фонд підтримки діяльності парламенту та його «Програму сприяння Парламенту України» здійснювалося розповсюдження матеріалів через Мережу пунктів доступу громадян до інформації органів державної влади у 700 бібліотеках

установ у створенні та підтримці електронного діалогу: влада – суспільство // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського – Вип. 33. – К., 2012. – С. 303–311; *Іванова Н.* Комунікативна діяльність сучасних інформаційних центрів у сфері правового інформування // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського – Вип. 33. – К., 2012. – С. 161–169; *Костенко Л. Й., Жабін О. І.* Наукова періодика в умовах глобалізації // Бібл. вісн. – 2012. – № 6; *Костенко Л. Й., Симоненко Т. В.* Стратегії технологічної модернізації наукових бібліотек // Бібл. вісн. – 2012. – № 6; *Лобузін К. В.* Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності. – К. : НБУВ, 2012. – 375 с.; *Лобузін К. В.* Роль бібліотечних класифікацій в організації знань // Бібл. вісн. – 2012. – № 2. – С. 10–15; *Лобузін К. В.* Шляхи інтеграції бібліотечної діяльності до онлайн-середовища // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 7. – С. 30–35; *Лобузін К. В.* Створення інтегрованого бібліотечного простору: основні проблеми та шляхи вирішення // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 2. – С. 34–41; *Лобузін К. В., Герус А. Л.* Формування електронних картографічних ресурсів наукової бібліотеки // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 34. – С. 79–90; *Попик В. І.* Ресурси біографічної інформації: традиційні уявлення і новітні тенденції розвитку // Українська біографістика: зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 9. – С. 7–24; *Попик В. І.* Формування вітчизняних ресурсів біографічної інформації: від витоків Національного відродження до здобуття Україною незалежності // Бібл. вісн. – 2012. – № 3. – С. 21–31; *Попик В. І.* Историко-биографические издания как информационный ресурс образования, науки и культуры // Научная книга: спец. выпуск. – М., 2012. – № 1. – С. 84–86; *Попик В. І., Любовец Н. І.* Ресурси біографічної інформації у сучасному гуманітарному просторі: Восьми Біографічні читання, присвячені пам'яті засновника і першого директора Інституту біографічних досліджень НБУВ доктора історичних наук, професора Віталія Сергійовича Чиска (1951–2003) (Київ, 2012 р.) [Інформація] // Українська біографістика : зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 9. – С. 413–426; *Симоненко Т. В.* Репозитарій «Наукова періодика України»: шлях оброблення електронних версій // Бібл. вісн. – 2012. – № 3. – С. 32–36; *Чуприна Л.* Оперативна інформація в соціальних мережах: особливості обігу та використання бібліотеками // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 33. – К., 2012. – С. 507–523.

України. Таким чином, теоретичні розробки авторського колективу, результати дослідження мають вагомий практичний результат, що впроваджується, у першу чергу, у бібліотечно-інформаційній сфері України.

Визначення в процесі модернізації українського суспільства шляхів удосконалення вітчизняного інформаційного виробництва, введення в інтересах інноваційного розвитку у суспільний обіг інформації бібліотечних установ і наукових центрів, забезпечення можливостей доступу всім громадянам до вітчизняних інформаційних ресурсів і значущих для розвитку українського суспільства ресурсів глобального інформаційного простору було метою наукового проекту *«Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства»*, в основі якого теоретичні та практичні здобутки й розробки науковців НБУВ – виконавців попередніх науково-дослідних робіт цього напрямку [42]. Актуальність цього дослідження обумовлювалася соціокультурними трансформаціями суспільства, що відбуваються на основі підвищення продуктивності суспільної діяльності на базі ефективного використання інформації, а отже, особливого значення інформаційної складової всіх загальноцивілізаційних процесів і кардинальних перетворень протягом останніх десятиліть у житті сучасної України. Процеси трансформації пов'язані з вирішення таких актуальних завдань соціокультурного розвитку, як удосконалення структури українського суспільства, у тому числі й у політичній сфері, у сфері розвитку демократичного процесу, у забезпеченні наукової діяльності актуальною вітчизняною та зарубіжною інформацією, у розвитку бібліотечної галузі на якісно новому організаційно-методологічному рівні, розв'язанню проблеми недостатнього усвідомлення в суспільстві значення бібліотечних та інших інформаційних центрів у сучасних і тим більше в майбутніх інформаційних процесах, у тому числі в інтенсифікації необхідних для успішного розвитку України міжнародних інформаційних обмінів.

З реалізацією проекту була пов'язана також проблема визначення характерних особливостей розвитку інформаційних механізмів соціокультурної трансформації, адже саме наявні соціальні інформаційні бази визначають зміст, характерні особливості, самобутність нації, держави та будь-якої іншої людської спільності в структурі суспільства. І в періоди змін загальноцивілізаційного масштабу, складних випробувань вони є основою збереження його автентичності та потенціалу для розвитку в умовах,

що змінюються. Особливу увагу дослідники приділяли вивченню таких основних питань:

- розвиток соціальної структури – складової соціокультурного процесу;
- соціальна еволюція як фактор трансформації суспільних інформаційних запитів;
- характерні особливості розвитку інформаційних механізмів соціокультурної трансформації;
- соціальні інформаційні комунікації українського суспільства;
- інформатизація – ефективний механізм соціокультурної еволюції в політичному процесі сучасної України;
- інформаційно-комунікативний чинник оптимізації взаємодії між владою та громадянським суспільством у процесі суспільних трансформацій;
- формування ресурсів історико-біографічної інформації як важлива складова розбудови національного гуманітарного інформаційного простору;
- особливості розвитку системи бібліотечно-інформаційних установ для забезпечення наукової діяльності;
- характеристика сучасного стану бібліотечно-інформаційної системи НАН України бібліотечно-інформаційна та довідково-бібліографічна діяльність у НДУ НАН України;
- «глобальна ойкумена» культурних взаємодій в епоху інформатизації;
- розвиток цифрових ресурсів глобального інформаційного простору; глобальні проекти збереження та представлення культурної спадщини як платформа для України в міжнародних соціокультурних обмінах.

За результатами виконання наукового проекту зроблено висновки та рекомендації, які широко відображені як у колективній науковій монографії, так і в численних публікаціях виконавців роботи⁸. Фахівці та нау-

⁸ Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства / НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського / О. С. Онищенко, В. М. Горвий, В. І. Попик [та ін.]. – К., 2012. – 254 с.; *Витушко А.* Реалізація і формування інформаційно-моніторингових систем як ІТ-продукту на базі аналітичних служб // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 33. – С. 412–421; *Ворошилов О.* Розвиток бібліотечних установ в Україні: тенденції та перспективи // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 33. – К., 2012. – С. 54–63; *Гранчак Т.* Формування бібліотечної традиції в системі політичної комунікації // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 33. – С. 179–189; *Іванова Н.* Комунікативна діяльність сучасних інформаційних центрів у сфері правового інформування // Наук. пр. Нац. б-ки України

ковці НБУВ вважають, що організація інформаційного забезпечення соціокультурних процесів сучасного українського суспільства має враховувати закономірності його розвитку. Цей розвиток буде здійснюватись успішно за умови забезпечення у вітчизняному інформаційному просторі можливостей для структурного та якісного вдосконалення, що забезпечить необхідну мобілізацію сил і ресурсів для адекватного реагування на виклики зовнішнього світу, внесення відповідних коректив з метою оптимізації внутрішньої його організації. Усі ці зміни мають сприяти ефективному розвитку всіх засобів життєдіяльності, необхідних для суспільного розвитку, обумовлених еволюцією кожної людини як соціальної істоти.

У реалізації цього завдання мають активно працювати державні механізми, які сприятимуть системою правових, правозахисних та інших можливостей ефективному доступу громадян, соціальних структур суспільства до необхідних інформаційних ресурсів, створювати умови для їх ефективного використання, у тому числі й у межах співробітництва України з міжнародними організаціями.

ім. В. І. Вернадського – К., 2012. – Вип. 33. – С.161–169; *Кулаковська Т. Л.* Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як науково-дослідний центр: основні напрями діяльності // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства. – Л.: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 194–200; *Кулаковская Т. Л.* Научно-исследовательские и издательские проекты Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского // Научная книга и проблемы книжной культуры на пространстве СНГ: материалы Междунар. науч. конф. (Москва, 25–26 окт. 2012 г.). – М.: Наука, 2012. – С. 91–95; *Натаров О.* Роль сучасних бібліотек у процесі забезпечення культурних прав та свобод в Україні // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 33. – С. 277–285; *Онищенко О. С.* Международная ассоциация академий наук и развитие информационно-библиотечного сотрудничества стран СНГ // Сборник материалов Международной конференции «Новый формат библиотек Евразии. Информационные системы и технологии» (15–17 нояб. 2012 г., г. Алматы). – Алматы, 2012. – С. 44–45; *Попик В. І.* Формування вітчизняних ресурсів біографічної інформації: від витоків Національного відродження до здобуття Україною незалежності // Бібл. вісн. – 2012. – № 3. – С. 21–31; *Пальчук В.* Сучасні інформаційно-аналітичні структури бібліотек як інтелектуально-комунікативні підсистеми бібліотечно-інформаційної інфраструктури наукових бібліотек // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 33. – С. 31–40; *Половинчак Ю.* Зарубіжний досвід представлення бібліотеками досягнень національної правової думки // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 33. – С. 170–178; *Соколова І.* Тенденції розвитку наукових комунікацій (інформаційний аспект) // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського – К., 2012. – Вип. 33. – С. 42–53; *Чуприна Л.* Оперативна інформація в соціальних мережах: особливості обігу та використання бібліотеками // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 33. – С. 507–523.

Для забезпечення ефективного розвитку вітчизняного соціокультурного процесу державні органи, наукові установи, усі суб'єкти інформаційної інфраструктури України, залучені до формування та суспільно значущого використання національних інформаційних ресурсів, мають налагодити систематичне вивчення характеру інформаційних, інформаційно-аналітичних запитів соціальних структур сучасного суспільства, а також широкої аудиторії неорганізованих (чи недостатньо організованих) на цьому етапі розвитку суспільства користувачів сучасною інформацією, рівня орієнтування цих запитів на суспільно значущу тематику, на інформаційне забезпечення діяльності національного соціокультурного процесу; основних тенденцій розвитку, відповідно до еволюції суспільних запитів на інформацію, інформаційного ресурсу та інноваційних технологій для їх задоволення; інноваційних підходів до організаційно-кадрового забезпечення процесу сучасної інформатизації українського суспільства.

Ключовим елементом формування вітчизняного інформаційного простору в умовах глобальної інформатизації є розвиток електронних інформаційних технологій і, зокрема, долучення всіх категорій користувачів до Інтернету. При цьому необхідне докорінне вдосконалення наявної правової бази. Сучасний процес законотворення з його процедурними порядками й темпами прийняття рішень, що лишаються незмінними протягом тривалого часу, об'єктивно не встигає за розвитком електронних інформаційних технологій, трансформацією під їх впливом суспільства, залишаючи протягом тривалого часу не врегульованими в правовому полі відносини, що створюються в суспільстві внаслідок розвитку науково-технічного прогресу.

В Україні на сьогодні обмеженою є кількість правників, що орієнтуються в специфіці розвитку суспільних правовідносин в умовах розвитку інтернет-технологій у період входження суспільства в інформаційний етап його розвитку. У цьому випадку мова йде про глобальні інформаційні впливи на розвиток суспільства і про формування інформаційних ринків, і про питання захисту інтелектуальної власності в інтернет-просторі, і про проблеми національної інформаційної безпеки, захист суверенних інформаційних ресурсів, протидію спробам посягання на національний інформаційний суверенітет тощо.

Розвиток сучасної системи соціальних комунікацій, зростання їх ролі та значення в розвитку суспільства обумовлюється:

– зростаючими потребами в продукуванні нової інформації для відображення нових реалій навколишнього світу та внутрішньосупільної еволюції з метою своєчасного реагування на ці зміни;

– інформаційним взаємообміном між соціальними структурами на значних відстанях і в загальноцивілізаційному масштабі, що обумовлюється об'єктивною необхідністю вдосконалення ефективності використання вироблених людством інформаційних ресурсів і стало основою формування глобального інформаційного простору;

– зростаючою важливістю достовірної передачі інформації без істотних втрат, необхідністю зниження рівня технологічних шумів, що спотворюють інформацію;

– потребою задоволення суспільних запитів у постійному розширенні доступу до суспільно значущих обсягів наявної інформації, у розвитку соціокультурного процесу, пов'язаного з ускладненням соціальної структури суспільства.

Для інформаційного забезпечення сучасних потреб національного соціокультурного розвитку в умовах посилення глобальних впливів набувають особливого значення такі фактори:

– верховенство інститутів українського суспільства над процесом суспільного виробництва й використання інформаційних ресурсів;

– забезпечення рівноправних умов для міжнародного співробітництва в інформаційній сфері;

– забезпечення перспектив:

а) розвитку вітчизняного інформаційного виробництва, удосконалення технологій розширеного використання глобальних інформаційних масивів для задоволення потреб вітчизняних користувачів;

б) прискореного вдосконалення техніко-технологічного забезпечення зростання ефективності використання інформаційних ресурсів, зростання творчого потенціалу українського суспільства в інформаційній сфері, – у вдосконаленні механізмів інформатизації суспільства.

Одне з найважливіших завдань сучасної інформатизації пов'язане з необхідністю позитивного впливу на стабілізацію ціннісної динаміки в українському суспільстві в процесі соціальної еволюції. Головною проблемою при цьому є неусталеність процесів, що відбуваються в соціальних групах та поміж ними. Варто при цьому звернути увагу на наявну діалектичну

єдність: ці зміни як показник соціокультурної трансформації визначаються соціально-економічною ситуацією в українському суспільстві, водночас впливаючи на цю ситуацію. Організація широкого доступу до суспільно значущих інформаційних ресурсів, налагодження ефективного внутрі-суспільного інформаційного взаємообміну є базовою основою забезпечення суспільної єдності.

У контексті розвитку вітчизняного інформаційного простору видається за доцільне розпочати аналіз доцільності практичного втілення ідеї формування Єдиної національної системи інформатизації (ЄНСІ) України – інтегрованої мережевої інформаційно-аналітичної системи, з урахуванням сучасних вимог розвитку суспільства та розширених можливостей вітчизняної науки і техніки. Характерними особливостями такої системи може бути:

- інтеграція інформаційно-технологічної та інноваційно-інвестиційної складових інфраструктури на базі нової перспективної інноваційної стратегії;

- консолідація інформаційного середовища, що об'єднує вимоги з боку вищих органів державної влади та місцевого самоврядування з інтересами розвитку відкритого інформаційного суспільства та процесів загальноєвропейської інтеграції, потребами кожного громадянина України;

- інтелектуальна інформаційно-аналітична підтримка управлінських рішень на всіх рівнях (зокрема в законотворчих процесах на засадах багатомовного лексикографічного середовища та логіко-семантичної експертизи);

- розширення доступності та ефективності використання національних і світових інформаційних ресурсів у всіх сферах діяльності суспільства, підвищення конкурентоспроможності національної економіки в цілому та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) зокрема;

- використання найсучасніших знання-орієнтованих інформаційно-телекомунікаційних технологій, побудованих на фундаменті досконалих математичних моделей та методів надвисокої складності з використанням розподілених суперкомп'ютерних мереж з високим рівнем продуктивності, інформаційної ємності, надійності та безпеки.

Одним із пріоритетних напрямів зміцнення науково-технічного потенціалу НАН України є бібліотечно-інформаційна діяльність, спрямована на формування, взаємовикористання, збереження документно-інформа-

ційних ресурсів як бази наукових досліджень, наукове, аналітичне, бібліографічне опрацювання інформації, створення корпоративних електронних інформаційних ресурсів і забезпечення використання світового потоку інформації. Цей напрям суспільної діяльності має істотне соціокультурне значення, сприяє постійному та необхідному оновленню інформаційного ресурсу в системі інформаційних обмінів соціальної структури, є базою інноваційного розвитку.

При цьому сучасне інформаційне забезпечення наукових установ значною мірою відображає проблеми сучасного інформаційного забезпечення в системі соціальних структур суспільства. Позитивним при цьому є факт продемонстрованої життєздатності бібліотечних підрозділів у наукових установах, як прототипу суспільно необхідних спеціальних інформаційних структур для роботи зі зростаючими інформаційними потоками. Однак нові, сучасні завдання вимагають і нового матеріально-технічного, методологічного забезпечення. Оновлення фондів бібліотек упродовж останніх років традиційними книжково-журнальними виданнями має негативну динаміку. Скорочення репертуару періодичних видань і надходжень зарубіжної літератури негативно позначилося на якісному складі фондів і не повністю задовольняє інформаційні потреби користувачів НДУ. Поповнення фондів електронними повнотекстовими документами, за винятком окремих бібліотек, є недостатнім у зв'язку з невідповідним наявним потребам матеріально-технічним забезпеченням, що, у свою чергу, негативно позначається на процесі впровадження сучасних технологій комплектування електронними ресурсами та їх ефективного використання.

Таким чином, ця проблема натикається на цілий комплекс невирішених питань. У тому числі й суб'єктивних, пов'язаних з необхідністю зрушень у суспільній свідомості.

Сучасна культура через високі технічні можливості комунікацій є відкритою «**ойкуменою**», у якій культурні взаємодії та впливи дають про себе знати в масштабі всього людського співтовариства. У зв'язку з цим у категорію завдань першочергової ваги на сьогодні входить представлення Україною власних цифрових об'єктів у цьому проєкті, належне представлення української історії та культури у світовому інформаційному просторі, захист та зміцнення інформаційного суверенітету держави у вимірах сьогодення.

Для ефективної участі в цьому суспільно значущому для України проєкті його учасники, які представляють нашу державу, мають виробити єдину стратегію, критерії відбору документів до Світової цифрової бібліотеки. У зв'язку з цим національні інтереси в цій сфері діяльності мають гармонійно поєднуватися з переліками документів, що становлять культурну спадщину людства – проєкту ЮНЕСКО «Пам'ять світу» та Рекомендаціями щодо відбору матеріалів до Світової цифрової бібліотеки. Ця робота також потребує поширення інформації про проєкт і залучення інших провідних бібліотечних, музейних, архівних установ України; залучення фінансування (державного та коштів спонсорів і грантів) для участі культурних і наукових інституцій у проєкті, важливій складовій представлення національних соціокультурних здобутків у глобальному інформаційному просторі.

Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, президії НАН України, наукових бібліотек та інформаційних підрозділів установ НАН України, вітчизняних інформаційних центрів, закладів освіти та культури з метою вдосконалення інформаційної, зокрема – науково-інформаційної діяльності, розширення використання у ній новітніх можливостей інформаційних технологій, запровадження передових форм і засобів, інформаційних сервісів, що наближають інформаційну діяльність в Україні до світових стандартів, сприяють входженню її у світовий інформаційний простір. У контексті впровадження наукових результатів варто зазначити, що інформаційно-аналітичні матеріали «Конституційна Асамблея: політико-правові аспекти діяльності», «Громадська думка про правотворення», «Резонанс» та ін., підготовлені виконавцями за результатами дослідження, надано понад 2 тис. абонентів, серед яких: центральні та регіональні органи влади, РНБО України, Конституційна Асамблея, мережа Пунктів доступу громадян до інформації органів державної влади у 700 бібліотеках України (за підтримки Програми сприяння парламенту України), Асоціація сприяння правовій діяльності та ін. [43].

У 2013 р. у НБУВ тривали дослідження різних напрямів і складових вітчизняного інформаційного простору та національних інформаційних ресурсів. У межах цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Гуманітарні технології як чинник суспільних перетворень в Україні» виконувався науковий проєкт «Тенденції впливу глобального

інформаційного середовища на соціокультурну сферу України» [44]. Під час виконання проекту було досліджено шляхи ефективного використання глобальних інформаційних ресурсів в інтересах суспільного розвитку в Україні. З урахуванням відповідного зарубіжного досвіду розроблено рекомендації щодо організації використання зарубіжних ресурсів як джерела інформаційного забезпечення потреб національного соціокультурного розвитку.

Фахівці НБУВ проаналізували перспективи та напрями формування інформаційного ресурсу «Україніка» в системі глобальних інформаційних ресурсів. Визначили, зокрема, що система вітчизняних інформаційних баз має комплектуватися, серед іншого, усіма електронними публікаціями про Україну, документами українською мовою та публікаціями українців і українських інституцій в інших державах.

Обґрунтовано необхідність адаптації глобальних інформаційних ресурсів до специфіки вітчизняних потреб, захисту національної інформаційної бази соціокультурного розвитку від негативних інформаційних впливів. Визначено необхідність удосконалення форм організації інформаційної безпеки, захисту суверенних інформаційних ресурсів, організації спеціального інфотворення в інтересах інформаційної безпеки. Як один з дієвих механізмів протидії сучасним інформаційним загрозам запропоновано використати потенціал наявної в Україні традиційної бібліотечної системи, при її комп'ютеризації, налагодженні відповідної координації діяльності, міжбібліотечної кооперації.

Розроблено пропозиції та рекомендації щодо проблем оптимізації використання інформаційних ресурсів у суспільному житті, прискорення циркуляції суспільно значущих ресурсів у системі соціальних інформаційних комунікацій з метою сприяння розвитку національного інформаційного простору. Відповідні пропозиції та рекомендації представлено органам державної влади різних рівнів (Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Рада національної безпеки і оборони України, обласні державні адміністрації), науковим установам, вітчизняним інформаційним центрам, у т. ч. національним, державним науковим, обласним бібліотекам шляхом розсилки колективної монографії та матеріалів, підготовлених у НБУВ.

За матеріалами дослідження підготовлено аналітико-прогностичну записку «Використання глобальних інформаційних ресурсів в інтересах

розвитку національного соціокультурного середовища» з практичними рекомендаціями та пропозиціями щодо адаптації інформаційних центрів до застосування нових інформаційних технологій, розширення можливостей використання різних видів ресурсів; критеріїв якості у відборі електронних ресурсів для комплектування вітчизняних інформаційних баз для Ради національної безпеки й оборони України, органів державної влади всіх рівнів, наукових установ, обласних бібліотек України.

Результати дослідження узагальнено в науковій монографії «Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України», у якій проаналізовано сучасні глобальні інформаційні процеси та узагальнено шляхи керування процесом використання глобальних інформаційних ресурсів в інтересах розвитку українського суспільства, у наукових публікаціях⁹; підготовлено 23 випуски інформаційно-аналітичного бюлетеня «Проблеми інформатизації», у яких розкриваються питання розвитку інформаційних технологій, проблеми інформаційного суверенітету, розвитку соціальних інформаційних комунікацій, глобальних інформаційних впливів, організації захисту інформаційних ресурсів, проблеми

⁹ Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 224 с.; *Горовий В.* Національні інформаційні ресурси в контексті посилення глобальних інформаційних впливів // Україна: події, факти, коментарі. – 2013. – № 12. – С. 59–72; *Горовий В.* Формування інформаційної системи як принцип організації інформаційної діяльності в умовах глобалізації // Україна: події, факти, коментарі. – 2013. – № 19. – С. 65–74; *Горовий В.* Інтернет-ресурси як джерело інформаційного забезпечення національного розвитку // Українсько-македонський науковий збірник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 6. – К., 2013. – С. 177–196; *Попик В.* Здобутки й завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів біографічної інформації // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 37. – К., 2013. – С. 547–567; *Попик В. І.* Формування динамічних ресурсів біографічної інформації: можливості бібліотек // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.). – К., 2013. – С. 201–204; *Вітушко Н.* Інформаційно-аналітичне дослідження на замовлення органів державної влади: особливості організації етапу підготовки інформаційної бази // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 35. – К., 2013. – С. 245–258; *Вітушко Н.* Особливості організації етапу підготовки інформаційної бази у процесі аналітичного дослідження // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матеріали Міжнар. наук. конф., Київ, 8–10 жовт. 2013 р. – К., 2013. – С. 132–133; *Удовик В.* Документальна спадщина президентів держав у сучасному електронному інформаційному просторі: формування та склад // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – Вип. 35. – С. 414–422.

інфосфери в соціологічному вимірі. У випусках бюлетеня «Громадська думка про правотворення» (загальна кількість – 22 випуски) висвітлювалися проблеми впровадження електронного урядування, врегулювання ІТ-сфери, інформаційного простору. Бюлетені поширено в контексті програми Мережа пунктів доступу громадян (ПДГ) до інформації органів державної влади у бібліотеках України (881 бібліотека). Результати науково-дослідної роботи широко оприлюднювалися на науковому порталі НБУВ (www.nbuv.gov.ua).

Актуальність досліджень, які в останні роки здійснюють учені НБУВ, зумовлена важливістю інформаційних ресурсів для розвитку сучасного суспільства, стрімкими змінами в системі соціальних комунікацій, новими тенденціями у виробництві інформації, наповненні соціальних інформаційних баз. Глобальна інформатизація як технологічна основа активізації глобальних процесів у всіх регіонах світу не лише забезпечує доступ усім категоріям членів сучасного суспільства до його інформаційних ресурсів, але й залучає їх також до активної участі в інформаційних обмінах, до масового розвитку процесів інфотворення. Інформаційні технології сучасності сприяють зростанню соціальної активності членів суспільства. Ця активність виражається сьогодні в реалізації можливостей для самовираження, для обміну соціальним досвідом, для діяльності, спрямованої на особисте вдосконалення та прогресивний розвиток суспільства. При цьому останнім часом з розвитком інформаційних технологій, загальносуспільної системи соціальних інформаційних комунікацій в Україні спостерігається характерний також і для інших країн світу процес самоорганізації вітчизняного інформаційного простору в напрямі формування *системи соціальних інформаційних мереж*. У процесі свого розвитку соціальні мережі збагачуються новими можливостями для задоволення запитів користувачів. Як вважають дослідники, основними причинами нинішньої привабливості соціальних мереж на сьогодні є: отримання інформації-підтримки від інших членів соціальної мережі; верифікація ідей через участь у соціальній взаємодії; соціальна вигода від контактів (причетність, самоідентифікація, соціальне ототожнення, соціальне сприйняття тощо); рекреація (відпочинок).

У науково-дослідній роботі **«Соціальні мережі як інструмент розвитку громадянського суспільства»**, що виконувалася науковцями НБУВ у межах цільової комплексної програми наукових досліджень

«Громадянське суспільство, особа, держава: національний досвід і потенціал взаємодії», досліджено роль соціальних мереж – технологічних комплексів організації та керування обмінами електронною інформацією між суб'єктами соціальних відносин, призначеними для забезпечення горизонтального спілкування зацікавлених у ньому абонентів, об'єднаних спільними інтересами. Соціальні мережі розглядаються як новітні форми інформаційної взаємодії на базі електронних технологій у забезпеченні розвитку особи, громадянських інститутів, організації державного управління [45].

У роботі розглядаються узагальнено основні тенденції розвитку соціальної інформаційної системи. Проаналізовано особливості розвитку соціальних мереж в інфосфері сучасної України, їх зростаюче значення та перспективи в процесі демократизації суспільства, у сфері оперативних інформаційних обмінів.

Визначено, що загальнодержавна інформаційна система має бути важливим координуючим центром у використанні суспільно значущих ресурсів як вітчизняного виробництва, так і зарубіжних, відігравати основну координуючу роль у виробництві необхідної суспільству інформації, залученні з глобального інформаційного простору потрібних для суспільного розвитку інформаційних ресурсів, організації ефективного використання наявних у розпорядженні українського суспільства ресурсів в інтересах суспільного прогресу.

З урахуванням відповідного вітчизняного та зарубіжного досвіду розроблено рекомендації щодо впровадження позитивного досвіду та упередження негативних тенденцій у сфері інформаційних обмінів у системі соціальних комунікацій. Результати дослідження узагальнено в аналітико-прогностичній доповіді «Інформаційний ресурс соціальних мереж у розвитку демократичного процесу», яку надіслано до Ради національної безпеки та оборони України, Держкомтелерадіо України, Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю для використання у діяльності щодо залучення потенціалу соціальних мереж для інформаційного забезпечення процесів демократизації в Україні, удосконалення механізмів гарантування інформаційної безпеки держави.

Підготовлено наукову колективну монографію «Соціальні мережі як інструмент розвитку громадянського суспільства», у якій на базі використання відповідного масиву емпіричних даних здійснено аналіз розвитку

соціальних інформаційних комунікацій в інфосфері України, їх значення та перспективи впливу на систему інформаційних обмінів на міжособистісному рівні, у громадському житті, по лінії відносин між державою та особою, розроблено рекомендації щодо впровадження позитивного досвіду та упередження негативних тенденцій у сфері інформаційних обмінів у системі соціальних комунікацій.

Результати дослідження знайшли відображення в інформаційно-аналітичних бюлетенях НБУВ, зокрема «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки» (24 випуски), у яких представлені матеріали з питань розвитку соціальних мереж, їх взаємодії з бізнесом, проблеми захисту даних, вплив мережевого спілкування на особистість, а також проблеми суспільної безпеки.

Наукові та інформаційно-аналітичні матеріали з пропозиціями та рекомендаціями щодо впровадження новітніх форм інформаційної взаємодії на базі електронних технологій для забезпечення розвитку особи, громадянських інститутів, організації державного урядування надано органам державної влади, розіслано вітчизняним інформаційним центрам, у т. ч. національним, державним науковим, обласним бібліотекам, науковим установам, розміщено на сайті НБУВ (www.nbuv.gov.ua)¹⁰.

¹⁰ Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства / [О. С. Онищенко, В. М. Горювий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 250 с.; *Горювий В.* Соціальні мережі як засіб горизонтальних інформаційних обмінів у процесі становлення інформаційного суспільства // Україна: події, факти, коментарі. – 2013. – № 17. – С. 71–80; *Горювий В.* На порозі суспільства громадянської солідарності // Громадська думка про правотворення. – 2013. – № 3. – С. 3–7; *Попик В. І.* Здобутки й завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів біографічної інформації // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 37. – К., 2013. – С. 547–567; *Булахова Г.* Бібліотеки в соціальних мережах та блогосфері як засіб рекламування // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 36. – К., 2013. – С. 192–199; *Вітушко А.* Проблема використання в бібліотечному інформаційному виробництві соціальних мереж з точки зору інформаційної безпеки // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 36. – К., 2013. – С. 181–191; *Вітушко А.* Інструменти інформаційного впливу та керування в соціальних мережах // Наукова молодь в умовах розвитку соціокомунікаційної сфери: зб. матеріалів Четвертої міжнар. наук. конф. молодих учених (16 трав. 2013 р.). – К., 2013. – С. 71–73; *Вітушко Н.* Поширення інформаційно-аналітичних продуктів бібліотек за допомогою соціальних мереж // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 35. – К., 2013. – С. 196–202; *Самсонов М.* Представлення бібліотек на веб-сайті YouTube // Україна: події, факти, коментарі. – 2013. – № 9. – С. 67–77; *Терещенко І.* Бібліотечні продукти та послуги в соціальних медіа // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 36. – К., 2013. – С. 217–224;

Метою наукового проекту «**Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія і розвиток**», який виконували фахівці НБУВ у межах цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Модернізація соціокультурної сфери в Європі та Україні», було вивчення кооперативних тенденцій у розвитку системи інформаційного забезпечення сучасного українського суспільства в процесі модернізації його соціокультурної сфери та вироблення рекомендацій щодо їх розвитку у вітчизняних інформаційних процесах як важливого фактора збереження і розвитку національного інформаційного ресурсу в умовах глобалізації [46].

Під час виконання НДР проаналізовано проблеми трансформації соціокультурної сфери українського суспільства на основі інформатизації з урахуванням національних ментальних підходів до модернізації національного інформаційного комплексу, зокрема визначено ментальні фактори організації сучасної інформаційної діяльності, досліджено інфотворче середовище України в контексті прояву національних ментальних особливостей. Для розвитку сучасної вітчизняної інфосфери перспективою є кооперація ресурсів вітчизняних інформаційних центрів, спеціалізація в обслуговуванні різних категорій користувачів – учасників розвитку соціокультурних процесів суспільства.

У роботі проаналізовано сучасний досвід соціокультурного розвитку та обґрунтовано необхідність використання постійно вдосконалюваних суспільних механізмів інформатизації, заснованих, зокрема, на розвитку кооперативних тенденцій еволюції вітчизняної інфосфери, новітніх процесів інфотворення, аналізу вітчизняних і зарубіжних прогнозів і стратегій розвитку інформаційного середовища, функціонування вітчизняних центрів формування та використання електронних інформаційних ресурсів. Вивчено інтеграційні тенденції розвитку системи інформаційного забезпечення сучасного українського суспільства в процесі модернізації його соціокультурної сфери, що обумовлюється зростаючим значенням ефективності

Терещенко І. Шляхи взаємодії бібліотеки і соціальних медіа // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матеріали міжнар. наук. конф., Київ, 8–10 жовт. 2013 р. – К., 2013. – С. 82–85; *Чернявська Л.* Представлення бібліотек у блогах та соціальних мережах як фактор покращення комунікації у віртуальному середовищі // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 36. – К., 2013. – С. 200–216.

використання інформаційних ресурсів у процесі розвитку суспільства на його постіндустріальному етапі.

Новизна отриманих результатів полягає в тому, що дослідниками вперше дано оцінку та прогноз дієвості узагальнення суспільно значущої інформації, що є важливим для аналітично-інформаційної підтримки вирішення актуальних завдань суспільного розвитку. Визначено, що інформаційні ресурси, які перебувають у міжнародному обігу, акумулюють загальносуспільний досвід, найновіші техніко-технологічні здобутки та інші досягнення в усіх сферах суспільного життя, і є, відтак, необхідними для комплектування національних інформаційних баз, можуть успішно використовуватись за належного рівня адаптації в інформаційному забезпеченні кожної конкретної нації та держави. Водночас на сьогодні стан інформаційного забезпечення вітчизняної науки та освіти далекий від ідеального, особливо це стосується найціннішої, актуальної частини ресурсів, що у зв'язку з ринковими умовами використання дедалі менше потрапляє у відкритий доступ, водночас методики платного доступу в Україні відпрацьовані ще недостатньо, і власні матеріальні можливості вітчизняних учених абсолютно не сумірні з можливостями працівників наукової сфери Заходу. Розроблено практичні рекомендації щодо оптимізації інформаційного забезпечення актуальних питань інноваційного розвитку України: аналізу закономірностей розвитку сучасних інформаційних процесів на базі впровадження електронних інформаційних технологій, проблем оптимізації використання інформаційних ресурсів у суспільному житті, прискорення циркуляції суспільно значущих ресурсів у системі соціальних інформаційних комунікацій, що має сприяти розвитку національного інформаційного простору. Визначено напрями створення ефективних національних механізмів відбору, адаптації, організації збереження та впровадження глобальних інформаційних ресурсів у практику суспільного життя України як життєво необхідної діяльності.

Висновки та рекомендації дослідження узагальнено в аналітичній записці «Інтеграція суспільно значимих інформаційних ресурсів в загальнонаціональну інформаційну базу» з висвітленням особливостей використання кооперативних тенденцій в організації інформаційного забезпечення соціокультурних перетворень в Україні, розвитку процесу інтеграції суспільно значущих інформаційних ресурсів у загальнонаціональну інформаційну

базу розвитку суспільства в умовах глобалізації для Державного комітету телебачення і радіомовлення України, обласних державних адміністрацій. За результатами виконання проекту підготовлено колективну наукову монографію «Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія і розвиток» з аналізом сучасних інформаційних процесів в Україні та практичними рекомендаціями з оптимізації інформаційного забезпечення актуальних питань інноваційного розвитку України. У наукових публікаціях і випусках інформаційно-аналітичного бюлетеня «Шляхи розвитку української науки» досліджуються проблеми реформування української науки, формування інформаційного суспільства, аналізуються пропозиції щодо реформування вітчизняної науки, підвищення ефективності наукової діяльності, подається інформація про здобутки науки в Україні та висвітлюється досвід розвитку наукових досліджень за кордоном.¹¹

Підсумовуючи викладене вище, необхідно зазначити, що дослідження останніх років, здійснені спеціалістами Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, дали змогу виявити всю складність побудови та функціонування національного інформаційного простору на нинішньому етапі стрімкого посилення глобальних впливів, довели, що він охоплює політичні, територіальні, соціально-комунікаційні, технологічні складові,

¹¹ Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія і розвиток / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 224 с.; *Вітушко Н.* Інформаційно-аналітичне дослідження на замовлення органів державної влади: особливості організації етапу підготовки інформаційної бази // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Вип. 35. – К., 2013. – С. 245–258; *Ворошилов О.* Сучасні інформаційні технології в науковому супроводі суспільних реформ // *Україна: події, факти, коментарі.* – 2013. – № 10. – С. 68–77; *Горовий В.* Ментальні фактори організації сучасної інформаційної діяльності // *Україна: події, факти, коментарі.* – 2013. – № 24. – С. 72–81; *Горовий В.* Національні інформаційні ресурси в контексті посилення глобальних інформаційних впливів // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Вип. 36. – К., 2013. – С. 7–21; *Горовий В.* Інтернет-ресурси як джерело інформаційного забезпечення національного розвитку // *Українсько-македонський науковий збірник.* – Вип. 6. – К., 2013. – С. 177–196; *Гранчак Т.* Становлення бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Вип. 36. – К., 2013. – С. 38–55; *Пестрецова О.* Бібліотечні центри правової інформації: забезпечення бібліотеками правового інформування // *Україна: події, факти, коментарі.* – 2013. – № 16. – С. 63–71; *Половинчак Ю.* Бібліотеки в культурних взаємодіях цифрової епохи // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Вип. 35. – К., 2013. – С. 302–317; *Попик В.* Здобутки й завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів біографічної інформації // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Вип. 37. – К., 2013. – С. 547–567.

інформаційні ресурси, усю багаторівневу інфраструктуру їх організації, систему взаємодії між виробниками, зберігачами, розповсюджувачами, споживачами інформації, характеризується структурованістю та впорядкованістю, за своєю структурою в процесі розвитку все більше наближається до сучасних ментальних характеристик українського народу. З огляду на це, національний інформаційний простір заслуговує не лише на захист, але й вимагає систематичних і цілеспрямованих зусиль для забезпечення його комплексного розвитку та вдосконалення, зокрема, розбудови таких його важливих складових, як наукова та освітня.

Перед державними установами бібліотечно-інформаційної сфери в умовах прискорення темпів суспільного розвитку особливого значення набувають вимоги, які висуває до них сучасне суспільство.

Їх реалізація, у свою чергу, потребує нових організаційних підходів, надання цим установам у сучасних умовах розширеного спектру можливостей не лише економічного, але й організаційно-управлінського маневру. Певні організаційні невдачі програми «Бібліотека-XXI» з недосить конкретною чіткістю концептуальних засад, змістовного наповнення, адресного спрямування, особливо яскраво показали назрілість принципового перенесення центру тяжіння у вирішенні багатьох проблем з адміністративного планування на організацію гармонійного поєднання вертикальної та горизонтальної координації діяльності. Така координація більш природно, з урахуванням національної специфіки сприймається бібліотечно-інформаційним професійним співтовариством і сприяє розвитку корпоративної взаємодії бібліотек та інформаційних центрів різного відомчого підпорядкування як на рівні обміну інформацією, так і кооперації для реалізації спільних наукових проєктів. Кооперативні підходи знаходять в організації цієї діяльності розуміння в середовищі українських бібліотечних працівників ще й тому, що це співвідноситься з відповідними ментальними характеристиками.

Слід зазначити, що головним «каменем спотикання» при організації єдиного депозитарію електронних бібліотечних ресурсів, була задекларована можливість фактичного підпорядкування та можливість розпоряджатися цим депозитарієм для юридичної особи, не пов'язаної з бібліотечними установами та авторами інформаційних продуктів, що далеко не завжди є коректним з огляду на дотримання прав інтелектуальної

власності та економічні інтереси самих бібліотек. Спільними зусиллями фахівців тоді вдалося повернутися до концепції розбудови розподіленої системи зберігання електронних бібліотечних ресурсів. Однак результатом цієї перемоги стала фактична відмова від плідних ідей формування інтегрованого довідково-пошукового апарату, запровадження в Україні корпоративної каталогізації, створення системи координації робіт з оцифрування цінних рукописних, книжкових і газетних фондів. Зазначені проблеми є актуальними та потребують свого вирішення на принципово іншій організаційній основі. Зокрема, дієвими складовими формування єдиного електронного бібліотечного науково-інформаційного простору можуть стати корпоративні *зібрання* інформації банків і баз, електронних бібліотек і колекцій, відкритих (поповнюваних користувачами) архівів, створення віртуальних дослідних лабораторій для інтеграції зусиль з розробки певних актуальних проблем спеціалістів різних регіонів України, розширення кооперації з зарубіжними бібліотечними центрами. Цілком реальною є перспектива створення гнучкої системи взаємного доступу до ресурсів бібліотек-партнерів шляхом формування системи віртуальних читальних залів; взаємообміну та взаємовикористання електронних інформаційних ресурсів. Необхідно розвивати корпоративну міжбібліотечну систему цільового забезпечення інформацією потреб виконання науковими установами завдань державних науково-технічних програм, досліджень з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, проблем інноваційного розвитку, екології тощо.

Бібліотекам відведена істотна роль у сучасній міжнародній інформаційній взаємодії, спрямованій на сприяння міжнародному співробітництву в комунікаційній сфері, заохочення до міжнародного обміну інформацією незалежно від кордонів і рівноправну участь у міжнародних інформаційних потоках, використання глобальної економічної інтеграції на основі міжнародної інфоінфраструктури в національних інтересах, об'єднання інтелектуальних ресурсів різних країн для прогресивного розвитку цивілізації. Мета таких об'єднань полягає в забезпеченні збереження культурної та наукової спадщини різних типів бібліотек та інститутів інформації, організації необхідного сервісу для вільного доступу користувачів до широкого спектру інформаційних ресурсів. До основних стратегічних напрямів, реалізація яких дає можливість успішно вирішувати поставлені завдання, слід віднести:

1. Формування незалежної політики розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності та лобювання професійних інтересів членів асоціацій в державних органах урядування.

2. Створення об'єднаних електронних інформаційних ресурсів і розробка засобів забезпечення вільного доступу до них через різні інформаційно-бібліотечні мережі.

3. Розвиток міждержавних, національних або регіональних інформаційних інфраструктур з урахуванням різних аспектів процесу глобалізації.

Сучасна інтенсифікація міжнародних зв'язків має значний вплив і на розвиток практики міжнародного співробітництва в галузі бібліотечної справи, у тому числі й української.

Сьогодення вимагає розробки форм діяльності бібліотек, що сприяють розширенню доступу до інформації та отримання максимальної переваги від глобального інформаційного обміну. Необхідна розробка теоретичних і практичних організаційних моделей, що в повній мірі враховують національні інтереси, ментальні характеристики українців і водночас забезпечують ефективне використання світового досвіду вітчизняними бібліотеками з метою їх розвитку та повноцінного обслуговування користувачів. Міжнародне співробітництво має сприяти не тільки використанню світових досягнень у вітчизняній практиці, а й просуванню національної інформації на світову арену.

Таким чином, розвиток бібліотечно-інформаційної справи в Україні повинен ґрунтуватися на сучасних теоретичних, методичних і практичних принципах, вироблених європейським і світовим бібліотечним співтовариством, на врахуванні, адаптації й впровадженні новітніх інноваційних форм і методів діяльності бібліотек, в його основу необхідно покласти і теоретичні, практичні та методичні напрацювання Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського з проблем розбудови національного бібліотечно-інформаційного простору та стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери [47]. При цьому необхідно виходити з того, що головною тенденцією еволюції бібліотечної справи, обумовленою глобальною інформаційною революцією, є нині формування цілісних національних і регіональних електронних інформаційних просторів. Нині невідкладним завданням бібліотечно-інформаційного співтовариства є вироблення сучасної загальнонаціональної стратегії розвитку бібліотек України на найближче десятиліття

та на перспективу, яка могла б стати підґрунтям удосконалення державної політики щодо бібліотечно-інформаційної галузі, прийняття законодавчих і нормативних актів, розробки та реалізації державних цільових програм і проектів, спрямованих на модернізацію галузі.

Розробка сучасної стратегії бібліотечної справи вимагає значних інтелектуальних зусиль усього бібліотечного співтовариства, теоретичних напрацювань і широких фахових обговорень. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, яка має значні теоретичні напрацювання у вищезазначених напрямках, могла б стати координатором цієї роботи, у тому числі – з формування та налагодження роботи міжвідомчого творчого колективу, до складу якого увійдуть провідні вчені та спеціалісти бібліотечних установ різного відомчого підпорядкування.

Варто зазначити, що в пропозиціях до проекту загальнодержавної стратегії розвитку бібліотечної справи України, підготовлених і поданих у 2014 р. науковцями НБУВ (В. Попик, В. Горовий, Л. Муха, О. Василенко, О. Воскобойнікова-Гузева, К. Лобузін та ін.) до Міжвідомчої координаційної ради з питань розвитку бібліотек та бібліотечної справи при Міністерстві культури України мета Стратегії розглядається як визначення функцій та основних напрямів трансформації бібліотечних установ у суспільному житті як центрів акумуляції, збереження та організації використання інформаційних ресурсів в умовах розвитку нового постіндустріального суспільства. Головною її ціллю є підвищення ефективності виробництва та використання суспільно значущих інформаційних ресурсів, піднесення, таким чином, творчого потенціалу українського суспільства в умовах глобальної інформатизації, що має забезпечити гідне місце України в новій ієрархії держав інформаційного суспільства. В. Горовий пропонує і шляхи чи механізми реалізації мети, серед яких: комп'ютеризація вітчизняної бібліотечної системи та включення її в інтернет-простір; переведення національних інформаційних ресурсів, що стосуються всіх важливих напрямів розвитку сучасної України, в електронну форму, відображення та введення їх у суспільний обіг; розвиток різноманітних форм дистанційного бібліотечного обслуговування користувачів, у тому числі корпоративних, що представляють органи державної влади та управління, економічні структури, наукові установи, громадські організації, бізнес тощо; розробка ефективних методик сучасного комплек-

тування бібліотечних фондів електронними та іншими інформаційними ресурсами як вітчизняного, так і зарубіжного виробництва, зважаючи на ту обставину, що глобальний інформаційний простір є джерелом інформації, значення якої для інноваційного розвитку стрімко зростає; розробка ефективних методик бібліотечної кооперації, що об'єднувала б фонди в єдиний національний інформаційний ресурс, розподіляла б напрями обслуговування користувачів відповідно до специфіки бібліотек, виключила б дублювання у формуванні бібліотечно-інформаційних ресурсів, особливо у поповненні їх особливо цінною інформацією, сприяла б у впровадженні передових методів роботи, обміну досвідом тощо; організація підготовки кадрів відповідно до запитів користувачів, упровадження нових інформаційних технологій та об'єктивних умов розвитку інформаційного суспільства. Результатами реалізації основних напрямів проекту Стратегії, запропонованої фахівцями НБУВ, як вважає В. Горюхов, буде задоволення запитів користувачів, підвищення іміджу бібліотек як сучасних інформаційних центрів, зростання їх значення як дієвої сили суспільного розвитку і головне – підвищення ефективності праці в інформаційній сфері суспільства, тим самим забезпечення зростання основного показника розвитку в інформаційному суспільстві.

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського розгорнула проведення на своїй базі міжвідомчих семінарів і круглих столів з важливих проблем діяльності вітчизняної бібліотечно-інформаційної системи в сучасних умовах. Як підсумок цієї попередньої роботи, у межах Міжнародної наукової конференції «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору» (жовтень 2014 р.) спільно з провідними бібліотеками держави було проведено круглий стіл «Стратегія розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України» з метою широкого обговорення та прийняття спільного концептуального документа та заходів з його реалізації.

Провідними вченими та фахівцями НБУВ розроблено та подано для обговорення на засіданнях Міжвідомчої координаційної ради з питань розвитку бібліотек та бібліотечної справи при Міністерстві культури України пропозиції з багатьох актуальних питань удосконалення бібліотечної справи, формування єдиного національного бібліотечно-інформаційного простору України, інтеграції України у світове та європейське інформаційне

співтовариство¹². Зокрема, визначення кола першочергових проблем розвитку вітчизняного бібліотечно-інформаційного простору, вироблення сучасних теоретичних і практичних орієнтирів для розробки стратегічних, концептуальних засад, програм і проектів, спрямованих на підтримку бібліотечної сфери, вимагає організації широких громадських і фахових обговорень за участі вчених і спеціалістів бібліотек різних відомств, усіх регіонів України.

Список використаних джерел до розділу 3

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V // Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – С. 102.

2. *Соснін О. В.* Державна політика в галузі управління інформаційним ресурсом України 2005 року [Електронний ресурс] : дис. ... д-ра політ. наук : спец. 23.00.02 / Соснін Олександр Васильович ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2005. – 36 с. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/17370.html>. – Назва з екрана.

3. *Арістова І. В.* Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти [Електронний ресурс] : монографія / І. В. Арістова ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 368 с. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1189.html. – Назва з екрана.

4. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]. – К., 2013. – С. 246–249.

5. *Палагін О. В.* Єдина національна система інформатизації України [Електронний ресурс] / О. В. Палагін, В. П. Соловійов, В. В. Сенченко // Матеріали XIV Міжнарод. науч.-практ. конф. по інноваційній діяльності «Проблеми и перспективы инновационного развития экономики в контексте преодоления мирового финансового кризиса» (Алушта, 14–19 сент. 2009 г.). –

¹² Пропозиції Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського до засідання Міжвідомчої координаційної ради з питань розвитку бібліотек та бібліотечної справи при Міністерстві культури України, подані першому заступнику міністра культури України, голові Міжвідомчої координаційної ради з питань розвитку бібліотек та бібліотечної справи О. Островській-Лютій 12 червня 2014 р.

[Алушта], 2009. – С. 196–201. – Режим доступу: <http://lg.tcvin.snu.edu.ua/uk/statti/111-edina-nacionalnasistema-informatizacii-ukraini>. – Загл. с екрана.

6. Там само.

7. *Горовий В.* Еволюція інформаційних запитів суспільств як фактор бібліотечної трансформації / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2007. – Вип. 18. – С. 36–49.

8. *Іванова Н.* Сучасні бібліотечні установи в процесі поширення правових знань [Електронний ресурс] / Н. Іванова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2010. – Вип. 26. – С. 85. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Siaz/Nauk_works/26.pdf. – Назва з екрана.

9. *Володин Б. Ф.* Всемирная история библиотек / Б. Ф. Володин. – СПб. : Профессия, 2002. – 351 с.

10. *Гранчак Т.* Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія [Електронний ресурс] / Тетяна Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – 184 с. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/images/nauk-mon/k2014.pdf>. – Назва з екрана.

11. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 160 с.; *Олійник О. В.* Політико-правові аспекти формування інформаційного суспільства суверенної і незалежної держави [Електронний ресурс] / О. В. Олійник, О. В. Соснін, Л. Є. Шиманський. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/book/Sosnin_2.htm. – Назва з екрана.

12. American Memory [Electronic resource] // The Library of Congress : website. – Mode of access: <http://memory.loc.gov/ammem/index.html>. – Title from the screen.

13. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – С. 329.

14. Mission and Objectives 2012–2016 and Strategic Goals [Electronic resource] // National Diet Library (NDL) : website. – Mode of access: <http://www.ndl.go.jp/en/aboutus/mission2012.html>. – Title from the screen.

15. Strategy, policies and programmes [Electronic resource] // British Library : website. – Mode of access: <http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/index.html>. – Title from the screen.

16. Про бібліотеку [Електронний ресурс] // Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. – Режим доступу: <http://www.lsl.lviv.ua>. – Назва з екрана.

17. Витяг із статуту Одеської Національної ордена Дружби народів наукової бібліотеки ім. М. Горького [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://odnb.odessa.ua/doc_file/DKB/dkb_vityag.pdf. – Назва з екрана.

18. Концепція розвитку Державного закладу «Національна історична бібліотека України» на період до 2015 року [Електронний ресурс] // Національна історична бібліотека України. – Режим доступу: http://www.nibu.kiev.ua/index.php?option=com_wrapper&Itemid=1588. – Назва з екрана.

19. Там само.

20. Матеріали до реєстру національного культурного надбання [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського : веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/610>. – Назва з екрана.

21. Бібліотека Конгресу завершує архівацію всіх повідомлень Twitter [Електронний ресурс] // NewsMe.com.ua. – 2013. – 8.01. – Режим доступу: <http://newsme.com.ua/ua/tech/technologies/1623743>. – Назва з екрана.

22. *Копанєва В.* Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : [монографія] / В. Копанєва ; НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 198 с.

23. The Library of Congress Web Archives Minerva [Electronic resource] // The Library of Congress : website. – Mode of access: <http://lcweb2.loc.gov/diglib/lcwa/html/lcwa-home.html>. – Title from the screen.

24. About NDSA [Electronic resource] // The Library of Congress : website. – Mode of access: <http://www.digitalpreservation.gov/ndsas/about.html>. – Title from the screen.

25. Web Archiving [Electronic resource] // The Library of Congress : website. – Mode of access: <http://www.loc.gov/webarchiving>. – Title from the screen.

26. Електронна бібліотека «Культура України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elib.nplu.org>. – Назва з екрана.

27. *Лобузїна К.* Інтегрований меморіальний ресурс «Електронна бібліотека та архів В. І. Вернадського» [Електронний ресурс] / К. Лобузїна. – Режим доступу: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2013/disk/113.pdf>. – Назва з екрана.

28. Тарас Шевченко. Електронна колекція [Електронний ресурс] // Національна парламентська бібліотека України. – Режим доступу: <http://elib.nplu.org/collection.html?id=78>. – Назва з екрана.

29. Нас єднає Шевченкове слово: моніторинг ефективності заходів з популяризації шевченкіани у бібліотеках України для дітей : прогр. та методика моніторингу [Електронний ресурс] / Нац. б-ка України для дітей ; авт.-уклад. О. В. Безручко. – К., 2014. – 8 с. – Режим доступу: http://www.chl.kiev.ua/club/shevchenko_2.pdf. – Назва з екрана.

30. *Hirose J.* Anticipatory Research of the National Diet (Parliamentary) Library Japan: A Major Research Resource for the Diet (Paper submitted to IFLA/WLIC 2013, Library and Research Services for Parliaments Section) [Electronic resource] / J. Hirose // National Diet Library Newsletter. – № 191. – October 2013. – Mode of access: http://www.ndl.go.jp/en/publication/ndl_newsletter/191/917.html. – Title from the screen.; Services for the National Diet – providing legislative support [Electronic resource] / National Diet Library Newsletter. – № 161. – June 2008. – Mode of access: http://www.ndl.go.jp/en/publication/ndl_newsletter/161/611.html. – Title from the screen; Toward Establishing a Sustainable Society: Interdisciplinary Research Report (Abridged) [Electronic resource] / Research and Legislative Reference Bureau, National Diet Library. – Mode of access: <http://www.ndl.go.jp/jp/diet/publication/document/2011/201005.pdf>. – Title from the screen.

31. 調査及び立法考査局の業務内容 [Electronic resource] // National Diet Library. – Mode of access: <http://www.ndl.go.jp/jp/diet/service/works.html>. – Title from the screen.

32. Congressional Research Service – Index 7 JUN 2014 [Electronic resource] // Public Intelligence Blog. – Mode of access: <http://www.phibetaiota.net/2013/07/congression-research-service-catalog>. – Title from the screen.

33. *Li W. Ch.* A History of reference services in the National library of China, 1928–2008 [Electronic resource] / Wu Chun Li // World library and information congress : 75 th ifla general conference and council 23–27 August 2009, Milan, Italy. – Mode of access: <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/90-chun-en.pdf>. – Title from the screen.

34. Звіт про діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 2013 році : протокол № 1 рішення вченої ради НБУВ від 10 січня 2014 р. – К., 2014.

35. Попик В. І. Місце і роль бібліотечних установ у формуванні національного інформаційного простору. Вступне слово // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – К., 2013. – С. 3–4.

36. Звіт про науково-дослідну роботу «Інформаційні технології інтеграції України до європейського та світового співтовариства в гуманітарній сфері» (заключний) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; № держреєстрації 0111 U005626; наук. кер. О. С. Онищенко. – К., 2011. – 41 с.

37. Звіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського про наукову та науково-організаційну діяльність у 2011 році; Звіт про науково-дослідну роботу «Новітні інформаційні технології та їх вплив на національний суверенітет» (заключний) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; № держреєстрації 0111 U005627; наук. кер. О. С. Онищенко. – К., 2011. – 204 с.

38. Там само.

39. Звіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського про наукову та науково-організаційну діяльність у 2011 році. – К., 2012. – 82 с.

40. Звіт про науково-дослідну роботу «Зростання ролі електронних інформаційних ресурсів науки і культури у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства» (заключний) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; № держреєстрації 0111 U005625; наук. кер. О. С. Онищенко. – К., 2011. – 38 с.

41. Звіт про науково-дослідну роботу «Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища» (заклучний) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; № держреєстрації 0112 U007166; наук. кер. О. С. Онищенко. – К., 2012. – 69 с.

42. Звіт про науково-дослідну роботу «Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства» (заклучний) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; № держреєстрації 0112 U007165; наук. кер. В. М. Горovий. – К., 2012. – 42 с.

43. Звіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського про наукову та науково-організаційну діяльність у 2012 році. – К., 2013. – 82 с.

44. Звіт про науково-дослідну роботу «Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України» (заключний) / НАН України, Нац.б-ка України ім. В. І. Вернадського ; № держреєстрації 0113 U06104; наук. кер. О. С. Онищенко. – К., 2013. – 63 с.

45. Звіт про науково-дослідну роботу «Соціальні мережі як інструмент розвитку громадянського суспільства» (заключний) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; № держреєстрації 0113 U06103; наук. кер. В. І. Попик. – К., 2013. – 43 с.

46. Там само.

47. *Воскобойнікова-Гузєва О. В.* Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / О. В. Воскобойнікова-Гузєва ; наук. ред. Г. І. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : Академперіодика, 2014. – 362 с.

МІЖНАРОДНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ДЖЕРЕЛО ЗБАГАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ФОНДІВ

4.1. Специфіка інтернет-дискурсу як соціокультурного явища в контексті перспектив розвитку національного інформаційного середовища

Інформаційний потенціал, від рівня якого в нинішньому світі значною мірою залежить розвиток українського суспільства, його місце в загальноцивілізаційних процесах, визначається, значним чином, внеском національних інформаційних ресурсів. Ідеться про комплекс інформаційних структур, що забезпечують виробництво нової інформації, зберігання наявної на різних видах носіїв, а також організацію її використання за допомогою мережі соціальних комунікацій у національному та глобальному інформаційному просторі. Функцію інформаційного забезпечення процесів, що протікають у різних сферах суспільного життя, виконують численні інформаційні системи – сукупності технічних, програмних та інших засобів, об'єднані структурно та функціонально для забезпечення інформаційних процесів і надання інформаційних послуг. Такою інформаційною системою є, по суті, єдиний інформаційний простір, який набув реальних обрисів з появою глобальних комп'ютерних систем. У межах цього простору формуються інформаційні сегменти різних сфер діяльності. Основними компонентами будь-якого інформаційного простору є інформаційні ресурси, засоби інформаційної взаємодії та інформаційна інфраструктура.

По суті, інформаційний простір, що визначається як сукупність суб'єктів інформаційної взаємодії чи впливу, власне інформації, та інформаційної

інфраструктури, що забезпечує можливість обмінів і суспільних відносин у процесі утворення, передачі, поширення й зберігання інформації, є домінуючою складовою сучасного простору культури, що визначає рівень, характер і спрямованість соціокультурного розвитку.

Таким чином, сучасне соціокультурне середовище як середовище для життєдіяльності й розвитку людини, що віддзеркалює пріоритетні цінності та умови реалізації особистісних і соціально значущих потреб, характеризується зростанням свого інформаційного простору, динамікою суспільних подій, розширенням і активізацією різних сфер людської діяльності, потужними комунікативними зв'язками. Найвагомим чинником розвитку інформаційного простору сьогодні як у горизонтальному вимірі – розширенні та об'єднанні, так і у вертикальному – поглибленні, тобто ускладненні й набутті якісно нових рис, є сучасні комунікативні канали передачі даних, зокрема технології Інтернету.

Інтернет, як новий тип комунікації, плацдарм творення нового суспільства та як потенційне середовище формування соціально-культурної практики, заснованої на об'єднанні вже існуючих практик і виробленні нових, досліджують сьогодні вчені багатьох галузей сучасної науки. Інтернет-ресурси стають дедалі більш важливим джерелом комплектування національної системи інформаційних ресурсів в інтересах суспільного розвитку.

Відома дослідниця Інтернету О. Горошко на основі теоретичного аналізу робіт, спрямованих на осмислення як феномену Інтернету, так і комунікативного простору, що виникає на його основі, виокремлює декілька підходів до вивчення проблеми [8, с. 9–52]. У рамках першого з них Інтернет розглядається як насамперед інформаційне сховище, світовий розум, технологічний фронтір – контактна зона тісної економічної, ментальної, культурної тощо взаємодії. Роль технологій, знання та інформації зростає з розвитком Інтернету, що спричиняє зміни в суспільному устрої. У працях Д. Белла, М. Пората, Е. Тоффлера, Т. Стоуньєра, О. Рунова Інтернет мислиться як єдиний інформаційний простір, як певна матеріалізація ноосфери. За описаного підходу інформація й технології розглядаються як визначальні й системоутворюючі суб'єкти нового типу суспільного устрою.

Інша група досліджень пов'язана з вивченням мережевої природи сучасного суспільства, заснованого на інтернет-технологіях. Представники

цього підходу – М. Кастельс, О. Неклесса, О. Біккулов та ін. – предметом наукового інтересу роблять перетворення основних соціальних інститутів у мережеві структури й соціальні зміни в суспільстві, викликані цими процесами. Власне, сама назва «Інтернет» передає дві його істотні риси: глобальність і мережеву структуру (англ. Internet). У парадигмальних рамках цього підходу Інтернет визначається через комунікативні властивості: він робить можливим реалізацію мережевих зв'язків будь-якої складності, що є відмінною рисою Інтернету як окремого комунікативного інституту.

Третя група досліджень зосереджується на теоріях віртуалізації, насамперед віртуалізації соціального, що мислиться як неминучий соціальний ефект нових комунікаційних технологій. А. Бюль, М. Вейнстейн, Д. Іванов, А. Крокер, М. Паетау розглядають Інтернет як віртуальний образ світу, універсальний комунікативний простір, у якому запускаються механізми віртуалізації соціальності. У рамках цього напрямку Інтернет розглядається як соціальний феномен, віртуальне середовище, у якому мережеві зв'язки очевидні та широкодоступні. Опосередкована інтернет-технологіями віртуалізація соціальної реальності істотно її трансформує і врешті-решт перетворює на нову дійсність.

Четвертий напрям робіт у галузі вивчення Інтернету заснований на постмодерністських концепціях бачення й розуміння сучасного суспільства. Д. Адамсом, Д. Айткеном, В. Ємеліним, О. Войскунським, Л. Компанцевою, Л. Шедлетські Інтернет мислиться як «віртуальна агора», один з незавершених проектів постмодерну, що метафорично позначається як кіберпростір (Д. Джонс, С. Маршалл, Г. Рейнгольдс). У постмодерністських підходах до опису Інтернету критерієм для оцінки теорії служить її продуктивність, пояснювальна сила функціонуючих у соціальному просторі метафор, їхня здатність генерувати нові точки зору й постановку завдань.

П'ятий підхід у вивченні Інтернету та інтернет-технологій заснований на ідеї глобального «надсуспільства», яке представляє абсолютно новий (раніше неіснуючий) його тип, де мережа Інтернет є генетично вбудованою базовою складовою. За цього – генетично-функціонального [19, с. 135] – підходу Інтернет виступає як засіб, що робить можливим глобалізацію інформації, комунікації, освіти й економіки, дії та образів. Нове суспільство, системоутворювальною рисою якого виступає Інтернет, аку-

мулює в собі всі інші соціальні моделі розвитку (інформаційно-комунікативне, мережеве, віртуальне) в умовах інтенсифікації процесів глобалізації світового простору; Інтернет досліджується через аналіз його соціальних функцій у певному типі.

Різноманітність названих підходів і множинність теорій, орієнтованих на дослідження нових інформаційних явищ, пов'язана із складною природою Інтернету, його різновекторними функціональними характеристиками та впливами. Уточнюючи соціальні функції мережі Інтернет, можна виділити серед них інформаційну, комунікаційну, репрезентативну, конструктивістську або ж перетворюючу, реабілітаційну, креативну, мобілізуючу, компенсаційну, рекреаційну функції. Із зростанням мережі Інтернет та її поступового перетворення на засіб глобальної комунікації на одне з чільних місць за значущістю виходить консолідуєча (інтегруєча) функція, що сприяє інтенсивній соціалізації людей і виникненню нових соціальних груп (віртуальних спільнот) [19, с. 145–147]. Інтернет дійсно не тільки мережа комп'ютерів, а й спільнота людей, що змушує говорити про нього як про соціальну віртуальну реальність, «п'ятий вимір», де спілкування відбувається опосередковано.

Таким чином, Інтернет може трактуватися як дійсність, що оточує людину в мережі і якій притаманний ряд системних властивостей: штучність, глобальність, неперервність, нелінійність, є результатом колективної розподіленої діяльності, структурується критеріями людської доцільності, антропоцентрична, у ній згладжуються або видозмінюються просторово-часові рамки [17].

Тож фахівці сходяться на думці про те, що гуманітарне вивчення Інтернету потребує міждисциплінарного підходу, оскільки він не може бути адекватно описаний у рамках окремої дисципліни або окремого підходу [5, 50]: це і комплекс розподілених у просторі технічних об'єктів (що дає змогу ставити питання про його географію чи економіку); і корпус організованого у вигляді гіпертексту ресурсу (досліджуваного з позицій лінгвістики, інформатики тощо); об'єднання активно діючих людей, що є об'єктом соціологічного, психологічного чи політичного аналізу, і комплексна система, що потребує філософського осмислення, і своєрідна спроба реалізації технічних і соціальних домовленостей у глобальному сенсі (предмет для аналізу із правових та історичних позицій глобалістики). У цих якостях

проявляється беззаперечна цінність інтернет-ресурсів, застосування яких дає змогу позбутися певних формальних підходів до продукування нової інформації, водночас збагачує можливості для характеристики навколишньої дійсності і при цьому потребує нових уявлень, нових підходів до справи комплектування такими ресурсами бібліотечних установ.

Природно, що в гуманітарних дослідженнях Інтернету особлива увага приділяється його «соціальному» виміру: культурним, мовним і психологічним особливостям взаємодії, закономірностям формування й характеристикам функціонування віртуальних груп і співтовариств, принципам самовираження особистості та зміни віртуальної ідентичності, стереотипам створення і сприйняття соціальних об'єктів, стратегіям здійснення пізнавальної та будь-якої іншої діяльності в мережі Інтернет, перспективам перенесення в реальну діяльність набутих у віртуальній реальності навичок і умінь та деякі інші проблеми.

Із зростанням кількості користувачів, появою нових технологічних можливостей і внаслідок цього ускладненням зв'язків у мережі дедалі частіше стали говорити про зростаюче значення Інтернету як більш важливого чинника розвитку інформаційно-комунікативного суспільства, інформаційного середовища, соціального комунікативного простору. Зростаюча суспільна значущість інтернет-ресурсів у суспільному житті зобов'язує бібліотечні та інші інформаційні центри фіксувати цей ресурс у своїх фондах, організувати його ефективне використання. Це, у свою чергу, обумовлює необхідність оновлення відповідного напрямку методичної діяльності бібліотечних установ, що обіцяє підвищення ефективності їхньої діяльності, значущості в сучасних суспільних процесах. У розвитку цього напрямку діяльності необхідне врахування наявного вже теоретичного доробку.

Сьогодні більшість теоретиків інформаційного суспільства визначають Інтернет, фіксуючи в першу чергу його соціальні характеристики. М. Маклюен стверджує, що Інтернет пов'язаний із процесами кооперації та об'єднання, властивими комунікації в середовищі Інтернету. Д. Барлоу розуміє під Інтернетом простір свободи й незалежності нового покоління людей. Е. Кролл зауважує, що якщо спробувати визначити Інтернет одним словом, то це слово буде спілкування: спілкування між окремими людьми та цілими народами без втручання уряду [25, с. 5]. Л. Шедлетські та Д. Ейткен підкреслюють також, що інтернет-комунікація інтенсифікує міжособис-

тісні відносини, що проявляється в соціалізації й консолідації як окремих індивідів, так груп і співтовариств у цілому. Загалом, у працях із соціології та соціальної психології Інтернет розглядається як простір соціальної взаємодії (sozialer Handlungsraum), у якому люди спілкуються між собою за допомогою текстів у синхронному й асинхронному режимах [47, с. 409].

Отже, розвиток інформаційних технологій у кінці ХХ – початку ХХІ ст. сприяв не лише створенню принципово нових способів зберігання, пошуку та подання інформації, а й виникненню нового культурного й мовного середовища, нової соціокультурної реальності, що формується і стрімко розвивається з розширенням сфери дії сучасних засобів комунікації. Користувач мережі, виходячи в Інтернет, знаходить там відображену культуру й самостійно вписується в той чи інший її сегмент [4, с. 222]. Ця особливість інтернет-спілкування обумовлює необхідність зближення бібліотекознавства із соціологічними практиками, потребує постійного вивчення запитів аудиторії користувачів бібліотеки, пошуку можливостей їх задоволення.

Основою діяльнісного виміру в мережі є інтернет-комунікація – комунікативна взаємодія суб'єктів, здійснювана через систему організації обміну інформацією між користувачем і комп'ютером та мережею Інтернет завдяки цифровим засобам забезпечення зворотного зв'язку, під час якої створюється особлива модель реальності, характеризується ефектом присутності в ній людини, що дає змогу діяти з уявними й реальними об'єктами. Цілковито виправданим видається визначення мережевого простору як віртуальної агори та експериментального комунікативного майданчика ХХІ ст., що дає змогу реалізовуватися найфантастичнішим комунікативним практикам і прагненням [8, с. 47].

Аналіз робіт з інтернет-комунікацій [9] показує, що щодо Інтернету можна говорити про еволюцію технологічного утворення, яке набуло рис соціального простору, заснованого на інтеракції та комунікації. При цьому комунікація та засоби її здійснення (технології) відіграють у мережі провідну роль. Відбувається процес зміни інформаційної ери комунікаційною, оскільки провідну роль відіграє не виробництво, а обмін інформацією, необхідною для здійснення спільної діяльності [20, с. 13]. Навіть якщо обриси інформаційно-комунікативного суспільства, про яке науковці говорять як про уточнену характеристику інформаційного: його вирізняє не тільки й не стільки розширення можливостей накопичення та переробки

інформації, скільки нові форми комунікації [9], поки вимальовуються досить пунктирно, хоча зростання ролі спілкування в Інтернеті є очевидним.

Таким чином, можна стверджувати, що комунікативні потреби людини змінили характер інформації в Інтернеті, спілкування в мережі, включаючи одержання розважальних послуг, стають головним фактором розподілу інформаційної насиченості інтернет-простору. Ця насиченість створює проблеми при застосуванні традиційних підходів до комплектування електронними ресурсами, оскільки, по-перше, навіть найбільше технічно оснащені сучасні інформаційні центри не мають змоги комплектуватися всією новою інформацією, по-друге, навіть при гіпотетичній реалізації такого завдання керування гігантськими обсягами різної якості інформації при наявності інформаційних шумів, спеціально сформованих необ'єктивних ресурсів тощо буде в кожному випадку використання такої інформації дуже затратною й неефективною справою.

Спілкування, здійснене за допомогою електронних текстів, є системоутворювальною ознакою Інтернету як соціальної реальності, а відтак Інтернет є **дискурсивним за своєю природою простором**. Термін «дискурс» досить широко використовується в сучасних соціогуманітарних дослідженнях, із середини ХХ ст. вживався в англо-американських і французьких наукових колах на позначення мовлення, тексту загалом. Тоді вагомий внесок у його розробку зробили З. Харріс, М. Фуко, Т. ван Дейк та ін. Поява іншого наукового підходу була спричинена намаганням учених не сприймати мовлення й текст як продукт його творення тільки через граматичні категорії, а звертатися до соціокультурних ситуацій, ментальних особливостей учасників комунікації, правил і стратегій створення й розуміння. Дискурсивний аналіз, що оформився в 90-х роках минулого століття в самостійну лінгвістичну дисципліну, ґрунтується на тезах про те, що статична модель мови є занадто простою та не відповідає її природі, а динамічна модель мови має ґрунтуватися на комунікації, тобто спільній діяльності людей, які намагаються висловити свої почуття, обмінятися ідеями й досвідом або вплинути один на одного; спілкування відбувається в комунікативних ситуаціях, що їх слід розглядати в культурному контексті; провідна роль у комунікативній ситуації належить людям, а не засобам спілкування; комунікація характеризується докомунікативною й посткомунікативною стадіями; текст як продукт комунікації має кілька вимірів, головними з яких є його інтер-

претація [22, с. 276]. Таким чином, дискурсивний аналіз є дослідженням тексту в певній комунікативній ситуації, що є також дуже важливим при відборі інформаційних матеріалів для комплектування фондів.

Нині вже загально визнаними є трактування дискурсу як складного комунікативного явища, компонентами якого є текст і екстралінгвальні чинники (фонові знання, погляди, настанови, цілі адресата) [11, с. 57]. Сьогодні дослідники трактують дискурс як вербалізований світогляд, мову, що несвідомо спрямовується суб'єктивними уявленнями про світ, де виявляються інваріанти картини світу (повсякденна, наукова, філософська, релігійна, поетична тощо) [43, с. 41].

У концепції Т. ван Дейка дискурс є дією: він розумію дискурс як специфічну форму використання мови і специфічну форму соціальної ситуації [13]. Авторитетною є думка К. Серажим, яка під дискурсом розуміє складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими (конститууючими чи фоновими) чинниками; по-друге, має «видиму» – лінгвістичну (зв'язний текст чи його семантично значущий і синтаксично завершений фрагмент) та «невидиму» – екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта, необхідні для розуміння цього тексту) структуру; по-третє, характеризується спільністю світу, який «будується» впродовж розгортання дискурсу його репродукентом (автором) та інтерпретується його реципієнтом (слухачем, читачем тощо). «Дискурс – це, образно кажучи, життя тексту в нашій свідомості, це накладання інформації, яку ми отримуємо з цього тексту, і нашого знання про обставини, вплив його породження на ментально-чуттєве інформаційне поле нашого індивідуального “Я”» [40, с. 89]. Український політолог В. Кулик розглядає дискурс як форму соціальної практики, середовище, простір, що охоплює значущі та впливові висловлювання [27, с. 9].

Вітчизняний лінгвіст Ф. Бацевич наголошує, що поняття дискурсу може бути потрактоване в межах двох глобальних підходів, які мають спільні риси з позицій комунікативної лінгвістики. Перший – дискурс як «текст, занурений у життя» з усіма відповідними «формами життя». У такому розумінні дискурс існує перш за все і головним чином у текстах, соціально зорієнтованому мовленні, за якими постає в кінцевому підсумку особливий

світ розуміння дискурсу як «мови в мові», «тексту в тексті», де кожний дискурс – один з можливих світів. Другий підхід розглядає дискурс як тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, внутрішню, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями й тактиками учасників спілкування, являє собою синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психологічних тощо) чинників, залежних від тематики спілкування, і має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів.

Орієнтуючись на загальну тенденцію сучасної лінгвістики осмислення дискурсу як найважливішої категорії комунікації, її процес і результат, стає зрозумілим, що дискурс у першому розумінні під комунікативним кутом зору співвідноситься з дискурсом у другому розумінні як початковий етап динамізації об'єкта дослідження і його наступний етап, у якому синтезований, крім соціальних чинників, домінантних у першому випадку, ряд інших складових (когнітивних, психологічних, конситуативних тощо). Саме дискурс із точки зору комунікативної теорії можна вважати найважливішою категорією спілкування, яка інтегрує мовні, мисленнєві й інтерактивні чинники [3].

Відповідно до наведених концепцій очевидно, що дискурс є багатограним і складним поняттям, що існує на межі багатьох дисциплін (лінгвістика, соціологія, комунікативістика, політологія, філософія, психологія), а отже, поняття «дискурс» набуває тих чи інших ознак згідно з науковою галуззю, у якій використовується.

На сучасному етапі існує велика кількість підходів як до аналізу дискурсу, так і до виокремлення різних його типів: тлумачення дискурсу як інтерактивної діяльності комунікантів, встановлення й підтримання контакту, емоційний та інформаційний обмін, здійснення впливу, застосування комунікативних стратегій; виокремлення специфіки спілкування в межах певного етносу, характеристики культурних домінант певної інформаційної культури у вигляді концептів як одиниць вивчення мови, свідомості й культури; дискурс як когнітивно-семантичне явище вивчають як систему фреймів, сценаріїв, ментальних схем, різних моделей представлення спілкування у свідомості тощо.

Наведені характеристики дискурсу як соціолінгвістичного феномену сучасного комунікативного середовища й соціальної практики дають змо-

гу виділяти інтернет-дискурс як особливий тип дискурсу, що відрізняється насамперед за каналом комунікації, на відміну від усного й письмового, – через мережу Інтернет. Ця обставина має постійно враховуватися в процесі введення нової інтернет-інформації у фонди суспільно значущих ресурсів, необхідних для використання в процесі суспільного розвитку.

Дискурс, пов'язаний із спілкуванням у кіберпросторі, розглядається сьогодні як новий, неіснуючий раніше тип дискурсу, щодо якого використовується визначення «комп'ютерний», «електронний», «мережевий», «віртуальний» та «інтернет-дискурс». Водночас поняття «електронний», «комп'ютерний», «комп'ютерно-опосередкований», «цифровий» дискурс – це ряд ширших визначень, ніж «інтернет-дискурс», що виходять з технологічної характеристики умов створення й сприйняття людиною тексту. Ідеться про дискурс, у якому засобом і каналом зв'язку є комп'ютер і телекомунікаційні мережі. Електронна комунікація – найширше з наведених понять, є комунікативною взаємодією, опосередкованою електронним каналом. Цей термін містить у собі поняття «комп'ютерна комунікація» (комунікативна взаємодія, здійснювана за допомогою комп'ютера), у предметну зону якого входить поняття «інтернет-комунікація» – вербальна й невербальна взаємодія комунікантів у мережі Інтернет.

У фаховій та особливо популярній літературі зустрічається інколи отождоження Інтернету і віртуальної комунікації, а відтак дискурсу, що може бути пояснене тим фактом, що для Інтернету характерна риса, що сприяє буденному сприйняттю його як віртуальної реальності – дистанційність спілкування та його опосередкованість комп'ютерними пристроями, можлива завдяки комунікативним і комутаційним властивостям мережі Інтернет. Водночас діяльність у мережі далеко не вичерпується тими видами, що можуть бути інтерпретовані в рамках теорії симулякрів або теорії децентрації, для значної кількості користувачів Інтернет не стає приводом «перереформатування» ідентичності, залишаючись насамперед інформаційною мережею або системою комунікацій [34, 35, 36, 42].

Віртуальний дискурс характеризується абсолютним зануренням автора повідомлення в ситуацію віртуального комунікативного акту й перетворенням цього автора у віртуальну особистість. Віртуальний дискурс є текстом, зануреним у ситуацію спілкування у віртуальній реальності, для якого характерні основні властивості віртуальної реальності і який є видом

символічної реальності, створеної на основі комп'ютерної та некомп'ютерною техніки, і реалізує принцип зворотного зв'язку. Віртуальна ж реальність, розгорнута через мережу Інтернет, на думку відомої дослідниці мережі Інтернет як платформи для нового визначення віртуальності О. Лутовинової [31], виділяє основні властивості цього виду реальності, що є найбільш значущими в розумінні віртуального дискурсу: ініціювання, що розкривається через породження віртуальної реальності іншою реальністю; актуальність, що розкривається через існування віртуальної реальності «тут і зараз», поки існує породжуюча реальність; незалежність, яка передбачає, що віртуальна реальність задає свої хронометричні, просторові характеристики, свої внутрішні закони існування; інтерактивність, виражена у взаємодії з іншими незалежними реальностями; заглибленість, що існує за рахунок природного або штучного занурення в неї користувача.

Віртуальному дискурсу притаманне все розмаїття функціональних цілей, притаманних дискурсу реальному: комунікативні, ігрові, навчальні, психотерапевтичні, соціалізуючі, маніпуляційні тощо. Однак як основні цілі О. Лутовинова виділяє третинну соціалізацію – занурення, входження особистості у віртуальний світ, у нове, невідоме їй раніше, соціокультурне середовище, у рамках якого вона повинна вміти адекватно взаємодіяти з іншими користувачами; саморепрезентацію – реалізацію прагнення до публічності, до визнання іншими, розваги – переважна частина взаємодії користувачів мережі має ігровий характер, спрямований на отримання задоволення від процесу спілкування.

З огляду на основні цілі віртуального дискурсу, можна говорити про виділення таких його комунікативних стратегій: організуючої, пошукової, позиціонуючої, пояснюючої, оцінюючої, сприяючої, дискредитуючої. Найбільш яскраво, порівняно з реальним дискурсом, проявляються позиціонуюча й дискредитуюча стратегії, оскільки в процесі віртуальної взаємодії, де користувачі є анонімними, мовна особистість не думає про збереження власного обличчя й може проявляти ті риси свого характеру, які змушена приховувати в процесі реального спілкування в силу тих чи інших конвенцій.

Культуролог-постмодерніст Д. Галкін, розглядаючи мережу Інтернет як основу для розуміння віртуального дискурсу, розділяє поняття «вір-

туальна реальність» і «кіберпростір». Під віртуальною реальністю розуміється реальність, відмінна від актуального, матеріального світу, базою якої будуть нематеріальні поняття – інформація і віртуальні образи. Визначаючи цей тип реальності, таким чином, можна буде відмовитися від прихильності до цифрових технологій і поставити в центр аналізу людину. Під кіберпростором мається на увазі середовище, основою якого будуть технології, призначені для генерації або імітації віртуальної реальності. Для опису віртуального дискурсу Д. Галкін [6] використовує поняття «дискурс» у подвійному значенні: у тому, яке надає йому М. Фуко і відомий теоретик дискурсивного аналізу Т. ван Дейк. Для М. Фуко дискурс – це тонка контактуюча поверхня, що зближує мову й реальність, змішуючи лексику і досвід. Т. ван Дейк дає таке визначення: дискурс – це комунікативна подія... складне комунікативне явище, яке включає в себе соціальний контекст, що дає уявлення як про учасників комунікації, так і про процеси виробництва й сприйняття повідомлення.

Таким чином, віртуальний дискурс співвідноситься з комп'ютерним (електронним), мережевим та інтернет-дискурсом, загальною характеристикою яких є опосередкованість спілкування, а відмінними ознаками, що частково накладаються один на одного, – віртуальне комунікативне середовище (віртуальний дискурс), електронний канал спілкування (комп'ютерний/електронний дискурс), множинний режим спілкування (мережевий дискурс і його різновид – інтернет-дискурс).

У працях деяких лінгвістів комп'ютерний дискурс розуміється, з одного боку, як багатожанровий функціональний різновид публічної та монологічної й діалогічної мови, що виникає під час комп'ютерного спілкування [12], а з іншого – як сукупність текстів, що поєднані загальною тематикою, що, у свою чергу, пов'язана із сучасними інформаційними технологіями.

Термін «комп'ютерна комунікація» та поширений у західній літературі термін «комунікація, опосередкована комп'ютером» (computer mediated communication) позначають масиви, які, крім текстів інтернет-середовища, містять у собі тексти на непаперових носіях, не підключених до інтернет-мережі. Крім спілкування в Інтернеті, він охоплює так само спілкування в локальних мережах. Поняття інтернет-дискурсу співзвучне з поняттям інтернет-спільноти, вмщує й нове наповнення гіпертекстової форми змістом глобального спілкування багатьох з багатьма. Інтернет-

дискурс – це комп’ютерно-опосередкована комунікативна діяльність, що протікає в широкому соціокультурному контексті й матеріалізується в гіпертексті [15]. Термін «мережевий дискурс» вживатиметься як синонімічний до терміна «інтернет-дискурс»: «мережа Інтернет» іменується для стислості «мережа» всіма її користувачами (англ. the Net, the net, the web, on the Net, замість the Internet).

Отже, інтернет-дискурс можна кваліфікувати як когнітивно-комунікативний простір глобальної мережі, у якому через електронний канал передачі даних і гіпертекстуального механізму їх структуризації та маршрутизації за допомогою вербальних і невербальних засобів здійснюється комунікативна взаємодія, що визначається рядом особливостей. Узагальнюючи й уточнюючи описані фахівцями **конститутивні характеристики інтернет-комунікації**, можна виділити ряд її визначальних рис. Серед них, зокрема, **глобальність** – широке трансляційне покриття – аж до необмеженої кількості учасників, досяжність інформації з будь-якої точки зв’язку з Інтернетом і доступність широкому колу осіб або навіть усім користувачам Інтернету. Інтернет-дискурс об’єднує найбільшу кількість учасників – за останніми даними веб-сайту Internet live Stats (див. рисунок), кількість користувачів мережі Інтернет у світі наблизилася до 3 млрд [49].

Виходячи з точки зору рівня інформаційної ефективності, Інтернет можна вважати першим дійсно глобальним каналом комунікації. Це пов’язано не тільки з технічними параметрами (підключення до глобальної мережі на основі протоколу TCP/IP), а й з феноменом нової соціальної організації. Учасники інтернет-комунікації не розділені відстанями, політичними кордонами або мовними бар’єрами: мова зображення й музики зрозуміла всім, а потужні пошукові засоби Інтернету мають функцію оперативного перекладу будь-яких екранних текстів на прийнятному для загального охоплення інформації рівні. Спеціалізована інформаційна комп’ютерна мережа за короткий термін набула рис соціальної системи, основною функцією якої є комунікація.

Описана глобальність та **опосередкованість** (спілкування здійснюється за допомогою технічного засобу), і, відповідно, електронний сигнал ¹³

¹³ Електронний канал передачі сигналу, очевидно, є специфічною рисою інтернет-дискурсу, однак точніше визначати його як «цифровий», щоб виокремити від інших дискурсів, опосередкованих електронними каналами інформації – телевізійного чи радіо. При цьому в науковій літературі

як канал спілкування визначають *дистантність* інтернет-дискурсу. Інформаційними одиницями виступають веб-сайти, або веб-вузли – специфічні електронні тексти (їхня сукупність), що технологічно й культурно співвідносяться з письмовою комунікацією, а також з розмовними інтеракціями й з іншими формами електронного тексту [45].

Around 40% of the world population has an internet connection today ([view all on a page](#)). In 1995, it was less than 1%. The number of internet users has increased tenfold from 1999 to 2013. The first billion was reached in 2005. The second billion in 2010. The third billion will be reached by the end of 2014. The chart and table below show the number of global internet users per year since 1993:

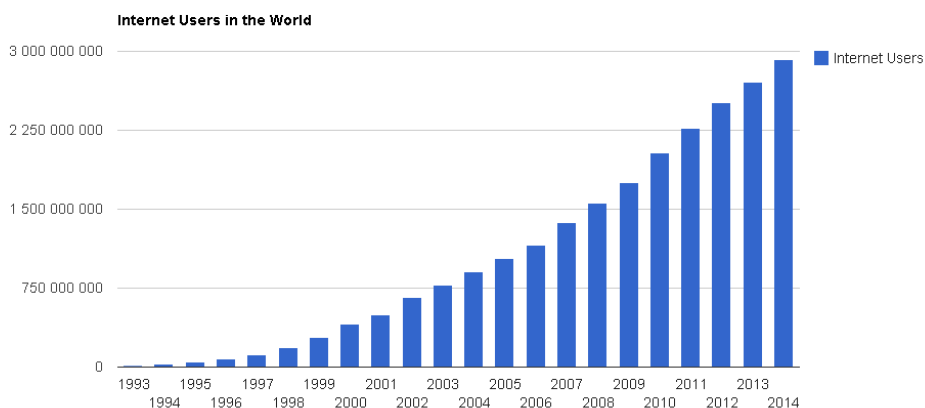

Рис. Інтернет-користувачі у світі (червень 2014 р.). Дані Internet live Stats

Джерело: <http://www.internetlivestats.com/internet-users>

Глобальне значення інтернет-ресурсів створює нову ситуацію в підходах до їх комплектування, потребує розвитку критеріїв відбору необхідної в інтересах національної еволюції інформації, технологій адаптації її до потреб конкретного споживача з урахуванням його професійної, національної та іншої своєрідності.

поняття «електронний» і «цифровий» досить широко використовуються як синонімічні.

Саме специфіка електронного тексту визначає ще одну важливу характеристику інтернет-дискурсу – *гіпертекстуальність*, яка базується на формі організації електронного дискурсу, що дає змогу переходити між частинами документа або різними документами, використовуючи наперед задані елементи зв'язку; це властивість тексту відсилати реципієнта до інших текстів, нелінійний спосіб зберігання інформації.

Ідея нелінійного тексту, яку докладно розробив Ж. Дерріда, одержала своє втілення в концепції «гіпертексту» американських учених Д. Енгельбарта й Т. Нельсона, зміст якої полягає у винесенні тексту за межі геометрично організованого простору сторінки за допомогою комп'ютера [41, с. 41]. В об'ємному просторі від кожної інформаційної одиниці тексту можна перейти до багатьох інших елементів, що на тій чи іншій підставі можуть бути з ним зіставлені. Кожний фрагмент тексту – носій змісту – має кілька таких варіантів переходу, усі фрагменти є рівноправними й доступними. Така структура може бути проілюстрована відомою метафорою «павутини», що в такому випадку передає не лише принцип зв'язку між серверами й комп'ютерними центрами чи механізм передачі даних, а й спосіб організації тексту.

Гіпертекст у сучасних інформаційних технологіях реалізується за допомогою вузлів (nodes) і гіперпосилань (links/hyperlinks), що утворюють мережу текстів.

Визначаючи термін «гіпертекст», дослідники вказують на спосіб організації електронного тексту (знакової конструкції), що характеризується специфічною структурованістю й розгалуженою системою програмно підтримуваних внутрішньотекстових і міжтекстових переходів, із мультимедійним представленням інформації (об'єднання тексту, графіки, відео, звуку), що допускає можливість читацького інтерактивного впливу на послідовність відтворення композиційних одиниць [7, с. 14; 52].

Гіперпосилання роблять тексти багаторівневими, звільняючи від зайвих пояснень безпосередньо в тексті, але не обмежуючи їхню кількість за його межами. У мережевому спілкуванні вони зазвичай замінюють переказування різних історій [37, с. 105]. Зчитування користувачем інформації формує новий «гіпертекстовий документ», який відрізняється від традиційних текстів нелінійністю, нескінченністю, незавершеністю, відкритістю, зняттям протиставлення «автор – читач», численністю авторства, а відтак

часто відсутністю точного авторства, об'єктивністю, багатовимірністю, неоднорідністю, дискретністю. Гіпертекстуальність реалізує опозицію «сегментація – інтеграція», характерну для інтернет-дискурсу, дає можливість враховувати постійне співіснування, взаємодію протилежних тенденцій до інтеграції інформації і водночас до її сегментування. Таким чином, категорія «гіпертекстуальність» має двоїсту природу: з одного боку, це – за-сіб оформлення дискретності, вибудовування нелінійного тексту відповідно до хаотичності й атомізованості сучасного світу, з іншого – гіпертекстуальність забезпечує цілісність сприйняття тексту як форми відображення множинності сучасного стану інформаційного світу.

Гіпертекст не має ні ієрархічної структури, ні фіксованих початку й кінця, ні замкнутості, властивих звичному лінійному тексту, він принципово відкритий доповненню й навіть жадає від свого споживача активного співробітництва. Таким чином, як зауважує В. Штанько, екранна культура ґрунтується не на оповіданні, на якому базується практично вся традиційна письмова культура, а на діалозі, що переходить у полілог [44, с. 137]. Але цей екранний діалог має істотні відмінності від традиційного діалогу, у якому учасники перебувають у безпосередньому контакті.

У зв'язку з поширенням гіпертекстуальних повідомлень спостерігається така тенденція: у сфері міжособистісних відносин дедалі менше й менше значення має особисте ставлення співрозмовника до того або іншого тексту. Спілкування стає інструментальним, у певному розумінні можна навіть говорити про його «виродження», тому що для користувача немає майже ніякої різниці між тим, щоб поставити запитання на інтернет-конференції, тобто «спитати у людей», або набрати його в пошуковику, тобто «зробити запит системи». Результатом і в тому, і в іншому випадку буде гіперпосилання, яке миттєво може надати потрібну інформацію.

Існування інформації у глибинному вимірі гіпертексту, що його можна «викликати», активізувати для сприйняття, детермінує *віртуальний характер* інтернет-дискурсу, складові частини якого мають скомпресований характер, що означає обов'язкову опору на віртуальні тексти, «заховані» в глибині інформаційного поля. Тут же варто вказати на *мозаїчність* інтернет-дискурсу, яка загалом притаманна, за визначенням М. Кастельса, культурі реальної віртуальності – створеної комп'ютерами в кіберпросторі, що являє собою безперервний процес створення й руйнування. Відповідно,

попередні форми причетності до сталих спільнот, стабільної структурованості світу, традиційних культурних утворень у такому суспільстві поступаються місцем ефемерним формам, які весь час змінюються. Як зазначає М. Кастельс, це – справді культура, але культура ефемерного, культура кожного стратегічного рішення, швидше клаптикова ковдра, зшита з досвіду й інтересів, ніж хартія прав і обов'язків [21, с. 197]. Концепція мозаїчності світу Г. Інніса (Harold Innis), розвинута М. Маклюеном [48], приводить до втілення різноманіття світу в «колажній картині» гіпертексту, матричній формі подання. Гіпертекст заснований на тенденціях, що проявилися ще в літературних експериментах письменників ХХ ст., і знаменує перехід від лінійних, структурованих та ієрархічних форм письмової комунікації до дискретних, децентралізованих і мобільних засобів інформації [33, с. 121–127]. Розвиток цієї характерної особливості віртуальної інформації потребує впровадження відповідних техніко-технологічних засобів для її фіксації в базах електронної інформації.

При фіксації змісту електронного спілкування в базах необхідно враховувати, що цей вид інформації представляє складну комбінацію дискурсів: побутового, ділового, наукового, політичного, рекламного тощо. Структуру дискурсивного комплексу Інтернету формують субдискурси у складі основного, складеного дискурсу, що належать до тієї ж предметно-інформаційної галузі й розкривають її. Така дискурсивна комплексна система будується як єдине ціле, що складається з багатьох компонентів, виражених різними кодами. Всесвітня мережа утворює мережевий простір, усередині якого розгортається процес не лінійної, а просторової і багатовимірної комунікації.

Гіпертекстовий простір як електронне середовище мережі Інтернет виступає як медіатор між автором і масовою аудиторією. Синергетичний ефект гіпертекстуальності – додатковий результат, отриманий від тісної злагодженої взаємодії окремих елементів системи, виділяє нову характеристику текстів мережі Інтернет – *когнітивну взаємодію*. Суть когнітивної взаємодії проявляється у співіснуванні великої кількості смислових сфер в одному смисловому полі, сайті, сторінці в Інтернеті в умовах постійного оновлення, зміни, збагачення чи, навпаки, збіднення. Методики фіксації цього виду інформації потребують відображення цього процесу [24, с. 7–13].

Наступні характерні риси інтернет-дискурсу – інтерактивність і мультимедійність також пов’язані з гіпертекстуальністю. Гіпертекст у мережі Інтернет – технічна форма існування інтернет-дискурсу у віртуальному просторі, одночасно в багатьох точках простору й моментах часу, доступний для необмеженої кількості авторів, співавторів, читачів і співчитачів, інтерактивно пов’язаних за допомогою мультимедійного середовища мережі Інтернет, які можуть у реальному просторі й часі формувати, передавати, проглядати, продовжувати та змінювати, структурувати текст відповідно до запитів. Зазначені процеси дає змогу реалізувати така характеристика нових медіа, зокрема й інтернет-дискурсу, як *інтерактивність* (англ. interaction – взаємодія) як реактивна (запит – відповідь), або діалогова взаємодія, та операбельність гіпертексту, що містить допоміжний інструментарій, який дає змогу прискорити отримання потрібної інформації та її використання. Найпростіший варіант прояву інтерактивності – посилання в електронному тексті, за якими користувач може переміщатися від одного документа до іншого (а може ігнорувати) [23, с. 160–163]. Загалом, Інтернет як особливий тип комунікації передбачає діалогічність, постійний і повноцінний зворотний зв’язок, реалізований у нових комунікативних форматах.

Окремо слід наголосити на мультимедійності гіпертексту й загалом комунікації в Інтернеті. *Мультимедійність* (multimedia, англ. multi – багато й media – носій, середовище) забезпечується новітніми технологіями та об’єднує в собі всі доступні форми подання інформації – графіку, текст, відео, аудіо, фотографію, анімацію, звукові ефекти, звуковий супровід тощо. Веб-документи містять, крім тексту картинки, графіки, відео- й аудіофрагменти, що розширюють параметри тексту, змінюють співвідношення статички й динаміки. Така багатоканальна передача інформації, під час якої поєднуються різні знакові системи (мова, звук і зображення), виступає конститутивним принципом інтернет-комунікації. Еволюція електронних засобів масової комунікації вбік спочатку самодостатньої візуальності, а потім і іконічної графічності була передбачена теоретиком мас-медіа М. Маклюеном, який писав про те, що мова набуває графічного, або іконічного характеру, значення якого майже ніяк не пов’язане із семантичним універсумом і взагалі не належить республіці букв [32, с. 222].

Продуктом мультимедійності є креолізовані комп’ютерні тексти – відповідне поняття введено для позначення текстів, фактура яких складається

з вербальної і невербальної (належних до інших знакових систем) частин. Креолізованість, що розуміється як наявність у тексті графічної інформації, є логічним наслідком мультимедійності як характеристики комп'ютерного дискурсу. Креолізований текст, таким чином, є текстом змішаного типу, що містить вербальний та іконічний елементи.

Крім переважання креолізованого тексту, у мережевому дискурсі підвищується питома вага невербальних компонентів комунікації: активізується тактильний аналізатор, включений у процес оперування клавіатурою, мишею, планшетом (учасник малює або пише рукописний текст), джойстиком (учасник керує подіями віртуальної реальності в симуляторах і мережевих іграх); кінестетичний – використовується анімація для банерів.

Дослідниця інтернет-дискурсу І. Ільїна виділяє його *полікодовість*, що також може розглядатися як засіб гіпертекстуальності. Інтерактивний полікодовий контент електронних періодичних видань різноплановий: текстовий блок належить сфері філології, програмне втілення і представлення текстових конструкцій в електронному нелінійному вигляді належить до сфери комп'ютерної комунікації та інформаційних систем, а мультимедіа, як важлива складова гіпермедіа, належить до сфери інтересів дизайнерів і медіа-фахівців, що працюють з аудіо- і відеоінформацією. Таким чином, на перший план висуваються не тільки проблеми створення гіпертекстового контенту, а й проблеми дослідницького характеру – пошук способів комплексного аналізу мультiformатного представлення тексту [18].

Гіпертекст не є просто сумою текстів, мультимедійно пов'язаних між собою. Кращим підтвердженням цьому служить те, що письмові та усні види комунікації включені в цей рівень на правах складових нового об'єданого комунікаційного простору. При цьому вони зберігають усі свої особливості, якщо розглядати їх у межах їхнього рівня, але набувають нові якості, якщо функціонують як елемент нової системи. Традиційний письмовий текст, потрапляючи в інформаційний простір, змінюється, набуваючи гіпертекстової форми. Гіпертекст, об'єднаний у єдине функціональне ціле за допомогою системи міжтекстових переходів, це – одночасно і зручна візуальна форма, яка може бути адекватно сприйнята з екрана монітора, і реалізація переваг комп'ютерних технологій, що дають змогу матеріалізувати інтертекстуальність.

Інтертекстуальність, таким чином, є у смисловому плані одним із засобів оформлення гіпертекстуальності електронного дискурсу: будь-яка алюзія може бути перевірена переміщенням по гіпертексту до джерела, розширена та продовжена. Невипадково в англійській мові для позначення процесу пошуку інформації в мережі Інтернет використовується термін *to surf* – «серфінгувати», тобто перелітати по гребнях із хвилі на хвилю. Таким чином, передається і конотація поверховості, неглибокого пізнання, «хапання вершків», яскравого і привабливого на протигагу вдумливого рефлексуванню, спогаду й асоціюванню при читанні паперового тексту книги. При цьому в інформаційному періоді здатність швидко знаходити, осмислювати, оцінювати і використовувати інформацію з усіма її зв'язками в глобальній інформаційній системі передається прямим значенням дієслова: «перелітати з одного веб-сайту на інший» [33, с. 120].

Доступність властивостей ефективного використання інформації віртуального дискурсу забезпечує багаторазово переважаюче охоплення аудиторії, швидкий і всеохоплюючий інформаційний пошук у сучасному світі стає істотною конкурентною перевагою, віртуальний дискурс перемагає саме внаслідок гіпертекстуальності його втілення. Одна з головних ознак гіпертексту – *доступність інформації*: інтелектуальна (зрозумілість), комерційна, фізична. Читач може отримати пояснення будь-якого факту на будь-якому рівні складності: можна знайти будь-яке джерело в діапазоні від енциклопедичних словників до форуму, де простими словами користувачі пояснюють один одному будь-які поняття. Різні рівні доступності цього виду інформації потребують вироблення гнучкої стратегії функціонування бібліотечних та інших інформаційних центрів у глобальному інформаційному просторі.

Віртуальний дискурс не обмежений тільки зоровим сприйняттям: для людей з обмеженнями зору існують системи звукового спілкування з комп'ютером, які дають змогу створювати аудіовіртуальні дискурси. З огляду на описані тенденції Л. Назарова робить цілком обґрунтоване припущення про те, що віртуальний дискурс Інтернету забезпечує тенденцію подавати інформацію в зручній формі, що не потребує додаткових зусиль для її досягнення й осмислення [33, с. 121].

Водночас для інтернет-дискурсу притаманна важливість *емоційного компонента спілкування* – з одного боку, утрудненість, обмеженість

у засобах вираження через незначну кількість невербальної інформації, і водночас стійке прагнення до емоційного наповнення тексту. Специфічною рисою мережевого спілкування є використання письмової форми мови, яка в результаті еволюції технічних засобів набула певних особливостей [30, с. 469–473]. Потрібно зазначити, що нині популярності набуває усне спілкування за допомогою веб-камер, однак до цього часу воно не одержало масового поширення. Однією з причин можна назвати дорожнечу технічних засобів, другою – небажання знімати із себе маску «віртуальної особистості», сховатися під псевдонімом.

Неможливість або небажання використовувати значну частину невербальних засобів спілкування приводить до того, що підвищується роль візуалізації тексту. У процесі текстуальної комунікації практично кожний учасник доповнює своє висловлення певними символами.

Використання особливих графічних елементів – емотиконів (ідеограм, що зображають емоції), розділових знаків чи верхнього регістру, що, наприклад, під час спілкування в соціальних мережах сприймається як крик, так само як і використання понад двох знаків окликів, говорить про намагання заповнити лакуни невербального спілкування, спричинені відсутністю візуального контакту між співрозмовниками. Вони покликані передати емоційний стан учасників спілкування. Використання смайлів стало необхідним і найчастіше визнається єдино адекватним у повсякденному мережевому спілкуванні. Наприклад, якщо в чаті або конференції розповідається анекдот, то реакцією схвалення на нього буде смайл посмішки, текстуальна реакція «дякую, смішно» може бути сприйнята як іронія над браком гумору [39, с. 105].

По суті, практична відсутність елементів невербального спілкування в мережі, що впливає на особливості функціонування мови в Інтернеті, розвиває компенсаторні практики, пов'язані із заміною чи винаходом способів, покликаних компенсувати цю сторону спілкування, особливо на емоційному рівні, заміщенням при спілкуванні, коли мінімум інформації про віртуального співрозмовника ініціює особливу увагу до метатекстової інформації та її добудовування. Таким чином, для інтернет-дискурсу характерна компенсаторна віртуальна емоційність [29].

Нестача невербальної інформації посилюється такою рисою інтернет-дискурсу, як *анонімність* – дистантність учасників поліфонічного дис-

курсу при бажанні забезпечує можливість учасникам спілкування надавати про себе відомості в обмеженому чи неповному форматі або ж такі, що не відповідають дійсності. Прояв цих характеристик середовища досить відносний – від практично повної анонімності форумів чи чатів до відкритої публічності соціальних мереж або саморозкриття особистості на персональній веб-сторінці. Водночас під анонімністю опублікованої інформації розумітимемо принципову неможливість перевірити достовірність інформації про співрозмовника чи повноту інформації про нього. Анонімність обумовлює психологічний комфорт комунікантів, звільняючи користувача від необхідності справжньої самопрезентації, тобто відповідності в процесі комунікації своєму реальному «Я», і тим самим відкриває можливість для конструювання альтернативних самопрезентацій. Як зазначають О. Асмолов, Г. Асмолов [2], розвиток соціальних мереж і блогів розвивається в бік стабільної ідентичності, відмови від анонімності, яка була характерна для більш раннього періоду інтернет-комунікації. Це вказує на те, що «у блогах “Я”» здобуває перемогу в боротьбі з «над-Я», особистість у віртуальному світі усвідомлює себе, свій статус і репутацію. Однак в Інтернеті є розділи, користувачі яких зберігають повну анонімність. Для позначення такої групи можна скористатися самоназвою «анонімуси», у якій визначальною є одна з основних властивостей поведінки представників цієї субкультури в мережі. Крім анонімності, вони мають і інші поведінкові й ціннісні особливості (підкреслення індивідуальності, свободи, справедливості, відсутність заборон і прагнення до комерційної вигоди тощо), що, поряд з виробленням норм комунікативної поведінки в різних інтернет-спільнотах, дає змогу говорити про початковий етап формування комп’ютерної, точніше інтернет-етики – сукупності принципів і правил поведінки людей, що спілкуються в інтернет-середовищі.

Паралельно відбувається вироблення комп’ютерного етикету, сформованого у вигляді правил, виконання яких покликане мінімізувати дискомфорт при спілкуванні в інтернет-середовищі: дотримання теми спілкування; уникання категоричності суджень; обмеження обсягу тексту, використання мережевих скорочень: PMJi – Pardon My Jumping in, IMHO – In My Humble Opinion, ROTFL – Rolling On The Floor Laughing, ASAP – As Soon As Possible; використання загальноприйнятих графічних символів для оперативного сприйняття інформації (уже згадуване правило, згідно з яким

набрані прописними літерами слова сприймаються як крик); незастосування агресивних виразів та ігнорування порушників мережевого етикету; необхідність зазначати тему повідомлень тощо.

Водночас визначальною рисою спілкування в мережі залишається не його нормативність, а, навпаки, неформальність. Прояв цього – розкутість, явище, що є наслідком анонімності й дистантності, формує дві протилежні тенденції, характерні для інтернет-дискурсу: з одного боку, свободу в інтернет-дискурсі (можливість вільно висловлювати свої думки, без страху перед наслідками); з іншого – посилення девіантної комунікативної поведінки.

Отже, зниження до мінімуму відповідальності за поведінку в мережі призводить до поширення таких деструктивних моделей поведінки, як спам, флуд, тролінг або флейм. Спам (англ. spam) – масова розсилка інформації особам, які не проявляли бажання їх отримувати. Флуд (англ. flood – повінь) – розміщення однотипної інформації, повторюваних фраз, символів, букв, слів, однакових графічних файлів або просто повторюваних коротких повідомлень на різних гілках одного форуму, різних форумах, чатах і блогах. Тролінг – розміщення в Інтернеті (на форумах, у дискусійних групах, у вікі-проектах, ЖЖ тощо) брутальних або провокаційних повідомлень, образ на адресу учасників обговорення. Термін «тролінг» походить зі сленгу учасників віртуальних спільнот і не має прямого стосунку до сфери наукового дискурсу. У дослівному перекладі англ. trolling означає «рибалити на блешню». Очевидно, слово набуло популярності через етимологічний зв'язок з назвою потворних і неприємних героїв скандинавського фольклору. Слово «тролінг» може характеризувати одне конкретне повідомлення або розміщення таких повідомлень загалом. Поняття «тролінг» також використовується, щоб описати діяльність тролів узагалі. Флейм (англ. Flame – вогонь, полум'я) – «суперечка заради суперечки», обмін повідомленнями в мережевому спілкуванні (наприклад, інтернет-форуми, чати тощо), являє собою словесну війну, що нерідко втрачає зв'язок із приводом дискусії та набуває відверто деструктивного характеру.

Водночас анонімність, а відтак переважно статусна рівноправність у віртуальному світі сприяє створенню Інтернетом ілюзії свободи, безпрецедентному об'єднанню учасників інтернет-дискурсу в глобальне співтовариство. Високий рівень анонімності спілкування дає змогу долати

комунікативні бар'єри, пов'язані із зовнішністю, статтю, віком і соціальним статусом його учасників. Вона дає більше творчої свободи, а також сильно скорочує соціальну дистанцію порівняно з традиційним спілкуванням. Своєрідність протікання процесів міжособистісного сприйняття в Інтернеті призводить до того, що територіальна доступність і фізична привабливість втрачають своє регулююче значення, а спілкування будується завдяки подібності установок, переконань і цінностей. Саме тому для інтернет-дискурсу характерний істотний вплив лідерів думки – учасників, інформація від яких сприймається, транслюється і використовується значною аудиторією (коли йдеться про публічних осіб із світовою популярністю) – мільйонами читачів-фоловерів.

Ця специфічна особливість інтернет-ресурсів потребує вироблення конструктивного ставлення до них як до реальної інформаційної складової сучасних інтернет-ресурсів. Водночас це ставлення має забезпечувати такі вимоги до соціально значущих ресурсів, як їхня актуальність, достовірність тощо, що забезпечується аналізом значної кількості джерел, урахуванням загальних закономірностей розвитку висвітлюваних подій і явищ тощо.

Деякі дослідники підкреслюють *демократичність і толерантність* спілкування, що потенційно знижує його конфліктність і сприяє виробленню більш гнучких комунікативних стратегій, спрямованих на безпосередню співпрацю. Можна констатувати посилення в стилістиці інтернет-комунікації ліберально-демократичних рис, що йдуть від неформального розмовно-повсякденного спілкування. Недаремно Н. Інніс вважав, що свобода корениться в залишках усних традицій, що збереглися у прив'язаних до простору культурах Заходу [51]. Цінностями віртуального дискурсу є анонімність, демократичність спілкування, що виявляється в легкості встановлення контактів і зав'язування знайомств без урахування вікових, соціальних, расових, статевих тощо характеристик комунікантів, необмежена доступність отримання інформації, швидкість отримання інформації і зав'язування знайомств, відсутність просторових кордонів, розмивання відстаней і стирання ролі часового чинника, свобода самовираження, що часом межує з уседозволеністю. Етичні принципи й засновані на них правила поведінки, сформульовані маргінальними течіями хакерів і кіберпанків, проголошують необмежену свободу доступу до інформації та неприпустимість

створення інформаційних бар'єрів і фільтрів, введення цензури та інших обмежень, а також неприпустимість підпорядкування інформаційного простору єдиному центру. В. Ємелін [16] називає таку ідеологію мережевим лібералізмом і вважає її соціальною, політичною, економічною та етичною імплікацією онтологічних принципів побудови глобальної мережі. Мережевий лібералізм знаходить своє відображення як у політичній та економічній сфері життя, так і у сфері міжособистісної комунікації, формуючи нову культуру спілкування.

Таким чином, свобода самовираження в інтернет-дискурсі формує ще одну його рису – *креативність*. Водночас креативність можна розглядати і як наслідок добровільності контактів, вимушений захід, коли автор повідомлення або тексту намагається привернути увагу співрозмовника і, більше того, компенсувати відсутність невербальної інформації. При цьому спостерігається тенденція до нетипової, ненормативної поведінки.

Водночас досить часто прояви креативності в мережі стають об'єктом вірусного поширення й масового тиражування, що знайшло своє відображення в концепції реплікатора – об'єкта, що самовідтворюється в соціокультурних процесах. Концепція була запропонована Р. Докінзом у 1976 р., учений запропонував поняття «мем», використовуване ним для опису процесів зберігання й розповсюдження окремих елементів культури. Меми, за Р. Докінзом, – це стійкі елементи людської культури, що передаються каналами лінгвістичної інформації – «мелодії, ідеї, модні слівця й вислови, способи варіння юшки або спорудження арок», а також традиції, норми, стереотипи поведінки.

Найбільш поширеним є трактування мема у вузькому специфічному значенні як існуючої в мережі репродукованої одиниці культурної інформації, оскільки вона фіксує новий, новий історично безпрецедентний соціально-культурний феномен. Досить популярним сьогодні є і дещо вужче трактування мема – ототожнення його з інтернет-жартом. «Заряджені сміхом» меми виникають в особливих «локусах» (форумах, блогах, відеосерверах, іміджбордах), звідки вже поширюються мережею та офлайн, де існують як колективне несвідоме в момент здобуття словесної форми [38].

Процес розповсюдження мемів у сучасному комунікаційному просторі завдяки ЗМІ отримав назву «медіавірус». Цей термін увів Д. Рашкофф

у книзі «Медіавірус. Як поп-культура таємно впливає на вашу свідомість». Меми й мемокомплекси, на його думку, розповсюджуються в інфосфері подібно до вірусів, викликаючи суспільний резонанс і впливаючи на подальший розвиток подій [37, с. 8–12]. Однією з головних сфер розповсюдження медіавірусів є Інтернет. До медіавірусів можна віднести, наприклад, появу мережевих неологізмів, стандартних реакцій на певні події тощо.

Меми активно побутують у блогах, чатах, на форумах, в електронній пошті; використовуються в рекламі, друкованій продукції; проникають в умовну практику мільйонів людей, отже, стали потужним, хоча і прихованим чинником формування громадської думки, інакше кажучи, соціально-культурним явищем, з яким не можна не рахуватися. За зауваженням дослідника, меми в момент свого виникнення ранять суспільну свідомість і потім залишають на ньому шрами у вигляді нових слів. Меми – це прообрази нових понять, результат нового розуміння, своєрідна точка зростання й розвитку суспільної самосвідомості [38].

Як елемент, що перебуває у фазі активного становлення глобальної культури постмодерності, мем – явище комплексне: у ньому об'єднуються елементи постфольклору електронної цивілізації на етапі «вторинної усності», передбаченої класиком теорії масових комунікацій М. Маклюєном; субкультур мережевого андеграунду; нової «видовищної культури» циркулюючих у масовому обігу відредагованих фото, колажів, відеороликів з небаченими можливостями миттєвого поширення й безмежного тиражування, дарованими інформаційною революцією. Будучи технокультурним феноменом, мем, зародившись на одному з ресурсів мережі, у випадку його успішності під час ланцюгової реакції перепостів, по суті, перетворюється на «мембот», джерело автоматичного тиражування стереотипної реакції і, можливо, фрагмент прихованої інформаційної кампанії.

Пояснення популярності стереотипного відтворення «чужої» інформації, анонімізуючої людину-користувача, перетворюючої її з комунікатора в ретранслятор в електронному просторі вільного самовираження й позитивного «безперешкодного креативу», лежить у площині припущення про те, що йдеться про «нові міхи» для «старого вина» масової культури, спонтанну актуалізацію її установок на тиражування форматів, технологічний бекграунд і персоналізацію без індивідуалізації, оскільки культурні практики суспільства Web 2.0 (соціальні мережі, блогінг, тролінг тощо), по суті,

є мутацію глобальної масової культури в її електронному інобутті [26, 38]. І. Дацкевич іменує цей новий тип масової культури, стимульований глобальною електронною цивілізацією, comment-культурою (коментуючою культурою), що оперує з інформацією, головним чином, у рамках двох парадигм: remark (зауваження, висловлювання) і remix (перемішування). Існуючи в гіпертекстовому кіберпросторі з його інтерактивністю і віртуальністю, мем відтворює в інформаційно-комунікативному середовищі такі видові характеристики масової культури, як спрощена подача проблематики, опора на стереотип, орієнтованість на гомогенну аудиторію, доступність, швидкоплинність, швидке забуття, оперування мовною нормою [1].

Американський фахівець у галузі рекламної справи Д. Левінсон констатує: дедалі частіше маркетологи приходять до думки, що мем – переломний момент у культурній і соціальній еволюції людства. Меми змінюють поведінку людей, трансформують їхній розум, ставлять під сумнів усталені переконання, змінюють суспільство, не кажучи вже про їхній безпрецедентний вплив на купівельну поведінку... [28]. Тут варто вказати, однак, на стихійність як характерну рису інтернет-дискурсу й побутування в ньому мемів: можна погодитися з фахівцями в тому, що успішність використання мемів з комерційною, політичною чи іншою метою різко падає, якщо користувач дешифрує його цільові завдання, усвідомлює як штучний, нав'язаний характер (forced за американською термінологією); найбільш успішні меми, як правило, зароджуються спонтанно; штучні меми швидко виявляються, не реплікуються і, власне кажучи, мемами не є.

Слід також додати, що згадана вище анонімність інтернет-спілкування спонукає до гри з особистісною самопрезентацією й надає можливість керувати враженням про себе, «втекти з власного тіла», сприяє психологічній розкутості, ненормативності, що проявляється в більшій свободі щодо вибору висловів або вчинків, у програванні ролей і сценаріїв, які не можуть бути реалізовані в реальному житті.

Інтернет надає також унікальну можливість поєднати комунікацію й автокомунікацію: тексти, що посилаються іншому, одночасно стають доступні як адресату, так і відправнику. Те, що зазвичай рознесено в часі і, відповідно, потребує поділу ролей, в Інтернеті реалізується тут і цієї хвилини. Автокомунікація принципово змінює психологічні умови для користувача як особистості. Так, якщо комунікативна система «Я-Він» забезпечує лише

передачу деякого константного обсягу інформації, то в каналі Я-Я відбувається її якісна трансформація, яка призводить до перебудови самого цього «Я» [54, с. 26].

Водночас поширеність стратегії добудовування комунікативної ситуації або образу партнера з огляду на вищезгадані елементи анонімності та відсутність невербального спілкування, посилює вплив стереотипів і установок, що потенційно може підвищити рівень маніпулятивності всього комунікативного процесу в цілому [36, с. 41–43]. Маніпуляція є видом психологічного впливу, використання якого призводить до прихованого збудження у реципієнта намірів, що не збігаються з його актуальними бажаннями [14, с. 59]. Підвищена маніпулятивність є, швидше, не визначальною характеристикою інтернет-дискурсу, а рисою мас-медійного дискурсу сьогодні загалом. З тим лише уточненням, що Інтернет надає додаткові технологічні, та, у силу описаних вище специфічних рис інтернет-дискурсу, психологічні можливості для маніпуляцій і ці маніпуляції мають також відображатись при фіксації інформації в базах.

Важливими характеристиками інтернет-дискурсу також є *типова та жанрова неоднорідність*. Основне розмежування типів дискурсів базується на протиставленні письмового й усного дискурсу, проте мова Інтернету поєднує в собі ознаки письмової та усної мови, а також має власні властивості, опосередковані комп'ютерним спілкуванням, тому мова Інтернету може розглядатися як новий вид спілкування, новий тип дискурсу. Мова Інтернету, поєднуючи в собі ознаки усної та письмової форми мови, відрізняється від них. Д. Кристал (David Crystal) охарактеризував сутність цього виду комунікації оригінально. формулою: усна форма мови + письмова форма мови + ознаки, опосередковані комп'ютером [46, с. 10].

Показово, що сьогодні сучасна література запозичує специфіку інтернет-дискурсу. Так, роман І. Хакамади «Success у великому місті» написаний у жанрі блогу з елементами живого журналу (LiveJournal) з використанням емотиконів, скорочень, мережових ніків замість імен, із рубриками FAQ (frequently asked questions), де, як і в блогах запитання учасників і відповіді «господаря» блогу розділені графічно. Детективний роман Б. Акуніна «Квест» створений за принципом комп'ютерної гри, де герої переходять з рівня на рівень, та має місце інтерактивність тексту: читач наприкінці кожного рівня дає відповіді на запитання.

Водночас важливо підкреслити, що йдеться про спосіб комунікації, що є більше, ніж просто гібридом письма та мови. Електронні тексти виявляють динамічність, синхронність (будучи доступними на багатьох комп'ютерах відразу), для них характерні взаємопроникні межі (через можливість тексту бути об'єднаним усередині інших текстів чи містити посилання на інші тексти). Усі ці особливості накладають відбиток на мову, і разом з ознаками, властивими усній та письмовій формі мови, роблять мову Інтернету не просто сумою усного та письмового каналів, а якісно новим типом комунікації. Типова неоднорідність інтернет-дискурсу проявляється в розмежуванні персонального (особистісно-орієнтованого) – листування електронною поштою, спілкування в чатах, та інституційного (галузевого або статусно-орієнтованого) – спілкування на конференціях, участь у форумах, рекламно-інформаційні дошки оголошень. Під час персонального дискурсу комуніканти – адресант і адресат – спілкуються в координатах міжособистісної комунікації, однак у парадигмі інституційного дискурсу ролі адресанта та адресата розгортаються в заданих координатах статусно-рольових відносин: один з комунікантів виконує роль представника певного соціального інституту – освітнього, медичного, юридичного, газетного та ін. агента, а інший комунікант є клієнтом, який користується послугами соціального інституту.

Інтернет-дискурсу притаманна також жанрова неоднорідність, причому, з притаманними власними, характерними лише для нього, жанрами, систематизація яких перебуває на етапі наукового осмислення. Існує досить багато класифікацій жанрів інтернет-дискурсу [10; 30, с. 469–473; 24, с. 33; 46, с. 10–14], проте вичерпними їх на нинішньому етапі назвати не можна. Така ситуація зумовлена, з одного боку, ускладненою системою архітекtonіки мережевої комунікації, а з іншого – її динамічністю, оскільки, як зазначає автор однієї з найбільш авторитетних класифікацій жанрів інтернет-дискурсу Д. Кристал, швидкі технологічні зміни спровокують, без сумніву, нову ситуативну різноманітність, яка призведе до швидкого «старіння» будь-якої класифікації [46, с. 10].

Науковець свого часу (2001 р.) виділив жанри електронної пошти (Electronic mail); груп чатів (Chatgroups) – синхронні (synchronous) та асинхронні (asynchronous); віртуальні світи (Virtual worlds); всесвітню павутину (World Wide Web). Очевидними змінами, що актуалізували уточ-

нення жанрової класифікації складових інтернет-дискурсу, стало запровадження у 2005 р. нової методики проектування комп'ютерних мереж – Web 2.0. Тому сьогодні цей перелік розширюється форматом спілкування в соціальних мережах (Facebook, «ВКонтакте»), де міжособистісне спілкування на основі миттєвих повідомлень (ІМ – Instant Messaging) доповнюється різноманітними мультимедійними та інтерактивними можливостями. Жанр соціальних мереж співставний з асинхронним жанром інтернет-дискурсу, до якого можна віднести будь-які тексти, створені за допомогою систем, що дають можливість асинхронно спілкуватися в Інтернеті (передбачає наявність декількох комунікантів; збереження повідомлень на тривалий період часу, їх доступність; розрив у часі «від декількох секунд, до декількох місяців»), як-от: інтернет-форуми, живі журнали, блоги, системи обміну повідомлень у соціальних мережах, а також спілкування в коментарях на сайтах будь-якої тематики.

Заслугове на увагу класифікація інтернет-жанрів Я. Шмідта, який виділяє особисті та загальнодоступні тексти приватних осіб, професійно розроблені загальнодоступні тексти, тексти інформативного та наукового характеру, поклавши в основу тільки одну ознаку – стильову особливість комунікативної ситуації [53, с. 105–174]. Є сенс також виділяти загальноінформаційні жанри (новинні сайти), науково-освітні та спеціальні інформаційні жанри (електронні видання, наприклад, монографії, наукові статті, інтерактивні навчальні курси), художньо-літературні жанри, що містять оцифровані твори світової класики, а також літературні твори, які від самого початку створюються для публікації лише в глобальній мережі, так звана «мережература».

Загалом «інформаційний ландшафт» Інтернету відзначається високою неоднорідністю та значною мірою «анархічною» організацією. Якість розміщених у мережі документів коливається в досить широких межах: від авторитетних, добре структурованих та інформативних матеріалів (наприклад, онлайн-каталоги найбільших світових бібліотек) до непідвладних цензурі публікацій антисуспільного характеру. Певним чином це стосується і здійснюваного в Інтернеті процесу комунікації: тут знайшли своє місце та видозмінилися традиційна преса та листування, на чисельних форумах і в блогах обговорюються як суспільно важливі питання, так і теми особистого характеру; проте з огляду на відповідні функціонально-

структурні особливості комунікативного простору Інтернету тут процвітають також спам і флейм як види непродуктивної комунікації.

Наявність у мережі масиву різномірної інформації та можливості здійснення в різних форматах процесу комунікації (масової, групової, міжособистісної) дає змогу говорити про багатоплановість інтернет-дискурсу, поєднання в ньому рис різних дискурсів: побутового, публіцистичного, ділового, рекламного, політичного, навчального та ін., його дифузний характер.

Критерієм відбору цієї інформації для комплектування фондів бібліотек є соціальна значущість, рівень корисності для суспільного розвитку.

Істотною виявилася **трансформація мови мережі**: Інтернет залишається переважно англomовним: не лише більшість користувачів і їхніх ресурсів є англomовними, але й сама структура мережі вимагає використання латинського алфавіту для навігації. Наприкінці минулого століття пошук здійснювався переважно англomовними пошуковиками, доменні імена першого рівня (.Com, .Gov, .Edu тощо) формулювалися виходячи з англomовних назв, що, безумовно, впливало на той факт, що Інтернет виступав як фактор, що сприяв культурній глобалізації (оскільки саме мова є центральним елементом національної культури), і як мовного середовища, що так чи інакше нав'язувало мовну уніфікацію і, як наслідок, домінування англійської мови. Це створювало передумови для серйозних змін у мовах інших народів. Процеси запозичення англomовних слів прискорювалися, відбувалося формування інтернет-неологізмів. Сьогодні є підстави говорити про існування окремої субкультурної лінгвосистеми в інтернет-дискурсі – свого роду коду, що увиразнює соціальну, статусну, територіальну, тематичну чи іншу належність адресата й виступає своєрідною «мовою для своїх». До власне лексико-синтаксичних засобів, притаманних спільноті інтернет-мережі, можна віднести ігнорування орфографії, комп'ютерний жаргон (сленг), неологізми, що виникають стихійно в глобальному інформаційному просторі та поширюються у щоденному мовленні, використання засобів формування експресивної виразності та оцінки, новотворів, типових скорочень та аббревіатур, фразеологічних зворотів [23]. Упередження на письмі таких властивостей усного мовлення, як аномативність, аграмматизм, еліптичність, насправді не перешкоджають розумінню і не вважаються помилками в цьому жанрі, друкарські помилки навіть

не виправляються. Порушення мовних норм варто розглядати як виокремлення окремих норм субдискурсів – нормоутворення є типовим для будь-якого віртуального об'єднання, що утворює свій гіпертекст, а дотримання правил цього субдискурса підтримуються необхідністю бути зрозумілим і прийнятним у своїй спільноті. Отже, стрімка інформатизація всіх сфер людського життя наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. сприяла не тільки створенню й розвитку інноваційних способів подання, зберігання та пошуку інформації, а й формуванню нового унікального соціокультурного та лінгвістичного середовища і реальності, що активно формується з розвитком мережі Інтернет.

Інтернет-дискурсу притаманні риси, що принципово відрізняють його як когнітивно-комунікативний простір глобальної мережі: опосередкованість та електронний канал передачі; дистанційність і глобальність, гіпертекстуальність, інтерактивність, мультимедійність і креолізованість, інтертекстуальність; віртуальність, що вказує на знаковий, символічний характер комп'ютерно-опосередкованої взаємодії; анонімність, емоційність, креативність; наявність комп'ютерної етики та етикету; типова та жанрова неоднорідність; автоматизація, можливість використання технологій баз даних та ін.

Фактично існує єдиний просторово-часовий континуум Інтернету, до якого кожен може підключитися в будь-який момент, отримати інформацію та залишити відгук, взявши участь у його формуванні, змінивши його своєю присутністю. Учасник інтернет-дискурсу бере участь не тільки в сприйнятті, а й у створенні та зміні тексту за певними правилами чи без правил.

Інтернет формує віртуальні спільноти, стирає кордони між державами, елімінує відстані, що роз'єднують людей і, в остаточному підсумку, створює навколо себе специфічну форму культури – кіберкультуру. Цей феномен має знайти своє відображення при комплектуванні фондів бібліотек. У процесі спілкування у віртуальному середовищі особистість змінює ставлення до часу, моделі комунікації, пріоритети, відбувається нівелювання ряду параметрів, що становлять невід'ємну частину особистості в реальному спілкуванні. Так, наприклад, зовнішність, стать, раса, національність втрачають свою значущість у процесі віртуальної взаємодії. Так само відбувається стирання межі між особистісно орієнтованим і статусно

орієнтованим спілкуванням. З'являються нові цінності, серед яких – анонімність, демократичність спілкування, необмежена доступність і швидкість отримання інформації та зав'язування контактів, відсутність просторових кордонів, розмивання відстаней та стирання ролі часового чинника, свобода самовираження.

У звичайному тексті інтертекстуальність звертається до кругозору, начитаності, освіченості читача – письмовий текст влітає у свою основу інтертекстуальні посилання на раніше прочитані й вивчені тексти; у випадку ж віртуального дискурсу інтернет-мережі знижується поріг вимог до необхідного цивілізаційного багажу читача. Бібліотечні установи мають можливість посприяти нейтралізації цього недоліка.

Таким чином, інформаційний інтернет-ресурс має істотні характерні ознаки, що вирізняють його в усій масі продукуваної на нинішньому етапі розвитку суспільства інформації. І ці характерні ознаки мають достатньою мірою враховуватись у процесі комплектування бібліотечних установ, обов'язково відображатись у процесі оновлення вітчизняних інформаційних ресурсів, що сприятиме ефективному використанню інформації для інноваційного розвитку суспільства.

4.2. Організаційні аспекти входження вітчизняного інформаційного виробництва в систему міжнародної інформаційної кооперації

Сучасний період розвитку інформаційної сфери суспільства характеризується не лише стрімким зростанням обсягів електронних документних ресурсів і розширенням комунікаційних сервісів. Більш важливим є поява нових синергетичних тенденцій розвитку цієї сфери¹⁴, зокрема широкого спектра міжнародних кооперативних проєктів створення та багатоаспектного використання мережевих інформаційних ресурсів.

Основоположниками синергетики – фізиком-теоретиком Г. Хакеном і нобелівським лауреатом (1977) хіміком І. Пригожиним [55] було обґрунтовано точку зору про те, що в далеких від термодинамічної рівноваги

¹⁴ Синергетика (від гр. *synergeia* – спільна дія) – теорія самоорганізації систем, напрям міжгалузевих досліджень, об'єкт яких – процеси самоорганізації у відкритих системах будь-якої природи.

системах за рахунок надходження із зовнішнього середовища енергії, матерії чи інформації взаємодія елементів і підсистем веде до їх певного узгодженого поведіння та до створення упорядкованих структур (самоорганізації). Концепція самоорганізації є природничо-науковим уточненням принципу саморозвитку матерії. На протипагу класичній механіці, у якій матерія розглядається пасивною масою, що може приводитися в рух лише зовнішньою силою, синергетика допускає здатність систем неорганічної природи до самоорганізації. Якщо класична термодинаміка визнає еволюцію лише у бік збільшення ентропії системи (тобто хаосу, дезорганізації), то синергетика розкриває механізми виникнення порядку через флуктуації, тобто відхилення системи від деякого середнього стану. Флуктуації підсилюються за рахунок нерівноважності та призводять до виникнення з безладдя певного порядку. Прикладом може бути поява з хмар, де має місце броунівський рух молекул води, таких геометрично впорядкованих структур як сніжинки.

Синергетика дедалі впевненіше прокладає шлях у сферу інформатизації. Прикладом може служити Інтернет – він розвивається на синергетичних засадах. Світова спільнота формує ресурси та сервіси цієї глобальної комп'ютерної мережі спільними зусиллями. Інформаційно-комунікативні можливості Інтернету дають змогу реалізувати широкий спектр проектів кооперативного формування мережевих ресурсів, наприклад електронних енциклопедій. Найвідоміший проект у цій сфері – Wikipedia – загальнодоступна, вільно поширювана в Інтернеті енциклопедія [56]. Вона створюється на синергетичних засадах колективною працею добровільних авторів. З моменту зародження на початку 2001 р. Wikipedia неухильно розвивається та набирає популярності у користувачів. Брати участь у її редагуванні тепер може будь-який користувач усесвітньої мережі. На сьогодні Wikipedia вважається кращою енциклопедією за обсягом і тематичним охопленням: вона містить понад 15 млн статей 250 мовами світу, якість яких перевершує більшість друкарських енциклопедій світу та постійно поліпшується завдяки припливу нових учасників проекту. Українська складова Wikipedia має близько 520 тис. статей.

Іншою наочною ілюстрацією ефективності синергетичного підходу до створення інформаційних ресурсів є електронний архів препринтів у галузі природничих наук arXiv.org, який формується науковою спільнотою

всіх країн [57]. Наразі сервер arXiv.org вміщує сховище обсягом понад 1 млн робіт, прийнятих до друку в наукових часописах, і має дев'ять дзеркал у різних країнах світу. Цей архів є важливим джерелом оперативного отримання наукової інформації для вчених у всьому світі, він співпрацює не лише з авторами, а й з видавцями, завдяки чому праці з таких напрямів як, наприклад, фізика високих енергій, депонуються в arXiv.org з вичерпністю майже 100 %.

Хоча мережа Інтернет створювалася з орієнтацією на наукове спілкування, завдання оперативного поширення результатів досліджень з використанням інформаційно-комунікаційних технологій залишається актуальним дотепер. На сьогодні наукові періодичні видання щорічно публікують понад 2,5 млн рецензованих статей. Вільний доступ до їх електронних версій наукова спільнота відносить до числа найбільш нагальних проблем і докладає значних зусиль для її розв'язання. Прикладом вдалого розв'язання цієї проблеми є проект Directory of Open Access Journal [58]. Він був започаткований у 2003 р. бібліотекою Лундського університету (Швеція) за фінансової підтримки Інституту відкритого суспільства. Мета проекту – популяризація наукових журналів відкритого доступу, збільшення їх впливу та використання. На сьогодні це зібрання містить 1,7 млн статей з 10 тис. журналів понад 130 країн світу. Публікації дозволено читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати, проводити своє дослідження на їх основі, приєднувати їх до повних текстів відповідних статей, використовувати для складання покажчиків, або використовувати в інших передбачених законом цілях. Єдиним обмеженням на відтворення та розповсюдження публікацій у цій сфері є право автора контролювати цілісність своєї роботи, а також обов'язкові посилання на його ім'я при її використанні та цитуванні.

В Україні подібним проектом є створений Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) репозитарій «Наукова періодика України», що станом на початок 2014 р. містив понад 800 тис. статей із 2 тис. журналів і збірників наукових праць [65, 66]. Нормативною базою формування інформаційних ресурсів депозитарію є Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» та підзаконні акти, у яких міститься вимога оприлюднення знань, одержаних у процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторсь-

кої, проектно-технологічної та виробничої діяльності вітчизняних учених і фахівців, у загальнодоступних онлайн-журналах і збірниках наукових праць [59].

Вагомий внесок у розвиток синергетичних засад інформатизації соціокультурної сфери здійснюють національні бібліотеки світу. Бібліотека Конгресу США реалізує корпоративний проект створення Світової цифрової бібліотеки (World Digital Library) [60]. У ньому передбачається подання інформації про історико-культурну спадщину людства на офіційних мовах ООН (арабській, китайській, англійській, французькій, португальській, російській, іспанській) та окремі зміст на додаткових мовах. Користувачі можуть шукати, переглядати оцифровані матеріали, вибираючи їх за такими критеріями, як місце, час, тема, установа тощо. Головна мета World Digital Library – надання суспільству безкоштовного та багатомовного доступу до зібрань, що мають важливе культурне, історичне й освітнє значення. World Digital Library повинна об'єднати рідкісні та унікальні видання всього світу. Завданням бібліотеки є збір і обробка книг, рукописів, фотографій, звукових матеріалів, пов'язаних з культурою різних народів та етнічних груп. У цій бібліотеці станом на середину 2014 р. представлено понад 100 українських об'єктів, зокрема три історико-культурні пам'ятки з фондів НБУВ: «Київські глаголичні листки» (IX–X ст.) – одна з найдавніших глаголических пам'яток старослов'янської писемності; «Апостол» (1574) – перша точно датована книга, надрукована в Україні; «Кобзар» (1840) – перше прижиттєве видання збірки поезій класика української літератури Т. Шевченка.

Завдяки об'єднанню ресурсів ряду національних бібліотек Європи було зроблено крок на шляху до створення Європейської бібліотеки – The European Library (TEL) [61]. У межах TEL провідні європейські національні бібліотеки та установи прагнули спільно розробити проект порталу для забезпечення найбільш ефективного доступу до своїх інформаційних ресурсів. TEL офіційно існує з 2001 р. Проект значною мірою фінансується Європейською комісією як доповнення до програм зі збереження культурної спадщини. Мета TEL – створення технічної, юридичної та організаційної бази для загальноєвропейського інформаційного фонду на підставі звичайних або цифрових зібрань бібліотек, що беруть участь у проекті. Акцент робився на цифрові зібрання. Ініціатори проекту сподівалися, що в результаті з'явиться можливість шукати та переглядати документи безпосередньо

з зібрань європейських національних бібліотек, використовуючи єдиний портал і єдине меню для пошуку. The European Library – не просто технічний проект, завдання якого розвивати програмне забезпечення та інтерфейси. Головна мета проекту, його місія – створення синергетичних засад співробітництва національних бібліотек і забезпечення ефективного доступу до їх зібрань. Кількість доступних електронних ресурсів у рамках проекту збільшується експоненційно.

Вищенаведене говорить про ефективність синергетичних засад інформаційного виробництва. Водночас слід відзначити й проблеми на шляху їх подальшого поширення. Їх можна об'єднати в три групи: **нормативно-правові, інформаційно-технологічні та організаційно-управлінські.**

Сутність нормативно-правових проблем впливає з міжнародного й національних законодавств щодо авторського права та суміжних прав. Сьогодні загальні засади суспільного використання нових знань продовжують орієнтуватися на комерційні цінності тактичного плану (одержання прибутку від поширення інформації), а не на стратегічну перспективу забезпечення сталого розвитку суспільства. Основний напрям розв'язання цієї розбіжності – перехід від заборонної парадигми класичного авторського права до дозвільної системи поширення знань у глобальному інформаційному просторі з урахуванням немайнових прав інтелектуальних власників. У існуючій системі інформаційних комунікацій автор, відправляючи матеріали про свої інтелектуальні напрацювання у видавництво, передає йому й право розпоряджатися подальшим їх використанням. Саме видавництво заради прибутку створює бар'єри для доступу до інформації, використовуючи закон про *copyright*. Автор, як правило, гонорар за наукові публікації не одержує: його дослідження проводилися на кошти платників податків, тому обов'язок ученого – відзвітувати перед суспільством публікацією отриманих результатів. Слід наголосити, що це не тільки обов'язок, але й бажання самого вченого. Те, що така можливість не є просто гіпотетичною, підтверджено дослідженнями в межах англійського проекту RoMEO. Під час опитування понад 500 учених було виявлено, що наукове суспільство, у першу чергу, зацікавлено в охороні моральних прав автора, а обмеження традиційного *copyright* вважає занадто надмірними [62].

Потужним поштовхом до розв'язання проблематики авторського права стала нова концептуальна парадигма документальних комунікацій на базі

феномену «відкритого контенту», під яким розуміють будь-які інтелектуальні продукти (текстові документи, мультимедійні матеріали, комп'ютерні програми), котрі представлені в Інтернеті і допускають їх вільне копіювання та використання за умов посилання на автора інформації. Сутність ініціативи «відкритого контенту» полягає в протиставленні неоліберальній парадигмі «знання – товар» некомерційного принципу вільного доступу до результатів інтелектуальної діяльності для широкого кола користувачів у мережевому режимі. Упровадження проектів «відкритого контенту» сприяє формуванню суспільства знань, надаючи можливості оперативного й безкоштовного доступу до новітніх результатів досліджень провідних наукових шкіл. Беручи участь у таких проектах і розміщуючи свої роботи у відкритих репозитаріях, автори отримують свободу від комерційних видавництв, одержують можливість швидшого оповіщення наукової громадськості про досягнуті результати, оперативного закріплення своїх пріоритетів і підтримки наукового авторитету. Поряд з утвердженням етичних принципів у науці, у рамках «відкритого контенту» проробляються й нові економічні моделі колективного створення та розповсюдження інтелектуальних продуктів (знань, інформації, ідей тощо).

Особливостями «відкритого контенту» є: стратегічний характер – орієнтація на суспільство знань; інноваційність – взаємне збагачення, співробітництво авторів і споживачів інтелектуальних продуктів; технологічність – використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; ефективність – вільна участь необмеженої кількості учасників; соціальна значущість – кооперація та вільне партнерство в інтелектуальному середовищі, що сприяє становленню сфери виробництва «суспільного надбання». На сьогодні «відкритий контент» породив рух за колективне створення та розповсюдження інтелектуальних продуктів, знань та ідей. Масштаби та різноманіття його форм дають змогу говорити про цей проект як про синергетичну парадигму формування інформаційної сфери суспільства, що опирається на нові цінності, методологію та ідеологію, нові методи та засоби організації виробництва і розподілу інформації та знань, а також на нові підходи до розв'язання існуючих у цій сфері юридичних проблем.

Згаданий проект набув нових імпульсів з оприлюдненням так званої Будапештської ініціативи відкритого доступу (Budapest Open Access Initiative). Згідно з нею «під «відкритим доступом» мається на увазі

відкриті для всіх публікації в Інтернеті; їх можна читати, завантажувати, копіювати, розповсюджувати, роздруковувати, проводити свої дослідження, приєднувати до повних текстів відповідних статей, використовувати для складання покажчиків, уводити як дані в програмне забезпечення або використовувати для інших цілей якщо немає фінансових, правових і технічних перешкод, за винятком тих, які регулюють доступ до самого Інтернету. Єдиним обмеженням на відтворення й поширення публікацій та єдиною умовою копірайту в цій сфері повинне бути право автора контролювати цілісність своєї роботи й обов'язкові посилання на його ім'я при використанні роботи та її цитуванні [63].

У 2003 р. ряд дослідних організацій Німеччини, Угорщини, Італії, Китаю, Швейцарії, Норвегії та Франції підписали Берлінську декларацію відкритого доступу (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities) [64] до наукових знань, у якій підтверджена їхня прихильність Будапештській ініціативі й підкреслена готовність до подальшого просування нової парадигми відкритого доступу для розвитку науки й суспільства шляхом:

- заохочення дослідників/грантоотримувачів до публікації робіт відповідно до принципів відкритого доступу;
- заохочення власників культурної спадщини до підтримки «відкритого доступу» за допомогою подання їхніх ресурсів в Інтернеті;
- розвитку засобів і способів оцінки онлайн-матеріалів для підтримки стандартів якості;
- захисту визнання публікацій у «відкритому доступі» як засобу, що сприяє кар'єрному просуванню вчених;
- створення інфраструктури «відкритого доступу» шляхом наповнення його змістом, розвитку програмного забезпечення, створення метаданих.

Прикладами синергетичних проектів «відкритого доступу» є вищезгадані електронні енциклопедії та репозитарії, мережі peer-to-peer, банки ідей, дискусійні форуми, відкриті освітні та комунікативні середовища тощо. Інформація в електронній формі належить до відкритого контенту, якщо вона перебуває у відкритому доступі, а також захищена однією з публічних ліцензій (GNU, Open Content License, Open Publication License, Artistic License тощо) або ліцензіями Creative Commons, що дають можливість її поширення та використання.

Creative Commons є певним конструктором ліцензій, у якому кожному автору надано можливість обрати варіант, який його задовольняє. Кожну ліцензію Creative Commons може бути подано: у вигляді сторінки з піктограмами та стислими пояснювальними написами (Commons Deed), у вигляді юридичного тексту (Legal Code) та у вигляді машинозчитувальних метаданих (Digital Code). Зазвичай ресурс містить посилання на Commons Deed, що дає змогу будь-якому користувачу швидко ознайомитися з основними умовами використання матеріалу. Посилання з Commons Deed відсилає на юридичний текст ліцензії. Машинозчитувальні метадані Creative Commons зазвичай подано у вигляді опису, який може бути вміщено безпосередньо в об'єкт, що захищається ліцензією [62].

Подання ліцензій Creative Commons у вигляді структурованої схеми метаданих відносить їх до більш широкого класу правових метаданих (rights metadata) і передбачає можливість автоматизованої обробки цієї інформації. Деякі способи цієї обробки реалізовано вже сьогодні. В експлуатацію введено пошукову систему (<http://search.creativecommons.org/>), яка дає можливість уточнювати пошукові запити за умов використання матеріалів.

Важливими позитивними чинниками за цих обставин є широка розповсюдженість Creative Commons і наявність розвинутого сервісу для «непідготовлених» користувачів. У цілому ж, ліцензії Creative Commons – це інструмент, який активно розвивається та використовується. Він не суперечить авторському праву, а трансформує його до вигляду, що не перешкоджає вільному поширенню інформації. Відзначаючи, що Creative Commons є істотним кроком у розв'язанні проблеми авторського права в електронному середовищі, потрібно водночас наголосити на необхідності подальших розроблень у її вирішенні. Слід також констатувати їх недостатнє розповсюдження в українському сегменті глобальних комп'ютерних мереж.

Таким чином, лакуна, що існувала донедавна між copyleft і повною свободою дій, була заповнена суспільними ліцензіями та ліцензіями Creative Commons, які дали змогу, з одного боку, інформації та іншим інтелектуальним надбанням вільно циркулювати й розвиватися, а з іншого – надали авторам гнучкі можливості для обмеження використання своїх напрацювань у тих межах, які вони вважають потрібними.

Слід додати, що наприкінці ХХ і на початку ХХІ ст. зібрання повнотекстових ресурсів іменувалися електронними (віртуальними, мережевими, онлайнними, цифровими) бібліотеками. З часом частота вживання подібних словосполучень почала зменшуватися, а натомість з'явився термін «репозитарії». Їх принципова відмінність від електронних бібліотек полягає в тому, що такі репозитарії являють собою інтегроване науково-видавниче та бібліотечно-інформаційне середовище. Тому термін «електронні бібліотеки» доцільно вживати для зібрань електронних версій історико-культурних фондів, на які не поширюється дія законодавства про авторське право, а для загальнодоступних зібрань сучасних публікацій більш доречним є термін «репозитарії».

Друга група проблем міжнародної кооперації при формуванні масивів електронних ресурсів пов'язана з необхідністю забезпечення інформаційно-технологічної сумісності всіх учасників корпоративних проєктів. Прихильники «відкритого доступу» доклали значних зусиль, щоб публікації в численних репозитаріях, розкиданих по всьому світу й по-різному організованих їхніми творцями, могли стати для користувачів віртуальною єдністю. По-перше, розроблено єдині принципи опису ресурсів, засновані на використанні метаданих Дублінського ядра. По-друге, розроблено протокол збору цих метаданих з різних архівів – ОАІ-РМН (Open Archives Initiative – Protocol for Metadata Harvesting).

Стандарт Дублінського ядра метаданих (Dublin Core Metadata) запропоновано Онлайновим комп'ютерним бібліотечним центром OCLC для опису ресурсів Інтернету [67]. Структура опису документів, на думку розробників, повинна бути простою та замінити складні системи існуючої каталогізації документів. Вона призначена для запису базових структурних значень опису документів на мовах розмітки HTML та XML і містить у собі 15 елементів, семантику яких визначено міжнародними групами професіоналів у галузі бібліотечної справи, обчислювальної техніки, кодування текстів, фахівців музейної справи та інших суміжних галузей наук.

Набір елементів Дублінського ядра метаданих (Dublin Core Metadata Element Set) використовують для опису різноманітних ресурсів, доступних в Інтернеті та інших мережах. Він нескладний за структурою, відносно легкий у застосуванні, інтернаціональний (застосовується в усьому світі). У 2001 р. набір Дублінського ядра метаданих було затверджено в США

Американським інститутом національних стандартів як стандарт Z39.85. В Австралії, Великобританії, Данії, Ірландії, Канаді та Фінляндії в цьому ж році формат Дублінського ядра метаданих рекомендовано та прийнято як державний стандарт для онлайн-ресурсів та е-комерції. У 2003 р. Міжнародною організацією стандартів ISO ухвалено фінальний текст документа під назвою ISO 15836, яким набір елементів Дублінського ядра метаданих затверджено як міжнародний стандарт [62]. У передмові документа зазначено, що ці метадані об'єднують бібліотекарів, дослідників цифрових бібліотек, постачальників контенту та експертів з розмітки текстів з метою дослідження стандартів щодо інформаційних ресурсів.

Формат Дублінського ядра метаданих містить 15 елементів для опису електронних ресурсів [67].

1. Назва (Title): Ім'я цифрового ресурсу, надане йому створювачем чи видавцем цифрового ресурсу.

2. Створювач (Creator): Персональне ім'я чи колективний автор, що несе первинну інтелектуальну відповідальність за створення інтелектуального змісту ресурсу (наприклад, автор, що створив документ, художник, фотограф, власник оригінального зібрання артефактів, чи ілюстратор візуальних ресурсів).

3. Тема (Subject, предмет): Предметна рубрика цифрового ресурсу. Предметна рубрика може бути виражена ключовим словом чи фразою, що описують тему (теми) ресурсу для позначення зв'язку предмета з людьми, територіями, подіями чи іншою контекстною інформацією.

4. Опис (Description): Текстовий опис змісту ресурсу, у тому числі анотації, або опис змісту стосовно візуальних ресурсів, а також інші описи, не включені в інші поля.

5. Видавець (Publisher): Організація, що створила цифровий ресурс, доступний у його дійсній формі за допомогою телекомунікації (видавництво, музей, університет чи бібліотека).

6. Співавтор (Contributor): Особа чи організація – додаток до тих, які визначено в елементі створювач (Creator), що несе істотну інтелектуальну відповідальність стосовно оригінального ресурсу, проте ця відповідальність є вторинною.

7. Дата (Date): Дата створення чи відкриття доступу до цифрового ресурсу.

8. Формат (Format): Формат даних ресурсу, який описується, та додаткові (необов'язкові) визначення. Використовується для програмного або апаратного забезпечення, необхідного для відображення, або роботи з ресурсом.

9. Тип (Type): Категорія чи жанр ресурсу. Подання: Текст, зображення, звук, набір даних, програма, подія, інтерактивні медіа, фізичний об'єкт.

10. Ідентифікатор (Identifier): Рядок або число, що використовується для унікального ототожнення цифрового ресурсу. Для мережевих ресурсів: URL/URN. Для інших ресурсів – глобальні, унікальні ідентифікатори: ISBN, ISSN, інвентарний номер, або інші формальні імена, що ідентифікують офлайнний (неопублікований в Інтернеті) ресурс.

11. Джерело (Source): Інформація про оригінальний фізичний ресурс, з якого «витягнуто» поточний цифровий ресурс.

12. Мова (Language): Вказує на мову інтелектуального контексту цифрового ресурсу.

13. Відношення (Relation): Відношення цього ресурсу до іншого ресурсу, плюс ідентифікатор іншого ресурсу.

14. Охоплення (Coverage): описує просторові чи часові характеристики інтелектуального змісту ресурсу.

15. Авторські права (Rights): Зміст цього елемента має позначити авторські права та їх власника.

П'ятнадцять елементів Дублінського ядра метаданих за їх призначенням можна поділити на три основні групи, відповідно до сутності інформації, яку вони у собі вміщують. Це елементи, що мають відношення до:

- змісту ресурсу (заголовок, предмет, опис, джерело, мова, відношення, зона дії);
- інтелектуальної власності (автор, видавець, відомості про відповідальність, правові аспекти);
- поточного стану (властивостей) (дата, тип ресурсу, формат, ідентифікатор).

У стандарті Дублінського ядра метаданих втілено такі характеристики:

- простота створення та підтримки даних – він являє собою мінімально простий набір елементів, що дає змогу створювати прості описові запи-

си для цифрових ресурсів не тільки фахівцями, а й забезпечує ефективний механізм запитів до ресурсів у мережевому оточенні;

- семантика загального вживання – пошук ресурсів серед великої кількості загальної (часто слабо структурованої) інформації у мережі Інтернет є досить складною справою. Дублінське ядро метаданих може допомогти «досліднику цифрових ресурсів» (досліднику-непрофесіоналу) знайти потрібну інформацію через послідовність загальних елементів;

- урахування притаманних різним країнам специфічних лінгвістичних проблем. Розробники Дублінського ядра метаданих – представники практично всіх континентів планети – впевнені, що розвиток цього стандарту вирішить проблеми, пов'язані зі складною багатомовною та мультикультурною природою електронних ресурсів планети;

- розширюваність – у разі досягнення балансу, з одного боку, між простотою опису цифрових ресурсів і необхідністю ретельного опису деталей з іншого, розробники усвідомлюють важливість створення механізму, здатного розширити набір елементів залежно від специфіки ресурсу. Передбачається, що розробники інших подібних стандартів створять додаткові набори елементів для опису ресурсів, які дають можливість інтегрувати їх до набору Дублінського ядра метаданих з метою максимально повного опису ресурсів.

За правилами Дублінського ядра метаданих кожен з 15 елементів не є обов'язковим і може повторюватися. Опис інтернет-ресурсів з використанням цих метаданих можна, у першому наближенні, розглядати як бібліографічний опис книги чи аналітичний розпис журналу (газети). Цей формат у першому наближенні можна вважати аналогом міждержавного стандарту ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 [62].

Слід додати, що існують програми-конвертори з формату Дублінського ядра метаданих у MARC-формати. Дотримання Дублінського ядра метаданих дає змогу досягти інформаційної сумісності учасників міжнародних кооперативних проектів. Для забезпечення «телекомунікаційної сумісності» розроблено протокол збору метаданих з різних відкритих архівів – OAI-PMH (Open Archives Initiative – Protocol for Metadata Harvesting) [68]. Кожен відкритий архів (репозитарій) має бути доступним для авторизованих збирачів метаданих, що функціонують відповідно до згаданого протоколу. Для цього він повинен мати механізм доступу, здатний виконувати за

запитами збирачів метаданих набір операцій, який забезпечується протоколом OAI-PMH.

Завдяки стандартизації подання метаданих у репозиторіях і стандартизації протоколу OAI-PMH, що визначає взаємодії відкритих архівів, забезпечується їх інтероперабельність. Відповідно до протоколу OAI-PMH, архів, визначений центральним, може здійснювати збір метаданих з інших, зареєстрованих у ньому відкритих архівів відповідно до встановленого регламенту.

У результаті такої центральної архів виступає як своєрідний інформаційний хаб – система інтеграції даних, що базується на матеріалізованій інтеграції метаданих із зареєстрованих у ньому джерел – відкритих архівів. Метадані для опису інформаційних об'єктів – публікацій – не порушуються. Вони піддаються віртуальній інтеграції. В інтегрованому репозитарії метаданих забезпечується їх унікальна ідентифікація. Повні тексти зберігаються в місцях постійного зберігання та стають доступними за допомогою сервісу для користувачів інтегрованого відкритого архіву, який розглядається як посилання на нього в картці метаданих, що описує цей об'єкт. Пошук здійснюється на центральному сервері, а за повним текстом користувач звертається до відповідного архіву. Серед переваг такого підходу можна виділити простоту, сучасність, забезпечення високої якості сервісів, можливості розвитку, масштабованість, можливість інтегрувати ресурси з багатьма іншими відкритими ресурсами.

В Україні за такою схемою функціонує сервер oai.org.ua, що був розроблений фахівцями Інституту програмних систем НАН України та Житомирського державного університету ім. І. Франка. Він забезпечує централізований пошук у 48 публічних архівах України, створених бібліотеками університетів і академічних інститутів [69].

Вищевикладене говорить про наявність певних досягнень у сфері розв'язання проблем дотримання авторських прав і забезпечення інформаційно-технологічної сумісності електронних ресурсів при реалізації кооперативних проектів їх формування в рамках як національних, так і міжнародних проектів.

Значно менш проробленою є організаційно-управлінська проблематика. Вона легко розв'язується за умови належного фінансування відповідних програм з визначенням головної організації та розподілу завдань між спів-

виконавцями. Однак, враховуючи економічні негаразди сьогодення, слід орієнтуватися на синергетичні підходи та механізми організації кооперації.

Цілісну концепцію такої міжнародної кооперації для створення інтегрованого славістичного ресурсу запропонував О. Онищенко [70]. Він зазначив, що ідеальним варіантом була б організація доступу через одного інтегратора інформації (або декількох регіональних, тематичних) до всіх існуючих у світі фондів слов'янської та слов'янознавчої літератури. Хоча всі вони розпорошені по мережі Інтернет, однак певні впорядковані масиви інформації про слов'янство можна знайти вже сьогодні в міжнародних бібліотечних каталогах.

Найбільшим з них є OCLC (Online Computer Library Center – Онлайновий комп'ютерний бібліотечний центр). OCLC спеціалізується на сприянні розширенню доступу до світової інформації. Це містить у собі і проблему накопичення славістичної інформації та розширення доступу до неї. Сьогодні OCLC відображає інформаційні ресурси понад 36 тис. бібліотек із 79 країн, у т. ч. слов'янських. У зведеному електронному каталозі OCLC є понад 42 млн записів на 400 мовах (у т. ч. і багатьох слов'янських). Убачається доцільність створення в системі OCLC тематичного інтегратора славістичних ресурсів з деталями свого пошукового апарату до них. Це вписується у стратегію розвитку OCLC, що розгортає новий проєкт – CORC (OCLC Cooperative Online Resource Catalog). Він дає змогу створювати тематичні покажчики (у т. ч. і славістичного характеру). Однак OCLC – комерційна структура, що припускає відомі обмеження.

Тому паралельно з OCLC слід шукати платформи для інтегрування славістичних інформаційних ресурсів у відкритих інтернет-системах. Такими найбільш відомими на сьогодні є Slavistik-portal Віртуальної бібліотеки Східної Європи та база Ethnodoc на сайті ViFa Ost. Остання містить матеріали з дослідження національних меншин Східно-Центральної та Південно-Східної Європи (на сьогодні переважно останньої). Присутня тут інформація стосується 170 національних меншин з 20 країн і регіонів. Вона структурована за етнічними, релігійними та мовними групами.

Майже 10 років ведеться реєстр сховищ відкритого доступу до наукових публікацій – ROAR (Registry for Open Access Repositories). Станом на середину 2014 р. у ньому зафіксовано близько 3,8 тис. відкритих архівів, у т. ч. 113 – у Польщі, 70 – в Україні, 49 – у Росії, 11 – у Білорусі [71].

Слов'янська частина ROAR, як бачимо, чимала. І це говорить про можливість створення в його межах об'єднаного славістичного архіву.

Більшість із перерахованих вище та їм подібних інтеграторів електронних ресурсів мають універсальний характер, де переважає природничо-наукова, технічна, технологічна інформація. Соціогуманітарний матеріал займає там менше місця. Але досвід і можливості цих інтеграторів інформації з успіхом можуть бути використані для посилення інформаційного забезпечення славістичної справи.

Ближче до завдань створення об'єднаного електронного ресурсу славістичної інформації підійшли інтегратори соціогуманітарних і профільних слов'янознавчих баз даних. Прикладом спеціалізованого інтегратора соціогуманітарних матеріалів може бути система «Соціонет» [72]. Вона є варіантом реалізації ідеї відкритих архівів. Інститути Відділення суспільних наук Російської академії наук вирішили всі свої дослідження обов'язково депонувати в електронній формі в архівах своїх установ. Дані про ці інформаційні об'єкти передаються в систему «Соціонет», де накопичуються метадані та встановлюються гіперактивні зв'язки між ними.

У всьому світі, і у слов'янських країнах зокрема, іде оцифрування рукописної, архівної та книжкової спадщини. Це дає можливість поставити питання про організацію Всесвітньої цифрової слов'янської бібліотеки. Якщо виникла ідея (і реалізується) Світової цифрової бібліотеки універсального характеру, то вбачається доцільним започаткувати створення спеціалізованої слов'янської бібліотеки. Для початку вона мала б націлилася на збір максимально повної бібліографічної інформації про наявність слов'янських документів у світі та паралельно розглянути можливості формування повнотекстові бази. Очевидно, у найближчому майбутньому славістичний ресурс існуватиме в розподіленому вигляді. А шлях розширення віддаленого доступу лежатиме через прискорення оцифрування конкретних фондів по всьому світу. Інтеграція цифрового матеріалу відбуватиметься в національному, регіональному та міжнародному масштабах. При цьому будуть наповнюватися існуючі та створюватися нові сховища слов'янської електронної інформації.

Виправдали б себе і міжнародні центри-інтегратори ресурсів конкретних напрямів славістики. Вони фактично сформувалися на базі провідних бібліотек кожної зі слов'янських країн. Тому реально ставити завдання, щоб,

скажімо, усі електронні матеріали щодо богемістики з усього світу збиралися, оброблялися та пропонувалися в науковий та навчальний обіг у одній з бібліотек Чехії, з полоніки – у Польщі, з україніки – в Україні тощо.

Найважливіше та найскладніше – формування інтегрованих повнотекстових славістичних баз і забезпечення вільного доступу до них. Тут звичайно виникають питання авторського, майнового права, а також технічні, технологічні, мовні проблеми. Але все ж об'єднаний славістичний ресурс світу можливий. Його створення має багатопланове історико-культурне значення. По-перше, у світовій інформаційній обіг увійшли б зафіксовані в документах багатовікові досягнення в науці, культурі, освіті, громадському облаштуванні слов'янства. По-друге, сама наука славістика отримала б потужну інформаційну платформу для осмислення історичного минулого, сучасних тенденцій та перспектив слов'янських народів. Навіть уже опрацьовані національні та міжнародні частини майбутнього інтегрованого слов'янського інформаційного ресурсу говорять про вагоме місце слов'янства у світі. Широке використання такого історичного, соціокультурного, соціогуманітарного надбання дасть змогу слов'янським народам швидше й легше вписатися в інформаційне суспільство, що формується, увійти в нього зі збереженням і збагаченням кращих рис своєї самобутності, національної історико-культурної спадщини. Примножиться науково-інформаційна база для розвитку міжслов'янської співпраці, діалогу з іншими народами, творчого внеску в побудову нової цивілізаційної картини світу.

Викладене дає змогу зробити такі висновки й пропозиції щодо розвитку міжнародної кооперації в інформаційному виробництві.

1. Проблема розвитку правового підґрунтя міжнародної кооперації при формуванні інформаційних ресурсів має вирішуватися шляхом переходу від заборонної парадигми класичного авторського права до дозвільної системи розповсюдження документованої інформації з урахуванням прав інтелектуальних власників. Таку можливість забезпечують, зокрема, публічні ліцензії та ліцензії Creative Commons. Вони надають інтелектуальним власникам гнучкі можливості обмежити використання своїх напрацювань у тих рамках, які вони вважають потрібними.

2. Проблема інформаційно-технологічної сумісності в кооперативних проектах формування електронних ресурсів необхідно розв'язувати дотриманням міжнародних стандартів і вимог. У телекомунікаційному

аспекті слід активізувати використання протоколу обміну метаданими ініціативи відкритих архівів ОАІ-РМН (Open Archives Initiative – Protocol for Metadata Harvesting), а в змістовному – здійснювати опис мережевих ресурсів на основі Дублінського ядра метаданих.

3. Значна частина проектів міжнародної кооперації в інформаційному виробництві здійснюється на синергетичних засадах. Безперечною вбачається доцільність участі в них українських фахівців. Водночас має сенс ініціювати ряд міжнародних, регіональних і міждержавних проектів інтеграції славістичних інформаційних ресурсів. Він дасть змогу Україні разом з іншими слов'янськими народами увійти в інформаційне суспільство, що формується, зі збереженням своєї самобутності.

4.3. Особливості прояву сучасного інформаційного ринку і розвиток його структури

У механізмах організації інформаційного ринку проявляється сучасна система економічних, організаційних і правових відносин стосовно продажу, купівлі та розповсюдження інформаційних ресурсів, технологій, продукції та послуг. В Україні, як і в більшості країн світу, ринкові форми господарювання стають визначальними в процесі вдосконалення обміну в структурі інформаційних баз нашого суспільства. Поряд із цим вони є спонукальним чинником (у все зростаючій мірі) до виробництва нової, суспільно значущої інформації.

Вітчизняний інформаційний ринок протягом останнього десятиріччя набуває основних характеристик сучасних інформаційних обмінів, при яких діють усі його обов'язкові атрибути – закони попиту та пропозиції, життєвий цикл товару, цінова динаміка тощо. Він характеризується визначеною номенклатурою товарів і послуг, котируванням цін, впливом кон'юнктури, умовами та механізмом їх купівлі-продажу. На інформаційному ринку продається і перебуває в обігу не інформація, а продукти інформаційної діяльності (тобто її товарна форма).

У процесі вдосконалення сучасних інформаційних обмінів набувають притаманних їм вимогам якостей інформаційні продукти як наслідки трудової діяльності у сфері інформації. Інформаційний продукт перетворюється

на товар у тому випадку, якщо стає предметом економічного обміну. Інформаційний продукт має не тільки ціну та конкретну користь для окремого споживача, а й загальну користь для всієї людської цивілізації. Він може багаторазово продаватися на ринку, при цьому він не втрачає своїх споживчих властивостей і не відчужується від власника. Якщо виробниче споживання енергії, сировини, матеріалів, палива призводить до їх фізичної витрати та збільшення ентропії в природі, то використання інформаційних продуктів дає зовсім відмінний та якісно новий ефект – сприяє збільшенню та нагромадженню наукових знань, зниженню матеріальних витрат та ін.

При цьому мова йде про продукування товару нового типу – товару з новими економічними властивостями: необмеженого відтворення та накопичення, багаторазового використання і поряд з цим товару, якість якого значною мірою залежить від часового фактора, ситуативної специфіки тощо. Мова йде вже про виникнення нового, нетрадиційного розуміння джерела вартості та надвартості, що пов'язана з реалізацією інтелектуального потенціалу, нагромадженими знаннями працівника. Якщо виробниче споживання енергії, сировини, матеріалів, палива призводить до їх фізичної витрати та збільшення ентропії в природі, то використання інформаційних продуктів дає зовсім протилежний ефект – сприяє збільшенню та нагромадженню наукових знань, зниженню матеріальних витрат, зменшенню ентропії.

Як показує досвід розвинутих країн світу, з розвитком інформаційних технологій інформація перетворюється на звичайний товар, який стає наймасовішим об'єктом купівлі-продажу. Отже, істотною особливістю розвитку ринкових відносин на сучасному етапі є формування інформаційного ринку. Прискорення розвитку останнього сприяє переходу до інформаційного суспільства і є головним фактором інформатизації всіх сфер діяльності людини.

Ще науково не осмислено і не оцінено той факт, що інформаційний ринок за масштабами (оборотом) та темпами зростання у більшості розвинутих країн світу значно випередив ринок матеріальних продуктів і послуг.

На сьогодні поняття інформаційного ринку ще не є повністю визначеним, його змістовне наповнення змінюється разом зі зміною підходів до визначення інформаційної сфери економіки та відрізняється в різних країнах.

Закон України «Про науково-технічну інформацію» так визначає інформаційний ринок: «Це сукупність правових, економічних та організаційних відносин з приводу продажу та купівлі інформаційних ресурсів, технологій, продукції та послуг» [103].

Сьогодні інформаційне законодавство в Україні загалом не сформоване. Але значну частину інформаційних законів уже розроблено та прийнято Верховною Радою України. Це закони України: «Про інформацію», «Про науково-технічну інформацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах».

Відповідно до Бернської конвенції, програмам для ЕОМ і БД надається охорона нормами авторського права, як і літературним творам. Основним законом, що захищає права виробників програмних продуктів в Україні є Закон України «Про авторське право і суміжні права». На стадії розроблення перебувають проекти ряду інформаційних законів.

Ведучи мову про законодавчу базу, слід зазначити, що недостатньо створити потрібні закони, необхідно зробити їх дієвими, тобто розробити ефективний механізм їх дії. Особливо це актуально для захисту інтелектуальної власності на програми та бази даних.

Економічні відносини проявляються за умов зіставлення запропонованої кількості, якості, номенклатури та цін на товари з їх попитом. Вони залежать також від платоспроможності користувачів і від ступеню розвитку їх потреб. Крім економічного, на попит впливають й інші фактори, у тому числі демографічні, територіальні, соціальні. Їх дія не пов'язана напряму з економічними відносинами в процесі купівлі-продажу, але вони істотно впливають на розвиток ринку, поведінку користувачів та їх вибір.

Організаційні відносини охоплюють елементи державного регулювання взаємодії виробників і розповсюджувачів інформаційних продуктів і послуг. Загалом, розглядаючи інформаційний ринок, потрібно акцентувати увагу на такому специфічному товарі, як інформаційний товар з усіма його характерними особливостями та формами подання – у вигляді інформаційних ресурсів, продуктів, технологій, програмних продуктів та інформаційних послуг. Саме вони є результатом спрямованої діяльності, для здійснення якої необхідний ринок засобів виробництва, ринок робочої сили, наявність фінансових, правових та інших регулювальних структур та органів, що визначають взаємозв'язок між усіма складовими ринку.

Розвиток ринкових відносин і необхідність подальшого збільшення обсягів розробки програмних засобів, комплексність робіт із програмування та необхідність враховувати не тільки технічні характеристики, а й соціальні та економічні аспекти в процесі розробки та впровадження програмних засобів, а також очевидність їх специфіки дали змогу розглядати програмні продукти як самостійний клас, а отже, як окремий сектор інформаційного ринку. Відповідно до стандарту ISO–9000 програмний продукт – це набір комп’ютерних програм, процедур і, можливо, пов’язаних з ними документів і даних.

Програмні продукти, спеціально упаковані та оформлені для комерційного продажу, прокату, надання в оренду або лізинг пакети програм, розроблені і/або поставлені системними чи незалежними постачальниками, на сьогодні є одним з найбільш широко затребуваних товарів на вітчизняному інформаційному ринку.

Первинними категоріями програмних продуктів є:

- системне програмне забезпечення;
- допоміжні програми-утиліти;
- прикладні програмні засоби;
- прикладні програмні рішення.

У вартість програмних продуктів, віднесених до цих категорій, частково включають майбутні витрати на їх супроводження, обслуговування і/або підтримку.

Основними компонентами системного програмного забезпечення є операційні системи та розширення їх, а також програми централізованого керування даними, або допоміжні програми-утиліти, призначені для виконання типових дій з носіями даних: ініціалізація дисків, перевірка дисків на наявність пошкоджених ланок, оптимізація розміщення файлів на диску тощо. Вони називаються також зовнішніми командами операційної системи. Приклади: програми форматування; резервного, динамічного ущільнення; оптимізації; обмеження доступу; архіватори.

Крім того, до цієї категорії відносять програмні системи прийняття рішень, програмні компоненти інформаційно-обчислювальних систем, електронні таблиці, програмні засоби автоматизованого проектування, сумісної обробки даних і розроблення об’єктно-орієнтованих додатків, а також програмні засоби, що дають можливість користувачеві здійснювати

пошук, організацію та реорганізацію даних, керування та маніпулювання даними та базами даних. Прикладні програмні засоби та рішення містять програми, розроблені для вирішення специфічних задач, необхідних для реалізації найважливіших функцій виробництва та бізнесу. Такими «загальногалузевими» горизонтальними функціями, що реалізуються за допомогою програмних засобів, є: облік, керування персоналом, розрахунки з працівниками, керування проектами та інші функціональні комплекси задач управління. З іншого боку, до цієї категорії належать програмні засоби, що забезпечують готові рішення специфічних прикладних задач для так званих «вертикальних ринків» (наприклад, для банківського/фінансового, промислового/виробничого ринків, науки, освіти, охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища тощо).

За типом споживача зазвичай виділяють такі сегменти ринку:

1. Корпоративний сегмент (юридичні особи).
2. Ринок SOHO (малий та домашній офіс – small office-home office).
3. Ринок індивідуальних споживачів (фізичні особи).

Ринок послуг охоплює:

- послуги у сфері інформатизації;
- послуги з навчання, підготовки та перепідготовки;
- мережеві послуги;
- телекомунікаційні послуги.

Послуги у сфері інформатизації, у свою чергу, поділяються на:

- консультативні послуги;
- послуги зі створення програмного забезпечення;
- послуги з обробки даних;
- послуги, пов'язані з базами даних;
- послуги з технічного обслуговування та ремонту комп'ютерної техніки;
- інші послуги у сфері інформатизації.

До сектору мережевих послуг входять: електронна пошта, телеконференції, система електронного обміну даними EDI та обчислювальні мережі, що забезпечують транспортні послуги, електронні мережеві дошки оголошень (BBS), інші системи, що об'єднують користувачів ПЕОМ.

Мережеві послуги визначаються як платне обслуговування з урахуванням доданої вартості. Це послуги з керування мережами, мережевої обробки даних і передавання повідомлень у мережах.

Сектор телекомунікаційних послуг містить:

- послуги мереж передавання звуку (голосу);
- послуги мереж передавання даних (обслуговування приватних ліній, послуги з комутації даних);
- послуги з установлення та обслуговування обладнання у приміщеннях користувача.

Ринок електронної інформації має чотири сектори.

Сектор ділової інформації охоплює:

- біржову та фінансову інформацію – інформацію про котирування цінних паперів, валютні курси, облікові ставки, ринок товарів і капіталу, інвестиції, ціни. Генераторами цієї інформації є біржі, спеціальні служби біржової та фінансової інформації, брокерські компанії та банки. Найвідоміші на Заході агентства, що пропонують доступ до біржової та фінансової інформації, – Reuters і Telerate;
- економічну та статистичну інформацію – числову економічну, демографічну, соціальну інформацію у вигляді часових рядів, прогнозних моделей, оцінок тощо, яка надається державними службами, а також комерційними дослідними та консалтинговими фірмами.

На сьогодні суб'єктами сегмента інформаційного ринку в Україні, пов'язаного з розвитком продуктивних сил, є насамперед вітчизняні економічні структури, що почали розвиватися після катастрофічного спаду господарства країни минулих років, а також зарубіжні компанії та СП. Як вітчизняний, так і іноземний капітал в українській економіці цікавить приватизаційний процес, інвестиційне середовище, досвід роботи зарубіжних економічних структур в Україні, рівень економічної та політичної стабільності, ноу-хау у сферах, що дотичні з інтересами цієї структури, характеристика діяльності конкурентів, тенденції розвитку ринків, реакція їх на просування тих чи інших продуктів та ін.

Оскільки економічні структури мають найвищу купівельну спроможність, на сьогодні вони є найбільш активними стимуляторами розвитку ринку інформації. Ці структури, як правило, націлені на результат і цим самим визначають потрібні їм напрями інформаційного виробництва, вимагають від постачальників інформації оперативної, якісної роботи. Придбаний інформаційний продукт намагаються якнайшвидше вмонтувати у сферу своїх економічних інтересів і забезпечити його окупність.

Розвиток ринкових відносин і необхідність подальшого збільшення обсягів розробки програмних засобів, комплексність робіт із програмування та необхідність враховувати не тільки технічні характеристики, а й соціальні та економічні аспекти в процесі розробки та впровадження програмних засобів, а також очевидність їх специфіки дали змогу розглядати програмні продукти як самостійний клас, а отже, як окремий сектор інформаційного ринку.

Відповідно до стандарту ISO–9000 програмний продукт – це набір комп'ютерних програм, процедур і, можливо, пов'язаних з ними документів і даних.

Отже, програмні продукти – це спеціально упаковані та оформлені для комерційного продажу, прокату, надання в оренду або лізинг пакети програм, розроблені і/або поставлені системними чи незалежними постачальниками. Вони не містять спеціально розроблені прикладні програмні рішення, які закуплені в інших фірм-виробників чи у третіх фірм і якими фірми-розробники систем «під ключ» доповнюють свої обчислювальні системи.

Глобалізація світових економічних процесів спричинила створення економіко-статистичних баз даних і надання послуг на їх основі. Значну роль у цьому процесі відіграють державні та міжурядові організації.

Пошук статистичної інформації – в основному прямий, адресний – здійснюється за формальними ознаками об'єкта. Користувач, як правило, отримує можливість статистичної обробки знайденої інформації як за допомогою засобів, що надаються діалоговою інформаційною системою, так і власними засобами за допомогою передавання результатів пошуку в ЕОМ користувача, комерційну інформацію про підприємства, фірми, корпорації, напрями їх роботи та продукцію, ціни, фінансовий стан, зв'язки, угоди, керівників тощо. Комерційна інформація необхідна підприємцеві передусім для добору партнерів, пошуку клієнтів, установаження контактів з ними. Крім того, обізнаність щодо діяльності партнера або клієнта дає підприємцеві впевненість у повній інформованості про нього. Доступ до комерційної інформації уможливорює також вивчення діяльності конкурентів та їхньої продукції, відстежування дій регулювальних організацій щодо цієї сфери бізнесу.

В Україні великі бази даних створено на багатьох державних підприємствах. Вони доступні лише у відомчих мережах і не доступні у відкритих

телекомунікаційних каналах, крім баз даних ряду комерційних інформаційних служб, які формуються на основі звітів підприємств, що надаються Держкомстатом України. Доступ до такої інформації дає змогу підприємцеві здійснити закупівлю за оптимальними цінами, вивчити ринок пропонованого товару зсередини цього ринку, першим відповідати новим запитам споживачів і тим самим залишатися на лідируючих позиціях в умовах жорсткої конкуренції. Цей вид інформації має найбільший попит. Початальниками її є практично всі мережі загального доступу. Здебільшого вона створюється стихійно за рахунок інтеграції повідомлень про купівлю/продаж, розміщених користувачами мережі в спеціалізовані конференції або в системи дошок оголошень. Зокрема, у мережі Relcom – це інформація комерційних конференцій групи relcom.commerce тощо.

За допомогою систематизації такої інформації виділяють розділи:

- електронний ринок, нерухомість, будматеріали, метали тощо;
- ділові новини у сфері економіки та бізнесу – надаються спеціальними інформаційними службами.

Сектор юридичної інформації – містить системи доступу до електронних збірників указів, постанов, інструкцій та інших документів, виданих органами державної та місцевої влади.

Виділення юридичної інформації зі спеціальної інформації в окремий сектор пов'язане з активною діяльністю законодавчих органів «під час реформ», коли оперативний доступ до цього виду інформації набуває для бізнесмена особливого значення. На Заході відомим і популярним поставальником юридичної інформації є служба LEXIS. В Україні як вдалий приклад комерційної діяльності на ринку юридичної інформації можна назвати довідкову систему «ЛІГА», що містить повну базу законів і нормативних документів.

Сектор інформації для фахівців охоплює:

- професійну інформацію – спеціальні дані та інформацію для фахівців різних спеціальностей (з медицини, педагогіки, астрономії, астрології тощо). Цей розділ інформації поки що недостатньо представлений на українському ринку електронної інформації, де переважає інформація для підприємців і фахівців технічного спрямування;
- науково-технічну інформацію – документовану, бібліографічну та реферативну, довідкову та дані у сфері фундаментальних, прикладних,

природничих, технічних і суспільних наук, галузей виробництва та інших сфер людської діяльності. Науково-технічна інформація розглядається окремо від професійної, оскільки цей вид інформації становить значну частину загального обсягу електронної інформації.

Сьогодні доступ до такої інформації надають великі бібліотеки, зокрема Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ), де експлуатується програмне забезпечення, розроблене та рекомендоване ЮНЕСКО (наприклад, бібліотечна програма «ІРБІС»). Науково-технічна інформація міститься в базах даних, доступ до яких надається через глобальну мережу Інтернет за допомогою спеціально розроблених програмних засобів, доступ до першоджерел – доступ до бібліографічної та реферативної інформації, а також до повнотекстових електронних баз даних.

Сектор масової, споживчої інформації містить:

- новини та літературу – інформацію служб новин та агентств преси, електронні журнали, довідники, енциклопедії;
- споживчу та розважальну інформацію – місцеві новини, погоду, програми радіо- та телепередач, розклад руху транспорту, довідники готелів, ресторанів, інформацію щодо прокату машин тощо. Тобто інформацію, орієнтовану на приватне, а не на службове використання.

Ринок електронних угод – містить системи банківських і міжбанківських операцій, електронних торгів, системи резервування квитків на транспорт і місць у готелях, замовлення товарів, послуг тощо.

Упровадження електронного обміну даними забезпечує можливість безпаперового, автоматизованого обігу офіційних документів (документообігу) як усередині підприємства, так і між різними організаціями (банки – клієнти, центр – філії, постачальники – споживачі). Упровадження інформаційних технологій у комерційну діяльність підвищує ефективність спілкування між торговими партнерами та зменшує витрати на обробку документів оператором-людиною. Оскільки електронний обмін документами містить пряме введення замовлення в комп'ютер фірми-виробника, з його допомогою можна уникнути затримок, викликаних пересиланням поштою, а також повторного введення даних і тим самим змусити товар рухатися швидше. Таке прискорене постачання вважається принциповим для оперативного виробництва та обліку товарів. Ринок інтегрованих

інформаційних систем, здатних забезпечити ефективне керування підприємством, почав формуватися протягом останніх років. Можна виділити два сектори цього ринку: фінансово-управлінські системи та виробничі системи.

Фінансово-управлінські системи місять підкласи локальних і малих інтегрованих систем. Такі системи призначені для ведення обліку за одним або декількома напрямками (бухгалтерія, збут, склади, облік кадрів тощо). Системами цієї групи може скористатися практично будь-яке підприємство, якому необхідне керування фінансовими потоками та автоматизація облікових функцій.

Виробничі системи місять підкласи середніх і великих інтегрованих систем. Ці системи насамперед призначені для керування виробничим процесом і планування його. Облікові функції виконують допоміжну роль, часом неможливо виділити модуль бухгалтерського обліку, оскільки інформація в бухгалтерію надходить автоматично з інших модулів.

Для опису сегментів ринку інформаційних продуктів і послуг скористаємося пропозицією М. Поппеля та Б. Голдстайна класифікувати сегменти цього ринку на основі двох характеристик:

- кому призначені продукти та послуги;
- що робиться за допомогою інформаційних продуктів і послуг для споживача.

За першою ознакою – залежно від типу споживачів інформаційних продуктів і послуг – можна виділити такі сегменти ринку:

- споживчий сегмент – передавання інформації та розваг і споживання їх приватними особами;

- сегмент взаємодії – взаємодія фірм-розробників інформаційних продуктів (створення та експлуатація мереж для поширення своєї продукції, розроблення стандартів тощо);

- сегмент забезпечення бізнесу – споживання інформаційної продукції та послуг, інформаційних технологій під час реалізації різних видів діяльності: закупівлі, виробництва, обслуговування, маркетингу, розповсюдження продукції. Використання інформаційних технологій має характер, що повторюється. Інтенсивне впровадження базується на кількісному аналізі «вартість – ефективність». Термін життя систем – 8–12 років;

- інтелектуальна робота – передавання та споживання інформації менеджерами та іншими фахівцями. Життєвий цикл виробів на цьому сегменті короткий.

За другою ознакою – дії, що виконуються за допомогою елементів інформаційних технологій зі створення інформаційних продуктів і послуг, – у рамках виділених раніше (за першою ознакою) сегментів інформаційного ринку пропонується вирізняти:

- транспортування – організація фізичного потоку інформаційного продукту різними засобами;

- перенесення з носія на носій – перенесення інформаційного продукту з одного носія на інші;

- зберігання – зберігання інформаційного продукту електронними або традиційними засобами;

- оброблення – перетворення інформаційного продукту;

- інформацію – вид інформаційного продукту, що містить дані, знання, а також програмні засоби їх оброблення, призначені в основному для пізнавальних цілей;

- розваги – вид інформаційного продукту, призначений в основному для забезпечення дозвілля та отримання задоволення [104]. Усе це сприяє виробництву нової, безсумнівно, потрібної інформації та введенню в обіг актуальної при розв’язанні проблем сьогодення інформації з обсягів наявної в суспільних базах. Це поза всякою дискусією є позитивним фактором для розвитку інформаційного ринку. Однак, поряд із цим у такому процесі проступають й істотні негативні тенденції.

Насамперед, генеруванням нової інформації на замовлення економічних структур стимулюється розвиток інформаційної галузі у вузькоспеціальних напрямках. У зв’язку з цим виникає відчутна нерівномірність у розвитку загальносуспільного ринку інформації, що, у свою чергу, зменшує можливість горизонтальних зв’язків у структурі інформаційних баз, послаблює їх спільний потенціал.

Крім того, економічні структури, замовляючи виробником інформаційний продукт, як правило обумовлюють конфіденційність у відносинах з партнерами-виробниками інформаційної продукції як під час виробництва, так і при її використанні. Цим самим штучно знижується значення нової інформації як фактора суспільного прогресу.

І найголовніше, основний замовник інформаційної продукції, інформаційні структури на українському ринку, зацікавлені у вирішенні завдань тактичного характеру. В інформаційній сфері таким чином їх цікавлять у переважній більшості розробки прикладного значення. І від цього сегмента інформаційного ринку найближчим часом суспільство не зможе дочекатися суспільно значущого продукту стратегічного значення, фундаментальної аналітики, що має стати основою вітчизняного інформаційного ринку.

Об'єктивна необхідність удосконалення ефективності керування суспільством останнім часом дедалі відчутніше проявляється посиленням практичного інтересу також і з боку управлінських структур до ринку інформації, до можливості одержати оперативну, достовірну інформацію, необхідну для прийняття оптимальних рішень. У зв'язку з розвитком процесу структурування суспільства цей сегмент ринку все більшою мірою привертає увагу політичних партій та блоків, інших громадських організацій, вони стають активними учасниками цього ринку, усвідомлюють значення й цінність існуючих на ньому продуктів.

Специфіка цих продуктів на сьогодні визначається особливостями розвитку українського суспільства на даному історичному етапі. Під впливом цілого ряду об'єктивних і суб'єктивних причин у цей відрізок часу концентрується увага на вирішенні завдань тактичного значення. Цим обумовлюється переважний інтерес саме до інформаційних продуктів оперативного призначення.

Такий попит орієнтує учасників ринку з боку пропозиції на впровадження технологій оперативного відбору інформації для баз і створення нової продукції на базі аналізу лише (або майже лише) нових даних, налагодження швидкої доставки інформації споживачам, впровадження засобів оперативного керування інформаційними масивами, виходячи з необхідності негайного реагування на нову ситуацію.

В умовах сучасної України, розвиток процесу поставки оперативних інформаційних продуктів на внутрішній і, особливо, зовнішній ринок інформації, очевидно, буде розвиватися шляхом кооперації інформаційних баз і центрів виробництва нових продуктів. Це дає змогу збільшити виробничі потужності за рахунок насамперед внутрішніх резервів, без проблемних для даного часу істотних фінансових затрат.

Варто також зауважити, що зосередження уваги управлінських структур переважно на вирішенні локальних тактичних завдань є характерною особливістю першого після тривалої кризи етапу суспільного розвитку.

Поки що ж орієнтація українського суспільства на вирішенні тактичних завдань сприяє прояву також деяких негативних факторів, що впливають на ринок інформації.

По-перше, запити на інформацію для вирішення питань тактичного значення не сприяють фінансовій стабілізації структур, зайнятих виробництвом цього продукту, роблять сферу інформаційного виробництва зоною підвищеного ризику. Самі запити на ринку інформації мають яскраво виражену циклічність, пов'язану з виборчими кампаніями, частою зміною вищого керівництва виконавчих владних структур та ін. І бюджети владних структур, і фінансові можливості громадських організацій на сьогодні якщо й передбачають витрати на оплату інформаційних послуг, то, традиційно, ці кошти є дуже незначними. У результаті, не маючи стабільного державного замовлення, як це практикується на Заході, не маючи постійних джерел фінансування, структури, що займаються виробництвом і представленням на відповідний ринок інформації, потрапляють у залежність від спонсорського впливу, впливу благодійних організацій та ін. Така ситуація впливає на якість інформаційних продуктів. Яскравим прикладом цьому може бути оперативна соціологічна інформація, використовувана ЗМІ перед виборами, що традиційно в багатьох випадках є не стільки інформацією про результати досліджень популярності тих чи інших політичних сил чи персоналій, скільки інструментом маніпулювання свідомістю виборців.

По-друге, ринок інформації, орієнтованої на допомогу у вирішенні переважно технічних питань, ринок, на якому відсутня інформація про закономірності розвитку суспільних процесів, позбавлений можливостей самоконтролю якості. Адже достовірність оперативної інформації пересічному замовнику складно перевірити подібною інформацією в той самий проміжок часу.

По-третє, обмаль аналітичної продукції на інформаційному ринку України, що відображала б стратегію розвитку нашого суспільства, його інтереси в перспективі, обумовлює присутність на цьому ринку зарубіжних продуктів, підпорядкованих інтересам інших держав, великих компаній, політичних сил тощо. У цій ситуації на логіку розвитку українського інфор-

маційного ринку фактично безальтернативно впливає саме цей, зарубіжний інтерес.

І, нарешті, по-четверте, розвиток українського ринку інформації в напрямі превалювання продуктів оперативного призначення зводить, як правило, діяльність інформаційних структур до обробки й використання електронних потоків нових фактологічних повідомлень. При цьому донині слабо використовується потенціал наявних інформаційних баз, здобутків української науки, культури, духовного надбання попередніх поколінь, що має загальноцивілізаційну цінність. Слаба затребуваність інформаційного потенціалу системи інформаційних баз українського суспільства не лише є доказом нераціонального ставлення з боку системи суспільних інститутів України до нашого спільного інтелектуального капіталу. У нинішній період переходу до інформаційного суспільства, у період об'єктивно існуючої потреби мобілізації інтелектуальних можливостей нації таке ставлення насамперед владних структур з усім багажем наявних проблем у сфері державотворення, економічних, політичних структур робить цей потенціал фактично «мертвим вантажем». Відсутність перспективного прогнозування, відсутність реального інтересу до власного майбутнього, що саме по собі є дуже симптоматичним і тривожним сигналом для нашого суспільства, є водночас основним фактором відсутності попиту на аналітичну продукцію. Таким чином, без втручання держави й громадськості відсутність цієї фундаментальної складової на подальших етапах розвитку українського інформаційного ринку позбавлятиме його самостійності та негативно впливатиме на самоідентифікацію нашого суспільства [86].

Одним з помітних суб'єктів українського інформаційного ринку залишається, навіть при нинішніх обсягах фінансування, наука й освіта. У межах своїх скромних фінансових можливостей наукові та навчальні заклади виступають у ролі замовників необхідної їм для функціонування інформації та водночас самостійно продукують нові наукові розробки, науково-прикладні матеріали, роблять спроби їх реалізації на інформаційному ринку. Ця категорія учасників ринку інформації на сьогодні якраз і є основним виробником аналітичних продуктів, певною мірою, у межах можливого, зберігає традиції розвитку фундаментальних наук. Згідно з тривалою традицією саме наукові установи та вищі навчальні заклади в нашому суспільстві реалізують функції, аналогічні виконуваним «фабриками думки»

на Заході. Їх можливості на сьогодні обмежені у зв'язку з низьким рівнем фінансування науки й освіти, а також слабкою суспільною затребуваністю наукових розробок, різким звуженням протягом останнього часу госпрозрахункової тематики [99]. Якісний рівень аналітичної продукції у зв'язку з цим знижується, оскільки «відбувається не тільки скорочення наукових виробництв, а й зменшення часток прогресивних технологій майже в усіх сферах економіки... різко знизилась інноваційна активність промислових підприємств України» [100].

Незважаючи на недостатню увагу з боку держави та слабку затребуваність у продукції наукових установ України, сьогодні ще можна говорити про наявний її внутрішній потенціал, при вивільненні якого можливе прискорене зростання наукової діяльності. Українська наука поки що має добре підготовлені високопрофесійні кадри, цінні інформаційні бази, у яких знайшли відбиток результати дослідницької роботи на передових і на сьогодні напрямках науки. При всіх несприятливих умовах для розвитку, в Україні все ж таки налагоджена спадкоємність у веденні наукової роботи через виховання, хоч і чисельно нижчого від потреби, нового покоління наукових кадрів.

Однак, якщо для внутрішньої ситуації в науці та освіті недостатня увага держави й громадськості, мізерне фінансування можна вважати об'єктивними причинами, що обумовлюють низьку на сьогодні ефективність, то деякі інші причини можна з усією певністю віднести до числа суб'єктивних. Насамперед мова йде про слабкий зустрічний процес із боку наукових установ стосовно актуальних питань розвитку суспільства, потреб потенційних замовників наукової продукції. В умовах слабого фінансування необхідне здійснення своєрідної конверсії в тематиці частини підрозділів наукових установ, вивчення реальних запитів сучасного ринку інформації, вироблення максимально прийнятних для цього ринку форм інформаційного продукту. Для внутрішнього і, особливо, зовнішнього інформаційного ринку необхідна організація сучасної рекламної роботи, введення сучасного ціноутворення. І, у цілому, – забезпечення кваліфікованої поведінки на ринку інформації.

Протягом десятиліть Україна була визнаною науковою державою у світі. І хоча в останнє десятиріччя вона втратила певні позиції, ще й сьогодні не безперспективним є залучення зарубіжних інвестицій в україн-

ську науку, долучення вітчизняної науки до міжнародної спеціалізації у сфері наукових досліджень, виробництві сучасного наукового інформаційного продукту, збереження цим самим наукового потенціалу на передових напрямках наукової діяльності та інтенсифікація роботи у сфері наукової інформації.

Підвищенню ефективності наукових досліджень у нинішніх умовах може сприяти налагодження відповідного інформаційного забезпечення наявними інформресурсами основних замовників: управлінські структури, бізнес, громадські організації. Цьому може сприяти реорганізація дослідних центрів та інформаційних структур, системи інформаційних баз та інформаційно-аналітичних центрів. В умовах розвитку інформаційного суспільства із всезростаючими потоками інформації наявні її обсяги мають оперативно потрапляти в розпорядження користувачів. І для цього необхідне вдосконалення керування цими потоками та обсягами, забезпечення ефективного використання в усіх сферах суспільної діяльності.

Розвиток сучасного інформаційного ринку в найбільшій мірі за основними своїми параметрами відповідає філософській концепції «розподіленого управління» – донині найефективнішій формі суспільної організації. Сьогоднішній інформаційний ринок є дуже важливою, або навіть вирішальною умовою ефективної самоорганізації, розвитку підприємництва, забезпечуючи для цього розвитку необхідні дані для самоорієнтації та успішної діяльності.

На нього діють дві конкуруючі тенденції – глобалізація економічної активності та локалізація галузей промисловості. На думку С. Соколенка, цей одночасний процес нині визначає політику як національних, так і регіональних керівництв.

Однією із синтезуючих відповідей на цей виклик має стати широкомасштабне поширення та утвердження загальної політики повсюдного створення кластерів фірм і галузей виробництва [97]. Таке економічне групування в разі широкого впровадження в практику господарювання в Україні може стати серйозним поштовхом до розвитку інформаційного ринку. Адже, як зазначає С. Соколенко, інформація відіграє немов би роль адреналіну, що підвищує обмін речовин в організмах компаній і кластерів, пробуджує від дрімоти та налаштовує на активну конкурентну боротьбу на ринку. Вона є невід'ємною частиною процесу підвищення конкурентних

переваг у традиційних галузях промисловості і стрижнем успішної конкурентної боротьби для «нової» економіки [98].

Значним стимулом розвитку інформаційного ринку у сфері бізнесу є також більш відчутна присутність на вітчизняному ринку зарубіжних компаній, а також об'єктивна необхідність виходу українського бізнесу на зарубіжні ринки. У процесі формування своїх взаємовідносин із зарубіжним бізнесом, конкуренції українські економічні структури можуть забезпечувати паритет лише будучи не гірше поінформованими, використовуючи не менш ефективні інформаційні технології, ніж зарубіжні компанії.

Із збільшенням присутності на українських ринках зарубіжних компаній з'являються ознаки стимулювання ринку ділової інформації також і цими покупцями інформації. Паралельно в українських виробників інформації з'являються конкуренти. Зарубіжні інформаційні структури проявляють усе більший інтерес до пострадянського простору, його ринкової місткості та економічних можливостей.

Варто зауважити, що протягом останніх десятиліть не відбувалося активного формування інформаційного ринку, орієнтованого на бізнес. У період економічного спаду, коли для більшості економічних структур важливішим було питання виживання, коли основний інтерес полягав у збереженні наявних позицій в економіці країни, актуальним було визначення конкретних загроз для цього підприємства (а в період зміни власника втрачався і цей інтерес). Переважна більшість економічних структур намагалася задовольняти свої інформаційні потреби власними інформаційно-аналітичними ресурсами. Їх інформаційні підрозділи, як правило, мали вузькоспеціальне призначення та обмежені можливості, але в період спаду могли задовольняти запити підприємств. Лише останнім часом, коли українському бізнесу стала необхідною інформаційно-аналітична продукція, придатна для стратегічного планування та прийняття важливих рішень, пов'язаних з розвитком виробництва, входженням на нові ринки тощо, став швидко формуватися відповідний ринок інформації. Цей ринок стимулювала також приватизація великих підприємств, зростаючий потік зарубіжних інвестицій.

На сьогодні цей ринок потребує, крім оперативної інформації, професійних аналітичних розробок, підготовлених на базі аналізу значних обсягів вихідного матеріалу, матеріалу суміжних з аналізованого галузей, матеріалу

з урахуванням науково-технологічних перспектив, соціально політичних та інших факторів.

У процесі активізації економічного життя в країні на інформаційному ринку все більшого попиту набуває прогнозно-рекомендаційний продукт, підготовлений кваліфікованими професіоналами. Невеликі, з обмеженими можливостями власні інформаційні структури в компаніях хоч і продовжують виконувати оперативні завдання, однак питання стратегічного масштабу в інформаційно-аналітичному забезпеченні, як показує практика, вирішувати не можуть. На інформаційному ринку України, таким чином, активізуються структури, аналогічні поширеним на Заході «фабрикам думки» [102].

В умовах демократизації суспільства, формування ринкової економіки на засадах інформатизації, розширення можливостей доступу до інформації практично всіх категорій населення відбувається певна зміна акцентів у попиті на інформаційні продукти у сфері управлінської діяльності.

Зростання ефективності управлінської діяльності ув'язується в нинішніх умовах з необхідністю роботи управлінців в активному режимі, у постійній необхідності оперативного пошуку та прийняття правильних самостійних рішень. Це вимагає постійного вивчення оперативної інформації для вирішення питань тактичної значущості та аналітики для вибору оптимальних рішень завдань стратегічного рівня.

Практика показує, що на сьогодні в Україні попитом користується саме оперативна, щоденна інформація, на якій, враховуючи запити ринку, сьогодні, крім інформаційних агентств, спеціалізуються інтернет-видання та інші виробники інформації для певних категорій замовників, а також ЗМІ. Останні хоча і є джерелами інформації для владних структур, однак, як правило, джерелами не основними. У ринкових умовах газети, журнали, радіо, телебачення орієнтуються на якомога більш широку аудиторію і не часто дають змогу задовольнити запити управлінців.

Оперативна інформація використовується владними структурами як засіб зворотного зв'язку при реалізації прийнятих рішень у практичній діяльності і, особливо, при вивченні суспільної реакції на ті чи інші дії.

Можна також констатувати, що на сьогодні рівень управлінських запитів на аналітичну продукцію є досить низьким, що пояснюється і невисокою готовністю до вирішення стратегічних питань, і плінністю кадрів

у цій сфері, істотним впливом на функціонування державного механізму політичних чинників.

Владні структури неохоче сьогодні формують запити на виготовлення аналітичних матеріалів, спрямованих на ґрунтовний аналіз процесів, що відбуваються, недостатньо усвідомлюють необхідність роз'яснення своєї діяльності, недостатньо використовують можливості наявного в країні наукового потенціалу для підготовки аналітичної продукції, спрямованої на вдосконалення методик управлінської діяльності, і особливо, – у нинішній період, введення в практику нових технологій, технологій інформаційного суспільства.

Останнім часом серед суб'єктів інформаційного ринку дещо активізуються громадянські структури і насамперед – політичні об'єднання. При цьому мова йде не про всі зареєстровані в державних органах партії та об'єднання, а лише ті з них, що дійсно проявляють себе в політичному житті, ставлять перед собою амбітні цілі. У більшості випадків їх активізація припадає на час підготовки виборчих кампаній, або ж під час позиціонування у зв'язку з якимись резонансними подіями (референдуми, надзвичайні події, такі як Майдан, воєнні дії на Сході України). Постійно ж помітними в інформаційному просторі (і на інформаційному ринку), як правило, є лише партії та блоки парламентського рівня. Активність цих суб'єктів інформаційного ринку завжди пропорційна фінансовим можливостям політструктур і вибраній стратегії політичного функціонування в суспільстві. Згадаємо, наприклад, спробу блискавичного впливу на електорат політичних технологій «Озимого покоління» на недавніх парламентських виборах.

Сегмент інформаційного ринку, що розвивається політичними силами на сьогодні в Україні, можна характеризувати в основному як нестабільний, залежний від політичної ситуації із скромними фінансовими можливостями.

Політичні партії, блоки на інформаційному ринку, як правило, цікавляться і інформаційною, і аналітичною продукцією. За змістом користуються попитом інформаційні продукти, що стосуються вивчення ситуації в суспільстві, резонансних подій та проблем, аналізу діяльності політичних противників владних структур, роз'яснення власних позицій, підготовка продуктів політичної реклами тощо. У процесі виконання замовлень на інформаційну продукцію політичних партій і блоків незалежні інформаційні центри, інші

виробники суспільно значущої інформації здебільшого на час співробітництва потрапляють під ідеологічний контроль замовника і це нерідко відбивається на об'єктивності. Власні інформаційні структури політичних партій і блоків є, як правило, пасивними учасниками інформаційного ринку. Їхня інформація в переважній більшості випадків не виступає на ринку як продукт продажу та поширюється відповідно до політичних цілей. Цими ж цілями керівництво таких структур користується і при закупівлі інформації. Тому в цьому випадку конкурентоспроможність продуктів, основний ринковий показник, не має першочергового значення в процесі купівлі-продажу.

Переважає більшість виробників інформації, пов'язаної з політичною тематикою, серед партійних структур активізується відповідно до партійних інтересів і тактики політичної боротьби, працює переважно на внутрішні потреби і ринковими механізмами при оперуванні інформацією користується слабо.

Суб'єктами інформаційного ринку є також наукові установи України – традиційні протягом багатьох десятиліть виробники наукової, науково-популярної інформації. Однак у найбільш ефективний на сьогодні ринковий метод циркуляції інформації наукові установи якщо й включені, то далеко не достатньо.

Як зазначає О. Білорус, «темпи скорочення витрат на науку в останні роки були в 1,5–2,8 рази вищі, ніж темпи скорочення ВВП та фактичні обсяги державного бюджету... Скорочення бюджетних асигнувань майже в 10 разів за 10 років – головна причина кризи конкурентоспроможності нашої науки» [77]. Варто зазначити, що така закономірність підтримується і останнім часом, коли ВВП і обсяги державного бюджету зросли. І зроблений О. Білорусом висновок про остаточну втрату пріоритетного значення науки для розвитку країни, збагачення її інформаційного потенціалу на старті інформаційної епохи поки що не спростований її керівництвом.

На думку В. Литвина, закономірними наслідками сучасного стану науково-технічного потенціалу України є:

- «невизначеність структурної реорганізації наукової сфери як провідної складової частини економіки України;
- закріплення за державою прав основного замовника наукової продукції зі збереженням стратегії на виживання, а не на розвиток науки;
- у край низька частка бюджетних витрат на наукові дослідження;

- незначна частка інноваційної продукції в загальному обсязі виробництва;
- низька платоспроможність підприємств у фінансуванні власних прикладних досліджень і розробок;
- слабе відтворення бази приладів і обладнання;
- зниження рівня творчої активності науковців, винахідників і раціоналізаторів;
- стале зменшення чисельності кадрів вищої кваліфікації на промислових підприємствах;
- втрата престижності професії науковця серед молоді» [23].

Через розвиток таких процесів наявний науково-технічний потенціал значною мірою залишається без суспільного замовлення, науково-технічна діяльність продовжується не завдяки, а всупереч нинішнім тенденціям соціально-економічного розвитку України. Ці тенденції не сприяють дотриманню необхідних темпів збагачення національного інформаційного ресурсу, що є основою збереження національної самобутності українського суспільства в умовах глобалізації.

Список використаних джерел до розділу 4

1. *Аблеев С. Р.* Массовая культура современного общества: теоретический анализ и практические выводы [Электронный ресурс] / С. Р. Аблеев, С. И. Кузьминская. – Режим доступа: http://aipe.roerich.com/russian/mas_kult.htm. – Загл. с экрана.
2. *Асмолов А. Г.* От мы-медиа к я-медиа: трансформации идентичности в виртуальном мире / А. Г. Асмолов, Г. А. Асмолов // Вестн. Моск. ун-та. – 2010. – № 1. – С. 3–22. – (Серия «Психология»).
3. *Бацевич Ф.* Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу / Ф. Бацевич // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2002. – № 453. – С. 30–34.
4. *Браславский П. И.* Интернет как средство инкультурации и аккультурации / П. И. Браславский, С. Ю. Данилов // Взаимопонимание в диалоге культур: условия успешности : монография: в 2 ч. / под ред. Л. И. Гришаевой, М. К. Поповой. – Воронеж : Воронежский гос. ун-т, 2004. – Ч. 1. – С. 215–258.

5. *Войсункский А. Е.* Принцип комплексности в гуманитарном исследовании интернет-активности [Электронный ресурс] / А. Е. Войсункский // Информационно-коммуникационные технологии в образовании. – Режим доступа: http://www.ict.edu.ru/vconf/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&d=light&id_sec=180&id_thesis=6959. – Загл. с экрана.

6. *Галкин Д. В.* Виртуальный дискурс в культуре постмодерна / Д. В. Галкин // Критика и семиотика. – Новосибирск, 2000. – № 1–2. – С. 26–34.

7. *Горошко Е. И.* Гипертекст 3.0: лингвистический анализ / Е. И. Горошко // Гипертекст как объект лингвистического исследования : материалы Всероссийской науч.-практ. конф. с междунар. участием, 15 марта 2010 г. – Самара : ПГСГА, 2010. – С. 14–18.

8. *Горошко Е. И.* Современные интернет-коммуникации: структура и основные характеристики / Е. И. Горошко // Интернет-коммуникация как новая речевая формация : монография. – М. : Наука, Изд-во Флинта, 2012. – 323 с.

9. *Горошко Е. И.* Текст эпохи веб 2.0: психолингвистический анализ / Е. И. Горошко // Вопросы психолингвистики. – М. : ИЯ РАН, 2009. – Вып. 9. – С. 267–281.

10. *Горошко Е. И.* Теоретический анализ Интернет-жанров: к описанию проблемной области / Е. И. Горошко // Жанры речи : сб. науч. ст. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 2007. – Вып. 4. – С. 370–389.

11. *Гудзь Н.* Генезис поняття «дискурс» у сучасній лінгвістиці / Н. Гудзь // Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 2 ч. (105). – С. 442–445.

12. *Дедова О. В.* Графическая неоднородность как категория гипертекста / О. В. Дедова // Вестн. Моск. ун-та. – 2002. – № 6. – С. 91–103.

13. *Дейк Т. ван.* Язык. Познание. Коммуникация / Т. ван Дейк. – М., 1989. – 312 с.

14. *Доценко Е. Л.* Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Л. Доценко. – М. : ЧеРо, Издательство МГУ, 1997. – 344 с.

15. *Дудолодова О. В.* Интернет-дискурс як особливий тип дискурсу / О. В. Дудолодова // Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2008. – № 837. – С. 74–78.

16. *Емелин В. А.* Информационные технологии в контексте постмодернистской философии [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.11 – социальная философия, философия истории / Емелин В. А. – Режим доступа: <http://www.humanities.edu.ru>. – Загл. с экрана.

17. *Журавлева Е. Ю.* Онтологическая проблематика в исследованиях Интернет / Е. Ю. Журавлева // Современная онтология. – СПб. : СПб гос. ун-т, 2007. – Вып. 2. – С. 387–390.

18. *Ильина И. А.* Образы гипертекстового пространства в современной науке / И. А. Ильина // Объединенный научный журнал (The Integrated Scientific Journal). – М., 2007. – № 10 (198). – С. 35–41.

19. *Казанская И. Н.* К научному пониманию феномена Интернета / И. Н. Казанская // Актуальные проблемы социогуманитарного знания : сб. науч. тр. МПГУ. – М. : Прометей, 2007. – С. 128–150.

20. *Кастельс М.* Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс. – Екатеринбург : У-Фактория, 2004. – 324 с.

21. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

22. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.

23. *Карпа І. Б.* Особливості інтерактивної комунікації у віртуальному дискурсі / І. Б. Карпа // Наука і сучасність : зб. наук. пр. / редкол.: М. І. Шкіль [та ін.]. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – Т. 60. – С. 158–166.

24. *Компанцева Л. Ф.* Интернет-коммуникация: когнитивно-прагматический и лингвокультурологический аспекты : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.02 / Компанцева Л. Ф. – Луганск, 2007. – 503 с.

25. *Кролл Э.* Всё об Интернет / Э. Кролл. – К. : ВНУ, 1995. – 234 с.

26. *Ксенофонтова И. В.* Специфика коммуникации в условиях анонимности: мемовика, имиджборды, троллинг / И. В. Ксенофонтова // Интернет и фольклор : сб. ст. – М. : ГРЦРФ, 2009. – С. 285–291.

27. *Кулик В.* Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки / В. Кулик. – К. : Критика, 2010. – 655 с.

28. *Левинсон Дж. К.* Как прорвать маркетинговую блокаду [Электронный ресурс] / Дж. К. Левинсон // – Режим доступа: <http://www.marketing.spb.ru/lib-comm/advert/meme.htm>. – Загл. с экрана.

29. *Лихолитов П. В.* Компьютерный жаргон / П. В. Лихолитов // Рус. речь. – 1997. – № 3. – С. 31–35.

30. *Лукьянов И.* Асинхронный интернет-дискурс в парадигме интернет-коммуникаций / И. Лукьянов, Т. Чрдилели // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – Вип. 96 (1). – 610 с. – (Серія «Філологічні науки»).

31. *Лутовинова О. В.* Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса : автореф. дис. ... д-ра филолог. наук : 10.02.19: защищена 02.07.09 / Лутовинова О. В. – Волгоград, 2004. – 26 с.

32. *Маклюэн М.* Понимание медиа: внешние расширения человека / М. Маклюэн. – М. : Гиперборея; Кучково поле, 2007. – 464.

33. *Назарова Л. В.* Аспекты гипертекста и интернет-дискурса / Л. В. Назарова // Текст – Дискурс. Гипертекст – Интернет-дискурс : сб. науч. ст. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – С. 140–163.

34. *Никифоров О. Ю.* Инновационный характер виртуального дискурса [Электронный ресурс] / О. Ю. Никифоров // Гуманитарные научные исследования. – Режим доступа: <http://human.snauka.ru/2012/12/2034>. – Загл. с экрана.

35. *Никифоров О. Ю.* Отражение виртуального дискурса в современных Internet-сервисах [Электронный ресурс] / О. Ю. Никифоров // Современные научные исследования и инновации. – Режим доступа: <http://web.snauka.ru/issues/2013/06/25087>. – Загл. с экрана.

36. *Одинцова М. С.* Особенности идентичности людей, активно общающихся в сети Интернет / М. С. Одинцова, Н. В. Антонова // Журнал практического психолога. – 2010. – № 4. – С. 37–58.

37. *Рашкофф Д.* Медиавирус. Как поп-культура тайно влияет на ваше сознание / Д. Рашкофф. – М. : Ультра. Культура, 2003. – 368 с.

38. *Савицкая Т. Е.* Интернет-мемы как феномен массовой культуры [Электронный ресурс] / Т. Е. Савицкая // Культура в современном мире. – 2013. – № 3. – Режим доступа: http://infoculture.rsl.ru/NIKLib/althome/news/KVM_archive/articles/2013/03/2013-03_r_kvm-s3.pdf. – Загл. с экрана.

39. *Силаева В. Л.* Интернет как социальный феномен / В. Л. Силаева // СОЦИС. – 2008. – № 11 (295). – С. 101–107.

40. *Серажим К. С.* Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність [На матеріалах сучасної газетної публіцистики] :

монографія / К. С. Серажим ; за ред. В. В. Різуна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Либідь, 2002. – 392 с.

41. *Субботин А. М.* Теория и практика нелинейного письма (взгляд сквозь призму «грамматологии» Ж. Деррида) / А. М. Субботин // Вопросы философии. – 1993. – № 3. – С. 36–46.

42. *Таратута Е. Е.* Философия виртуальной реальности : монография / Е. Е. Таратута. – СПб. : Издательство СПбГУ, 2007. – 147 с.

43. *Чернейко Л. О.* Термин «дискурс»: поиски означаемого / Л. О. Чернейко // Вестн. Моск. гос. ун-та. – 2006. – № 2. – С. 34–41. – (Серия «Журналистика»).

44. *Штанько В. И.* Информационные технологии в контексте ситуации постмодерна / В. И. Штанько // Вісн. Харк. ун-ту. – 2000. – № 464. – С. 134–141. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).

45. *Boardman M.* The Language of Websites / M. Boardman. – New York : Routledge, 2004. – 102 p.

46. *Crystal D.* Language and the Internet. 2 nd edn / D. Crystal. – Cambridge : CUP, 2006. – 316 p.

47. *Döring N.* Identitäten, soziale Beziehungen und Gemeinschaften im Internet / N. Döring // Internet für Psychologen. [B. Batinic (Hrsg.)]. – Göttingen : Hogrefe-Verl., 2000. – S. 379–416.

48. *Katz E.* The Toronto school and communication research // The Toronto School of Communication Theory. Interpretations, extensions, applications. Ed. by R. Watson, M. Blondheim, R.P. M. Watson. – Jerusalem, 2007. – 336 p.

49. Internet live Stats [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.internetlivestats.com/internet-users/>. – Title from the screen.

50. *Markham A. N.* Internet Inquiry: Conversations about Method / A. N. Markham, N. K. Baym. – London : Sage, 2009. – 243 p.

51. *Noble R.* Innis's conception of freedom / R. Noble // Harold Innis in the new century. Reflections and refractions. Ed. by W. Buxton, C. R. Acland. – Montreal, 1999. – 435 p.

52. *Stein D.* The Website as a Domain-Specific Genre [Electronic resource] / D. Stein // Language@internet, 3, article 6. – Mode of access: http://www.languageatinternet.de/articles/2006/374/index_html/. – Title from the screen.

53. *Schmidt J.* Das neue Netz. Merkmale, Praktiken und Folgen des Web 2.0. / J. Schmidt. – Konstanz: UVK, 2009. – 214 s.

54. *Wallace P.* The Psychology of the Internet / P. Wallace. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 263 p.
55. *Хакен Г.* Синергетика : [монографія] / Г. Хакен. – М. : Мир, 1980. – 406 с.
56. Wikipedia [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.wikipedia.org/>.
57. ArXiv.org [Electronic resource]. – Mode of access: <http://arxiv.org/>.
58. Directory of Open Access Journals [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.doaj.org/>.
59. *Симоненко Т. В.* Депозитарій електронних копій наукової періодики України / Т. В. Симоненко // Проблеми розвитку інформаційного суспільства: матеріали Міжнар. форуму, Львів, 7–9 жовт. 2009 р. – К. : УкрІНТЕІ, 2009. – С. 75–80.
60. World Digital Library [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.wdl.org/>.
61. *Яковлева Ю. В.* Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на шляху до Європейської бібліотеки / Ю. В. Яковлева // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25–27 трав. 2010 р. – К., 2010. – С. 166–168.
62. *Копанєва В.* Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : [монографія] / В. Копанєва / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 198 с.
63. Budapest Open Access Initiative [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/>.
64. Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities [Electronic resource]. – Mode of access: <http://oa.mpg.de/openaccess-berlin/berlindeclaration.html>.
65. Наукова періодика України та бібліометричні дослідження : [монографія] / Л. Й. Костенко, О. І. Жабін, Є. О. Копанєва, Т. В. Симоненко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – 173 с.
66. Наукоемкие технологии в библиотеке / Л. И. Костенко, А. И. Жабин, Е. А. Копанева, Т. В. Симоненко // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2013. – Вып. 11. – С. 70–81.

67. Dublin Core Metadata Initiative Repositories [Electronic resource]. – Mode of access: <http://dublincore.org/>.

68. Open Archives Initiative – Protocol for Metadata Harvesting [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.openarchives.org/pmh/>.

69. *Резніченко В. А.* Інтеграція наукових електронних бібліотек на основі протоколу ОАІ-РМН / В. А. Резніченко, О. В. Новицький, Г. Ю. Проскудіна // Проблеми програмування. – 2007. – № 2. – С. 97–112.

70. *Онищенко А. С.* Концептуальные и практические проблемы создания интегрированного электронного ресурса славянских библиотечных фондов / А. С. Онищенко // Сучасна славістика: ключові проблеми та тенденції розвитку : тези Міжнар. наук. конф. до Дня слов'янської писемності і культури, 23–24 трав. 2013 р. / НАН України, Укр. ком. славістів, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2013. – С. 3–4.

71. Registry of Open Access Repositories [Electronic resource]. – Mode of access: <http://roar.eprints.org/>.

72. Онлайн-научная инфраструктура «Соционет» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://socionet.ru/>.

73. *Азеев А. А.* Организация и функционирование вычислительного центра / А. А. Азеев, В. В. Саприн, Ю. А. Чеботов. – М. : Статистика, 1977. – 160 с.

74. *Ансофф И.* Стратегическое управление / И. Ансофф. – М. : Экономика, 1989. – 518 с.

75. *Аррендондо Лени.* Искусство деловой презентации / Лени Аррендондо ; пер. с англ. – Челябинск : Урал LTD, 1998. – 520 с.

76. *Артамонов Г. Т.* Информатика: теория и практика (заготовки к книге) // НТИ, Сер. 1. Организация и методика информационной работы, 1997, № 8, с. 30–33; 1998, № 1, с. 29–34; № 4, с. 31–36; № 6, с. 31–35; № 12, с. 29–33; 1999, № 6, с. 36–43.

77. *Білорус О. Г.* Економічна система глобалізму / О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2003. – С. 294.

78. Бизнес в Европе: информационная индустрия / Информатика. Экспресс-информация. – М. : ВИНТИ, 1991. – № 45. – С. 2–9.

79. *Бланк И. А.* Управление формированием капитала / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2000. – 512 с.

80. *Бове К. Л.* Современная реклама / К. Л. Бове ; общ ред. Феофанова О. А. ; пер. с англ. – Тольятти : Довгань, 1995. – 704 с.

81. Большой экономический словарь. Multilex 2/0 EKONOMICS. CD-ROM.

82. *Бозм Б. У.* Инженерное проектирование программного обеспечения / Б. У. Бозм. – М. : Наука, 1991. – 190 с.

83. *Бузова Н. Н.* Проблемы развития народнохозяйственного информационного комплекса / Н. Н. Бузова // Современные средства информатики. – М. : Наука, 1986. – 277 с.

84. *Бурлак Г. Н.* Экономика, организация и планирование работы ВЦ / Г. Н. Бурлак, С. Н. Помпеева, Л. С. Фельдман : учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 238 с.

85. Введение в информационный бизнес : учеб. пособие / О. В. Голосов, С. А. Охрименко, А. В. Хорошилов (и др.) ; под ред. В. П. Тихомирова, А. В. Хорошилова. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 240 с.

86. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – К. : НБУВ, 2005. – С. 235–237.

87. *Давидова І. О.* Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Ірина Олександрівна Давидова. – Харків : Б. в., 2008. – 50 с.

88. *Давидова І. О.* Інформаційний ринок: Організація, маркетинг, управління : навч. посіб. / Ірина Олександрівна Давидова, Харківська державна академія культури. – Харків : ХДАК, 2001. – 135 с.

89. Закон України «Про інформацію» від 2 жовт. 1992 р. № 2658-ХІІ / Відомості Верховної Ради, 1992. – № 48. – С. 650.

90. Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 4 лют. 1998 р. № 75/98-ВР / Відом. Верховної Ради, 1998. – № 27–28. – С. 182.

91. Информатика: Базовый курс / С. В. Симонович [и др.]. – СПб. : Питер, 2002. – 640 с.

92. *Карлберг К.* Бизнес-анализ с помощью Microsoft Excel, 2-е издание / К. Карлберг ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2002. – 448 с.

93. *Котлер Ф.* Основы маркетинга / Ф. Котлер ; под ред. Б. М. Пеньковой ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1990. – 736 с.

94. *Лазарева С. Ф.* Економіка та організація інформаційного бізнесу : навч. посіб. / С. Ф. Лазарева – К. : КНЕУ, 2002. – 667 с.
95. *Литвин В. М.* Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.) / В. М. Литвин. – К. : Наук. думка, 2001. – С. 175.
96. Маркетинг / под ред. Э. А. Уткина – М. : Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ». Издательство ЭКМОС, 1998. – 320 с.
97. *Соколенко С. И.* Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Укр. Контекст / С. И. Соколенко. – С. 40.
98. Там само. – С. 138.
99. Україна: утвердження незалежної держави. – К. : Альтернативи, 2001. – С. 446.
100. Там само. – С. 447.
101. *Устинова Г. М.* Информационные системы менеджмента: Основные аналитические технологии в поддержке принятия решений : учеб. пособие / Г. М. Устинова. – СПб. : ДиаСофтЮП, 2000. – 368 с.
102. *Шейдина И. Л.* США: «фабрики мысли» на службе стратегии / И. Л. Шейдина. – М. : Наука, 1973. – 191 с.
103. Закон України «Про науково-технічну інформацію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>. – Назва з екрана.
104. *Бурлак Г. Н.* Экономика, организация и планирование работы ВЦ : учебник / Г. Н. Бурлак, С. Н. Помпеева, Л. С. Фельдман [и др.]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 238 с.

СВІТОВИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА СТАН І ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МЕРЕЖЕВОЇ БІОГРАФІКИ

Біографіці й біографічній інформації належить особливе місце в інтелектуальному, духовному та суспільно-політичному житті кожної нації, у системі її цінностей. Збереження пам'яті про відомих людей минулого, гордість за своїх сучасників є важливою рисою суспільної свідомості й культури, дієвим чинником, що забезпечує спадковість і послідовність суспільного розвитку, передачу традицій і досвіду минулих поколінь, соціалізацію людини, функціонування суспільних інститутів. Пантеон достойників, в іменах яких сконцентровано історію й культуру, колективний портрет нації, великих соціальних груп і цілих поколінь, у всьому світі розглядається як найцінніша частина національної спадщини. Відображаючи істотні риси й закономірності суспільного буття впродовж віків, імена співвітчизників виступають як центр тяжіння, навколо якого формується неповторна аура національного соціокультурного середовища.

Широта й різноманітність історико-біографічної інформації є предметом національної гордості, оскільки засвідчує вагомість внеску співвітчизників, а отже, усієї нації у світову історію та культуру, персоніфіковано окреслює її здобутки в соціально-економічному, політичному й культурному розвитку. Імена достойників, їхній світоглядний вибір, громадянські переконання, справи виступають для сучасних українців символом належності до європейської цивілізації. Навколо цього кристалізується нині політика національної пам'яті. З цим пов'язана й розгорнута ідейними супротивниками українства «війна імен» – їхнє намагання позбавити

минуле й сучасне України носіїв її ідентичності, інтегрувавши значну частину діячів до системи інших національних культур.

Отже, біографічна інформація стала однією з першорядних складових соціально значущої інформації, а її поширення і використання – важливою частиною соціокомунікативних процесів, забезпечення інтелектуальної та духовної самостійності й інформаційної безпеки України. Вона виступає дієвим знанневим ресурсом, який здатен істотно впливати на свідомість суспільства, формувати патріотичні переконання, етичні уявлення та громадсько-політичні ідеали. Ще від самих витоків національного відродження на початку XIX ст. розуміння цього українськими інтелектуалами сприяло піднесенню вітчизняної біографіки й біографічно-інформаційної справи на всіх визначальних етапах боротьби за утвердження української національної ідеї, розбудову суверенної державності. Розквіт біографічної справи за роки незалежності України, лавиноподібне зростання друкованих й електронних біографічних публікацій є яскравим тому підтвердженням.

Із цього погляду сприяння розвитку вітчизняних електронних історико-біографічних і присвячених персоналіям українських сучасників ресурсів є важливою й ефективною гуманітарною технологією у справі забезпечення передачі моральних цінностей і традицій, громадянського досвіду між поколіннями, виховання світоглядних та патріотичних переконань, формування цілісного вітчизняного соціокультурного середовища, а отже, утвердження української національної ідентичності, розбудови відкритого демократичного суспільства.

Значущість зазначених проблем для сучасної України обумовлює необхідність їх поглибленого теоретичного опрацювання, належного методичного й організаційного забезпечення з боку науковців і фахівців інформаційної, зокрема бібліотечно-інформаційної, сфери, вироблення дієвих рекомендацій, координації роботи. Звичайно, з огляду на новизну й високий динамізм розвитку і вдосконалення справи інтеграції та поширення електронної біографічної інформації, розроблення її теоретичних і методичних засад, проблем змістового наповнення, організаційного та системотехнічного забезпечення все ще помітно відстають від реалій і перспективних потреб практики – не лише в Україні, а й у світі в цілому. Остання значною мірою повсюдно розвивається стихійно, з переважанням загальних, не

завжди необхідною мірою конкретизованих підходів, запропонованих фахівцями в галузі інформаційних технологій, а не гуманітарними.

У зарубіжній науковій літературі до цих проблем найбільш близькими є численні публікації з питань застосування в бібліотечній діяльності новітніх інформаційних технологій, формування електронних бібліотек й архівів. Проте спеціальних розробок з методичних й організаційних завдань формування електронних ресурсів біографічної інформації обмаль. Вони мають переважно стислий описовий і рекламний характер – здебільшого як керівництво користувачів (Х. Вольшшлегер [1], П. Каллініков [2–5]). В Україні найбільш загальні підходи до цієї проблематики було окреслено на початкових етапах роботи в статтях академіка НАН України Я. Ісаєвича [6], І. Купріяновича [7], В. Чижка [8], С. Ляшко [9]; В. Кислова та О. Яценка [10–12]. Згодом і майже до останнього часу праці з проблем світового досвіду, завдань, методичних та практичних засад формування електронних ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації в Україні публікувалися лише В. Попиком [13–19]. У 2013 р. із цієї проблематики опубліковано ґрунтовну монографію [20]. Нині до цієї проблематики долучається ряд молодих дослідників. При цьому відчувається, що для вирішення назрілих теоретичних, методичних і практичних завдань розвитку вітчизняної електронної біографіки загальний вектор дослідної роботи необхідно спрямувати в майбутнє. Подальшого опрацювання потребують, зокрема, питання врахування практичного досвіду й методики світової і вітчизняної довідково-біографічної справи, обґрунтування перспективних завдань, прогнозування оптимальних шляхів їх розв'язання, вироблення алгоритмів подальшого розвитку, визначення місця та ролі бібліотечних установ у важливій справі інтеграції й поширення біографічної інформації.

Слід особливо враховувати, що становлення й розвиток електронних інформаційних ресурсів відбуваються в Україні в умовах утвердження засад відкритого суспільства, гуманістичних уявлень про цінність і неповторність кожного людського життя й пов'язаного з тим загального прагнення до «олюднення історії», максимальної персоніфікації подій минулого та сучасності. За роки незалежності із забуття повернуто значну кількість імен. Зазначимо, що цей процес розвивався як на загальнодержавному, так і регіональному, місцевому, родинному рівнях. Це надзвичайно актуалізує для українських фахівців новітній європейський і світовий досвід.

Адже загалом у світі електронні ресурси біографічної інформації прийшли на допомогу (значною мірою вже на заміну) друкованим, саме коли почав змінюватися масштаб охоплення персоналій. Від кількох десятків тисяч відомих імен, які могли вмістити багатотомні друковані національні біографічні словники, до сотень тисяч і навіть мільйонів персоналій в електронних базах й архівах біографічних і генеалогічних даних. Водночас електронна біографіка докорінно змінила традиційні уявлення про характер і зміст біографічної інформації. Першорядне місце, замість докладних індивідуальних життєписів, у ній посіли масиви переважно стислих довідкових біографічних відомостей про величезну кількість людей. Відповідно, кардинально змінюються й самі підходи, засоби та технологічні прийоми збирання й оприлюднення біографічної інформації.

Принципово новим явищем стало також стрімке зростання спрямування, пов'язаного з індивідуальними, приватними, родинними зацікавленнями. Сучасні комунікативні технології надали можливість кожному громадянину бути не лише користувачем, а й співтворцем історико-біографічної інформації у «відкритих архівах», базах даних і сегментах соціальних мереж.

Подальший розвиток інформаційних систем дедалі більше пов'язаний із впровадженням інтелектуальних технологій, здатних автоматично генерувати, систематизувати і почасти вже аналізувати дані щодо персоналій на основі синтезу розрізнених даних у мережі Інтернет. Наприклад, складати бібліометричні профілі вчених, визначати їхні рейтинги за науковими публікаціями, створювати інформаційні портрети державних і громадсько-політичних діячів за розрізненими матеріалами їхніх виступів, парламентської діяльності тощо. Динаміка змін в інформаційному середовищі нині є настільки високою, що передбачити всі нові потенційні можливості в справі інтеграції біографічної інформації та обслуговування нею читачів бібліотек і користувачів інформаційних мереж досить складно навіть на відносно коротку перспективу.

Звичайно, Україна й до цього часу відчутно відстає в розвитку системи електронної біографічної інформації від провідних країн світу. У Західній Європі процес її становлення розгорнувся ще в середині – другій половині 90-х років ХХ ст., коли в Українській державі доба інтернет-комунікацій, за великим рахунком, ще й не розпочалася.

На початковому етапі електронна біографіка багато в чому спиралася на уявлення й стереотипи старого досвіду, нагромадженого дослідниками, видавцями, фахівцями бібліотечно-інформаційної сфери ще задовго до початку комп'ютерної ери. Упорядники електронних ресурсів спочатку розглядали їх просто як удосконалений і швидкодоступний варіант друкованих. Першими у європейському та американському, а згодом і в українському електронному просторі з'явилися елементарні цифрові відтворення ряду біографічних статей з окремо взятих друкованих словників й енциклопедій. Як результат, протягом певного часу електронні ресурси біографічної інформації формувалися без використання тих дійсно інноваційних рішень і потенційних можливостей, які вже були на той момент привнесені новітніми інформаційними технологіями для формування багатовимірних, багатокомпонентних інформаційних комплексів. Гуманітарна частина Інтернету виявилася більш консервативною, ніж ті сегменти мережі, що пов'язані з точними й природничими науками.

Зародження і формування перших електронних ресурсів біографічної інформації було невід'ємною та важливою складовою загального процесу становлення й розвитку сучасного світового віртуального гуманітарного простору. Від появи електронних продуктів на жорстких носіях, у внутрішніх мережах бібліотек, архівних і музейних установ, дослідних центрів, а також у мережі Інтернет історична й сучасна біографічна інформація посіла вагоме місце в інформаційних ресурсах як універсального, так і галузевого, проблемно-тематичного спрямування.

Варто згадати насамперед розгортання з останнього десятиліття ХХ ст. багатомовних популярних універсальних енциклопедій, що стали важливим ресурсом пізнавальної біографічної інформації. Серед них особливе місце належало першій великій онлайн-енциклопедії Encarta, започаткованій корпорацією Microsoft ще 1993 р. з використанням матеріалів друкованої американської Collier's Encyclopedia, яка видавалася з 1952 по 1998 р. Вона мала майже десяток різномовних версій і проіснувала в мережі до 2009 р., потім остаточно поступившись «Вікіпедії» як набагато сильнішому конкурентові. З тієї самої Collier's Encyclopedia постала у 2000 р. й популярна російськомовна онлайн-енциклопедія «Кругосвет» (<http://www.krugosvet.ru>), яка існує й дотепер, швидко зростаючи за рахунок питомо російських матеріалів. Поступово розбудова власних національних онлайн-ресурсів.

освітніх і науково-інформаційних ресурсів гуманітарного спрямування, насичених біографічною інформацією, розгорнулася і в інших країнах.

Майже всі вони ґрунтувалися на безпосередньому відтворенні в електронній формі текстів біографічних статей і довідок з окремих (чи кількох) словників й енциклопедій. Такий спосіб був як для великих інформаційних корпорацій, так і дрібних дослідних та культурно-освітніх осередків найбільш простим і зручним та давав змогу легко зробити надбанням широкого загалу порівняно малодоступні довідкові книжкові видання, тим самим задовольнивши першочерговий суспільний попит.

Дещо пізніше, на основі напрацьованого бібліографами і видавцями досвіду збирання колекцій документів на *мікрофішах*, розгорнулося формування масштабних так званих електронних біографічних архівів, заснованих на комплексному використанні значної кількості різнорідних друкованих джерел. Найвагомішим досягненням на цьому ґрунті стало створення спочатку на мікрофішах (ще з 1982 р.), а згодом в електронному вигляді – на дисках (від 1994 р.) та онлайн (з рубежу XXI ст. по 2005 р.) мюнхенським видавничим домом «К. Г. Заур» (K. G. Saur Verlag GmbH) грандіозного за своїм масштабом «Всесвітнього біографічного архіву» та його електронної версії – «Всесвітньої біографічної інформаційної системи» (World Biographical Information System, WBIS) [21]. Зазначений інформаційний ресурс, що складається нині з 35 національних і регіональних або регіонально-культурних біографічних архівів у 46 частинах, інтегрував матеріали понад 8600 довідкових біографічних видань (понад 15 тис. томів) і охопив близько 10 млн біографічних статей з різних видань 40 мовами народів світу про понад 5 млн осіб [22, р. 4; 23]. У наш час цей ресурс є доступним на комерційних засадах. За своїми масштабами він не має аналогів у світі, але в концептуальному й технологічному плані відчутно застарів і дедалі більше відстає від сучасних користувацьких потреб та програмно-технічних можливостей. Подібні продукти практично не можна трансформувати в нову якість, а тому у своєму розвитку вони об'єктивно приречені на гальмування. Принагідно зазначимо, що українські діячі лише незначною мірою представлені у WBIS у «Російському біографічному архіві», «Біографічному архіві Радянського Союзу», а також у «Польському біографічному архіві», теж досить поверхово скомпільованих з погляду російських чи польських користувачів.

Досвід формування WBIS переконливо довів, що дійсно вагомий позитивний результат у створенні національних біографічно-інформаційних ресурсів – архівів й електронних бібліотек – може зрости лише на ґрунті адекватного осмислення національної історії та культури, так би мовити зсередини, у її власних парадигмах.

Насамперед зазначені вище причини, а не лише чимала вартість доступу до матеріалів WBIS онлайн, стимулювали розвиток у багатьох країнах світу власних розгалужених електронних історико-біографічних інформаційних ресурсів, включаючи різні за організацією, широтою охоплення матеріалів загальні й галузеві, проблемно-тематичні, регіональні, біографічні та генеалогічні словники, енциклопедії, електронні архіви й бібліотеки. Їхньою характерною спільною рисою стала відкритість у вільному доступі.

Значний науково-методичний, практичний і змістовий інтерес для розвитку електронних ресурсів біографічної інформації в Україні становить досвід їх створення в Російській Федерації. Вони є досить значними за кількістю, обсягами, відзначаються великою різноманітністю за характером і цільовим призначенням. Нині в Рунеті представлено вже практично всі основні універсальні й галузеві та тематичні російські й радянські енциклопедії, які містять величезні ресурси біографічної інформації, а також електронні версії власне біографічних словників і довідників, як академічних, так і популярних. У них представлено чимало матеріалів про українців і вихідців з України.

Провідне місце серед російських мережевих електронних біографічних ресурсів, побудованих на основі використання книжкових довідкових біографічних видань, належить «Русскому биографическому словарю» (РБС; сучасна адреса в Інтернеті: www.rulex.ru), укладеному на основі текстів багатотомних словникових видань Ф. Брокгауза й І. Єфрона та І. Ситіна [24]. Електронний РБС включає нині також «Русский биографический словарь» за редакцією О. Половцова [25] як початковий елемент формування більш складноструктурованого комплексного ресурсу з єдиною для всіх частин системою навігації – так званого «гіперпроекта “Большой русский биографический словарь”» (БРБС), що має охопити до 50 тис. імен [26]. Окремо слід звернути увагу на оприлюднене свого часу упорядниками БРБС прагнення створити навколо нього віртуальний «Русский

биографический центр», покликаний за допомогою розбудови системи взаємних посилань між БРБС і різними історико-біографічними й культурологічними сайтами сформувавши єдине «інформаційне біографічне поле» як сукупність сторінок Рунету, з яких можна черпати інформацію про видатних співвітчизників.

Певним кроком уперед порівняно з РБС стала розгорнута у 2006–2008 рр. популярна електронна біографічна енциклопедія «Биография. Ру» (<http://www.biografija.ru>). У ній представлено понад 140 тис. біографій померлих і живих на сьогодні діячів, що охоплюють багатотисячолітню історію Росії та народів Російської імперії, близько 7 тис. портретних зображень. Важливим позитивним моментом є подання кількох біографічних статей з однієї особи. Негативним – застарілість інформації, відсутність оформлених належним чином посилань на джерела і відомостей про час написання біографічних статей.

Зрозуміло, подібні електронні біографічні ресурси (а їх уже з'явилося чимало) нині вже не повною мірою можуть задовольняти актуальні інформаційні потреби не лише зарубіжного читача, а й громадянства країни, де ресурс створено. Багато в чому вони виглядають відвертим анахронізмом, оскільки опубліковані в них біографічні статті переважно не є сучасним науково-інформаційним продуктом, створеним з урахуванням новітніх досягнень наукової думки й становлять значною мірою лише суто меморіальний, а для професійних дослідників – історіографічний інтерес.

Така ситуація змінюється на краще, але дуже поступово й непослідовно. Упродовж останніх років великого розмаху набуло в Росії формування численних електронних історико-біографічних і присвячених сучасникам ресурсів, побудованих на основі компілятивного використання значної кількості не лише старих, а, хоча б частково, і новітніх друкованих джерел.

У цілому, сучасний розвиток світової електронної біографіки все ще виразно позначений рисами перехідного етапу від доби книжкової до ери електронної культури, а отже, характеризується недовершеністю форм, наявністю елементів, притаманних першопочаткам електронної біографічної справи, а одночасно – і проривних перспективних рішень, які паралельно співіснують у єдиному науково-інформаційному просторі. З характеру біжучого етапу розвитку електронних біографічних ресурсів випливає необхідність серйозних зусиль для наближення їх до рівня вимог сучасної

інформаційної парадигми та більш активного використання засобів, запропонованих новітніми інформаційними технологіями, а також важливість прогнозування і врахування появи принципово нових інформаційних запитів і відповідних їм технологічних можливостей.

Поступово – від середини першого десятиліття XXI ст. – відбулося принципове розширення безпосередньо змістового розуміння ресурсів біографічної інформації. На основі застосування вікі-технологій з'явилися можливості безпосередньої інтеграції до їхнього складу текстів різноманітних наукових досліджень, документальних публікацій, художніх творів, а також фото-, аудіо- і відеоматеріалів. Вони здобули нове місце в соціокомунікаційному середовищі. Тим самим було подолано багатовікове розмежування між різними напрямками біографіки: формуванням суто довідкового інформаційного ресурсу, з одного боку, і збиранням описових документів, матеріалів та науковими напрацюваннями, літературно-біографічною творчістю – з іншого.

Стало очевидним, що швидке зростання в комунікаційному середовищі ресурсів біографічної інформації об'єктивно зовсім по-новому порушує питання про самі принципи її збирання, систематизації, підготовки до використання, оприлюднення і функціонування в різних сферах суспільного життя. Справа насамперед полягає в тому, що становлення сучасної інформаційної парадигми з її вимогами доступності, оперативності, багатовимірності даних, творчої участі користувача у формуванні нових знань докорінно змінило співвідношення й характер взаємодії між різними складовими біографічної інформації, надзвичайно піднесло значення швидкості, потужності й евристичної ефективності інформаційних обмінів.

Новацією стало насамперед те, що істотно різні види документів – довідкові біографічні статті, повнотекстові версії досліджень й історико-біографічних літературних творів, спогади та епістолярій, разом з іконографією й мультимедійними документами, – будучи об'єднаними в межах єдиних електронних інформаційних комплексів, по суті, набувають зовсім іншої інформаційної якості. Інформація, що містилася в класичних друкованих біографічних словниках й енциклопедіях сприймалася, по суті, як нормативна. Нині на зміну одновимірній, завжди обмеженій за обсягом і змістовим наповненням інформації як продукту доби друкарської, книжкової культури прийшли принципово нові можливості досягнення

багатоваріантного, свого роду «стереоскопічного» бачення як окремої особистості, так і цілих соціально-професійних груп і навіть поколінь через одночасне використання й порівняння в одному ресурсі чи навіть одночасно в багатьох окремих електронних ресурсах різночасових життєписів, досліджень, документальних публікацій.

Нові технологічні засоби, як ніколи раніше, актуалізують весь попередній набуток наукової й літературної біографіки, досить різноманітний за своїми світоглядними, ідейними, методичними підходами, а також весь комплекс введених до інформаційного обігу документальних джерел. Монополія певних авторських дослідницьких поглядів, особливо відчутна в друкованих довідкових виданнях, поступається завдяки цьому місцем активному пошукові читача, який здобув відтепер широкі можливості для самостійної інтенсивної інтелектуальної й духовної взаємодії з різноманітною інформацією: порівняння матеріалів, їх паралельного прочитання, ознайомлення з альтернативними поглядами. Само по собі це створює великий евристичний потенціал, слугує інтенсивному поширенню й примноженню знань.

Новітня інформаційна парадигма, народжена принципово більш високими інформаційними запитами, розвитком комп'ютерних технологій і комунікаційних мереж, у сфері біографічних досліджень й біографічної інформації висунула на противагу принципу знання фундаментального й «монументально-застиглого» принцип репрезентації знання найновішого, постійно й оперативно, причому «асиметрично», в окремих своїх частинах, оновлюваного, розосередженого в безлічі доповнюючих одне одного наукових праць і документальних джерел. Це зумовило поступовий перехід від публікації в інформаційному просторі електронних версій завершених друкованих видань до формування динамічно поповнюваних баз біографічної інформації (як історичної, так і сучасної), що не мають безпосередніх книжкових аналогів. Поява комп'ютерних технологій відкрила шлях оприлюдненню в локальних мережах, на компакт-дисках, а згодом і в Інтернеті тих біобібліографічних баз та іменних покажчиків (причому в модифікованому, більш інформативному вигляді), які раніше тривалий час періодично випускалися в друкованому вигляді. До найвідоміших у світі інформаційних продуктів такого роду належить переведений в електронну форму з 2008 р. «Майстер-індекс біографії і генеалогії» (Biography & Genealogy

Master Index, BGMI), у якому представлено стислі довідкові дані про майже 13 млн людей [27]. До провідних баз біобібліографічної інформації належать також: «Американська національна біографія» (American National Biography) – постійно поповнювана цифрова версія «Словника американської біографії» (Dictionary of American Biography); «Біографічний ресурсний центр» (Biography Resource Center), дані якого охоплюють понад 150 тис. відомих особистостей з усіх регіонів світу; «Літературний ресурсний центр» (Literature Resource Center), частиною якого є база даних сучасних авторів Contemporary Authors [28]. Чимало електронних баз біобібліографічної інформації створюється у світі безпосередньо в бібліотеках.

У середині першого десятиліття ХХІ ст. новації особливо виявилися в інтеграції результатів новітніх біографічних студій у ресурсах, що об'єднують суто довідкову частину з цілими тематичними електронними бібліотеками, відкритими архівами, медіа-ресурсами, встановлюють зв'язки з іншими самостійними ресурсами, тим самим відкриваючи шляхи до консолідації єдиного дослідницького й інформаційно-пізнавального простору.

Особливий інтерес для українських користувачів як за своїми фактичними матеріалами, так і за принципами побудови становлять російські сайти історико-меморіального спрямування, присвячені жертвам політичних репресій ХХ ст.: досить складна за своєю структурою інтернет-енциклопедія «Соловки» (<http://www.solovki.ca>), сайт Міжнародного історико-просвітницького, правозахисного і добродійного товариства «Меморіал» (<http://www.memo.ru>). Такі інтернет-проекти об'єднують у своєму складі тематичні історичні нариси, іменні покажчики, стислі біографічні довідники (подекуди й справжні докладні електронні біографічні словники), а також добірки публікацій історичних документів і спогадів, які істотно доповнюють біографічні матеріали.

Характерно, що дедалі помітніше місце серед них належить так званім «відкритим архівам», принцип формування яких полягає в систематизації добровільно направлених до них матеріалів, які можуть укладатися як у довільній авторській формі, так і відповідно до певних методичних настанов упорядників, розроблених ними форм і рекомендацій. З-поміж подібних відкритих електронних архівних систем на особливу увагу заслуговує створений «Яд ва-Шем» – ізраїльським Національним інститутом пам'яті мучеників і героїв Катастрофи й героїзму єврейського

народу (Єрусалим) величезний віртуальний історико-біографічний звід жертв Холокосту (<http://db.yadvashem.org/names>). «Центральна база даних імен жертв Катастрофи (Шоа)», що формується від середини 50-х років ХХ ст., з 2004 р. відкрита в Інтернеті для користувачів багатьма мовами, зокрема російською (<http://db.yadvashem.org/names/search.html?language=ru>). Нині вона охоплює понад 3 млн імен євреїв, загиблих і знищених у роки Другої світової війни, а також померлих упродовж кількох місяців після звільнення з концтаборів.

Широке визнання серед фахівців-інформатиків здобув електронний архів видатного радянського вченого в галузі програмних систем академіка А. Єршова (1931–1988 рр.) (<http://ershov.iis.nsk.su/russian/index.html>). Створений в Інституті систем інформатики Сибірського відділення РАН у перших роках ХХІ ст. за підтримки науково-дослідного підрозділу Microsoft Research корпорації Microsoft він був визнаним взірцем у справі формування інтернет-орієнтованих електронних архівів завдячуючи не лише використанню новаторських для свого часу підходів, а й значною мірою опублікованим ґрунтовним науковим узагальненням упорядників, у яких детально розкрито документознавчий і системотехнічний досвід створення цього ресурсу [29].

Дедалі більшого значення у справі інтеграції біографічної інформації у світі набуває «Вікіпедія». Дещо втративши в науковості подання даних, «Вікіпедія», натомість, запропонувала світові широкий спектр переваг – різноманітних інформаційних й інструментально-технологічних можливостей, які й до цього часу в цілому задовольняють потреби різних категорій користувачів, у тому числі й кваліфікованих науковців. Насамперед ідеться про залучення дуже широкого кола авторів, а отже, досягнення інтенсивності наповнення й оновлення ресурсу, забезпечення оперативного поєднання власних матеріалів з іншими повнотекстовими електронними публікаціями за допомогою гіперпосилань, можливості виходу на найрізноманітніші за видовими та змістовими характеристиками зовнішні ресурси, які істотно доповнюють і розширюють предмет ознайомлення, іноді дають змогу побачити його в зовсім інших ракурсах.

Ідеться також про можливість оперативного доповнення й уточнення даних про існуючі персоналії, зручність внесення до певних інформаційних ресурсів нових імен завдяки тому, що вони автоматично пов'язуються

перехресними посиланнями з уже представленими, окреслюючи широке коло осіб. Не менше значення для біографістів має доступність постійного оновлення бібліографії з посиланнями на інші електронні ресурси. Застосовані у вікі-технологіях засоби навігації дають змогу авторам розбудовувати навколо будь-якої окремої статті цілий розгалужений інформаційний комплекс із докладною бібліографією, повнотекстовими публікаціями літературних, філософських і публіцистичних творів, наукових праць і відгуків про них, а читачам – ефективно його використовувати. Проте, звичайно, при цьому питання наукового рівня публікацій самої «Вікіпедії» і її аналогів, які постійно редагуються й доповнюються багатьма авторами, по суті, безвідповідальними за точність наведених фактів, за внесені зміни, набуває особливої гостроти.

Недоліком «Вікіпедії» є, зокрема, те, що вона на місце притаманної фундаментальним енциклопедіям зорієнтованості на дійсно найважливіші проблеми, суспільні явища, імена, подання точних і вивірених фактів приносить приховану чи відкриту рекламу й саморекламу, нерідко з елементами мінливої політичної кон'юнктури. Перебільшені компліментарні оцінки, фігурування в ній другорядних персоналій сучасників за відсутності провідних постатей не є поодинокими явищами в багатьох національних сегментах «Вікіпедії», зокрема і в українському. «Відкриті» технології формування електронних енциклопедичних ресурсів мають і більш серйозні недоліки, пов'язані з можливостями внесення до них не лише неточної, а й перекрученої, хибної інформації, висновків та інтерпретацій, які йдуть урозріз з новітніми досягненнями науки або подають одностороннє, доволі суб'єктивне бачення дискусійних питань. Для сфери біографічної інформації зазначене є особливо важливим, оскільки йдеться про пам'ять померлих і репутацію живих сучасників. Гучні скандальні історії, що мали місце навколо вміщених у різномовних версіях «Вікіпедії» сфальсифікованих даних про персоналії живих і померлих, – зайве тому підтвердження [30, 31]. У комплексі все це стало однією з причин критики «Вікіпедії» й навіть різко негативних оцінок з боку багатьох знаних й авторитетних учених. Проте можна стверджувати, що само по собі застосування складних системотехнічних засобів, у тому числі й подібних до вікі-технології, створює принципово нові потенційні можливості для формування різноманітних ресурсів біографічної інформації, причому не лише загальноосвітнього, а і високого

академічного рівня. Успіх тут залежить радше не від технологічних можливостей, а від належного методичного й організаційного забезпечення їх раціонального використання.

Досить повчальним для розвитку сфери соціальних комунікацій в Україні є формування провідними світовими інформаційними корпораціями складних комплексних ресурсів, що складаються з продовжуваних тематичних телевізійних програм історико-меморіального біографічного спрямування, а також пов'язаних з ними книжкових і журнальних серій та електронних інформаційних продуктів, які розповсюджуються на твердих носіях й онлайн і охоплюють довідкові біографічні дані про особу або групу осіб, бібліографію, фільмографію, тексти та аудіо- чи відеовідтворення мистецьких і літературних творів, наукових праць, іконографію. Такі ресурси біографічної інформації від самого початку розраховані здебільшого на практику навчальної й просвітницької роботи, пропаганду знань з місцевої історії (особливо вдало й послідовно – у США). Останнім часом вони все активніше використовуються й для забезпечення рекламно-інформаційних потреб індустрії туризму.

Особливо в плані пропаганди біографічного знання і формування комплексних ресурсів біографічної інформації культурно-просвітницького, пізнавального спрямування слід виділити американську медіа-корпорацію A&E Television Networks (AETN), яка є спільним дітищем Hearst Corporation, Disney-ABC Television Group і NBC Universal. Вона має спеціалізований біографічний канал Bio™, поширює не лише в США, а й у багатьох країнах світу численні телевізійні програми (у тому числі для домашнього відео) і компакт-диски з інформаційними продуктами з американської та всесвітньої історії, воєнної історії, біографіки [32]. Останні, зокрема, представлені популярними серіями «Автори», «Актори», «Бізнес і підприємці», «Біографія», «Виконавці», «Винахідники», «Військові діячі», «Дослідники», «Жіночі історії», «Знаменитості», «Історичні особистості», «Легендарні персонажі», «Музиканти», «Президенти», «Релігійні діячі», «Світові лідери», «Спортсмени», Bio Black History тощо [33].

Значний інтерес становлять для України також принципово нові тенденції, пов'язані з формуванням численних «відкритих» баз історико-меморіальної, генеалогічної та сучасної біографічної інформації різноманітними установами, організаціями, осередками, приватними ініціативами, нарешті

звичайними громадянами. Біографіка, яка й раніше була щільно переплетена з генеалогією, тепер знову повертається до тісного зв'язку з нею. При цьому місце генеалогії шляхетних родин у всьому світі дедалі більше заступає впорядкування родоводів звичайних сімей. Зростання масового інтересу до їхньої історії та генеалогії (власного «коріння», створення розгалужених сімейних родоводів, пошуку далеких родичів) – характерна прикмета сучасної соціокультурної ситуації в усьому світі, а особливо в країнах Європи й Америки. Саме тому значною популярністю користуються відкриті системи біографічної та генеалогічної інформації, генеалогічні форуми, блоги, у тому числі історико-родовідні. Звичайно, такий інтерес існував і за докомп'ютерної доби, але практично реалізувати його пересічним громадянам тоді було досить важко.

Розвиток сучасних електронних комунікацій створив технічні можливості, які дають змогу оперативно збирати, систематизувати, опрацьовувати інформацію, формувати великі за обсягом бази біографічних і генеалогічних даних. Але чи не найголовнішу роль зіграло утвердження нової парадигми функціонування мережевої інформації. Її споживач перетворився на партнера й активного учасника в нагромадженні баз даних. Усе це зробило біографічну й генеалогічну інформацію досить доступним і навіть ходовим продуктом, призвело до швидкого формування ринку попиту й пропозиції. Інтерес пересічних громадян до родинної історії нині активно заохочується інформаційними центрами й стимулюється наступальною за своїм характером рекламою в мережі Інтернет і популярних виданнях. Для цього користувачам електронних мереж пропонується науково-методична допомога й підтримка, а також можливість організації пошуку тих даних, які вони не можуть здобути самі, – саме в цьому й полягає головний комерційний інтерес господарів й упорядників відповідних інформаційно-пошукових ресурсів.

Відомий англomовний спеціалізований портал [Genealogylinks.net](http://www.genealogylinks.net) нараховує в Інтернеті близько 50 тис. адрес мереж [34], що спеціалізуються на зборі й представленні інформації біографічного та генеалогічного змісту. Найбільш популярними серед світових мереж родинної біографічної та генеалогічної інформації є всесвітня служба [My Heritage Research](http://www.myheritage.com) (<http://www.myheritage.com>), яка працює нині 40 мовами, зокрема й українською; американський комерційний ресурс [Ancestry.com](http://www.ancestry.com) («Родовід») (<http://www.ancestry.com>);

російський, фактично міжнародний, інтернет-проект «Всероссийское генеалогическое древо» (<http://www.vgd.ru>; база даних: <http://baza.vgd.ru>).

Формування електронних ресурсів біографічної інформації в Україні розпочалося з певним запізненням, уже на початку XXI ст., причому в умовах, коли не було реальних можливостей для швидкої розбудови проектів, хоча б віддалено подібних за своїми кількісними і якісними параметрами до національних біографічних архівів, об'єднаних у «Всесвітню біографічну інформаційну систему» (WBIS), або електронного «Русского биографического словаря». Ті зводи було сформовано у відносно стислі терміни шляхом механічного відтворення в електронному вигляді біографічних статей друкованих багатотомних видань, зокрема із численних багатотомних національних словників й енциклопедій, яких в окремих країнах за період XVII–XVIII ст. видано по кілька десятків, а іноді й сотень. Україна ж в умовах незалежності лише починала «збирати імена» своїх співвітчизників, чимало з них ще тільки належало повернути із забуття. До негативних чинників, які істотно загальмували розвиток ресурсів біографічної інформації, належали й недостатність фінансових та організаційних можливостей, насамперед у бюджетних установах науки й культури, і доволі уповільнене розгортання в Україні мережі Інтернет. Справжнє становлення вітчизняного інформаційного ринку ще тільки починалося. Бізнес-структури спрямовували свої зусилля в інші його сегменти (політика, економіка, право, торгівля, масова культура тощо) і практично взяли участь у формуванні лише тієї частини ресурсів біографічної інформації, яка присвячена сучасникам – представникам політичних й економічних еліт.

За таких обставин формування електронних біографічних інформаційних ресурсів розпочалося в Україні з досить елементарного рівня, який міг задовольнити лише першочерговий інформаційний попит. На початковому етапі йшлося насамперед про розміщення на веб-сайтах центральних органів державної влади й державного управління найбільш суспільно актуальної інформації про історичних, передусім сучасних громадсько-політичних і державних діячів. Фактично, перший стислий біографічний словник видатних українців з'явився на Урядовому порталі.

Зрозуміло, що від початку найбільш актуальним інформаційним завданням веб-сайтів центральних і місцевих органів державної влади стало подання необхідної інформації про їхніх чинних представників: Прези-

дента України, народних депутатів, членів уряду, високопосадовців, дипломатичний корпус. Дані офіційних веб-сайтів від самого початку істотно доповнювалися численними особистими сайтами державних, політичних і громадських діячів. Нині виявилася також тенденція щодо переміщення особистої інформації громадських і політичних діячів, державних посадовців до соціальних мереж.

На рубежі ХХ–ХХІ ст. в Україні було зроблено й перші кроки, спрямовані на ширше ознайомлення користувачів інформаційних мереж з довідковою історико-біографічною літературою, яка видавалася невеликими накладками й не була доступною широкому загалові. Роботу з розгортання в Інтернеті електронних версій друкованих історико-біографічних видань було започатковано окремими вищими навчальними закладами України. Ще у 2001 р. Науково-дослідний інститут українського козацтва при Запорізькому державному університеті опублікував в Інтернеті електронну версію «Енциклопедії українського козацтва», яка містила чимало біографічних матеріалів [35]. Інститут історичних досліджень Львівського національного університету ім. І. Франка оприлюднив в Інтернеті «Довідник з історії України» [36]. Але подібні проекти були на той час поодинокими.

Згодом розгортання в академічних наукових установах великих універсальних і галузевих енциклопедичних проектів дало змогу вивести цю справу на значно більш високий у науково-методичному плані та за кількістю охоплених імен рівень. У мережі Інтернет на різних веб-сайтах було оприлюднено електронну версію підготовленої в Інституті держави і права НАН України шеститомної «Юридичної енциклопедії» [37]. Особливо значущим науково-інформаційним досягненням стало опублікування на веб-сайті Інституту історії України НАН України «Енциклопедії історії України» (<http://history.org.ua/ENU>).

Усе нові «статичні» електронні відтворення друкованих довідкових біографічних видань і нині продовжують з'являтися в українському сегменті мережі Інтернет і, безперечно, формуватимуться наступними роками. Їхній час у нас ще не минув. В Україні вони з успіхом виконують важливу освітню, наукову й суспільну функцію первинного ознайомлення читача – фахівця і шанувальника історії – із життєвим і творчим шляхом видатних діячів минулого й персоналіями відомих сучасників.

Водночас упродовж останніх років з'являється й чимало ресурсів історичної та культурологічної інформації, зокрема й довідково-інформаційних біографічних проєктів, що розбудовуються вже на основі укладання власних інформаційних баз того чи іншого рівня складності, а отже, є «рухомими», здатними до динамічних змін контенту за рахунок його безперервного поповнення. Серед них – унікальні бази даних гуманітарного профілю, що формувалися починаючи з 2002 р. творчою групою «Мисленого древа» [38]; «Національний банк репресованих» (<http://www.reabit.org.ua/nbr>), сформований під керівництвом академіка НАН України П. Тронька; створений ТОВ «Кобзар» (м. Київ) інтернет-портал www.kobzar.info; новий шевченківський портал «Погляд крізь час», що почав розбудовуватися до 200-річчя Великого Кобзаря (<http://kobzar.ua>).

Проте здебільшого українська електронна біографіка й донині продовжує розвиватися в «малих формах» – на веб-сайтах бібліотек, музеїв, архівів, інформаційних агенцій, у численних аматорських краєзнавчих проєктах.

Значно більших успіхів, з огляду на національні інтереси й потреби розбудови громадянського суспільства, набула до цього часу в Україні справа підготовки й оприлюднення актуальної біографічної інформації, присвяченої відомим українським сучасникам, головним чином державним, політичним і громадським діячам, представникам ділових кіл, засобів масової інформації. По суті, сьогодні вже нікому не спаде на думку шукати первинні дані про вітчизняних політиків або бізнесменів у зарубіжних ресурсах. У справі формування призначених для публічних потреб баз сучасної персональної інформації були свої першопрохідці, які відкрили шлях до широкої та повсюдної роботи. Ще з 1993 р. розгорнуло роботу зі збирання актуальної інформації про учасників політичного процесу, урядовців, представників ділових кіл України інформаційне видавництво «К.І.С.». На його веб-сайті з первісною назвою «Довідники про сучасну Україну» (www.dovidka.com.ua) було розміщено електронні версії довідників «Офіційна Україна сьогодні», які нині фактично вже стали безперервно оновлюваними базами даних. Важливе інформаційне значення мали також відкриті для всіх користувачів електронний структурований довідковий ресурс «Політична Україна сьогодні» [39], що містив стислі відомості про кілька десятків тисяч осіб [40]), а також база даних «Лідери

України», до якої було внесено біографічні матеріали про найвпливовіших бізнесменів, топ-менеджерів, юристів і журналістів [41]. Значних результатів досягнуто в розбудові універсальних і галузевих ресурсів біографічної інформації про відомих сучасників Українським видавничим консорціумом [42]. Слід зазначити, що нині дані багатьох подібних ресурсів (крім суто фрагментарного ознайомчого доступу) остаточно стають доступними лише для передплатників. Проте зазначені організаційно-економічні заходи дають змогу упорядникам істотно модернізувати їхні системотехнічні основи, удосконалити справу пошуку необхідної клієнтам інформації. У процесі своєї безперервної еволюції веб-сайти перетворюються на потужні портали – інтегратори інформації, які дають користувачам можливість ознайомлення з різноплановими, взаємно уточнюючими відомостями й оцінками.

Ще з перших років XXI ст. змістовно представлена на численних тематичних, інформаційних (наприклад, у розділах «Досьє» на відомих порталах Liga.net [43], «Openbiz: Источник деловой информации» [44]) і персональних веб-сайтах політична, ділова, а певною мірою також науково-технічна, освітянська й культурна еліта країни, принаймні в іменах своїх найбільш відомих представників.

На противагу цьому й досі дуже недостатньою, на нашу думку, залишається репрезентація в електронних ресурсах даних про діячів освіти, науки й культури України, оскільки лише невелика частина їхніх імен потрапила до названих вище джерел універсального характеру або тих, що спеціально присвячені найбільш відомим представникам української еліти. У цьому плані є велике поле нереалізованих завдань – навіть на рівні інформації про членів національних академій наук.

Безсумнівним лідером у формуванні ресурсів персональної інформації серед наукових, освітніх і культурних установ України виступають провідні установи Національної академії наук України: інститути електрозварювання ім. Є. О. Патона, історії України, експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького, електродинаміки, політичних і етнопонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Проте перегляд веб-сайтів більшості наукових установ показує, що робота з їхнього розвитку, у тому числі в напрямі представлення персоналій українських науковців, здійснюється поки

що без достатньої координації, відчутно бракує методичних рекомендацій. Персональні сторінки науковців побудовані (в окремих установах) за різними моделями. Найбільш досконалі з них містять, як правило, дані про освіту, основні етапи наукової біографії, сферу наукових інтересів, напрями досліджень і впровадження їхніх результатів, науково-методичну й організаційну роботу, нагороди, членство в наукових товариствах, переліки основних опублікованих праць, іноді з їхніми повнотекстовими варіантами. Однак майже не вдалося виявити персональних сторінок науковців, які б містили одразу весь набір перелічених даних. Зрозуміло, для створення єдиного інформаційного поля необхідна їх певна уніфікація.

На жаль, до нашого часу загалом ще недостатньо змістовно представлені й персоналії професорів, викладачів і науковців дослідних центрів і лабораторій на веб-сайтах вищих навчальних закладів України. Важливий виняток, як запорука подальшого динамічного розвитку інформаційно-біографічних ресурсів, становлять нині всебічно розгорнуті портали й сайти окремих факультетів Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Львівського національного університету ім. І. Франка, Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», на яких широко подано ґрунтовну інформацію як про професорів, так і про молодих викладачів і науковців (розлогі біографічні довідки, фото, бібліографію праць, матеріали стосовно наукових інтересів, контакти).

Досить нерівнозначно представлені в електронному просторі провідні творчі спілки України, громадські культурологічні організації. Проте ситуація з репрезентацією в електронній мережі персоналій наших сучасників – відомих діячів і рядових працівників освіти, науки й культури – поступово покращується. Перегляди веб-сайтів говорять про помітну динаміку їхнього розвитку: часто не по роках, а буквально по місяцях – і в центрі, і особливо по регіонах України.

Отже, упродовж останніх років інформаційне наповнення українських веб-сайтів історико-біографічною інформацією про діячів минулих поколінь, а також довідковими матеріалами про наших сучасників відчутно зросло. Перші, найбільш загальні інформаційні потреби за багатьма напрямками, зокрема такими, як історико-біографічна, меморіальна інформація про видатних діячів історії й культури України, офіційна репрезентація політичної, ділової, наукової еліти, у цілому вже задовольняють.

Водночас зробленого ще явно недостатньо для того, щоб повноцінно представити в інформаційних потоках українське суспільство, його минуле й сучасність у різних напрямках життєдіяльності на рівні більш широкого, ніж лише імена першорядного значення, кола активних, творчих діячів – митців, працівників культури, учених, університетської професури, науковців середнього й молодшого покоління, інженерного корпусу, медиків тощо.

Значний внесок в інтеграцію та поширення біографічної інформації, безумовно, належить також електронним бібліотекам, створюваним як цілком самостійними електронними інформаційними центрами, так і на базі традиційних бібліотечних установ. Проте не можна не відзначити, що вони в більшості до цього часу недостатньо враховують потреби й специфіку формування біографічних ресурсів, які потребують особливої системи розбудови контенту, його структурування, організації пошуку необхідних даних. Водночас є й чимало прикладів змістовних з огляду на біографічні видання галузевих електронних бібліотек. Із зарубіжних розробок найбільший інтерес для українських фахівців становить масштабний проект створення інтегрованого інформаційного ресурсу – Електронної бібліотеки «Научное наследие России» (www.e-heritage.ru). Вона покликана широко розкрити персоналії видатних учених колишньої Російської імперії та СРСР, забезпечити доступ користувачам мережі Інтернет до повних текстів їхніх найбільш значущих праць, архівних і музейних матеріалів [45].

В Україні серед таких ресурсів найбільший інтерес для фахового читача становлять колекції, зібрані в електронній бібліотеці на порталі Інституту історії України НАН України (www.history.org.ua). Це віртуальне книжкове зібрання є унікальним явищем в історико-культурному сегменті українського інформаційного простору. Воно не має поки що собі рівних і в інших галузях знань. І хоча спеціальної біографічної рубрики в цій віртуальній бібліотеці немає, її фонд містить чимало біографічних публікацій практично в усіх розділах.

Дедалі більш помітна роль у формуванні й методичному забезпеченні подання електронних ресурсів біографічної інформації належить бібліотечним установам, насамперед бібліотекам національного масштабу. Існуючі подекуди ще й нині уявлення стосовно того, що справа збирання, опрацювання й представлення фахівцям і широкій аудиторії ресурсів біографічної інформації цілком здатна успішно розвиватися поза бібліотеками,

грунтуючись переважно на засобах електронних мереж з їхніми потужними пошуковими системами, не виправдали себе. Вони не враховують ролі й можливостей бібліотек як потужних інтеграторів історико-біографічної та сучасної біографічної інформації. Адже бібліотечні установи, порівняно з іншими інформаційними центрами, мають більш вагомий, упродовж тривалого часу напрацьований досвід і технології цілеспрямованого нагромадження різноманітних історико-біографічних і сучасних персонологічних матеріалів, їх систематизації, інтелектуального опрацювання з метою виокремлення всього актуального, нового й принципово важливого. Бібліотеки успішно реалізують свою роль науково-інформаційних, науково-методичних, консультаційних центрів, зокрема, шляхом упорядкування тематичних колекцій друкованих й електронних документів, систематичного складання і видання бібліографій та біобібліографій, баз персонологічної інформації, реферування публікацій, розробки різноманітних методичних рекомендацій, попередньої підготовки ресурсу для використання його різними категоріями безпосередніх споживачів – читачів бібліотек і віддалених користувачів електронних мереж. У сучасних умовах бібліотеки одержали можливість цілеспрямовано формувати ресурси, у яких оцифровані біографічні видання, будучи безпосередньо під'єднаними до баз біографічної інформації, створюють єдині цілісні інформаційні комплекси.

Зрозуміло, кожній бібліотеці, особливо великій, властиві свої оригінальні підходи, зумовлені особливостями культури національної пам'яті різних народів, їхніми традиціями, завданнями освітньої та культурної політики. Так, Бібліотекою Конгресу США сформовані ґрунтовні колекції американської та зарубіжної літератури з генеалогії й локальної історії, які відповідно до американської традиції становлять серцевину біографічного інформаційного ресурсу. Для розкриття змісту інтегрованої біографічної інформації чимало зроблено в плані рекомендаційної бібліографії, методичних розробок, розрахованих на різні категорії читачів, подачі відомостей про наявність зовнішніх електронних інформаційних ресурсів – як американських, так і зарубіжних. Зібрання електронних ресурсів Бібліотеки Конгресу США групуються перш за все навколо колекцій «Пам'ять Америки» (American Memory) і «Президенти Сполучених Штатів Америки». На відміну від них, зібрані й систематизовані Нью-Йоркською публічною бібліотекою ресурси історико-біографічної інформації спрямовані

на висвітлення біографій відомих діячів різних країн, історичних періодів, географічних регіонів і професій. В її онлайн-каталозі для науково-дослідних бібліотек (<http://catnyp.nyupl.org>) сформовані рубрики: «Біографія ХХ ст.», «Біографічні словники», «Біографічні індекси», «Біографічні видання», «Біографія як літературна форма» [46].

Обширними базами електронної біобібліографічної й повнотекстової інформації володіє Британська бібліотека. Серед них – чимало таких, які для бібліотек англословних країн є практично обов'язковими продуктами. Водночас у Британській бібліотеці представлений, наприклад, оригінальний електронний ресурс «Листи і щоденники жінок Великобританії та Ірландії», який нараховує понад 100 тис. аркушів документів (починаючи із ХVІ ст.), містить унікальну біографічну й просопографічну інформацію [47].

Помітним явищем у практиці культурної та інформаційної роботи провідних бібліотек світу стала організація складноструктурованих, з елементами мультимедіа, віртуальних виставок, присвячених життю й діяльності видатних діячів історії та культури. У більшості вони виходять далеко за межі традиційних бібліотечних книжкових експозицій і містять не тільки електронні відтворення друкованих видань, документів, рукописів, портретів, а й пов'язані з діячами минулого фрагменти художніх фільмів або історичних ігрових відеореконструкцій, запозичених з культурологічних програм телебачення.

Особливе місце в систематизації та поданні біографічної інформації належить науково-дослідницькій діяльності бібліотек. Наприклад, Національною бібліотекою Білорусі реалізовані оригінальні електронні видавничі проекти, спрямовані на реконструкцію спадщини видатних співвітчизників. Протягом останніх років побачили світ видані на лазерних дисках комплексні ресурси: «Сапегіана: книжкове зібрання роду Сапег [48]; «Бібліотека Хрептовичів» [49]; подібні за загальними принципами побудови диски, присвячені 170-річчю від дня народження білоруського поета, прозаїка, публіциста Ф. Богусевича (1840–1900 рр.) [50], 120-річчю від дня народження М. Богдановича (1891–1917 рр.) [51] і 150-річчю від дня народження академіка Ю. Карського (1860–1931 рр.) [52].

Нині досвід провідних зарубіжних бібліотек активно вивчається і використовується в Україні. Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського впродовж останніх років розгорнуто ряд тематичних ресурсів

історико-біографічної інформації. Серед них – Шевченківська меморіальна колекція, віртуальний архів В. І. Вернадського. Теоретичні, методичні й практичні розробки в галузі формування ресурсів біографічної інформації здійснює спеціалізований підрозділ – Інститут біографічних досліджень. Ним створюється електронний «Український національний біографічний архів» (УНБА), база даних якого вже на сьогодні налічує понад 55 тис. імен співвітчизників. УНБА покликаний об'єднати в собі функції науково-довідкового ресурсу академічного рівня і віртуальної бібліотеки наукових праць та інших, зокрема документальних, видань з біографічної проблематики. Вирішальну роль у його формуванні покликана зіграти організація всеукраїнської «Віртуальної біографічної лабораторії». Інтеграція ресурсів історико-біографічної інформації може бути основою важливого напрямку міжбібліотечного співробітництва, у тому числі міжнародного. Останнє є дуже важливим, тому що успіх розвитку ресурсів біографічної інформації в будь-якій країні багато в чому залежить і від того, наскільки глибоко вдасться розкрити в її «колективному портреті» етнічне й культурне різноманіття, історичні зв'язки з іншими народами.

Цінні для читачів численні ретроспективні біобібліографічні покажчики й тематичні біографічні інформаційні ресурси, рекомендаційні бібліографії, підготовлені фахівцями бібліотек, оприлюднено в електронній формі впродовж останніх років на веб-сайтах провідних галузевих бібліотечних установ: Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Національної наукової медичної бібліотеки України, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки України ім. В. Г. Заболотного, а також Одеської національної наукової бібліотеки ім. М. Горького, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка, бібліотеки Ніжинського державного університету ім. М. В. Гоголя.

У регіонах України значними можливостями надання біографічної інформації читачам і користувачам мережеских ресурсів володіють нині бібліотеки різних рівнів. Цей напрям роботи добре представлений насамперед на веб-сайтах багатьох обласних універсальних наукових бібліотек – Вінницької, Волинської, Донецької, Закарпатської, Миколаївської, Херсонсь-

кої та ін. Тут постійно оновлюються оригінальні, підготовлені в результаті копіткої дослідної роботи матеріали біографічного характеру й біобібліографія, присвячена відомим землякам. Надто важливим є те, що ці ресурси поповнюється із скрупульозним урахуванням рідкісних регіональних видань, публікацій у місцевій пресі.

В умовах України саме державні бібліотечні установи мають найбільш перспективні можливості стати основними інтеграторами й поширювачами історико-біографічної інформації, на той час як сфера сучасної біографічної інформації вже більш-менш забезпечена зусиллями численних інформаційних центрів, владних органів, наукових установ й освітніх закладів. Проте для всіх учасників інформаційного процесу, незалежно від їхніх цілей і форми власності, однаково важливим є вихід на принципово новий рівень організації та науково-методичного забезпечення цієї роботи. Вони не повинні повторювати нині послідовно ті етапи, які вже давно пройдені європейською і світовою електронною біографікою, а шукати і впроваджувати одразу новітні, інноваційні з наукового, інформаційного й соціально-комунікаційного погляду технології, пов'язані насамперед з розбудовою динамічних, безперервно поповнюваних баз даних, відкритих архівів.

Важливим для подальшого розвитку в Україні справи біографічної інформації є також піднесення її якісного рівня, уникнення тих помилок і небезпек, які вже досить болісно виявилися в зарубіжному і вітчизняному досвіді. Ідеться насамперед про те, що в усьому світі біографічна інформація відчутною мірою переміщується в площину прикладного позанаукового знання, іноді досить спрощеного. Не можна не помічати того, що в багатьох випадках збіднюється її ідейний потенціал, втрачається принцип наукової вивірності та зваженості інформації. Вона часто стає занадто «усередненою», розрахованою на «організацію дозвілля» (з'явилося нині таке визначення) недостатньо вибагливого користувача.

Останніми роками більш помітними стають тенденції до ажіотажу, сенсаційності. Багато в чому дається взнаки недостатнє врахування досвіду й традицій довідкової біографіки, науково-інформаційної, джерелознавчої та археографічної роботи. Дуже часто недостатньо враховуються цільове призначення інформації, соціально-психологічні, етнопсихологічні й навчально-педагогічні аспекти її сприйняття. Помітними є політизованість окремих ресурсів, використання їх для глобальних інформаційних впливів.

У цілому, бурхливий і за багатьма параметрами стихійний розвиток електронних ресурсів біографічної інформації за нашої доби, недостатня визначеність його істотних методичних й організаційних засад, завдань і перспектив на майбутнє об'єктивно створили гостру проблемну ситуацію, поставили на порядок денний комплекс важливих дослідницьких завдань, без глибокого осмислення й розв'язання яких, на нашу думку, подальший поступ біографічно-інформаційної справи не може бути по-справжньому успішним і корисним для суспільства щодо забезпечення інформаційних запитів сфер освіти, науки, культури, патріотичного виховання, державного управління, репрезентації України у світі.

Зважаючи на об'єктивні потреби подальшого розвитку й збагачення соціогуманітарної сфери українського суспільства, біографічно-інформаційна справа потребує сьогодні посиленої уваги з боку держави й професійного співтовариства, а отже, ґрунтовного науково-методичного та організаційного забезпечення. У теоретичному плані черговими завданнями виступають окреслення всього широкого видового діапазону ресурсів біографічної інформації, прогнозування тенденцій їхньої еволюції, завдань і перспектив інтеграції до електронного інформаційного простору; функціонування їх у різних сферах та рівнях соціальних комунікацій: у державному, суспільному й приватному житті, у науці, освіті, культурі, вихованні. На професійну увагу заслуговують питання змістового наповнення, стилістичних характеристик і загальної соціокультурної спрямованості біографічних ресурсів відповідно до трансформації інформаційної парадигми суспільства. Поглибленого вивчення потребують проблеми розвитку методичного інструментарію дослідної, видавничої та інформаційної роботи, збереження, передачі й подальшого розвитку традицій вітчизняної біографічної інформації, подолання застарілих стереотипів; взаємозв'язків і співвідношення електронних ресурсів із друкованою біографічною продукцією.

В умовах швидкого розвитку українських електронних інформаційних ресурсів перед їхніми упорядниками – дослідниками-біографістами й фахівцями інформаційної справи гостро постали завдання збереження основоположних світоглядних та ідейних засад вітчизняної довідкової біографічної справи, обумовлених багатомісячним історичним досвідом народу, його цінностями й ідеалами, глибокими ментальними установками, а також примноження і творчого розвитку традицій, напрацьованих зусиллями

багатьох поколінь. Саме вони мають і надалі визначати характер української біографічної традиції, її національну своєрідність і несхожість з біографічними традиціями інших народів, бути основою подальшої розробки теоретичних і методичних приписів біографічної науки та інформаційної практики.

У чому полягають найістотніші риси національної своєрідності української біографіки? На нашу думку, насамперед у її гуманістичних традиціях, демократичному, народознавчому пафосі, пріоритеті загальнолюдських, а не вузькостанових або корпоративних цінностей, у прагненні до розкриття всієї повноти й різноманіття соціального та культурного життя України, у визнанні права особи на пам'ять у наступних поколіннях не за її походженням, багатством, а за реальним патріотичним служінням, внеском у розбудову Батьківщини, боротьбу за здобуття незалежності, утвердження державності. Зазначене обумовлює не лише особливий характер центрального, типового героя української біографіки, а й специфіку його «прочитання». Саме це, на наше переконання, відчутно різнить вітчизняну біографічну традицію від біографіки багатьох сусідніх народів, робить її самостійним й оригінальним явищем у світовому інтелектуальному та культурному просторі.

Величезний досвід європейської біографіки показує, наскільки історико-біографічна інформація здатна відігравати справді національно-мобілізує роль, психологічно, прикладами самовідданості й героїзму допомагати формувати національну свідомість, консолідувати націю за дуже несприятливих політичних обставин, зміцнювати уявлення про нерозривну єдність усіх регіонів Батьківщини, долати болючі комплекси, пов'язані з трагічними поразками, іноземними вторгненнями, згуртовувати націю для розв'язання доленосних завдань.

Нагромаджений досвід говорить також про те, що самі по собі нові технологічні можливості не в змозі забезпечити поступальний розвиток вітчизняної електронної довідкової біографістики. Його неодмінною умовою є продовження й збагачення тих високих традицій культури біографічної творчості та біографічної інформації, які напрацьовані зусиллями попередніх поколінь дослідників-біографістів, вітчизняної редакторської школи, видавців, працівників інформаційної галузі. Тому важливим завданням упорядників сучасних вітчизняних ресурсів біографічної інформації

є нині як вироблення спільних методичних правил і технічних стандартів, які б сприяли формуванню в межах національного інформаційного простору цілісного біографічного та біобібліографічного «інформаційного поля», так і забезпечення плідного різноманіття творчих підходів. Воно важливе тим, що електронна біографічна інформація мусить бути розрахованою на читачів/користувачів різного віку, рівня освіти, фаху, життєвого досвіду, уподобань, враховувати особливості їхнього регіонального самосвідомлення. Слід домагатися також, щоб інформаційні проекти сміливо виходили на «другі» й «треті» лави постатей минулого та сучасності – науковців, педагогів, громадських діячів й активістів, літераторів. Це істотно розширить уявлення про діапазон явищ і постатей української історії та культури.

Список використаних джерел до розділу 5

1. *Wollschlaeger H.* World Archive of Bygone Days. From Publishers comes the most important lexicon of all time / H. Wollschlaeger // *Bibliographie zu den Biographischen Archiven. Biographical Archives Bibliography.* – Munchen etc. : K. G. Saur, 1994. – P. 13–15.

2. *Каллиников П.* Русский биографический словарь. Сетевая версия. Об издании [Электронный ресурс] // *Русский биографический словарь.* – Режим доступа: <http://www.rulex.ru/brbs.htm>. – Загл. с экрана.

3. Там само.

4. *Каллиников П.* Русская портретная галерея : (предисловие) [Электронный ресурс] / П. Каллиников // *Русский биографический словарь.* – Режим доступа: <http://www.rulex.ru/portgal.htm>. – Загл. с экрана.

5. *Каллиников П.* Гиперпроект «Большой Русский биографический словарь» [Электронный ресурс] / П. Каллиников // *Русский биографический словарь* А. А. Половцова: электрон. репринт. версия. – Режим доступа: <http://www.rulex.ru/brbs1.htm>. – Загл. с экрана.

6. *Исаевич Я. Д.* Біографічний словник – національний пріоритет / Я. Д. Ісаєвич // *Укр. біографістика : зб. наук. пр.* – Вип. 1. – К., 1996. – С. 7–9.

7. *Купріянович І.* Люблінський словник: UCRAINICA : рецензія на I том Біогр. сл. м. Люблін / І. Купріянович // *Укр. біографістика : зб. наук. пр.* – К.,

1996. – Вип. 1. – С. 204–206. – [Передрук з вид.: Люблінський укр. вісн. – 1993. – № 2. – С. VIII].

8. *Чишко В. С.* Основні принципи створення Українського біографічного словника / В. С. Чишко // *Укр. біографістика : зб. наук. пр.* – К., 1999. – Вип. 2. – С. 6–18.

9. *Ляшко С. М.* Основні види довідкових видань, біографічні довідкові видання в Україні / С. М. Ляшко // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – К., 2006. – Вип. 16. – С. 458–470.

10. *Кислов В. В.* Нові парадигми інформатики та основи комп'ютерного забезпечення біографічних досліджень / В. В. Кислов, О. М. Яценко // *Укр. біографістика : зб. наук. пр.* – К., 1996. – Вип. 1. – С. 130–133.

11. *Яценко О. М.* Біобібліографія в Україні та вплив сучасних інформаційних технологій на її розвиток / О. М. Яценко // *Укр. біографістика : зб. наук. пр.* – К., 1999. – Вип. 2. – С. 284–303.

12. *Яценко О. М.* Система інформаційного забезпечення біобібліографічної діяльності в НБУВ / О. М. Яценко // *Вісн. Кн. палати.* – 1999. – № 10. – С. 23–27.

13. *Попик В. І.* Проблеми формування електронного Українського біографічного архіву / В. І. Попик // *Студії з архівної справи та документознавства.* – 2004. – Т. 12. – С. 103–107.

14. *Попик В. І.* Виртуальные библиотеки XXI века и задачи создания Украинского национального биографического архива / В. И. Попик // *Б-ки нац. акад. наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практич. и теор. сб.* – К., 2006. – Вып. 4. – С. 26–36.

15. *Попик В. И.* Украинский Национальный биографический архив – неотъемлемая часть электронных научно-информационных ресурсов славянского мира / В. И. Попик // *Укр.-македон. наук. зб.* – К., 2006. – Вип. 2. – С. 272–281.

16. *Попик В. І.* Всесвітня біографічна інформаційна система і завдання формування Українського національного біографічного архіву / В. І. Попик // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – К., 2006. – Вип. 16. – С. 467–481.

17. *Попик В. І.* Вітчизняні електронні біографічні інформаційні ресурси: сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку / В. І. Попик // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – К., 2007. – Вип. 19. – С. 501–513.

18. Попик В. І. Досвід формування вітчизняних електронних ресурсів біографічної інформації / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип. 7. – С. 13–44.

19. Попик В. І. Місце і роль бібліотек у формуванні та інтеграції ресурсів біографічної інформації / В. І. Попик // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 34. – С. 477–491.

20. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку / В. І. Попик. – К., 2013. – 520 с.

21. Открытие информационной сети «Русского биографического отдела» : интервью главы издательского дома «Заур» проф. К. Заура радиостанции «Эхо Москвы» 11.04.2000 г. [Электронный ресурс] // Эхо Москвы : веб-сайт. – Режим доступа: <http://echo.msk.ru/guests/421>. – Загл. с экрана.

22. World Biographical Information System Online [Electronic resource] : The most extensive biographical online library. – K. G. Saur Verlag; Thomson. – Mode of access: www.saur.de/wbis-online. – 8 p. – Title from the screen.

23. De Gruyter Saur : official website [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.degruyter.com/browse?publisher=KGS>. – Title from the screen.

24. Каллиников П. Русский биографический словарь. Сетевая версия. Об издании [Электронный ресурс] / П. Каллиников // Русский биографический словарь. – Режим доступа: <http://www.rulex.ru/brbs.htm>. – Загл. с экрана.

25. Там само.

26. Каллиников П. Гиперпроект «Большой Русский биографический словарь» [Электронный ресурс] / П. Каллиников // Русский биографический словарь. – Режим доступа: <http://www.rulex.ru/brbs1.htm>. – Загл. с экрана.

27. About Biography & Genealogy Master Index (BGMI) [Electronic resource] // Ancestry. – Mode of access: <http://search.ancestry.com/search/db.aspx?dbid=4394>. – Title from the screen.

28. Biographical Resources [Electronic resource] : Introduction to the Collections // The New York Public Library. – Mode of access: <http://legacy.nypl.org/research/chss/grd/resguides/biography/print.html>. – Title from the screen.

29. Антюфеев С. В. Электронный архив академика А. П. Ершова [Электронный ресурс] / С. В. Антюфеев [и др.] // Электрон. б-ки : рос. науч.

електрон. журн. – 2004. – Т. 7. – Вып. 5. – Режим доступа: <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2004/part5/amnfc>. – Загл. с экрана.

30. Свобода энциклопедического слова: «Википедия» оказалась в центре диффамационного скандала [Электронный ресурс] // Lenta.RU. – Режим доступа: <http://lenta.ru/articles/2005/12/06/wp>. – Загл. с экрана.

31. Скандалы русской «Википедии» [Электронный ресурс] // Веб-планета : журн. для подключенных. – Режим доступа: http://webplanet.ru/interview/service/2007/08/29/ru_wikipedia.html. – Загл. с экрана.

32. A&E Television Networks [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.aetn.com>. – Title from the screen.

33. BIO: shop.biography.com [Electronic resource]. – Mode of access: <http://shop.history.com/index.php?v=biography>. – Title from the screen.

34. Genealogylinks.net: Your Online Resource for Family History Research [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.genealogylinks.net>. – Title from the screen.

35. Енциклопедія українського козацтва [Електронний ресурс] // Запоріж. держ. ун-т. – Режим доступу: <http://www.zsu.zp.ua/euk/main1024.htm>. – Назва з екрана.

36. Довідник з історії України (А–Я) : посіб. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / за заг. ред.: І. Підкови, Р. Шуста ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Ін-т іст. досліджень. – 2-е вид., доопр. і доп. – К., 2002. – 1135 с.

37. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко [та ін.] ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 1–6.

38. Мислене древо: укр. інформ. ресурси для освіти і науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.myslenedrevo.com.ua/recom/mdprogram/what_is.html. – Назва з екрана.

39. Політична Україна сьогодні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dovidka.com.ua/fcontent.php?rcode=311>. – Назва з екрана.

40. Політичні журналісти і аналітики [Електронний ресурс] // Офіц. Україна сьогодні : інтернет-довідник. – Режим доступу: <http://dovidka.com.ua/fcontent.php?rcode=311&topic=375298>. – Назва з екрана.

41. Лідери України [Електронний ресурс] // Офіційна Україна сьогодні. – Режим доступу: <http://dovidka.com.ua/fcontent.php?rcode=327>. – Назва з екрана.

42. Український видавничий портал [Електронний ресурс] // Who-is-who.ua : біогр., довідн., інф. – Режим доступу: <http://who-is-who.com.ua/project/1.html>. – Назва з екрана.

43. Персони [Електронний ресурс] // Ліга. Досьє. – Режим доступу: <http://file.liga.net/person>. – Назва з екрана.

44. Люди: досьє [Электронный ресурс] // Openbiz : источник деловой информации. – Режим доступа: <http://openbiz.com.ua/summary/people>. – Загл. с экрана.

45. Каленов Н. Е. Электронная библиотека «Научное наследие России» : презентационный файл [Электронный ресурс] / Н. Е. Каленов // Формування і розвиток бібл. електрон. середовища : міжнар. наук. конф. (4 жовтня 2011 р.) ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bib_visnyk/2009-6/11.pdf. – Назва з екрана.

46. Biographical Resources [Electronic resource] // The New York Public Library. – Mode of access: <http://legacy.www.nypl.org/research/chss/grd/resguides/biography/print.html>. – Title from the screen.

47. Electronic databases – title list B: Available in the Library's Reading Rooms [Electronic resource] // British Library. – Mode of access: <http://www.bl.uk/eresources/dbstptitles/eresourcesb.html#B>. – Title from the screen.

48. Сапегіана: книжное собрание рода Сапег [Электронный ресурс] = Сапегіяна: книгазбор роду Сапегаў [Электронный ресурс] / Нац. б-ка Беларусі, Рос. нац. б-ка ; сост.: Л. Г. Кирюхина, К. В. Суша. – Минск : НББ, 2011. – 1 электр. оптический диск (DVD-ROM). – 1,1 Гб.

49. Библиотека Хрептовичей [Электронный ресурс] / Нац. б-ка Беларусі, Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского ; сост.: Л. Г. Кирюхина, Л. А. Дубровина. – Минск : НББ, 2010. – 1 электр. оптический диск (DVD-ROM). – 1 Гб.

50. «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай» [Электронны рэсурс] : да 170-годдзя з дня нараджэння Францішка Багушэвіча, 1840–1900 / Нац. б-ка Беларусі ; скл.: Л. Г. Гушчынская [і ін.]. – Мінск : НББ, 2009. – 1 электр. аптычны дыск (DVD-ROM). – 1 Гб.

51. Паэт красы і гармоніі [Электронны рэсурс] : да 120-годдзя з дня нараджэння Максіма Багдановіча (1891–1917) / Нац. б-ка Беларусі, Літ. музей М. Багдановіча ; скл.: Л. Г. Гушчынская [і ін.]. – Мінск : НББ, 2011. – 1 электр. аптычны дыск (DVD-ROM). – 1,3 Гб.

52. *Маркова Н. А.* Электронные биографические ресурсы / Н. А. Маркова, И. М. Адамович // Электронные библиотеки: перспективные методы и технологии, электронные коллекции : тр. XII Всерос. науч. конф. RCDL 2010 (Казань, 13–17 окт. 2010 г.). – Казань, 2010.– С. 168–176.

ВИСНОВКИ

1. На нинішньому етапі еволюції сучасної цивілізації перспективи національного розвитку, розвитку потрібного для прогресу людства як єдиного цілого в національній багатогранності сприйняття зовнішнього світу, повністю залежать від організації використання основного ресурсу розвитку – інформаційного. У зв'язку з цим потребує постійної уваги з боку національних владних структур, наукових установ інформаційної сфери проблема виробництва нової інформації національним виробником і проблема ефективного використання інформаційних ресурсів. При цьому набуває особливої актуальності процес розвитку системи сучасних інформаційних комунікацій, системи інформаційно-аналітичних центрів, центрів збереження та організації використання суспільно значущих інформаційних ресурсів, бібліотечних, архівних та інших, організація національного інформаційного ринку та продуктивних суспільних механізмів використання в інтересах національного розвитку глобальних інформаційних ресурсів.

Нинішній етап інформаційного виробництва відрізняється від усіх минулих етапів такими характерними рисами:

– по-перше, у зв'язку з істотно зростаючою роллю інформації у сучасній виробничій діяльності, що є характерною особливістю становлення інформаційного етапу розвитку, особлива увага в останні десятиріччя приділяється розвитку науково-прикладних досліджень, результати яких швидко можуть бути впроваджені у виробництво чи в процес суспільної трансформації.

У зв'язку з цим сьогодні стає все більш помітним відставання фундаментальних досліджень від науково-прикладних і, скажімо, ракетно-космічна галузь, ядерно-енергетична та деякі інші, що в минулому столітті

були флагманами науково-технічного прогресу і вели за собою основні напрями технологічного пошуку, донині базуються, в основному, на фундаментальних здобутках 60–70 років. При цьому можна говорити про підвищення ефективності використання здобутків того періоду, досвід різностороннього їх використання в різних галузях, і це є позитивним, оскільки підвищує ефективність використання результатів наукового пошуку. Однак тривалий період без поповнення фундаментальної науки новими результатами поступово знижує темпи науково-технічного прогресу у важливих напрямках, що забезпечують суспільний прогрес;

– по-друге, ефективність наукової, як найвищої за рівнем впливу на розвиток людства, інформації значною мірою залежить від темпів впровадження в суспільну практику, що, у свою чергу, потребує зростаючих затрат, формування відповідної інфраструктури, що є посиленням насамперед економічно розвинутим державам;

– по-третє, зростання складності проблем, обумовлених викликами, що постають у XXI ст. перед сучасною цивілізацією, не дає змоги навіть найбільш високо розвинутим країнам розв'язувати такі проблеми самостійно, без участі країн-партнерів. Прикладом цьому може бути і проєктована кількома країнами експедиція на Марс, і організація спільного проєкту будівництва та експлуатації Великого андронного колайдера, і зусилля щодо спільної боротьби багатьох країн з інфекційними захворюваннями тощо.

Сучасна актуальна наукова проблематика, що, як правило, є досить затратною, проблемною для країн з невеликим економічним потенціалом. І ці країни змушені орієнтуватися на розвиток власної наукової діяльності, продукування відповідної інформації з огляду на найбільш необхідні напрями наукових досліджень і можливості власного бюджету. В інших напрямках дослідження найчастіше не ведуться і при цьому створюються інколи досить істотні лакуни відсутності нового знання, що робить суспільний розвиток нерівномірним, може створювати небажані внутрішньосуспільні розбіжності, підвищує ризики прийняття помилкових рішень не лише в науковому середовищі, а й на загальносуспільному рівні, створювати важко вирішувані проблеми для розвитку держави чи нації.

Четвертим істотним фактором впливу на сучасне інформаційне середовище є наслідки стихійної значною мірою інформатизації, що з активізацією

глобальних процесів сьогодні вже охоплює переважну більшість світу. У своїй суті вона є, безсумнівно, позитивним явищем, однак, без координуючого впливу держави розвивається аморфно і в тій чи іншій мірі є керованим лише компаніями, що контролюють виробництво технічних засобів, необхідних для інформатизації. Такий стан справ обумовлюється тим, що протягом тривалого часу інформатизація розглядалась як технічний експеримент вузько колегіальних обмінів між науковцями і не була усвідомлена як новий та ефективний суспільно-інтеграційний механізм. У перших своїх результатах цей процес у масі користувачів відігравав найчастіше розважально-інформативну роль, слабо використовувався органами державної влади, громадськими організаціями, навчальними закладами як новий високоякісний інструмент громадянського самовияву, освітньої, виховної роботи. Натомість інтернет-простір наповнився низькоякісними масивами інформації, використання якої ускладнюється низьким рівнем підготовки користувачів, недостатньою внутрішньою готовністю до нового рівня спілкування людей. І цим самим створюються серйозні перешкоди для розвитку інформаційних обмінів на основі електронних інформаційних технологій.

І, нарешті, п'ятим фактором впливу на інформаційну сферу став розвиток технологій спеціальних негативних інформаційних втручань у функціонування національних інформаційних комунікації та використання суверенних інформаційних ресурсів, технологій, що за масштабами своїх впливів досягли рівня руйнівної сили інформаційних воєн. Ведення цих воєн, тобто, утвердження певних суспільних інтересів за допомогою спеціально організованих інформаційних впливів, потребувало відповідної кваліфікації інформаційних працівників, спеціального обладнання аж до супутникових систем включно, певних ідеологічних концепцій, що об'єднували б багатоглядну інформаційну діяльність в єдине ціле. Такі складові в комплексі на сьогодні не під силу переважній більшості держав і націй.

Названі вище загальноцивілізаційні впливи на інформаційну основу всіх націй і держав протягом останніх десятиріч відбиваються на процесах оновлення інформаційних ресурсів і є факторами, що обумовлюють інформаційну, а за нею і всяку іншу нерівність у сучасному світі. У результаті, у тій чи іншій мірі, виробництво власних інформаційних ресурсів у кожній з держав на нинішньому етапі розвитку є нерівномірним у всіх

галузях, у всіх напрямках інформаційного виробництва. Інформаційна нерівність визначається насамперед рівнем продукування наукової та науково-прикладної інформації, що є безпосередньою основою суспільного прогресу.

2. В Україні до таких загальноцивілізаційних впливів долучаються також фактори, обумовлені розпадом союзної держави, різкою зміною соціально-економічної системи та пов'язаним із цим перерозподілом фінансових потоків та, відповідно, пріоритетів розвитку. З точки зору оновлення національних інформаційних ресурсів як безперервного процесу розвитку нове інфотворення в Україні набуло певних негативних особливостей:

- у ньому зменшується питома вага національного наукового доробку, унаслідок недофінансування та втрати державного протекціонізму знижують темпи розвитку всесвітньо відомі наукові школи, що були основою національної наукової діяльності, втрачається соціальний запит на вітчизняну наукову та науково-популярну інформаційну продукцію;

- слабкий рівень модернізації соціальних інформаційних комунікацій не забезпечує належного введення в суспільний обіг національних інформаційних ресурсів і в розпорядження суспільства потрапляють усе більші обсяги зарубіжної та такої, що має низький рівень соціальної значущості вітчизняної інформації;

- держава та переважна більшість членів суспільства не встигає за глобальним розвитком інформаційних технологій та необхідністю їх використання в інтересах національного розвитку.

При цьому наявна система національного інформаційного виробництва за належної організації та підтримки держави на сьогодні ще має потенціал для забезпечення інформаційного виробництва з урахуванням національної специфіки України.

Наукова діяльність у нашій країні здійснюється, по-перше, науковими установами, що забезпечували необхідні запити на цей вид інформації в часи союзної держави, по-друге, тими інформаційними центрами, що виникли з огляду на деякі нові потреби та ситуації вже в суверенній Україні. І, по-третє, у руслі цієї тенденції відбувається активізація університетської наукової діяльності. Таким чином, усі ці елементи не становлять систему, підпорядковану єдиним цілям, заснованим на базі єдиної правової системи.

3. Наявність в Україні різноманітних наукових організацій говорить як про потенціальні можливості вітчизняної науки, так і про недостатню

організованість на державному рівні соціального запиту на найбільш потрібну для розвитку суспільства наукову інформацію, відсутність належної роботи зі створення умов для отримання науковими установами потрібних для розвитку суспільства здобутків і ефективних механізмів їх впровадження на базі зміцнення національної інформаційної традиції.

У зв'язку з цим видається за необхідне на рівні відповідних державних органів проаналізувати:

– фактичну відсутність механізмів поєднання затребуваності в усіх сферах суспільного життя науково обґрунтованих рішень, розвитку технологій, інноваційних продуктів з діяльністю та потенційними можливостями вітчизняної науки. Такий стан справ не лише негативно відбивається на її фінансуванні, але й провокує зниження якості підготовки нової зміни наукових працівників, сприяє відпливу талановитої молоді за кордон, не сприяє розвитку взаємовигідного міжнародного наукового співробітництва, негативно впливає на процес сучасного розвитку нації та держави;

– проблему рознесення функцій у сфері наукової діяльності між академічною та університетською наукою, відповідного визначення суспільних запитів і пріоритетів на фундаментальні та науково-прикладні дослідження;

– можливості вдосконалення інформаційного забезпечення потреб української науки як на базі ефективного використання національних інформаційних ресурсів, продуктивного виробництва суспільно значущої інформації, так і налагодження планомірного відбору якісної інформації з ресурсів глобального інформаційного простору, потрібної в інтересах національного розвитку;

– можливості держави для лобіювання інтересів вітчизняної науки для представлення своїх інноваційних продуктів на міжнародних інформаційних ринках;

– можливості жорсткого реагування на штучні затримки з комерційних та інших шкідливих для розвитку держави причин введення нових технологій, прогресивних здобутків вітчизняної науки в суспільну практику, для забезпечення національних інтересів народу України.

При цьому в законотворчій діяльності видається за доцільне передбачити:

– правову підтримку діяльності, що сприятиме формуванню механізмів забезпечення вітчизняної науки конкретними запитами для розвитку

досліджень і прискореному впровадженню наукових розробок у суспільну практику;

- правове та функціональне розмежування реалізації потенціалу академічної та університетської науки;

- формування сучасної правової основи розвитку національної інформаційної сфери, орієнтованої на потреби вітчизняної науки;

- правове забезпечення процесів у системі внутрішніх і міжнародних інформаційних обмінів;

- правова підтримка процесу вдосконалення кадрової політики у сфері науки, захист прав інтелектуальної власності, удосконалення механізмів інформаційних обмінів в інтересах суспільства.

Поряд з необхідним удосконаленням організації роботи вітчизняних наукових структур суспільство потребує оновлення, розвитку із застосуванням сучасних технологій управлінської інформації. Ця інформація має :

- забезпечувати оптимальне функціонування соціальної структури суспільства;

- якнайповніше використовувати національний потенціал, специфіку власного шляху вітчизняного розвитку, конструктивно поєднуючи його з загальними тенденціями розвитку цивілізації на основі науково-технічного прогресу;

- ефективно обслуговувати розвиток внеску України в міждержавний розподіл у сфері праці, що формується в останні десятиріччя.

Серед внутрішньосуспільних факторів на розвиток управлінської діяльності і ширше – на розвиток суспільної самоорганізації – насамперед впливає якість формування і ступінь усвідомлення всією системою соціальних складових суспільства основних засад і цілей його розвитку, об'єднання навколо них основного загальносуспільного інтересу, розвиток демократизації, ефективного державного управління, техніко-технологічний, освітній розвиток, організація суспільних стимулів для ефективного, творчого використання наявних і створення нових суспільних ресурсів, включення вітчизняного інформаційного виробництва в статусі рівноправного в систему міжнародного виробництва та використання інформації.

Продуктування нової інформації на базі розвитку національної інформаційної традиції та розвиток вітчизняних соціальних комунікацій мають стати дієвими інструментами для здійснення науково-інформаційного

супроводу реалізації державних програм національного розвитку та вдосконалення самих механізмів управлінської діяльності відповідно до умов життя суспільства, що стрімко еволюціонують, як природними, так і пов'язаними зі специфікою міжнародних, міжнаціональних та інших відносин у сучасному суспільстві. Особливу важливість в умовах реалізації управлінської функції сучасної держави накладають глобалізаційні процеси, необхідність відстоювання національних інтересів у відносинах із зарубіжними суб'єктами економічної діяльності на внутрішніх і зарубіжних ринках і особливо – під час реалізації спільних проектів, при створенні спільних підприємств з вітчизняними економічними структурами.

4. У процесі вдосконалення українського державотворення протягом двох останніх десятиріч набули якісно нового змісту вимоги до системи соціальних інформаційних комунікацій, пов'язані з необхідністю вдосконалення процесу продукування ресурсів для обслуговування інформаційної вертикалі органів державної влади та місцевого самоврядування. Вони пов'язані з необхідністю розвитку механізмів своєчасного, якісного інформування значною частиною владних структур усіх рівнів громадян про зміст своєї діяльності, організацією системи зворотного зв'язку з оцінками цієї діяльності, залучення до співпраці в інформаційно-аналітичному забезпеченні діяльності вітчизняних інформаційно-аналітичних центрів, необхідністю сприяння розвитку творчої ініціативи громадян у сфері вдосконалення суспільного поступу шляхом реалізації проектів типу «електронний уряд» та ін. Актуалізація цих вимог є доказом того, що практика інформаційного забезпечення вітчизняної управлінської, як і всіх інших сфер суспільної діяльності ще не повністю відповідає вимогам сьогодення.

Недостатньо керований розвиток вітчизняних телекомунікаційних систем і мереж призводить до небажаних тенденцій, що позначаються на стратегічних інтересах держави. Серед них слід згадати про те, що комп'ютерні інформаційні системи стратегічного загальнодержавного значення базуються на телекомунікаційних засобах, на які держава має обмежений вплив і які можуть не відповідати вимогам національної інформаційної безпеки. Саме телекомунікаційне середовище на сьогодні представляє набір окремих телекомунікаційних систем, технологічно не контрольованих з боку держави. Це впливає на загальну надійність і життєстійкість телекомуніка-

ційної системи, не дає можливості контролю рівня запроваджуваних тарифів за інформаційні послуги. Інформаційні послуги, ресурси й програмні продукти поширені по території України нерівномірно, не враховують у достатній мірі потреб населення та органів управління.

У середовищі експертів складності з розвитком інтернет-послуг в Україні пояснюються також недостатнім рівнем розвитку ринкових відносин у більшості секторів економіки, що не стимулює впровадження прогресивних високоефективних інформаційних технологій; відсутністю достатнього обсягу вільних фінансових засобів у вітчизняних підприємств і фінансових установ, а також низькою платіжною спроможністю населення; низьким рівнем використання інформаційних технологій на підприємствах, організаціях і в органах державної влади й недостатньою нормативно-правовою базою в питаннях розвитку Інтернету, інформаційних ресурсів та інтелектуальної власності.

У результаті, переважна більшість організаційних рішень і впроваджуваних інформаційних систем не відповідає сучасному рівню структури соціальних запитів суспільства. Застосування спільного використання ресурсів у режимах технологій телеобробки та файл-серверних, найбільш широко використовуваних в інформаційному просторі сучасної України¹⁵, не сприяють широкому використанню суспільно значущих ресурсів, а отже, і високій ефективності їх застосування. Недотримання необхідного співвідношення принципу власності на інформацію при дотриманні інтересів держави та окремих користувачів національними інформаційними ресурсами негативно впливає на процеси інформаційних обмінів у суспільстві, на ефективність використання інформації. Такий підхід не сприяє загальному процесу нарощення національних інформаційних ресурсів і є з точки зору національних інтересів малоперспективним.

5. Важливою умовою розвитку інформаційної діяльності є вдосконалення державної політики у сфері інформаційного виробництва та використання національного інформаційного ресурсу, спрямованої на осучаснення нормативно-правової бази, пріоритетність підтримки вітчизняного виробника інформаційного продукту в цілому та впровадження системи заходів, спрямованих на підтримку розвитку україномовних засобів масової

¹⁵ Див.: Томашевський Р. М., Цегельник Г. Г., Вітер М. Б., Дудук В. І. Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 160.

інформації, створення сприятливих умов для залучення інвестицій, кредитів на придбання передових технологій та обладнання для інформаційного виробництва на підприємствах, в установах, організаціях інформаційної сфери. Варто зауважити, що у швидкоплинному перебігу подій суспільного життя, із революційними процесами у розвитку інформаційних технологій значна частина існуючих уже нормативних актів як державних, так і міжнародних поступово втрачає актуальність, відповідність процесам, які ними нормуються, і потребує уточнень або ж перегляду.

Таким чином, в умовах розвитку інформаційного суспільства вітчизняні структури з виробництва та організації забезпечення інформацією руху України по шляху прогресу не завжди відповідають потребам сьогодення. У зв'язку з цим запити на зарубіжну інформацію в нашій країні перебувають на рівні значно вищому, ніж могли б бути при ефективній роботі вітчизняного інформаційного комплексу.

6. У зв'язку з розвитком комп'ютеризації, масовим впровадженням щільникового зв'язку, зростаючим доступом до вітчизняних і зарубіжних інформаційних ресурсів окремих верств населення, у зв'язку з досягнутими вже результатами інформатизації українського суспільства актуалізується необхідність розробки концепції використання сьогодні неконтрольованого неорганізованого інфотворення для орієнтації його в напрямі суспільно значущої інформаційної діяльності. Адже сьогодні це середовище, не будучи професійним, наповнює соціальні мережі значними масивами неякісної інформації.

7. І з розвитком соціальної структури суспільства, посиленням соціокультурних запитів усе більш широких верств населення у зв'язку із зростаючими можливостями інформаційного забезпечення, активізується робота з введення в суспільний обіг матеріалів національних інформаційних фондів. Бібліотечні, архівні, музейні та інші центри зберігання інформації вдосконалюють роботу, пов'язану з введенням в обіг більш широких пластів своїх інформаційних фондів у середовищі потенційних користувачів, започатковують різноманітні форми реферативної продукції, інформаційно-аналітичну продукцію в режимі «інформація на базі інформації», аналітичні дослідження на актуальну суспільно значущу тематику, що базуються на ефективному використанні широких інформаційних масивів наявних фондів. Таким чином, у системі сучасних внутрішньосупільних обмінів

збільшується питома вага якісної, суспільно значущої інформації, розкриваються для всіх категорій користувачів потенційні можливості вітчизняних інформаційних ресурсів. Зростає увага в контексті розвитку вітчизняного інформаційного простору до організації ефективного використання наявної техніко-технологічної бази виробництва та організації використання необхідних суспільству інформаційних ресурсів. Україна вже має досвід формування комп'ютерної інфраструктури на основі GRID та інших перспективних технологій. На сьогодні актуальним є завдання створення загальнодержавного інтегрованого комунікаційного середовища. Реалізація цього завдання значною мірою могла б розв'язати проблему наявності істотних лакун у забезпеченні різних регіонів, різних соціальних структур необхідною для розвитку інформацією.

8. Удосконалення структури соціальних інформаційних комунікацій в Україні, розвиток систем обробки інформації зумовлений суспільною затребуваністю, ходом суспільних перетворень. Зросла потреба в користуванні інформацією всіх рівнів складності в управлінських структурах, від яких у нових умовах вимагалось прийняття самостійних, точних і ефективних рішень. У зв'язку з демократичними перетвореннями в суспільстві, швидкою розбудовою численних політичних партій, появою значної кількості інших громадських організацій, зростали запити на інформацію, формувались інформаційні бази цих структур. Оновлена система відповідних комунікацій мала забезпечити необхідний доступ до наявних інформаційних ресурсів.

Таким чином, на нинішньому етапі розвитку українського суспільства набули чіткості основні аспекти суспільної затребуваності в організації розвитку інформаційних процесів, співвідносних із проявом сучасних тенденцій еволюції вітчизняного соціокультурного середовища. Ця затребуваність охоплює всі сфери життєдіяльності у процесі їх розвитку в напрямі до нового, інформаційного суспільства та пов'язана насамперед:

- із творенням, систематизацією, обробкою, зберіганням і використанням інформації в масштабах держави;

- з удосконаленням керування інформацією як найважливішим ресурсом соціально-економічного, політичного та культурного розвитку, налагодження системи збереження, вивчення та раціонального використання інформаційних ресурсів відповідно до запитів суспільства;

– з розвитком міжнародного співробітництва в інформаційній сфері, утвердженням інформаційного суверенітету України, з забезпеченням рівня інформаційної безпеки, що характеризується достатньою захищеністю національних інтересів в інформаційній сфері від зовнішніх і внутрішніх загроз для забезпечення нормального життя та розвитку особи, суспільства, держави;

– із забезпеченням зростання активності України в міжнародному інформаційному просторі, реалізацією програм наповнення українського сегмента міжнародного інформаційного простору якісною, суспільно значущою інформацією, з адаптацією зарубіжних інформаційних ресурсів згідно із суспільними потребами в Україні;

– з науково-інформаційним забезпеченням діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, економічних структур, наукових установ, культурно-освітніх закладів, громадських організацій, – забезпеченням конституційних прав і свобод громадян в інформаційній сфері, постійним удосконаленням суспільних механізмів забезпечення відкритості інформаційної політики – важливої передумови формування демократичного суспільства та правової держави в Україні;

– з розширенням можливостей для оволодіння сучасними інформаційними технологіями, їх використанням у виробництві, навчанні, побуті представниками всіх верств населення, із становленням інформаційної освіти, розвитком системи інформаційних наук, поширенням інформаційної культури, розвитком фундаментальних наукових досліджень, розробкою вітчизняних інформаційних і телекомунікаційних технологій та засобів їх реалізації, удосконаленням підготовки відповідних наукових та інженерних кадрів;

– з удосконаленням правового поля процесу інформатизації.

Оцінка рівня забезпечення еволюції соціокультурного процесу в Україні визначається насамперед масштабом приросту інформаційного потенціалу українського громадянського суспільства та держави, реальними результатами у вирішенні завдань своєчасного й рівноправного входження в інформаційне суспільство.

9. Вплив національних інформаційних ресурсів на соціокультурний процес значною мірою залежить від своєчасного впровадження здобутків науково-технічного прогресу в інформаційній сфері. З розвитком і урізно-

манітненням ресурсної бази вітчизняного інформаційного простору під впливом науково-технологічного прогресу система складових цієї бази урізноманітнюється. Особливо активізувався цей процес із масовим впровадженням електронних інформаційних технологій, розвитком інформаційних можливостей Інтернету. Однак, і в процесі розвитку традиційних складових системи національних інформаційних ресурсів, і при формуванні нових елементів цієї системи спільною особливістю їх залишається підпорядкування національній інформаційній традиції. Ця традиція проявляється :

- відповідно до всіх видів інформаційних ресурсів розвитку нації чи держави;
- у відображенні національної своєрідності світосприймання в цих ресурсах;
- в орієнтації цих інформаційних ресурсів насамперед на ефективне використання у власному інформаційному середовищі, у врахуванні національної специфіки цього використання (рівень інформаційної підготовки аудиторії, рівень технологічної озброєності суспільства, врахування тенденцій розвитку національної інформаційної сфери, фактора міжнародних інформаційних обмінів та ін.).

Наявний суспільний досвід показує, що врахування характерних особливостей кожного з видів як традиційної, так і новітньої інформації дає можливість для оптимального визначення специфічної їх ніші в системі задоволення інформаційних потреб, організації оптимальної структури сучасної інформаційної бази.

Таким чином, у соціокультурному процесі суверенні інформаційні ресурси виконують орієнтуючі функції. На нинішньому етапі розвитку інформаційного суспільства найбільш ефективним серед них є те, що вони виступають:

- еталонними ресурсами в процесі нового інформаційного виробництва для забезпечення актуальних запитів суспільства відповідно до наявних потреб розвитку соціальних структур і змістовного наповнення соціальних інформаційних баз;
- основою зміцнення системи національних інформаційних ресурсів в усьому їх різноманітті, необхідному для національного розвитку, є матрицею вдосконалення інформаційних обмінів між соціальними базами

в загальнонаціональному вимірі, у тому числі розвиток кооперативних зв'язків між центрами зберігання інформації на основі сучасних інформаційних технологій, ресурсом збагачення дистантних форм поширення, утвердження суверенних масивів інформації серед замовників та ін.;

– інформаційною основою розвитку механізмів інформаційної безпеки до специфіки сучасних інформаційних обмінів.

10. Як показує сучасна міжнародна та внутрішньодержавна практика розвитку інформаційного суспільства, з активізацією інформаційних процесів у суспільстві актуалізується потреба посилення реалізації деяких специфічних функцій держави в інформаційній сфері.

По-перше, держава має забезпечувати якісний доступ усіх категорій громадян до продукованої нею інформації, як до офіційних матеріалів, так і до роз'яснення змісту своєї власної діяльності. Для цього здійснюються відповідні правові, матеріально-технічні та інші заходи, розвиваються магістральні інформаційні комунікації, налагоджується власне виробництво та поширення інформації. При цьому всі інформаційні обміни, що здійснюються за допомогою контрольованих державою інформаційних комунікацій, є вертикальними інформаційними комунікаціями.

По-друге, держава об'єднує задля реалізації планів, проектів суспільного розвитку потенціал інформаційних, інформаційно-аналітичних центрів, творчий потенціал громадських організацій, діяльність наукових установ, що продукують нову, необхідну для розвитку інформацію в контексті формування структур інформаційного суспільства. Вона також має опікуватися організацією діяльності центрів комплектування та організації високопродуктивного використання наявних інформаційних ресурсів, особливу увагу звертаючи на збереження та збагачення суверенних інформаційних ресурсів. У зв'язку з цим потребується технологічне та методологічне оновлення діяльності бібліотечних, музейних і архівних установ.

У справі комплектування центрів зберігання суспільно корисних інформаційних ресурсів зростаючого значення набуває комплектування новими, необхідними для національного розвитку зарубіжними інформаційними ресурсами. Використання передового науково-технологічного зарубіжного досвіду в комплексі з національними здобутками та прагненнями на шляху суспільного прогресу стає важливим фактором сучасного інноваційного розвитку, важливим пріоритетом Української держави.

По-третє, вертикальні інформаційні обміни в суспільстві, ініційовані державою, обумовлюють необхідність створення та вдосконалення надійних соціальних комунікацій, доступних для всіх членів суспільства. Система цих комунікацій, підтримувана національними організаційно-правовими та техніко-технологічними засобами, становить інфраструктуру інформаційних обмінів у рамках національного інформаційного простору.

Відкритість влади для громадян, прозорість її рішень і дій сприяють зміцненню її легітимності та забезпечують їй можливість адекватно реагувати на актуальні проблеми внутрішньодержавного розвитку та міжнародних відносин. Водночас налагодження зворотного зв'язку – від інститутів громадянського суспільства до органів державної влади – дає останнім змогу сформулювати уявлення стосовно співвідношення вимог і підтримки громадян та ефективності політики влади, що в результаті виявляється ключовим фактором для стабільності або нестабільності всієї системи.

Для підвищення ефективності управлінської діяльності ця система має якомога повніше використовуватись також у режимі зворотного зв'язку від користувача до органів державної влади. Через неї має здійснюватись інформування органів державної влади про наслідки управлінських дій, ефективність реалізації тих чи інших проектів, відбуватись донесення пропозицій, корисних ідей, широкого творчого внеску членів суспільства в його розвиток. Функціонування такого механізму сприятиме консолідації суспільства, вихованню в його членів почуття причетності до загальносуспільної діяльності, патріотизму.

По-четверте, поряд із зростанням необхідності залучення інноваційної інформації зарубіжного виробництва для розв'язання проблем суспільного розвитку в інформаційному суспільстві держава має сприяти просуванню вітчизняних інформаційних продуктів на міжнародні інформаційні ринки, продуктів, виготовлених і в державних наукових, науково-інформаційних структурах, і в приватних структурах, продуктованих громадськими організаціями. При цьому інформаційна продукція має бути прирівняна до всіх інших видів продукції і бути підпорядкована всім правилам, що стосуються експортних операцій. Міжнародне правове законодавство в інформаційній сфері має своєчасно імплементуватися в правову базу України. Держава має сприяти участі вітчизняних правників у підготовці нових правових актів,

що стосуються інформаційної сфери, і відстоювати в новому законодавстві національні інтереси.

По-п'яте, важливою функцією держави є організація безпеки національного інформаційного простору. Розвиток глобальних процесів на основі всеосяжної інформатизації створює широку різноманітність інформаційних загроз від витіснення на внутрішньому інформаційному ринку вітчизняних продуктів більш конкурентоспроможними в силу опори на передову матеріально-технічну та технологічну базу зарубіжними інформаційними продуктами аж до ведення цілеспрямованих, з усе більш відчутною вражаючою силою в боротьбі за розум громадян, інформаційних воєн. У зв'язку з цим держава зобов'язана для захисту свого інформаційного простору використовувати всі традиційні правові, правоохоронні важелі, свій вплив на вертикальні інформаційні комунікації, засоби комплектації вітчизняними та зарубіжними ресурсами національних інформаційних баз, а також державну систему інформаційного виробництва. В інформаційних протистояннях на нинішньому етапі суспільного розвитку остання набуває дедалі більшого значення, оскільки здатна генерувати контрпропагандистські інформаційно-аналітичні продукти, є їх допомогою діяти на упередження під час організації ефективної прогнозно-аналітичної роботи.

Таким чином, вертикальні інформаційні, обміни, у цілому, є системо-підтримуючим, спрямованим на суспільний розвиток, інформаційним механізмом. Держава на цьому етапі розвитку суспільства є основним інструментом консолідації в суспільстві, «організуючим началом і координатором буття» інформаційної системи, що охоплює національний інформаційний простір, сприяє його розвитку, забезпечуючи в процесі своєї трансформації прогрес у сфері демократичних перетворень.

11. Оскільки в нинішніх умовах Україна не може конкурувати у фінансуванні інформатизації з країнами «золотого мільярда», забезпечити собі прийнятне місце в новій світовій ієрархії, що формується як інформаційна, вона має зосередитись на кількох основних напрямках розвитку.

Це, по-перше, концентрація матеріальних ресурсів на розвитку тих напрямів інформаційної діяльності, що є найбільш перспективними для України, можуть відповідати умовам міжнародної спеціалізації у виробництві й використанні інформації. По-друге, розвиток власної інформати-

зації на базі передових технологій. І, по-третє, кооперація наявних у країні інформаційних ресурсів в об'єднану систему для виходу в глобальний інформаційний простір потужною, багатofункціональною системою.

12. У подальшому розвитку інформаційного суспільства в Україні визначальне значення має політика співпраці держави з недержавними центрами інформаційного виробництва в нашій країні та організація міжнародних інформаційних обмінів, участі у розвитку глобального інформаційного суспільства. Ця діяльність має узгоджуватись із глобальною стратегією розвитку інформаційного суспільства, сприяти реалізації скоординованого підходу до спільних дій, подоланню інформаційної нерівності. Важливою функцією держави при цьому є відстоювання національних інтересів в інформаційній сфері та підтримка розвитку національної інформаційної традиції в сучасних умовах.

Вирішення зазначених завдань вимагає поряд з реалізацією внутрішніх завдань інформаційного розвитку забезпечення інтеграції освіти, науки і культури України в глобальний культурний, освітній, науково-технічний інформаційний простір з безумовним врахуванням національних інтересів; реалізації в рамках міжнародних договорів України інформаційних проєктів, які забезпечуватимуть внесок України в глобальний інформаційний розвиток, її інтеграцію в глобальний інформаційний простір.

13. Розвиток інформатизації в Україні, при зростаючих можливостях забезпечення широкого доступу все більшої кількості громадян до наявних інформаційних ресурсів, при реалізації можливостей участі в інформаційному виробництві, не забезпечує на сьогодні ефективного оновлення інформаційної основи українського суспільства і насамперед – єдиної системи національних електронних інформаційних ресурсів.

Причинами такого становища, зокрема, є:

- відсутність послідовної державної інформаційної політики в Україні;
- приховування значної частини державних ресурсів від громадськості з корисливих або політичних мотивів, практична закритість відомчих ресурсів для позавідомчого використання;
- занадто висока вартість комерційних ресурсів для масового користування;
- відсутність у багатьох категорій ресурсів довідкового апарату та засобів навігації;

– подання частини електронних інформаційних ресурсів у несумісних оболонках;

– відсутність у багатьох власників ресурсів засобів або технологій для забезпечення поширення інформації та доступу до неї;

– відсутність методик ефективного використання продукovanого при горизонтальних інформаційних обмінах інформаційного ресурсу, зокрема в соцмережах, в інтересах оновлення національних інформаційних ресурсів¹⁶.

Слабкість внутрішніх зв'язків у системі вітчизняних інформаційних ресурсів і особливо – у тій їх частині, що зберігаються та використовуються на електронних носіях, знижує ефективність їх використання, особливо в загальносуспільному вимірі.

Водночас актуальні завдання суспільного розвитку і особливо – нинішня ситуація, за якої українське суспільство зіткнулося з повномасштабною інформаційною агресією та фактично перебуває в стані інформаційної війни з північним сусідом, потребує ефективного керування національним інформаційним ресурсом, забезпечення застосування ефективних засобів і методів забезпечення захисту інформації в єдиному інформаційному просторі України та використання його в інтересах успішного ведення інформаційного протистояння.

14. Провідні бібліотечні установи, і насамперед національні бібліотеки, як потужні інформаційні центри, що в найбільшій, очевидно, мірі відчують проблематику інформаційного прогресу, активно включаються в процес осмислення реалій сьогодення і трансформацію інформаційних процесів.

Провідним науковим, науково-інформаційним центром впровадження нових інформаційних технологій у бібліотечній сфері України є Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Основна тематика наукових досліджень її підрозділів пов'язана з вивченням процесу інформатизації в Україні, роллю бібліотечних установ у цьому процесі, питанням організації безпеки національного інформаційного суверенітету в умовах посилення процесів глобалізації, організації ефективного використання ресурсів глобального інформаційного простору в інтересах національного

¹⁶ Див. про це: Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства / О. С. Онищенко, В. М. Горвий, В. І. Попик та ін. – К., 2013. – С. 246–249.

розвитком, вироблення методик протистояння інформаційним агресіям у національний інформаційний простір, забезпеченням широкого використання національних інформаційних ресурсів, введення їх в широкий обіг, розвиток дистантних форм обслуговування користувачів та ін.

В умовах посилення інформаційного протистояння, інтенсифікації відверто ворожих зарубіжних інформаційних впливів на структуру та наповнення національного інформаційного простору дедалі більшого значення для зміцнення інформаційного суверенітету України набуває інформаційно-аналітичний напрям діяльності національних бібліотек, спрямований на представлення суспільству результатів наукового аналізу подій та процесів, що перебувають у центрі суспільної уваги, специфіки їх відображення різними інформаційними ресурсами як результату інформаційної політики провідних політичних акторів.

Наукове видання

ОНИЩЕНКО Олексій Семенович, ГОРОВИЙ Валерій Микитович,
ПОПИК Володимир Іванович та ін.

**НАЦІОНАЛЬНІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ
ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ ЧИННИК
ВІТЧИЗНЯНОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА**

Редактори: Т. Дубас, О. Федоренко, Ю. Шлапак
Технічний редактор Т. Дубас
Комп'ютерна верстка: Г. Булахова

Підп. до друку 27.11.2014. Формат 70x100/16.
Друк офс. Ум. друк. арк. 23,86. Обл.-вид. арк. 16,36.
Наклад 300 пр. Зам. № 23.

Надруковано у НВЦ Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.